

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TOKAT İLİ ZİLE İLÇESİ AĞIZLARI (İNCELEME-
METİNLER-SÖZLÜK)**

DERYA BAĞDEŞ

DANIŞMAN
PROF. DR. AHMET GÜNŞEN

EDİRNE 2023

Tezin Adı: Tokat İli Zile İlçesi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)

Hazırlayan: Derya BAĞDEŞ

ÖZET

Oldukça eski bir tarihe sahip olan Tokat, pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Millattan önceki tarihlerde önemli bir ticaret merkezi ve dinî merkez görevini üstlenmiştir. Çalışmamızın konusu olan Zile ilçesi Hitit döneminde kurulmuş, stratejik ve coğrafi bakımdan önemli konumda olan bir bölgedir.

Bölgeye Malazgirt Savaşı (1071)'ndan sonra Türkmen akınları başlamış ve Tokat, 1074 yılında Danişmendliler tarafından fethedilerek Türk topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Tokat, Sivas eyaletine bağlı; farklı dinî ve etnik unsurları içinde barındıran bir bölgedir. Tokat, iskân bölgesi olması bakımından da önemli bir yere sahiptir. Özellikle Rusya'nın baskıları sonucunda Kafkaslardan Anadolu'ya göçler başlamıştır. Kırım Tatarları, Çerkesler, Nogaylar başta olmak üzere Kabartay, Çeçen göçmenleri ve Kuzey Kafkasya'da yaşayan Kumuklar da Tokat'a iskân edilen topluluklar arasındadır.

Çalışmamızın konusu olan Zile günümüzde de farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir bölge olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Çalışmamız farklı etnik grupların ağız incelemesi, kıyaslaması bakımından olduğu gibi folklor malzemesi açısından da önemlidir. Bu çalışmamızda Zile ağzını incelemek üzere sahadan derlemeler yaparak el de ettiğimiz derleme metinleri transkribe ettik. Transkripsiyonunu yaptığımız metinleri fonetik ve morfolojik olarak inceledik. Söz konusu çalışmamız; Türkmen ağzı, Karapapak-Terekeme ağzı ve Çerkes ağzı olmak üzere üç ağız bölgesini kapsamaktadır. Kürt ağzını ele alamamamızın sebebi; bölgede yaşayan yaşlıların Türkçe konuşmuyor olmasıdır. Çalışmamız “Giriş”, “İnceleme”, “Sonuç”, “Metinler”, “Sözlük” ve “Kaynakça” bölümlerinden oluşmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tokat, Zile, ağız, Türkmen, Karapapak-Terekeme, Çerkes, fonetik, morfoloji, tarih, sözlük

ABSTRACT

Tokat, which has a very old history, is a city that has hosted many civilizations. It served as an important trade center and religious center in the prehistoric times. Zile district, which is the subject of our study, is a region that was established in the ancient Hittite period and has an important strategic and geographical position.

After the Battle of Manzikert (1071), Turkmen raids began and Tokat was conquered by the Danishmends in 1074 and joined the Turkish lands. During the Ottoman Empire, Tokat was a region of Sivas province that contained different religions, sects and ethnic elements. Tokat also has an important place in terms of being a residential area. Migration from the Caucasus to Anatolia started, especially as a result of the pressures of Russia. Crimean Tatars, Circassians, Nogais, especially Kabardino and Chechen immigrants and Kumuks living in the North Caucasus are among the communities settled in Tokat.

Zile, which is the subject of our study, has an important place in terms of being a region where different ethnic groups live together today. Our study is important in terms of folklore material as well as in terms of idiolect analysis and comparison of different ethnic groups. In this study, we have transcribed the Zile idiolect by making compilations from the field. We analyzed the texts that we transcribed phonetically and morphologically. Our work in question; Turkmen idiolect includes three idiolects, namely Karapapak-Terekeme idiolect and Circassian idiolect. The reason why we could not handle the Kurdish idiolect; The fact that the elderly living in the region do not speak Turkish. Our study consists of "Introduction", "Review", "Conclusion", "Texts", "Dictionary" and "References" sections.

Keywords: Tokat, Zile, idiolect, Turkmen, Karapapak-Terekeme, Circassian, phonetic, morphology, history, dictionary.

ÖN SÖZ

Dil, toplumun ortaklaşa meydana getirdiği ve kullandığı sosyal bir kurum, sürekli değişip gelişen canlı bir varlıktır. Ağızların da dilin içinde önemli bir yeri vardır. Çağdaş dil bilimi, dilin konuşulan biçimi olan ağızları önemser. Ağız ise genel olarak “aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevrelerinde, iş yerlerinde, okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış, insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmî ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturulamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir.” (Demir, 2002:114) Ağız aynı dil içerisinde ses ve şekil bilgisi, söz varlığı ve söz dizimi bakımından farkların mevcut olduğu konuşma biçimidir. Ağızların en önemli özelliği muhafazakâr bir yapıya sahip olmasıdır. Standart Türkçe’de mevcut olmayan pek çok ses, kök, ek ve kelime ağızlar içerisinde korunur. Bütün ses incelikleri de belirtilerek, transkribe edildiği için bunların tespiti dil bilimi açısından gereklidir. Ağız çalışmaları yalnızca dil bilimi açısından değil folklor malzemesi vermesi bakımından da değerlidir.

Anadolu ağızları üzerinde yapılan araştırmalar, 19. yüzyılın ortalarında başlamış, 1940 yılından sonraki yıllarda ise yerli araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. A. Maksimov, I. Kúnos, F. Giese, M. Hartmann, T. Kowalski, J. Deny, M. Räsänen, J. Tury gibi bilim insanları, Anadolu ağızları üzerine çalışan yabancı araştırmacılarıdır. Ahmet Caferoğlu, Necati Demir, Ahmet Buran, Tuncer Gülensoy, Erol Öztürk gibi isimler bölgemiz ağzıyla ilgili çalışma yapan yerli araştırmacılar arasındadır. Lisans tezleri ve lisanüstü çalışmalar da bölgemiz ağzına önemli katkılar sağlamıştır.¹

¹ Resmi Akkaya, *Tokat Ağzı*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1970; Turan Gümüş, *Tokat Ağzından Derlemeler*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1989; Münire Uçak, *Tokat Ağzı ve Folkloru*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1972; Abdullah Kocaman, *Zile Ağzı /TOKAT/*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1970; Nermin Tekcan, *Zile ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1971; Emin Ulu, *Tokat Almus Köyleri (Babaköyü, Çevreli, Ormandibi, Fenk) Ağız Derlemesi*, İÜ Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1978; Recep Çiçekli, *Artova Ağzı /TOKAT/*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1970; Fahri Yılmaz, *Artova (Tokat) İlçesi Dil Özellikleri*, ATATÜRK ÜNİ Türk Dili Mezuniyet Tezi, Erzurum 1983; Orhan Çatak,

Tokat ağzı, Leylâ Karahan'ın sınıflandırmasına göre Anadolu toprakları üzerinde en geniş alana yayılmış olan Batı grubu ağızları içinde VI. Alt grupta yer almaktadır. Bölgeye yakın zamanda Balkanlardan, Kafkasya'dan, Türkistan ve Kırım'dan gelerek yerleşen Türk toplulukları, kendi ağız özelliklerini korumuşlar ve yerli halkın dilini etkilememişlerdir.² Tokat ve yöresi , 24 Oğuz boyundan en az 10'unun yerleştiği bir Türk bölgesidir. Karaveli, Dodurga, Avşarağzı, Kızılk, Kargın, Salur, Eymür, İğdir ve Kınık boy isimleri aynı zamanda bölgenin Oğuz boy adı taşıyan köyleridir.³

Söz konusu çalışmamız genelde Tokat ili özelde ise Zile ilçesi ağzını ele almaktadır. Zile ilçesi Karadeniz bölgesinde yer alsa da daha çok İç Anadolu ağızları özelliği göstermektedir. Bölgemiz ağzında “bozlak” adı verilen genzel ezgilere rastlanmaktadır. Bu ezgiler Türk-Alevi kesiminde özellikle de Sıraç Türkmenlerinde yoğun şekilde görülmektedir. Farklı etnik grupları bünyesinde bulunduran Zile’de her grup kendi ağız özelliklerini korumakla birlikte gelenek göreneklerine bağlıdır. Bunda tarihsel süreç içinde gelişen birtakım siyasi ve sosyal olaylar büyük oranda etkili olmuştur. Bizim Zile ağzının fonetik ve morfolojik incelemesini yapmamızın en büyük sebebi de budur. Bölgenin bakir olması daha sağlıklı malzeme toplamamıza vesile olmuştur. Çalışmamızda en çok zorlandığımız nokta da bölgenin yerlilerinin dışarıya kapalı bir hayat sürdürmesidir. Artılarımız olduğu gibi eksilerimiz de bundan kaynaklanmaktadır.

İncelemede kullandığımız metinleri, bizzat sahada gezerek ve ses kayıt cihazı kullanarak derledik. Derleme yaptığımız yerler merkez başta olmak üzere sırasıyla Yıldıztepe, Küçüközlü, Evrenköy, Ağıcık, Acısu, Kurupınar, Üçkaya, Sofular, Belkaya, Küplüce, Karacaören, Uzunköy, Karşıpınar, Üyük, Kuzualan, İmirdolu, Yaylakent, Elmacık, Saraç, Çiçekpınarı, Reşadiye, Osmanpınarı, Çayıroluğu ve

Tokat-Kazova Köyleri Ağız Araştırmaları (Metin-İnceleme-Uygulama-Sözlük),- (Büyük Yıldız, Kalaycık, Üzgözen, Çaylı Köyleri), İÜ Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1976; Hüseyin Özbay, Özbek Şivesi Kunduz Ağızı /TOKAT/, GÜ Türk Dili Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985; Ergün Ünal, Reşadiye ve Yöresi Ağızları /TOKAT/, GAZÜ Türk Dili Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010; Murat İpek, Tokat İli Turhal İlçesi Üçgözen Köyü Kumuk Ağızı, ATATÜRK ÜNİ Türk Dili Mezuniyet Tezi, Erzurum 1983.

² Leylâ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2017, s. 114.

³ Tuncer Gülensoy, “Tokat Ağzının Anadolu Ağızları İçindeki Yeri”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986), Gelişim Matbaacılık, 1987, s. 251-60.

Kazıklı köyleridir. Çalışmamızda bölgenin etnik haritasını çıkararak, etnik olarak aynı olan ağız bölgelerini bir grupta değerlendirdik. Çalışmamızda; Türkmen ağızı, Karapapak-Terekeme ağızı ve Çerkes ağızı olmak üzere üç ağız bölgesini ele aldık. Kürt ağızını ele alamayışımızın sebebi ise bölgede yaşayan yaşlıların kendi aralarında Türkçeyi kullanmıyor olmasıdır.

Çalışmamızda, kaynak kişilerin elli yaşın üzerinde ve bölgenin ağızını iyi temsil ediyor olmasına dikkat ettik. Metinlerimizi 19'u kadın, 21'i erkek olmak üzere toplam 40 kaynak kişiden derledik. Kaynak kişilerden erkeklerin yaş ortalaması 71,83 iken kadınların yaş ortalaması 63,8'dir. Erkek ve kadınların toplam yaş ortalaması ise 66,17'dir. Bazı kaynak kişiler ise yaşını bilmemekle birlikte yaşlı kimselerdir. Kaynak kişilerin pek çoğu okuma yazma bilmemektedir, çok azı ise ilkökul seviyesinde eğitim görmüştür. Köyünü hiç terketmemiş kaynak kişiler olduğu gibi bunlardan pek çoğu yazın köyde kışın ise şehirde yaşamaktadır. Ancak yaşları itibarıyla ağız özelliklerini muhafaza etmişlerdir. Çalışma malzememizi derledikten sonra metinlerimizi transkribe ettik ve daha sonrasında ise hazırladığımız metinlerin fonetik ve morfolojik olarak incelemesini yaptık. Bu çalışmamızda Zile ağızının Anadolu ağızları içindeki yerini ortaya koyduk.

Giriş bölümünde genel anlamda Tokat ili, özelde ise Zile ilçesinin kısa tarihi ve etnik yapısından söz ederek bölgedeki etnik ağız grupları hakkında bilgi verdik. Etnik yapıyı Türkmen ağızı, Karapapak-Terekeme ağızı ve Çerkes ağızı olmak üzere üç gruba ayırdık.

İnceleme bölümünde merkez başta olmak üzere 24 köyden bölgenin ağızını iyi temsil ettiğine kani olduğumuz 36 derleme metnini ses ve şekil bilgisi yönünden inceledik. Sonuç bölümünde çalışmamızın başından itibaren tespit ettiğimiz bölgenin ağız özelliklerini maddeler hâlinde sıraladık.

Metinler bölümünde Zile İlçesi merkezi başta olmak üzere, 24 köyden derlediğimiz metinleri Türk Dil Kurumunun salık verdiği çeviri yazı işaretlerini esas alarak transkribe ettik. Metinlerimizi; Türkmen Ağızı, Karapapak-Terekeme Ağızı ve Çerkes Ağızı olmak üzere üç gruba ayırdık.

Sözlük bölümünde Tokat ili Zile ilçesinde kullanılan ama standart Türkçede bulunmayan veya ses ve şekil değişikliğine uğrayan kelimeleri, yazar isimlerine göre alfabetik olarak verdik ve açıkladık.

Kaynakça bölümünde ise çalışmamızda faydalandığımız eserleri alfabetik olarak verdik.

Bu çalışmayı ortaya koyarken yardımını gördüğüm birçok kişi olmuştur. Elbette onlara teşekkür borcum vardır.

Çalışmam boyunca yanımda olan sevgili nişanlım Mehmet Bağdeş'e, derleme sürecinde sahaya hakim olan ve her türlü desteğini gördüğüm Ahmet Uluişik, Hüseyin Bağdeş, Hüseyin Uluişik ve Hasan Kutbay'a; Zile merkez ağız derlememde desteğini gördüğüm arkadaşım Ali Kutbay'a, yine yardımlarını gördüğüm Hülya Türker ve Muhammet Kaplan'a; maddi manevi desteğini esirgemeyen ve sabır gösteren sevgili aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

Tezi hazırlarken desteğini gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Ahmet Günşen'e teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ	xiv
İŞARETLER	xviii
KISALTMALAR	xix
GİRİŞ	1
1. Tokat İli	1
1.1 Tokat'ın Tarihçesi	1
1.1.1 Danişmendliler Dönemi:	1
1.1.2 Selçuklular Dönemi	2
1.1.3 Eratnalılar Dönemi	3
1.1.4 Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti Dönemi	3
1.1.5 Hacıemiroğulları Beyliği	4
1.1.6 Taceddinoğulları Beyliği	5
1.1.7 Osmanlı Devleti Dönemi	5
1.1.8 Türkiye Cumhuriyeti Dönemi	6
1.2 Tokat Şehrinin Etnik Durumu	7
1.3 Tokat Kelimesi Üzerine	8
2. Zile İlçesi	9
2.1 Kısa Tarihi	10
2.2 Zile Savaşı (Zela Muharebesi)	11
2.3 Evliya Çelebi'ye göre Zile	12
2.4 Zile Adı	13
2.5 Zile'nin Etnik Yapısı	14
2.5.1. Türkmenler	15

2.5.2 Karapapak-Terekemeler.....	16
2.5.3 Çerkesler.....	18
İNCELEME	21
SES BİLGİSİ.....	22
1.Ünlüler (Vowels)	23
1.1.1. [á].....	23
1.1.2. [å].....	24
1.1.3. [à].....	24
1.1.4. [ä].....	24
1.1.5. /è/ veya [è]	25
1.1.6. [ê].....	25
1.1.7. [í]	26
1.1.8. [î]	26
1.1.9. [ï]	27
1.1.10. [ó].....	27
1.1.11. [ô].....	27
1.1.12. [ö].....	28
1.1.13. [ú]	28
1.2. Uzun Ünlüler (Long Vowels)	29
1.2.1. Hece Kaynaşması (Contraction) ile:	30
1.2.2. Ünsüz Düşmesi ile:	31
1.2.3. Çift Ünlülerin Kaynaşması ile:	33
1.2.4. Yabancı Kelimelerde Uzunluk:	33
1.2.5 Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Uzunluk:	34
1.2.6 Asli Uzun Ünlüler:	34
1.3. Kısa Ünlüler (Short vowels).....	35

1.4. İkiz Ünlünün Yan Yana Kullanılması / Yan Yana Ünlüler (Hiatus)	36
1.4.1. Yükselen Yan Yana Ünlüler: <u>ıa</u> , <u>ua</u> , <u>oa</u> , <u>ea</u> , <u>ie</u> , <u>üe</u>	37
1.4.2. Alçalan Yan Yana Ünlüler: <u>ai</u> , <u>au</u> , <u>ou</u> , <u>ei</u> , <u>eü</u>	38
1.4.3 Eşit Yan Yana Ünlüler: <u>aa</u> , <u>āā</u> , <u>ee</u> , <u>ıı</u> , <u>ii</u> , <u>oo</u> , <u>uu</u> , <u>üü</u>	38
1.5 Ünlü Uyumu (Vowel Harmony).....	38
1.5.1 Kalınlık-İncelik (Arthık-Önlük) Uyumu:	39
1.5.2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu (Dudak benzeşmesi).....	44
1.6 Ünlü değişimleri (Vowel Gradations).....	45
1.6.1 Kalın Ünlülerin İncelmesi	46
1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması	47
1.6.3 Geniş Ünlülerin Daralması	47
1.6.4 Dar Ünlülerin Genişlemesi.....	48
1.6.5 Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması	49
1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi.....	50
1.7 Ünlü Düşmesi (Elision).....	50
1.8 Ünlü Türemesi.....	51
1.8.1 Ön Seste Türeme (Prothesis)	52
1.8.2. İç Ses Türemesi (Epenthesis)	52
1.8.3 Son Seste Türeme (Epithesis).....	53
2. ÜNSÜZLER (Consonants).....	54
2.1.1. /ğ/ ünsüzü	55
2.1.2. /k/ ünsüzü.....	56
2.1.3. [K]/[K] ünsüzü	56
2.1.4. /g/ ünsüzü	57
2.1.5. /k/ ünsüzü.....	57
2.1.6. /l/ ünsüzü.....	57

2.1.7. [g] ünsüzü	57
2.1.8. [k] ünsüzü	58
2.1.9. [g] ünsüzü	58
2.1.10. [k] ünsüzü	58
2.1.11. [h] ünsüzü	59
2.1.12. /h/ ünsüzü.....	59
2.1.13. /η/ ünsüzü.....	60
2.1.14. ď, ĩ, ĩ, ř, ř, ř, ř, ř ünsüzleri.....	61
2.1.15. [r],[r],[h],[y],[d],[g] ünsüzleri	61
2.1.16. [P] ünsüzü	62
2.1.17. [Ç] ünsüzü	62
2.1.18 [T] ünsüzü.....	62
2.1.19. [F] ünsüzü.....	62
2.1.20. [S] ünsüzü	63
2.1.21. [Ş] ünsüzü	63
2.1.22. [b] ünsüzü	63
2.1.23. [ç] ünsüzü.....	63
2.1.24. [c] ünsüzü.....	63
2.1.25. [v] ünsüzü	64
2.1.26. [f] ünsüzü.....	64
2.2 Ön Ses Ünsüz Değişmeleri.....	64
2.2.1 k- > ğ- değişimi.....	64
2.2.2 k- > g- değişimi.....	65
2.2.3 k-, ğ- > g- değişimi.....	65
2.2.4 k > k değişimi.....	65
2.2.5 k- > k değişimi	66

2.2.6 g- > ğ- değişimi	66
2.2.7 k- > ğ- değişimi	66
2.2.8 t- > d- değişimi	66
2.2.8-9 d- > t- değişimi	67
2.2.10 p- > b- değişimi	67
2.2.11 b- > p-, P- değişimi	67
2.3 Ön Seste Ünsüz Türemesi (Prothesis)	67
2.4 İç Ses Ünsüz Değişmeleri	68
2.4.1 İç Seste Tonlulaşma	68
2.4.2. İç Seste Tonsuzlaşma	69
2.4.3. İç Seste Sızıcılaşma	70
2.4.4. Akıcı ünsüzler arasındaki değişmeler	73
2.5 İç Seste Ünsüz Benzeşmesi (Assimilation)	74
2.5.1 İlerleyici benzeşme (Progressive Assimilation)	74
2.5.2 Gerileyici Benzeşme (Regressive Assimilation)	75
2.6. Benzeşmezlik (Dissimilation)	77
2.7 Son Ses Ünsüz Değişmeleri	77
2.8. Ünsüz Düşmesi	80
2.9 Ünsüz İkizleşmesi (Geminate)	82
2.10. İkiz Ünsüzün Tekleşmesi	83
2.11 Hece Kaynaşması (Contraction)	83
2.12 Hece Yutumu (Haplologie)	84
2.13 Ünsüz Türemesi (Anaptyctic consonant)	84
2.14 Ünsüz Göçüşmesi (Metathesis)	85
2.15. Vurgu (Accent)	86
ŞEKİL BİLGİSİ	88

1.İsimler	89
1.1. İsim Yapımı Ekleri	89
1.1.1 İsimden İsim Yapan Ekler	89
1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	93
1.2. İsim Çekimi Ekleri:	98
1.2.1. Hâl Ekleri	98
1.3. İsimlerde Çokluk	106
1.4 İyelik Ekleri	107
1.5. Aitlik Eki: {+ki}	109
1.6. Soru Eki	109
2. Zamirler	110
2.1 Şahıs Zamirleri	110
2.2. İşaret Zamirleri	115
2.3. Dönüşlülük Zamiri	116
2.4. Soru Zamirleri	117
2.5. Belirsizlik Zamirleri	118
3. Sıfatlar	118
3.1. Niteleme Sıfatları	119
3.2. Belirtme Sıfatları	119
3.2.1. İşaret Sıfatları:	119
3.2.2 Sayı Sıfatları	119
3.2.3. Soru Sıfatları:.....	120
3.2.4. Belirsizlik Sıfatları:.....	120
5. Zarflar	120
4.1 Yer Zarfları:	121
4.2. Zaman Zarfları:	121

4.3 Durum Zarfları (Hâl Zarfları):	122
4.4 Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları:	122
4.5. Soru Zarfları:	123
6. Fiiller	123
5.1. Fiil Yapım Ekleri	123
5.1.1. Fiilden Fiil Yapan Ekler	123
5.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler	126
5.2. Şahıs Ekleri	126
5.2.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri	127
5.2.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri	128
5.3. Şekil ve Zaman Ekleri	130
5.3.1. Bildirme Kipleri (Haber Kipleri)	130
5.3.2. Dilek (Tasarlama) Kipleri	140
5.4. Ek Fiil (Cevher Fiil).....	145
5.5. Soru Eki	147
5.6. Sıfat-Fiiller (Participle)	148
5.7. Zarf-Fiiller (Gerundium)	149
6. Edatlar	151
6.1. Ünlem Edatları:	152
6.2. Bağlama Edatları:.....	153
6.3. Son Çekim Edatları:	155
KAYNAKÇA.....	170
METİNLER	178
SÖZLÜK.....	301
EKLER	351
.....	352

ÇEVİRİ YAZI İŞARETLERİ

a

ā Uzun /a/

ă Kısa /a/

á /a/-/e/ arası ünlü

à /a/-/ı/ arası ünlü

â /a/-/o/ arası ünlü

ā̄ /a/-/e/ arası uzun ünlü

ã Genizsi /a/

ā̄ Uzun genizsi /a/

b

ḃ Yarı sızıcı /b/-/v/ arası ünsüz

c

ć İnce (palatal) /c/

ċ /c/-/j/ arası ünsüz

ç

ċ̇ /ç/-/ş/ arası ünsüz

ć İnce (palatal) /ç/

Ç Yarı tonlu /ç/-/c/ arası ünsüz

d

e

ē Uzun /e/

ě Kısa /e/

è	/e/-/i/ arası (kapalı) /e/
ē	Uzun kapalı /e/
ẽ	Genizsi /e/
ē̃	Uzun genizsi /e/
ä	Açık /e/
ê	/e/-/ö/ arası ünlü
f	
F	Yarı tonlu /f/-/v/ arası ünsüz
g	
ğ	Arka damak /g/ ünsüzü
g̥	Orta damak /g/ ünsüzü
g̃	Dip damak /g/ ünsüzü
ǰ	Ön damak /g/ ünsüzü (kalın ünlü yanında)
ġ	/g/-/c/ arası ünsüz
K	Yarı tonlu /k/-/g/ arası ünsüz
Ḳ	Yarı tonlu /k/-/g/ arası ünsüz
h	
ḥ	Nefesli /h/ ünsüzü
ḥ̣	Arka damak /h/ ünsüzü
ı	
ī	Uzun /ı/
ĩ	Kısa /ı/
í	/ı/-/i/ arası ünlü
ï	/ı/-/u/ arası ünlü
i	

ī	Uzun /i/
ĩ	Kısa /i/
ï	/i/-/ü/ arası ünlü
j	
k	
ķ	Arka damak /k/ ünsüzü
ķ	Orta damak /k/ ünsüzü
k	Dip damak /k/ ünsüzü
ķ	Ön damak /k/ ünsüzü
l	
ĺ	İnce (palatal) /l/
m	
n	
ŋ	Genizsi damak ünsüzü
ɲ	İnce (palatal) /n/
o	
ō	Uzun /o/
ó	/o/-/ö/ arası ünlü
ō	Uzun /o/-/ö/ arası ünlü
ò	/o/-/u/ arası ünlü
ö	
ō	Uzun /ö/
ö	/ö/-/ü/ arası ünlü
p	
p	Yarı tonlu /b/-/p/ arası ünsüz

r	
ɾ	İnce (palatal) /r/
ṛ	Titrekliği azalmış /r/ ünsüzü
ř	Titrekliği fazla /r/ ünsüzü
s	
S	Yarı tonlu /s/-/z/ arası ünsüz
ś	İnce (palatal) /s/
ş	
Ş	Yarı tonlu /ş/-/j/ arası ünsüz
t	
ť	İnce (palatal) /t/
u	
ū	Uzun /u/
ů	Kısa /u/
ú	/u/-/ü/ arası ünlü
ǔ	Uzun /u/-/ü/ arası ünlü
ü	
ǖ	Uzun /ü/
ǘ	Kısa /ü/
v	
ǰ	Çift dudak /v/ ünsüzü
y	
z	

İŞARETLER

- Ünlüler üzerindeki uzunluk işareti
- ˘ Ünlüler üzerindeki kısalık işareti
- Geniş ünlüler üzerindeki kapalılık işareti
- ° Ünlüler üzerinde yarı yuvarlaklaşma işareti
- ~ Ünlüler üzerinde damaksıllık işareti
- ¨ İkiz ünlü (diftong) işareti
- ˉ Ulama işareti
- ˊ Vurgu işareti
- ˋ 1. Kalın ünlüler arasında yarı incelme işareti
2. Ünsüzler üzerinde talaffuz noktasının öne kaydığını gösteren işaret
- ˋ İkincil ünlü uzunluğunu gösteren işaret
- ˋ, ˋ, ˋ, ˋ, ˋ, ˋ Düşme aşamasındaki ünsüzleri gösteren işaret

KISALTMALAR

AÜ	Ankara Üniversitesi
GÜ	Gazi Üniversitesi
GBAA	Güney-Batı Anadolu Ağızları
İÜ	İstanbul Üniversitesi
KşYA	Kırşehir ve Yöresi Ağızları
KİA	Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar
KYA	Kütahya ve Yöresi Ağızları
MDD	Metin Dışı Derleme
NYA	Nevşehir ve Yöresi Ağızları
OAAD	Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler
STA	Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar
TDAYB	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDK	Türk Dil Kurumu
TYA	Tokat ve Yöresi Ağızları
a.g.e.	Adı geçen eser
agm	Adı geçen makale
Acp.	Acıpayam
Alş.	Alaşehir
Ber.	Bergama
Bk.	Bakınız
C	Cilt

Çiv.	Çivril
Den.	Denizli
Gir.	Giresun
hızl.	Hazırlayan
İz.	İzmir
Kırş.	Kırşehir
krş.	Karşılaştırınız
Man.	Manisa
Or.	Ordu
Siv.	Sivas
Som.	Soma
Sözl.	Sözlük
s	Sayfa
Tav.	Tavas
Ter.	Terekeme
Tok.	Tokat

GİRİŞ

1. Tokat İli

1.1. Tokat'ın Tarihçesi

Tokat'ın MÖ 5500'lere inen bir tarihi olduğu, 14 devlet ve 5 beyliğin yaşayıp egemen olduğu yörede yapılan kazılarda ele geçen buluntular, yörenin Kalkolitik Çağ'dan beri yerleşime açık olduğunu göstermektedir. Hatti, Hitit, Frig, Med, Pers, Büyük İskender, Pontus, Roma, Bizans, Arap, Danişment, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Beylikler, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde bu topraklar hep önemli bir yerleşim alanı olmuştur.⁴

Tokat'ın ilk yerleşim yeri, günümüzde Gümenek harabeleri olarak bilinen, Tokat merkeze yaklaşık 10 km mesafede Yeşilırmak'ın kolu olan Tozanlı Çayı kenarında bulunan Komana'dır. Komana Helenistik dönemde dinî bir merkez olmakla birlikte, milattan önce ilk dönemlerde Tokat' a hâkim olan Hititler'in ticaret yollarının geçtiği bir yerdir. Hititlerin büyük ve zengin şehirlerinden biri olan Tapigga, günümüzde Maşat Höyük diye adlandırılmakta olup Tokat-Zile sınırları içerisinde bulunmaktadır.⁵ Bundan sonraki süreçte bölgede sırayla Frig, Kimmer, İskit, Asur ve Urartu, Pers, Büyük İskender (Makedonya İmparatorluğu), Pontus, Roma hâkimiyeti olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun Batı Roma ve Doğu Roma (Bizans) diye ikiye bölünmesiyle Bizans hâkimiyeti baş göstermiştir. Bu tarihten sonra Anadolu'ya Selçuklu önderliğinde Türkmen akınları başlamıştır.

1.1.1. Danişmendliler Dönemi:

Melik Ahmet Gümüştekin Danişmend Gâzi tarafından kurulan bu devlet, kurucusundan ötürü “Danişmendliler” adını almıştır.⁶ Danişmendliler; Sivas, Tokat,

⁴ “Tokat”, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, erişim 31 Mart 2022, <http://tokat.ktb.gov.tr>.

⁵ İsmail Turan, “Türkiye Selçuklu Devleti Sonrası Osmanlı Devleti Hakimiyetine Kadar Tokat”, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2022, s. 34.

⁶ Sefer Solmaz, “Danişmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2001, s. 1.

Amasya, Çorum, Yozgat, Kayseri, Malatya, Gümüşhane ve yörelerinde hâkimiyetini sürdüren önemli Türk beyliklerindendir. Tokat, 1074 yılında Danişmendliler tarafından fethedilerek Türk topraklarına katılmıştır. Başkentleri Niksar olan Dânişmendlilerin Tokat'ı alıp bu bölgede iskân edişleriyle ilgili Dânişmend-nâme'de çok geniş bilgi ve rivayetler bulunmaktadır.⁷

Danişmend Gazi öldükten sonra yerine oğlu Melik Gazi geçmiştir. Karadeniz fetihlerine başlayan Melik Gazi'den sonra yerine geçen oğlu Melik Muhammed zamanında Bizans, Niksar'a saldırırsa da ele geçiremez. 1142 yılında ölen Melik Muhammed'in yerine oğlu Zünnun geçer. Ancak amcası Yağı Basan bütün Danişmenli bölgesinde hükümdarlığını ilân eder. Bu karmaşayla birlikte Bizanslılar tekrar harekete geçerek Karadeniz'i ele geçirir. Yağı Basan; Ünye, Bafra ve Samsun bölgelerine akınlar düzenleyerek bu bölgeleri yeniden Türk topraklarına katar. Danişmendliler döneminde Tokat'a çeşitli saldırılar olsa da Türklerin elinden çıktığına dair bir herhangi bir kayda rastlanmamıştır.⁸

Tokat'ta Niksar Ulu Cami, Niksar Melik Gazi Türbesi, Yağıbasan Medresesi, Garipler Camii, Sungur ve Çepni Bey Kümbetleri gibi Danişmendlilerden kalma pek çok cami, mescit, medrese, tekke mevcuttur.

1.1.2. Selçuklular Dönemi

Danişmendlilerin yıkılmasının ardından 1178 yılında Sultan II. Kılıç Arslan Tokat ve Sivas'ı Selçuklu toprakları içine katmış ve Anadolu'nun milli birliğini sağlamıştır. Sultan II. Kılıçarslan'ın en büyük başarılarından birisi de Bizans İmparatorluğu ve Türkiye Selçuklu Devleti arasında yapılmış olan ve Türkler açısından zaferle sonuçlanmış olan Miryokefalon Savaşı'dır. Bu savaş Anadolu Türk tarihi açısından bir dönüm noktası olmakla birlikte, bu savaştan sonra Anadolu'nun kesin bir Türk yurdu olması sağlanmıştır.

Sultan II. Kılıçarsan daha sonrasında ülkeyi on bir oğlu arasında paylaştırmış ve Tokat'a Rükneddin Süleyman Şah, Niksar'a ise Berkyaruk Şah oturtulmuştur.

⁷ Necati Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi Yay., 2006, s.37.

⁸ Necati Demir, *a.g.e.*, s.42.

Selçukluklu hakimiyeti 1308 yılında sona erdikten sonra Türk birliği parçalanmış ve çoğunluğu Uygur Türklerinden oluşan Eratnalılar Devleti kurulmuştur.

1.1.3. Eratnalılar Dönemi

Darü'n-Nusret (Yardım Şehri) unvanını taşıyan Tokat da diğer Selçuklu şehirleri gibi İlhanlı hâkimiyetine girer. 1335'ten sonra, Tokat ve havalisi İlhanlıların siyasi varisi sıfatıyla önce Sivas, sonra Kayseri merkez olmak üzere Eratnalılar (1327-1381) adıyla anılacak bir devlet kurmuş olan ve "Köse Peygamber" lakabıyla anılan Uygur Türkü Emir Eratna'nın (1327-1352) hâkimiyetine geçmiştir.

Eratnalı Sultan Alaeddin 1343'te Çobanlıların, Tokat'ı almasına izin vermemiştir. Bu devirde Alaeddin Ali (1365–1380)'den sonra Amasya hâkimi Hacı Şahgeldi, Tokat'ı hâkimiyetine alır. Alaeddin Ali'nin 1380 seferinde ölmesi ile yerine oğlu Çelebi Mehmet geçer fakat 1381' de Kadı Burhaneddin Tokat kalesini muhasara eder. Böylece Tokat ve havalisi Kadı Burhaneddin'e geçer. Bu dönemde kötü yönetimden bıkan halk Yıldırım Beyazıt'a biat etmiştir. Bunun üzerine Yıldırım Beyazıt gelerek Tokat'ı Osmanlı Devleti topraklarına katacaktır.⁹

1.1.4. Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti Dönemi

Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti, Eratna Devleti'nin zayıf düştüğü ve yıkılmak üzere olduğu bir zamanda, Eratna Devleti'nin topraklarında, Oğuzların Salur boyundan olan Vezir Kadı Burhaneddin Ahmed'in 1381 yılında kendi adıyla kurduğu devletin adıdır. Devletin merkezi Sivas'tır.

Kadı Burhaneddin, Hacıemiroğulları Beyliği'ne 1386'da saldırıda bulunan Taceddinoğulları Beyliği'nin başkenti Niksar'a gelir. Burayı alıp kendi topraklarına katar. İskefsir Kalesi'ni ve Reşadiye'nin bir bölümünü alıp 1386 yılında Hacıemiroğulları Beyliği'ne bağışlar. Kadı Burhaneddin Karadeniz kıyılarını Türk vatani yapmaya çalışan Taceddinoğulları Beyliği ve Hacıemiroğulları Beyliği'ne her zaman destek olmuştur.¹⁰

⁹ Abdulhalik Bakır ve Ali Gökşen, "Osmanlı Öncesi Dönemde Tokat, Amasya, Kastamonu ve Çorum Şehirleri", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C III (2019), s. 52-112.

¹⁰ Necati Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağzıları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.45.

Akkoyunlularla yaptığı mücadele sırasında Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürüldü.

1.1.5. Hacıemiroğulları Beyliği

Hacıemiroğulları, Ordu ilinin tamamı, Giresun'un kuzey bölümü, Samsun'un doğusu, Tokat'ın kuzeyi ve Trabzonun batısında hüküm sürmüş, Orta Karadeniz Bölgesi'nin büyük bir bölümünü Türk vatanı yapmış Türk beyliğidir. Bu beylik Türkmenleri, ağırlıklı olarak Selçukluların bölgeyi fetih için sınır boyuna yerleştirdiği Çepni boyuna mensuptur. Tarihi kaynaklarda ismi, Bayramoğulları Beyliği ya da Hacıemiroğulları beyliği olarak geçmektedir. Bu ikili adlandırmaya sebep olan düşünce, beyliğin kurucusunun tam olarak belirlenememesinden kaynaklanmaktadır. Beylik, bazı kaynaklara göre Bayram Bey, Bazı kaynaklara göre de Bayram Bey'in oğlu Hacı Emir İbrahim Bey tarafından kurulmuştur.¹¹

Danışmendlilerin Tokat'ın kuzeyi ve Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki mirasçıları olan Çepni Türkmenleri, bu yörede iki beylik kurmuştur. Bunlardan biri Danışmendlilerin de merkezi olan Niksar'da kurulan Taceddinoğulları Beyliği, diğeri ise merkezi Danışmendlilerin sınır kalesinin bulunduğu Mesûdiye Kaleköy'de teşkilâtlanan Hacıeminoğulları Beyliği'dir. Daha sonra Süleyman Bey, Taceddin Bey'in topraklarına saldırmasıyla dostu Kadı Burhaneddin'den yardım ister ve bununla birlikte Kadı Burhaneddin, Taceddinoğulları Beyliği'nin merkezi Niksar'ı kendi topraklarına katar.¹²

Hacıemiroğulları Beyliği'nin Osmanlı'nın kontrolü altına girmesi 14. yüzyılın sonları veya 15. yüzyılın başlarıdır. Hacı Emir oğlu Süleyman Bey, Yıldırım Bayezid'in 1398 yılında Samsun'a gelmesiyle Osmanlı hâkimiyetini kabul eder. Fakat beylik yönetimi yine Hacıemiroğulları ailesine bırakılır. Osmanlılar 1402'de Ankara Savaşı'nı kaybedince Hacıemiroğulları tekrar bağımsız kalır. Fetret Devri'nden sonra ise bu bölge 1427 yılında Osmanlı Devleti'ne kesin olarak katılmıştır.

¹¹ Necati Demir, *Tarihî Süreç İçinde Karadeniz Bölgesi (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Altınordu Yayınları, Ankara 2018, s.116-117.

¹² Necati Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağzları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 46.

1.1.6. Taceddinoğulları Beyliği

Anadolu Selçuk Devleti'nin çöküşü ve Moğol hâkimiyeti esnasındaki karışıklıklarda yer yer türeyen derebeyi tarzındaki Türkmen beyliklerinden birisi de Canik Emîri Taceddin Bey ve oğulları tarafından kurulan Taceddinoğulları Beyliği idi. Beyliğin merkezi Niksar'dı.¹³

Taceddinoğulları Beyliği de Hacıeminoğulları Beyliği gibi Danişmendlilerin bölgedeki devamıdır. Başkentleri Danimendlilere de başkentlik yapmış olan Niksar'dır.

Canikli (Canîti) diye de anılan Tâceddin Bey'in merkezi Niksar olup sınırları bazan Kelkit, Amasya, Samsun, Ordu, Giresun ve Trabzon'a kadar genişlemiştir.¹⁴ Merkez zaman zaman ellerinden çıkmıştır.

Taceddin Bey, 24 Ekim 1386 tarihinde Hacıemiroğulları ile girdiği savaşta hayatını kaybetmiştir. Taceddin Bey'in ölümü üzerine yerine geçen ve Kadı Burhaneddin'e bağlılığını bildiren oğlu Mahmud Bey, Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra Osmanlı hizmetine girmiştir. Mahmud Bey'in ölümünden Taceddinoğullarının idaresi kardeşi Alp Arslan'ın oğulları Hasan Bey ve Mehmet Yavuz Bey'e geçmiş, Hasan Bey 1428 yılında Taceddinoğulları Beyliği'nin topraklarını Osmanlı'ya teslim etmiştir.

1.1.7. Osmanlı Devleti Dönemi

1390'lı yıllardan sonra Osmanlıların yoğunlaşan baskıları ve Yıldırım Bâyezıd'ın kararlı tutumu sonucu Anadolu'da Türk birliğine çok yaklaşılmıştı. Orta Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Türk beylikleri, son çırpınışlarını yapmakta, bazıları Osmanlılara, bazıları da bölgede güçlü bir durumda bulunan Kadı Burhaneddin'e yaklaşarak kararsız bir tutum izlemekteydiler¹⁵

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, C II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1969, s.153.

¹⁴ "Tâceddinoğulları". TDV İslâm Ansiklopedisi", Erişim 04 Nisan 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/taceddinogullari>.

¹⁵ Necati Demir, *Tarihî Süreç İçinde Karadeniz Bölgesi (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Altınordu Yay., Ankara 2018, s. 245.

Kadı Burhaneddin, Tokat Emiri Şeyh Necib, Amasya Emiri Hacı Şahgeldi arasındaki bitip tükenmez çekişmeden bıkan Tokatlılar, Osmanlılara bağlanırlar.¹⁶

Yıldırım Beyazıd, 1398 yılında Tokat'ı aldığı Tokat çok karışık bir bölgeydi. Bunun için farklı idari yapılanmalara gidilmiştir. Bu yapılanmalardan en büyüğü eyalet sistemiydi. 1413 yılında Osmanlı topraklarında Anadolu Beylerbeyliği, Rumeli Beylerbeyliği ve Rum Beylerbeyliği olmak üzere üç eyalet bulunmaktaydı. Rum Beylerbeyliği Amasya, Tokat ve Sivas sancaklarından oluşmaktaydı. Açikel'in ifadesine göre Tokat, 1600'lü yılların başından itibaren Rum Beylerbeyliği'nin (eyaletinin) hazine, defterdarlık merkeziydi.¹⁷ 1880 yılında Tokat kazası sancak statüsüne yükseltilmiş ve Cumhuriyetin ilanına kadar bu durum devam etmiştir.

Şah İsmail, Türkmenlerin ağırlık merkezi Anadolu olduğu için, Türkmen grupları etkilemek ve bünyesine dâhil etmek amacıyla Anadolu topraklarına ilgi duymuştur. Şah İsmail, 1505'te Tokat Kalesi'ni kuşatmış ancak başarılı olamamıştır. Ayrıca Şah İsmail'in desteklediği Nur Ali İsyanının etkili olduğu alanlar Niksar ve Şebinkarahisar'dır.

1.1.8. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

Osmanlı Dönemi'nde Sivas eyaletine bağlı bir kaza olarak idare edilen Tokat, bu statüsünü XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar sürdürmüştür. XIX. yüzyılda yapılan idari düzenlemeler neticesinde, Sivas vilayeti merkez sancağına bağlı bir kaza olarak idare edilen Tokat, 12 Ocak 1880 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle sancak statüsüne çıkarılmıştır. Tokat sancağı, 31 Mayıs 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi icra vekillerinin aldığı bir kararla bağlı bulunduğu Sivas vilayetinden ayrılarak müstakil vilayet hâline getirilmiştir. 1944'te Artova ve Turhal, 1954'te Almus, 1987'de Pazar ve Yeşilyurt, 1990'da Sulusaray ve Başçiftlik ilçeleri kurulmuştur.¹⁸

¹⁶ Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağzları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 53.

¹⁷ Bakır ve Gökşen, "Osmanlı Öncesi Dönemde Tokat, Amasya, Kastamonu ve Çorum Şehirleri", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C III, 2019, S 1.

¹⁸ Tokat Valiliği, "Tokat".

Günümüzde Tokat'ta 11 ilçe, 25 belde, 37 belediye, 617 köy bulunmaktadır.

1.2. Tokat Şehrinin Etnik Durumu

Tokat şehri, Osmanlı Devleti'nde farklı din, mezhep ve etnik unsurların bir arada yaşamasına tanıklık etmiş en iyi örneklerden birisi olarak bilinmektedir. XIX. yüzyılın ortalarında da bu durumun geçerli olduğunu görmekteyiz.¹⁹

Sürgün politikaları gereği aşiretleri çeşitli bölgelere dağıtarak yerleştiren Osmanlı Devleti, iskân bölgesi olarak önemli bir yere sahip olan Tokat'a zaman zaman aşiretleri iskân etmiştir. Bunun yanı sıra Tokat'ta yaşayan oymak ve aşiretlerin de buradan sürüldüğü görülmektedir. Tokat sancakları dâhilinde Ceyicli aşireti ile Çunkar, Çepni ve İlbeyli gibi oymaklar yaşamaktaydı. Ayrıca çoğunluğu Niksar'da olmak üzere Tokat bölgesine Çepni oymaklarının Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde yerleştikleri görülmektedir. Bugün hâlâ Tokat civarında Çepniler yaşamaktadır.

Osmanlı Devleti, özellikle Kafkasya'dan gelen göçmenlerin iskân yerleri hususunda Rusya'nın müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır. Rusya, Kafkas halklarının direnişçi ve savaşçı ruhlarını yakından tanıdığından onların Osmanlı-Rus sınırlarına yakın yerlerde iskân edilmelerini istememiştir. Rusya, Erzincan, Tokat, Amasya ve Samsun hattının doğusuna göçmen iskânı yapılmamasını talep etmiştir. Rusya'nın bu müdahalesi nedeniyle Kafkas göçmenlerinin Anadolu'da iskân edildiği sahanın doğu sınırını oluşturan yerlerden biri de Tokat'tır. Kafkasya'dan yapılan göçler 1822 yılında Rusya'nın Kuban Ovası'ndaki Nogaylar ve Çerkeslere baskı yapması ve Kafkasya'yı istila etmesiyle giderek artmıştır. 1859-1864 yılları arasında göç eden Kırım Tatarları, Çerkezler ve Nogaylar'ın teşkil ettiği yaklaşık 800.000 civarındaki göçmen grubunun 180.000'ini Nogaylar oluşturmaktaydı. Balkanlar ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilen bu göçmenlerin bir kısmı da Tokat'ta iskân edilmişlerdi. Tokat'a gelen Nogay göçmenlerin iskânları sonucunda Turhal'da 14 göçmen köyü kurulmuştur.

Kabartay ve Çeçen göçmenleri ile Kuzey Kafkasya'da yaşayan Kumuklar da Tokat'a iskân edilmiştir. Kırım Savaşı'ndan sonra Tokat'a yapılan iskânların büyük bölümünü Kafkas göçmenlerinden oluşsa da, sadece Kafkaslar'dan değil Rumeli'den

¹⁹ Necati Çavdar, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokatta Katolik Ermeniler: Demografi-Ekonomi, *Yeni Türkiye Dergisi*, 1 Ocak 2014.

gelen göçmenler de bu iskâna dâhildir.²⁰ Çerkesler, Gürcüler, Kumuklar, Çeçenler Dağıstanlılar, Kabartaylar, Tatarlar, Nogaylar, Karaçay-Balkarlar ve Balkanlarda yaşayan pek çok topluluk Tokat'a yerleşmiş ve günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler.

1.3. Tokat Kelimesi Üzerine

“Tokat” kelimesinin kökeni tespit edilememekle birlikte farklı görüşler yer almaktadır. Sargon Erdem’in “Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler” adlı yazısında bu görüşlere şöyle yer verilmiştir:

Tokat’ın Togayıt Türkleri tarafından kurulduğu ve bu oymak adının zamanla şehre adını verdiği veya Tok-at “surlu şehir” yahut Tok-at “besili at” gibi benzetmelere dayanan açıklamalara yer verilmiştir. W.M. Ramsay’ a göre Tokat adı İslamiyet öncesinde eski Bizans kalesi Dazimon’dan gelmektedir. Paul Wittek ise İbn Bîbî’nin Tazimon’u Tokat’la birlikte zikretmesini delil göstererek bu iki şehrin aynı yer olamayacağına dikkat çekmiştir. Zile Maşat-Höyük’te çıkarılan çivi yazılı Hitit tabletlerinde de Tahazzimuna’nın Dazimon olduğunun yazması bu görüşü destekler niteliktedir. Wittek, Tokat’ın Bizans şehri Dokeia olduğunu iddia etmektedir. Dokeia, yer adı teşkilinde kullanılan –ia ekiyle doke- temasından elde edilmiş tipik Grekçe isimdir. Doke mânâ olarak “içine konulan kap, çanak, kâse” anlamındadır. Dokeia şehir adının “çanak memleket” anlamına geldiği söylenebilir. Dağlar arasında bulunan ve “içine su dolmak” yani “sel gelmek” tehdidi altında yaşayan bir memleket için doğru bir isimdir. Ahmet Caferoğlu’nun derlediği “Tohat bir dağ içinde, gülü bardağ içinde” mânisi şehrin dağlar içinde olduğunu vurgulamaktadır. Tokat kelimesinin “sille, şamar” ve Türk lehçeleri içinde yalnız Anadolu Türkçesi halk dilinde görülen “hayvan sürülerini geceletmek amacıyla kullanılan, etrafı tepelerle çevrili yer” ve bundan çıkan “ etrafı çitle çevrili üstü açık ağıl” gibi Türkçe tok- köküne dayandırılmaktadır.²¹

Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi’nde Tokat hakkında şunları söylemiştir:

²⁰ bk. Erdal Taşbaş, "XIX Yüzyılda Tokat'ta Göçmen İskânı ve Göçmen Sevkinde Şehrin Önemi", "Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012)", C. 1.

²¹ Sargon Erdem, Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler, "Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)", Gelişim Matbaacılık, Ankara 1987, s. 11.

“Arap dilinde Dokat, yani Arabistan’da bakla gibi türmüs adında bir habbe olur, onu un edip sabun gibi el yıkarlar. Elde olan yemeğin yağın temizler, ona dokat derler. Arap dilinde dâl ile tânın mahreç yakınlığı olduğundan Tokat demeyip Dokat derler.”

“Acemcede Kân-ı cev derler, yani Arpa vilâyeti derler. Gerçekten de arpası Karaman eli arpası gibi pâk, dolgun ve bol olduğundan bu Tokat’a ve Sivas’a Acem ülkesinde Arpa Çukuru derler.”

“Ermeni dilinde (---) derler, ama Ermeni kavmi Türkçe bu Tokat’a Tohat der. Hatta bazı şehir oğlanı zarifleri Ermeni taifesini alaya almak için ‘Erzingan’ dan inç habar Tohat’ın çaşmaları ahar mı? Ahar, ama şır mır ahar’ diye üleşirler.”

“Rumcada (---) derler, Eski, işlek ve büyük şehirdir.”

“Etrâk kavmi Tok at der. Nicesi Doğat der, nicesi ‘Dohat’a vardım’ der, ama şehir zarifleri Dok’ad derler.”²²

2. Zile İlçesi

Doğusunda Turhal ilçesi, güneyinde Artova ilçesi ve Yozgat iline bağlı Kadişehri ilçesi, batısında Yozgat ilinin Çekerek ilçesi ve Amasya’nın Göynücek ilçesi, kuzeyinde ise Amasya ili bulunmaktadır. Tokat ilinin en büyük ilçelerinden olan Zile ilçesi coğrafi konumu itibarıyla 40 derece 19 dakika kuzey enlemi, 35 derece 45 dakika doğu boylamı arasında yer almaktadır. Tokat ilinin 70 km batısında yer almaktadır.

Yüzölçümü 1512 km² olan ilçenin denizden yüksekliği 710 metredir. Güneyden doğu-batı istikametinde uzanan ve en yüksek tepesi 1892 metre olan Deveci Dağları, kuzeyden yine doğu-batı istikametinde uzanan yüksek tepelerle çevrili olan Zile bir ovanın orta yerinde yükselen höyüğün çevresinde kurulmuştur. Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biridir.²³

²² Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 84.

²³ “Zile”, Zile Kaymakamlığı. <http://www.zile.gov.tr/zile>.

2.1. Kısa Tarihi²⁴

Eski Hitit döneminde kurulmuş olan Zile'nin coğrafi açıdan sahip olduğu stratejik konumunun yanı sıra önemli bir dinî merkez olması da kentin ehemmiyetini daha da arttırmıştır. Hititlerin çağdaşı olan ve savaşçı özellikleri ile ön plana çıkan Gaşkalar, Zile'ye defalarca saldırı düzenlemişler ve söz konusu kenti ağır tahribata uğratmışlardır. Jeopolitik açıdan Anadolu'nun önemli bir noktası üzerinde olan Zile'de çağlar boyunca birçok imparatorluk ve devlet hüküm sürmüştür. Bunlar; Hitit, Frig, Akhamenid, Pontus, Roma ve Bizans'tır. Hitit dönemindeki büyük yerleşmelerden biri de zamanında adı "Tapigga" olan "Maşat Höyük" tür. Bunların yanı sıra dinsel açıdan da önemli bir konumda olan Zile, Pers Bereket Tanrıçası Anaitis kültünün merkezliğini yapmıştır. Pontus Krallığı döneminde ise kent, daha çok dinî açıdan ön planda olmuş ve cazibesini yitirmemiştir.²⁵

Zile'nin Müslümanların eline geçişi, Müslüman Araplar'ın Zile, Amasya, Çorum vasıtasıyla İstanbul'un fethine gitmesi ve aralıklarla buraların Müslümanların elinde kalmasıyla olmuştur.

1071 Malazgirt Savaşı'yla çalkantılar içine düşen Bizans üzerinde Türk baskıları iyice artmış ve 1071' den başlayarak Anadolu toprakları bir bir fethedilmeye başlanmıştır. Bu fetihler esnasında Zile de Danişmentli Melik Ahmet Gazi tarafından fethedilmiş ve adı da Harkariyye olarak değiştirilmiştir. Zilenin 1074 tarihinde fethedildiği kabul görmektedir.

Selçuklular zamanında, Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra ülkenin taksimine göre Zile ve çevresi Nasrettin Bayrak Şah'a düşmüştür. II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında patlak veren Baba İshak ayaklanması sırasında Zile ve dolayları da ağır tahriplere maruz kalmıştır. Selçukluların tamamen güçlerini kaybetmelerinden sonra Zile 1256 yılında İlhanlıların eline geçmiştir. Daha sonrasında Eratna Bey'in eline geçmiş, 1381 tarihinde Kadı Burhaneddin Ahmet Devleti'ne bağlanmış, Kadı Burhaneddin, Zile'nin yönetimini Ali Şah'a vermiştir.

²⁴ Mustafa Şahin ve Yusuf Karabacak, *Coğrafi, Tarihi, İdari, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Zile*, Tofset Matbaacılık, Tokat 2006, s. 4-14.

²⁵ Cemre Aslan, "Eskiçağda Zile Ve Çevresi", *OANNES - Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi* 1, S 1 (20 Mart 2019), s. 21-33.

Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinin ardından halkın isteğiyle bölge Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. Yıldırım Beyazıt 1392'de bölgeyi hâkimiyeti altına alarak huzur ve sükûna kavuşturmuştur. Osmanlıların eline geçen Zile idari bakımdan Tokat'la birlikte Amasya'ya bağlanmıştır.

Osmanlı Dönemi'nde Uzun Hasan'nın Tokat'ı yağmalaması, 1527 ve takip eden yıllardaki ayaklanmalar Zile'yi oldukça yıpratmıştır. Yıldırım Beyazıt zamanında fethedilen Zile, Osmanlı yönetiminde hiçbir faaliyet sahası olmamış, yörede sık sık isyanlar baş göstermiştir.

Milli Mücadele Dönemi'nde ise, Osmanlı'nın 1. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramasıyla ağır bir mütareke imzalanmıştır. Bu ateşkes anlaşması Türk'ün bağımsızlık ruhuna ters düştüğü için ayaklanmalar baş göstermiştir. Bu Kuva-yı milliye ruhunu kırmak için savaşın galipleri nüfuzlu Türk ve gayrimüslimleri kullanarak ayaklanmalara çıkarma yoluna gitmişlerdir. Bu ayaklanmaların en önemlilerinden ikisi de Yozgat ve Zile ayaklanmalarıdır. Zile'de isyan çıkaranlardan en önemlileri Çapanoğullarından bazı nüfuzlu kişiler ve postacı Nazım olmuştur. İsyancılar korku dolu anlar yaşatmış olsa da Zile'de gerçek anlamda bir isyan ortaya çıkmamıştır.

2.2. Zile Savaşı (Zela Muharebesi)

Zela Muharebesi, MÖ 2 Ağustos 47 tarihinde bugünkü Tokat ilinin Zile ilçesinde Roma kralı Julius Sezar ile Pontus Kralı VI. Mitridat'ın oğlu II. Farnekes arasında gerçekleşen muharebedir.

Bu savaşla ilgili, Zile Savaşı'nda bulunmuş birinci kişinin ağzından yazılı bir eser mevcut değildir. Bu konuyla ilgili yazılmış tek bir eser bulunmaktadır. Bu eser "*C. Julius Caesar's Commentaries of His Wars in Gaul and Civil War with Pompey as also Commentaries of the Alexandrian, African and Spanish Wars*" dır. (Hirtius, 1750). Türkçeye ise "*İskenderiye, Afrika ve İspanya Savaşlarının Değerlendirmeleri ile Birlikte, C. Julius Caesar'ın Galya ve Pompeius İç Savaşının Değerlendirmeleri*" olarak tercüme edilebilir. Eserin yazarı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Orijinali

Michigan Üniversitesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen Latince eser, Alb. Martin Bladen tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir.²⁶

MÖ 301'de Akhamenid asıllı I.Mithridates tarafından kurulan Pontus Krallığı, İris (Yeşilirmak) ve Lykos (Kelkit) vadilerinin stratejik yerlerinde kurulmuş idi. Pontus Krallığı Dönemi'nde Zile, bir kentten çok tanrıların kutsal alanı olarak idare edilirdi. Tüm Pontus halkının gereken durumlarda yeminlerini ettikleri, kutsal ayinler yaptıkları ilahi bir nitelik taşırdı. MÖ 47'de Roma İmparatoru Julius Caesar, Pontus Kralı II.Pharnakes'i Zile'nin Altıağaç mevkinde yenilgiye uğratmış ve ardından Zile ve çevresi Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Bu tarihsel olay ile birlikte Zile, tüm Roma İmparatorluğu tarihi için evrensel nitelik taşıyan önemli bir yer konumunda olmuştur. Öyle ki Caesar ünlü “Veni-vidi-vici” – “Geldim-gördüm-yendim” sözleriyle yazdığı meşhur mektubunu bu savaştan sonra yazmış ve Roma'ya bildirmiştir. Aynı zamanda bu sözünü Zile Kalesi'nde yuvarlak bir taş üzerine de yazdırmıştır. M.S 395'te Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüş ve Zile 11. yy.'a kadar Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu'na bağlı kalmıştır.²⁷

2.3. Evliya Çelebi'ye göre Zile

Evliya Çelebi bu yöreyi gezip gördükten sonra meşhur Seyahatnamesine şunları kaydeder “*Bu havası hoş şehrin dört tarafında bahçe ve bostanlar içinde sular akar. Bu bahçelerde bülbüllerin ötüşü, insan ruhuna sefa verir. Meyveleri lezzetli olup, her tarafa hediye olarak gönderilir. Her bağında, birer köşk, havuz, fiskiyeler ve çeşitli meyveler bulunur. Halkı zevk ehlidir. Gariplere dostturlar, kin tutmaz, hile bilmez, deryadil, haluk, selim ve halim insanlardır. Herkese iyi zanda bulunurlar. İyi geçirirler. Hayırlı yapılar yaptırmaya hevesleri çoktur. Cami, saray, köşk ve imaretleri o kadar metin ve güzel olur ki, buralara girenler hayran olurlar. Şehir genişlik ve ucuzluk bir yer olup dünya yüzünde eşi yok gibidir. Yılın her zamanında*

²⁶ Orhan Yılmaz, “Caesar ve II. Pharnakes'nin Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi , S 4 (2015), s.11.

²⁷ Cemre Aslan, “Eskiçağda Zile ve Çevresi”, International Journal of Ancient History , S 1, (01 Ocak 2019), s.21-33.

halkının nimetleri boldur. Hacı Bektaş Veli'nin hayırlı ve bereketli dualarıyla bu eski tarihî şehir, Âlimler konağı, fazıllar Yurdu, şairler yatağıdır."²⁸

2.4. Zile Adı²⁹

Prof. Dr. Sedat Alp ; Anziliya adının Hitit çağında aynı zamanda “ Zilâ” olarak da geçtiğini ve bunun Klâsik çağdaki “ Zelâ” adıyla uyum sağladığını belirterek dil bakımından Zilâ’dan Anzili veya Anziliya’ya bir köprü kurmanın olanaksız olmadığını kaydetmektedir. Bu açıklamalara göre, bugünkü “ Zile” adının Anziliya, Zilâ ve Zelâ’dan dönüşerek ortaya çıktığını söyleyebilmekteyiz.

İlk Çağ’ın ünlü coğrafyacılarından olan Strabon’a göre, Zelitis arazisinin sahibesi Ninova melikesi Semiramis, MÖ 7. asırda Zile Kalesi üzerinde Zelâ şehrini inşa ettirmiştir.

Semiramis, güzel bir cariye iken Belh şehrinin kuşatılması sırasında gösterdiği dirayet ve yiğitliği sonucunda, Asur hükümdarı Ninus' un takdirini kazanmış ve onunla evlenmiştir. MÖ 1916 yıllarında kocası Ninus'u zehirleyerek Asurların yönetimini ele geçirmiştir. Bu hesaba göre Zile 4000 yıllık bir tarihi geçmişe sahiptir. Zile Kalesi’nin (Anadolu’da bilinen tek dolma kaledir) Roma kumandanı Sulla tarafından yaptırılmış olması veya burada Amanos Mabedi'nin bulunması ve muhterem anlamına gelen Silla denmesinden dolayı, Zile'nin ismi zamanla Zela- Zile şeklini almış da olabilir. Tarihçi Charles Texier'e göre, Strabon eserinde Zela'dan bahseder. Hüseyin Hüsamettin Efendi'nin Amasya Tarihi'nde bu yerleşim yerinin Togait hükümdarı Harkar Han tarafından önemli bir yer hâline getirildiği, muhterem anlamına gelen Sılay adının verildiği zamanla Zela - Zile şekline dönüştüğü yazılıdır. Ali Danişment Tarihi'nde, Mirkatel Cihad da Zile'den "Kırkiriye" diye bahsediyor.³⁰

Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sine göre (1643), Zile şehrinin adı buradaki halı ve kilim dokumacılığının ileri gitmesinden dolayı bu sanatla ilgili olarak Zeyli ismi verilmiştir. Çünkü bu sanata zeyli deniliyordu. Bu isim zamanla Zile’ye çevrilmiştir.³¹

²⁸ “Zile Tarihi”, T.C. Zile Belediyesi. <https://site.zile.bel.tr/index.php/zile-tarihi/>.

²⁹ Ali Özçağlar, “Zile’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri”, Coğrafya Araştırmaları S.4, s.19.

³⁰ “Tarihçe”, T.C. Zile Kaymakamlığı, t.y., <http://www.zile.gov.tr/tarihce>.

³¹ Semra Meral ve Yusuf Meral, *Her Yönüyle Zile*, Sanem Matbaacılık, 1983, 17.

2.5. Zile'nin Etnik Yapısı³²

1881 yılında 1 merkez ve 9 nahiye ve 180 civarında köyden oluşan kazanın toplam tahmini toplam nüfusu 45986 kişidir. Bu nüfusun % 95.79'unu Türkler, % 3.89'unu Ermeniler, % 0.30'unu ise Kiptiler (Çingene) oluşturmaktadır. Rum nüfusa dair ise herhangi bir kayıt yoktur. Bu durumda, kazada müslim-gayrimüslim oranı % 95.79'a % 4.21 olmaktadır. 1892'de 1 merkez, 9 nahiye ve 195 köyden oluşan kazanın toplam nüfusu 57200 kişidir. Bu nüfusun % 75'ini Türkler, % 18,6'sını Ermeniler, % 6.36'sını da Rumlar oluşturmaktadır. Kiptilere dair ise herhangi bir rakam kaydedilmemiştir. Toplam nüfus içinde, müslimlerin gayrimüslimlere oranı ise % 75'e % 25'tir.

Ali Güler, Ali Cevat'tan naklen 1897-1898'de Zile kazasının toplam nüfusunu 57200 olarak vermektedir. Bu nüfusun 42000'i Müslüman, 15200'ü gayrimüslimlerden meydana gelmektedir. Başka bir ifade ile toplam nüfusun % 73.5'i Müslüman, % 26.5'i gayrimüslimdir. Bu rakamlar ve yüzdeler, 1892'de Cuinet'inkilerle kıyaslandığında, ilk olarak, Ali Cevat'ın verdiği toplam nüfus rakamı Cuinet'inkinden yaklaşık beş yıl sonra derlenmiş olmasına rağmen aynıdır. İkinci olarak, gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki oranı; Cuinet'te % 25, Ali Cevat'ta % 26.5'dir. Bu iki oran arasında % 1.5'lik bir fark bulunmaktadır. Nüfus toplam oranlarının aynı olması, 1892-1897 yılları arasında Zile kazasında hiç nüfus artışı olmadığı anlamına gelmektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Kafkasya ve Gürcistan'dan genelde Anadolu'ya özelde Tokat sancağına göçlerin yaşandığı bir dönemde, nüfus durgunluğu olamayacağından bu iki yıla ait nüfus istatistiklerinin bir miktar hata payı taşıdıkları kabul edilmelidir.

1903 yılı devlet ve Sivas Vilayet Salnamesi'ne göre, Zile kazasının toplam nüfusu 64939 kişidir. Bu nüfusun yaklaşık % 95.12'sini Türkler, % 4.26'sını Ermeniler, % 0.17'sini Rumlar, % 0.42'sini ise Kiptiler oluşturmaktadır. 1907 yılı Sivas Vilayet ve 1908 Devlet Salnameleri'ne göre ise Zile kazasının toplam nüfusu 73869 kişidir. Bu toplamın yaklaşık % 95.81'ini Türkler, % 3.73'ünü Ermeniler, % 0.11'ini Rumlar,

³² Ali Açıklı, "Tokat Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1907)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C14, S 2 (2004), s. 331-59.

% 0.33'ünü ise Kıpıtlar oluşturmaktadır. 1881, 1892 ve 1903'de olduğu gibi Türkler; kaza nüfusunun büyük çoğunluğunu meydana getirmektedirler . % 13. 75 oranındaki nüfus artışının nedeni ise Kafkasya ve Gürcistandan bölgeye devam eden göçlerdir.

Günümüzde ise Zile'nin büyük çoğunluğunu Türkler oluşturmaktadır. Günümüzde Zile etnik olarak, Alevi ve Sünni Türkmenler, Alevi ve Sünni Kürtler ile sonradan bölgeye göç eden Karapapak-Terekeme, Çerkes ve Balkan muhacirleri ve Romanlardan oluşmaktadır.

Söz konusu çalışmamız üç ağız bölgesini kapsamaktadır. Bunlar; Türkmen ağzı, Karapapak-Terekeme ağzı ve Çerkes ağzıdır.

2.5.1. Türkmenler

Türklerin Bizanslıları 1071 yılında yenilgiye uğratması neticesinde iki yüz yıl boyunca Asya'dan Anadolu'ya gelen Türk göçleri bölgenin demografik yapısını Türkler lehine değiştirmiştir. Asya'dan batı istikametine gerçekleşen gelen yoğun Türk göçleri Anadolu'nun kalıcı olarak Türk yurdu olmasının başlangıcını oluşturmuştur. Mükremin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri* eserinde Oğuz Türklerinin Bozok grubunu teşkil eden 12 Oğuz boyunun Anadolu'nun kuzey kesimlerini, Üçok grubunu teşkil eden 12 Oğuz boyunun ise Anadolu'nun güney kesimlerini yurt tuttuğunu dile getirmiştir. Ancak nüfus yoğunluğu her yerde aynı değildi. Yoğunluğu fazla olan Selçuklu ailesinin mensup olduğu Kınık boyudur. Yoğunluk bakımında ikinci sıradaki boylar Afşar, Bayındır ve Kayı boyları; Bayat, Çepni, Döğer, Iğdır, Salur boyları ise üçüncü sırayı almaktaydılar. Anadolu'nun fethinde önemli rol oynayan Yıva boyu ve diğer boylar ise dördüncü derecede yer alıyordu.³³

Bugün Zile ilçesinin nüfusunun büyük çoğunluğunu Alevi ve Sünni Türkmenler oluşturur. Zilede Iğdır ve Salur adında iki Oğuz boyuna ait yer ismi mevcuttur.

³³ Mustafa Özdemir, "14 -17. Yüzyıllar Arasında Anadolu'ya Gelen Türk Göçleri ve Anadolu'nun Doğusunda Meydana Gelen Demografik Değişmeler", *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C 5, S 12 (2017), s. 51-76.

Faruk Sümer, 16. yüzyılda Anadolu’da Oğuz boylarına ait yer adlarını vermiştir. Buna göre o dönemde Sivas sancağına bağlı Zile kazasındaki Oğuz/Türkmen boylarına ait yer adları şunlardır:³⁴

Boyun Adı	Vasfı	Sancağı	Kazası	Vergi nüfusu
Beğ-Kayı	Köy	Sivas	Zile	94
Beğ-Dili	Köy	Sivas	Zile (Kale-i Hass)	42
Salur	Köy	Sivas	Zile (Meşhed Âbâd)	37
Salur	Ekinlik	Sivas	Zile (Kale-i Hass)	-
Salur	Köy	Sivas	Zile (Frenk-hisarı)	-
Eymür	Köy	Sivas	Zile (Kızıl Kümbet)	14
İğdir	Köy	Sivas	Zile (Koç-Taş)	56
Kınık	Köy	Sivas	Zile (Meşhed-Âbâd)	17
Kara-Kınık	Köy	Sivas	Zile (Meşhed-Âbâd)	-

2.5.2 Karapapak-Terekemeler

Kafkasya, Ruslar açısından jeopolitik konum itibarıyla önemli bir bölge niteliğindedir. Bölge; Hazar ve Azak denizleri arasında, Asya ve Avrupa kıtaları için bir köprü görevindedir. İşte bu sebeple Rusya, Kafkaslara hâkim olmak istemiş ve güneye doğru inme planlarını gerçekleştirmek amacıyla harekete geçmiştir. Rusya bu politikayı gerçekleştirmek amacıyla Karabağlı Ermeni tüccarlar ile iş birliği yapmış ve Kafkaslara Ermenileri iskân etmiştir. Rusya’nın bu politikası bölgede Karapapakların Ermeni zulmüne maruz kalmalarına sebep olmuştur.

Rusya, Kafkasya’da iskân faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Bu politikayla, 1856 tarihli Paris Antlaşması’nı takip eden on yıl içindeki süreçte Kafkas halklarının direnişini kırmak istemiştir. Rusya, Çeçenistan ve Dağıstan’da yumuşak bir yönetim

³⁴ Sümer Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972, s. 423-460.

sergilerken, 1861’de serfliğin kaldırılmasına bağılı olarak Rus köylülerine yeni tarım alanları açmak üzere Çerkes topraklarına sahip olmak istemiştir. Rus göçmenleri yerleştirildikleri yerlerde yeni çatışmaları, çatışmalar ise yeni istilaları gündeme getirmiştir. Çerkesler başta olmak üzere Kafkasya’da yaşayan Müslüman unsurlardan 1.000.000’a yakını Osmanlı Devleti sınırlarına göç etmiştir. Karapapakların Türkiye’ye yerleşmeleri 19. yüzyılın ilk yıllarına rastlamaktadır. Tiflis’in 1801’de Rusya’nın eline geçmesiyle birlikte Karapapaklar Anadolu’ya göçe başlamışlardır. Gürcistan’da yaşayan Karapapakların pek çoğu Türkiye’ye göç ederek öncelikle Kars ve Iğdır çevresine yerleşmişlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’ne kadar Türkiye’de yoğun olarak buralarda yaşayan Karapapaklar harbi takip eden yıllarda içlerlere doğru göç ederek Sivas, Ağrı, Amasya, Erzurum, Muş, Tokat ve Yozgat’a yerleşmişlerdir.³⁵

2.5.2.1. Karapapak-Terekeme Adı

“Karapapak” ve “Terekeme” adları, geçmişte farklı yaşam biçimlerini benimseyen aynı Türk boyuna verilen isimlerdi. Her iki ad, zaman içinde aynı Türk boyunu ifade edecek şekilde birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Karapapak Türkleri, koyun veya kuzu derisinden yapılmış yünlü başlıklarından dolayı bu adla anılmışlardır. Bunun yanında, bir başka bilgiye göre de Karapapak / Terekeme Türkleri, Şah İsmail’in babası Şah Haydar’ın müritlerine giydirdiği kızıl kavukları reddederek Sünni olduklarını belirtmek amacıyla kara börk / papak giymişlerdir. Zira papak, Azerbaycan Türkçesinde “tüylü deriden, yani kuzu veya koyun derisinden yapılan başlık” anlamına gelmektedir.³⁶

Terekeme sözcüğünün kaynağına yönelik farklı rivayetler vardır. Bunlardan birincisi, “Terekeme”, “Türkmen” sözcüğünden türemiştir (Dündar-Çetinkaya, 2004). Kalafat, Türk Mistik Kültüründe “Er” veya Halk Kültürümüzde “Er Tiplemesi” adlı makalesinde; Terekeme, terek /ağaç kültü, ağacın piri bağlantılıdır, der (Caferoğlu, 1988: 69). Kelimenin “Türkmen/Türkman” kökenine dayandığı görüşü ise çok güçlü

³⁵ Mustafa Turan, “Karapapakların Anadolu’ya Göçü (1877-1914)” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.15.

³⁶ Tezin bu kısmında ; Ahmet Gökbel, Kıpçak Türkleri ve Ali Heyder Orucov ve diğerleri, Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti kaynaklarından faydalanılmıştır. Bahadır Güneş, “Borçalı (Gürcistan) Karapapak/ Terekeme Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük)”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Trabzon, 2013, s. 30.

gözükmektedir. Çünkü Türkmen kelimesinin Arapça çokluk biçiminin “Terakime” olduğunu biliyoruz. Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca Sözlük’ü ve Ebulgazi Bahadır Han’ın Şecere-i Terakime’si bu kelimenin varlığı konusunda bize tanıklık ediyor. Bu “Terakime” kelimesi ünlü uyumuna girerek kolayca “Terekeme” biçimini alabilir. Osmanlılar döneminde, devlet adamları ve yöneticiler bu kavim için “Türük” kelimesini kullanmışlardır. İkincisi ise, İslamiyetin Anadolu’da ilk yayıldığı yıllarda Mekke’den getirilen muhacir Araplara verilen “Terk-i Mekke” kavramıdır. Terekeme sözcüğünün bundan bozularak oluştuğu söylenir. Ancak bu halk benzetmesinden öte değildir. Üçüncü olarak, Terekemelerin kendi aralarındaki rivayetlere göre de bu ismi “eski vatanlarını terk ettikleri” için almışlardır. Eskiden Terekemelerin atalarının Kuzey Kafkasya’da bulunan Terek Irmağı çevresinde yaşadıkları bilinmektedir. Buna göre Terekemelerin ataları, Terek Irmağı çevresinde yaşarlarken bazı sebeplerden dolayı buraları terk etmişler ve Gürcistan ile Türkiye’ye yerleşmişlerdir. Gürcistan ve Türkiye’ye geldiklerinde diğer yerli toplumlar onları Terekeme olarak adlandırmışlardır.³⁷

Zile ilçesine bağlı Karapapak-Terekeme köyleri şunlardır:

Süleymaniye köyü, Fatih köyü, Hatıppınarı köyü, Reşadiye köyü, Çiçekpınarı köyü, Osmanpınarı köyü, Karakoyun köyü ve Turgutalp köyü.

2.5.3. Çerkesler³⁸

Türkiye’de Kafkas halkları (Adige, Abhaz, Ubi, Karaçay, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstanlılar) Çerkes kimliği kapsamında değerlendirilmektedir. Coğrafi olarak Adige, Çerkes olmayan insanların Kuzey Kafkasyalılara verdiği addır. Kafkasya’da tüm halklar Çeçen, Karaçay gibi kendi isimleriyle adlandırılır. Ancak Ruslarla savaşın sonucunda soykırıma uğratılarak Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kalan Kafkasyalılar bir milletmiş gibi algılanmış. Böylece Çerkes ismi Türkiye’de yaşayan Kafkasyalıların üst kimliği olmuştur.

³⁷ Muhammet Kemaloğlu, “Terekeme-Karapapak Türkleri Yerleşim Alanları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S 1/3 (2012), s. 55-81.

³⁸ İsa Eşki, “1856-1900 Yılları Arasında Kafkasya’dan Gelip Tokat Merkez İlçesi Köylerine Yerleşen Çerkezler”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2016, s. 2.

1780-1790 yıllarında başlayan göçler 19. yüzyılda hızlanmıştır. Osmanlı topraklarına gelen göçmenlerin büyük bir bölümü Balkan coğrafyasına, kalanı da Anadolu coğrafyasına yerleştirilmiştir. Anadolu'da da bu göçler özellikle Orta Karadeniz ve İç Anadolu'nun Kuzeydoğusu'nda yoğunlaşmıştır. Özellikle Tokat, Samsun, Amasya ve Kayseri gibi şehirlerde Çerkes nüfusunun yoğun olduğu görülmektedir. 1850-1875 dönemi Kafkas göçleri genel olarak Osmanlı-Rus Harbi'nde (Kırım Harbi) yapılan göçlerdir. Kırım Savaşı sürecinde Osmanlı memleketine göç etmek zorunda kalan insanların sayısı yüz binlerle ifade edilmektedir. Bazı kaynaklarda bu rakamın yaklaşık 200.000 kişi olduğu yazılır. Başka kaynaklarda söz konusu dönemlerde yaklaşık 470.000 kişinin Osmanlı topraklarına göç ettiği düşünülmektedir. Kırım Harbi sonrası Osmanlının karşılaştığı en büyük göç dalgası 93 Harbi sonrasında gerçekleşmiştir. 93 Harbi sonrası Osmanlı topraklarının ciddi bir kısmını kaybettiğinden, geriye kalan Osmanlı topraklarına ciddi göç dalgaları olmuştur. Tokat merkez köylerine gelen göçmenlerin çoğu 93 Harbi sonrasında gelmiştir.

Bugün Tokat'ın Almus, Artova, Yeşilyurt, Sulusaray, Turhal, Pazar, Erbaa, Niksar, Zile ilçeleri ve merkezinde Çerkes köyleri mevcuttur. Tokat ili Zile ilçesine bağlı Çerkes köyleri şunlardır:

Hasanağa: Şapşığ, Abzeh

Güzelbeyli (Silis): Abzeh, Tkal, Hatukay

Kazıklı: Abzeh, Abhazlar

Yeni Derbent (Derbend-i Çerkez): Dağıstan (Türkiye'de Kafkas halkları (Adige, Abhaz, Ubıh, Karaçay, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstanlılar) Çerkes kimliği kapsamında değerlendirilmektedir.)

Uğurluören (Zelhaddin): Abhez

Çayıroluk (Şeni Beg): Kabardey

İNCELEME

SES BİLGİSİ

1.Ünlüler (Vowels)

Zile ağzında, yazı dilimizde bulunan sekiz temel ünlü (/a/, /ı/, /o/, /u/, /e/, /i/, /ö/, /ü/) ile yazı dilimizde bulunmayan, çeşitli nedenlerle oluşmuş uzun şekilleri (ā, ī, ō, ū; ē, î, ō, ū) mevcuttur.

Zile ağzında derlediğimiz metinlerde tespit ettiğimiz kapalı e ünlüsü (è) dışında, çeşitli ses olaylarına bağlı olarak oluşan ara ünlüler ise şunlardır: [á], [â], [à], [ä], /è/ veya [è], [ê], [í], [î], [ï], [ó], [ò], [ö], [ú].

Bu ünlüleri oluşum sebepleri ve örnekleri üzerinden inceleyelim:

1.1.1. [á]

Yarı kalın, yarı ince olan bu ünlü /a/ ile /e/ arası bir orta damak ünlüsüdür.

Zeynep Korkmaz’a göre, yanlarındaki ünlüler üzerinde kalınlaştırma etkisi yapan /k/, /g/, /ğ/, /ñ/, /h/ ünsüzlerinin, ünsüz düşmesi veya hece kaynaşması olayları ile kaybolmaları durumunda, kendi etkilerini geride kalan ünlülere yüklemeleri ve e>a değişimi ile oluşmuş bulunan, ön ve iç seslerde görülen bir a türüdür. Ancak, ön ünlüler sırasında boğumlanan ve ikişer boğumlanma noktaları bulunan ünsüzlerin daha önde boğumlananları ile hece kurduğu için, gereği gibi kalınlaşmamış olan ince (palatal) bir /a/dır. Korkmaz, bunu da Türçedeki dil benzeşmesinin etkisine bağlar.³⁹

Zile merkez ilçe ve köyleri ağzında da görülen bu ünlünün örnekleri şunlardır:

gáldi “geldi” (I/20), gátiriyo (IV/18), dáfa “defa” (IV/28), geliyá (V/10), yemáglí (VII/11), iláğenler_inen “leğenlerle” (VIII/10), eğár (VIII/14), dáğdırmıyolar_ıdı, dáğışmedi (X/9), áğrudur “eğridir” (X/32), yārábbi (XI/62), şu yanı_ğédđi yá (XV/19-20), başgá (XVII/2), fićák “ficek” (XX/59), çićákleri (XX/64), eve_ğáldim (XXIII/24), soğna_ğáleceK (XXIII/37), áKmeK (XXIII/80), bánzedmelíg (XXIV/25), áhli beytiñ (XXV/71), deármen (XXVIII/19), deár dēmez “değer değmez” (XXVIII/107), eğábilümüyük “eğebilir miyiz?” (XXIX/54), áhmed (XXXIV/53), fasulye yemá (III/22), inā “ineği” (III/25), ālenmeyinci “durmayınca” (VI/12), esālet_öztürk (XXXVI/47) vb.

³⁹ Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994, s. 31.

1.1.2. [â]

/a/ ile /o/ arasında yarı yuvarlak, geniş, hafif yuvarlaklaşmış bir /a/ ünlüsüdür.

Zile merkez ilçe köyleri ağızında genellikle şimdiki zaman ekinde görülür. Derlediğimiz metinlerde, [â] ünlüsü, bir örnek dışındaki bütün örneklerde şimdiki zaman ekinde görülmektedir:

dâyâlar “diyorlar” (I/11), sürüyâlar (I/11), besliyâ “besliyor” (V/15), yayılıyâ (V/20), gëdiyâ (VIII/89), billeniyâlar “toplanıyorlar” (X/25), doḡdâra “doktora” (XVII/71), aşıyâ “aşıyor” (V/22), zavâllı (XXXVI/10) vb.

1.1.3. [ä]

Yarı dar, yarı geniş bir ünlü olan /a/ ile /ı/ arası bir ünlüdür. Daraltıcı etkisi olan bazı ünsüzlerin, özellikle /y/ ünsüzünün daraltıcı etkisiyle ortaya çıkmıştır:

orâyı (V/5), bağândan “bağından” (XI/14), bâññ “bağın” (XI/19), alâhocadan (XIII/37), asılıyâ “asılıyor” (XIV/34), arâyılar (XVI/24), daşlayâncı “taşlayınca” (XVII/42), tallâya “tarlaya” (XVIII/34), ğamârıya “kameraya” (XXXIII/50), orâya (XXXIII/51), dayâlarının “dayılarının” (XXIII/26), nikahlâyıcâm (XXV/186) vb.

Örneklerden anlaşılacağı üzere, çoğunlukla işaret zamirlerinin yönelme hâli eki almış durumlarında görülür.

1.1.4. [ä]

Ölçünlü dildeki /e/ ünlüsünden çene açısının nispeten genişlemiş olması ile ayrılan ve gerilme ile /a/ bölgesine yaklaşan bir ünlüdür. Bölgemizde Karapapak-Terekeme ağızında görülmektedir.⁴⁰

ämelerim “halalarım” (I/10), gâler (XXXI/12), gâlenin “gelenin” (XXXI/15), emâhli “emekli” (XXXI/63), gâlmışim (XXXII/5), gâlin “gelin” (XXXII/29), emâhlim “emeklim” (XXXIII/1), âḡmirik “ekmiyoruz” (XXXIV/6), üşgen şäKlinde (XXXIV/13), kändine (XXXIV/45) vb.

⁴⁰ Mukim Sağır, “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1995 (01 Ocak 1997), s. 377-90.

1.1.5. /ê/ veya [ê]

Bugün ölçünlü Türkçedeki /e/ ünlüsü yanında Türkiye Türkçesi ağızlarında bir de “kapalı e” (/ê/) ünlüsü vardır. Ana Türkçe için “kapalı e” sesinin varlığı ve dokuzuncu bir ünlü olup olmadığı konusu bilim insanları arasında tartışmalı bir meseledir.⁴¹

Günşen’e göre; “Türkçede bilinen temel ünlülerin dışında dokuzuncu ünlü olarak yer alan ê, boğumlanma noktası i ve e ünlüleri arasında bulunan kapalı bir e sesidir. Yumuşak damağın ön ve arkasına göre ortada oluşur. Bu ünlünün çıkışı sırasında dilin sırtı a’ya göre bir parça kabarık, i’ye göre daha açık bir durumdadır. i’ye yakın bir dar ünlü olan ê, Türkçe kelimelerde çoğunlukla i>e değişimi ve Eski Türkçedeki i sesinin tarihî gelişme seyri içinde gösterdiği genişleme eğilimine uyarak e’ye dönüşmesi sonucu oluşmuştur.”⁴²

dëdim ki (I/24), alur gëder (II/18), gëce (II/41), gëyim (III/2), yëmeK (III/4), dëller (VII/37), vërmedi (VII/42), zamaḥ_ëdiyolardı (VIII/8), ëndiriyolar_ıdı (VIII/22), yënmez (IX/26), dëyo (XI/10), goca bëlden (XII/4), şama_ğëdmişler (XII/14), yëdi (XII/33), dëyin (XIII/23), ëlâlem (XIII/28), gëddûk (XVII/10), ëyileşşin dëyi (XVII/73), gërçeKden (XVIII/42), şë_yaPdım (IV/24), şë yapardıḥ (XXXIII/21) vb.

Alıntı kelimeler ile Türkçe kökenli bazı kelimelerde birtakım ses olaylarına bağlı olarak ortaya çıkan alafon [ê] örnekleri şunlardır: bë_şëy (I/3), nëriye (II/3), bëyaz (III/17), ëlyas “İlyas” (IV/37), ëhtiyar (IV/49), ëyi (V/11), hëç (X/9), gonsërve “konserve” (XXIV/15) vb.

1.1.6. [ê]

Genellikle dudak (/b/, /p/, /m/) ve diş-dudak (/f/, /v/) ünsüzlerinin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle ince, düz ve geniş /e/ sesi, yarı yuvarlak, yarı düz olarak /e/ ile /ö/ arası bir sese dönüşür. Bunun yanında “êle, bële, êdev” örneklerinde olduğu gibi

⁴¹ Bu konuda bk. Emine Yılmaz Ceylan, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara 1991, s. 151-65.

⁴² Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2000, s.19.

/ö/ > /e/ şeklinde bir düzleşme eğilimi de görülür. Bölgemizde şimdiki zaman ekinde de görülmektedir:

evlenmem (V/32), devürü devürmez (XI/19), devlêdlü (XII/47), bêle “böyle” (XIII/23), görüye “görüyor” (XIV/33), eyle (XV/18), êdev (XIX/7), vêruseñ (XXIII/10), bekliye “bekliyor” (XXV/167), diye “diyor” (XXV/172), bêyîdüm “büyüdüm” (XXIX/142), êle “öyle” (XXIX/166) vb.

1.1.7. [i]

Yarı kalın ve /ı/ ile /i/ arası bir ünlüdür. Söylenişinde ağız /ı/’ya göre biraz daha açık, onun için de yarı kapalı bir sestir. Orta damağın /i/’ye yakın bir noktasında, ön damak sınırında oynaklanır:⁴³

bakıyí (I/21) , çocuğ_íken (II/4), gúyeğí (II/16), esgíden (III/51), elli senelík (V/1-2), íkí gún (VI/6), fî_ekiyolar “fiğ ekiyorlar” (VI/13), bîr gún (VIII/2), nísanıñ (IX/16), dágışmedi (X/9), nışan (X/10), ekmeğí (XII/67), ekin (XVII/10), íneK (XVII/12), çíğdemler (XVII/61), deışdi (XX/5), şenník (XX/27), edírefinde (XX/39), ekízler (XX/52), geşliğimde (XXIII/1), díreg (XXV/8), halifeligiñde (XXV/51), çekílmez mi (XXVI/7) vb.

1.1.8. [i]

Yarı yuvarlak, yarı düz ve /ı/ ile /u/ arası bir ünlüdür. Yuvarlaklaşma eğilimi göstermekle birlikte /y/ ünsüzünün daraltıcı etkisi de görülür:

yalıñuz (I/14), mavızarı “mavzeri” (I/25), yığarduğ (III/53), uyñıya (IV/4), acısudan (IV/30), bıyu “bir kez, azcık,biraz” (XI/28), tanıdu (XI/45), hubıyar (XII/81), hüsniye (XIII/35), tîmor (XV/2), aħdarıñ “aktarırsın” (XVII/90), dıvah “duvak” (XVIII/5), sıkıntu (XXVI/7), bîrda “burda” (XXXIII/3), burıya (XXXIII/35), hususinde “hususunda” (XXXIV/9), fadmadır (XXV/279), çalışduğ çalışduğ (XXXI/33), devamlı (XXVIII/124), altın (XXX/15), ğavırğa (XXXI/14) vb.

⁴³ Mukim Sağır, Anadolu Ağızlarında Ünlüler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten ,1995 , s.384 .

1.1.9. [ĩ]

Yarı yuvarlak, yarı düz, ince, dar ve /i/ ile /ü/ arası bir ünlüdür. Yuvarlaklaşma eğilimi gösteren, boğumlanma özelliği bakımından /ü/ ünlüsüne yaklaşan bir /i/ sesidir:

ış (III/5), çiçiyúk (IV/12), çörmie (VI/38), süreKlĩ (XVII/90), dēdĩk (XVIII/27), üsüyĩn (XXII/3), beceriseñ (XXV/121), bēyĩdüm (XXIX/142), bĩşürecek (XXIX/168) vb.

1.1.10. [ó]

Yarı kalın, yuvarlak, geniş /o/ ile /ö/ arası bir ünlüdür.

Demir'e göre; *“Tokat’ın hem I. hem de II. ağız yörelerinde en dikkat çekici özelliklerden birisi, kalınlaştırıcı etkisi olan d, g, ğ, k, n, t ünsüzlerinden sonra gelen ö seslerinin kısmen kalınlaşmasıdır. Bu durum ünsüz uyumuna da neden olmaktadır. Hemen hemen tek örneklik arz edecek şekildedir.”*⁴⁴

görpe (I/7), kótü (I/20), sókdüm (I/27), góz (I/36), górenek (II/15), dókúyoğ (III/33), dóğer biçere (IV/17-18), göre (IV/23), yetiyó (IV/27), kóy (V/7), górmeden (VIII/14), óğle_y_idi “öyleydi” (VIII/33), gónül (IX/33), kór (XI/10), gómüyolar (XI/46), gózel_imiş (XI/82), bóğún (XII/47), gótümüş (XIII/15), óğredmensiniz (XIV/54), dógúş_ünen (XIV/55), kótú_y_üdü (XV/16), õrendim (XIV/29), bórılce (XVII/49), gõ (XXV/272) vb.

1.1.11. [ö]

Yarı geniş, yarı dar, yuvarlak, kalın ve /o/ ile /u/ arası bir ünlüdür. /ö/ ünlüsü, Tokat ağızları I. ve II. yöreler için ilgi çekici bir durum sergilemektedir. Ordu ve Giresun ağızlarında üçüncü teklik işaret sıfatı ve zamiri hemen hemen tek örneklik arz edecek biçimde u’dur. Tokat ve yöresi Türkiyenin iç bölgelerine geçişte bir ara bölge, geçişi

⁴⁴ Necati Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.85.

sağlayan coğrafyadır. Üçüncü teklik işaret sıfatı ve zamiri ö'dür. Ek geldiğinde de çoğunlukla değişmemektedir:⁴⁵

deöl (I/19), biyöda "bir kez de" (III/54), övalanıyodu (VIII/10), oluyömuş (IV/43), öndan (XXXI/8), öralarda (XI/67), örağrı (XIII/33), dömatıdır (XXXII/13), öralardan (XXXII/19), çöçuum "çocuğum" (XVI/32), yoördü (XVII/31), şö "şu" (XXII/37), soruyöm "soruyorum" (XXII/38), doördüm (XXIII/1), öndan (XXXIV/60), övacığdaydı (XXXIV/61), öğraşıyolar (XXXIV/62), ötel (XXV/14), yöharı (XXV/111), teleözün (XXVI/34), alıyödü (XXVIII/13) vb.

1.1.12. [ö]

Yarı geniş, yarı dar, yuvarlak, ince ve /ö/ ile /ü/ arası bir ünlüdür. Genellikle dudak ünsüzlerinin ve daraltıcı etkisi olan ünsüzlerin etkisiyle söylenir:

böyüg (III/30), öldürüyo (III/47), köyde (XXXI/82), böyök (VII/22), köy (XXXIII/5), böyle böyle (XII/17), dörd (XVI/31), ölmüş (XIV/3), böyle (XXII/43), öyle (XXII/44), öldüm (XXIII/24), hökümed (XXV/73), öte (XXV/179), böyüKlerin_elleri (XXXVI/37) vb.

1.1.13. [ú]

Yarı kalın, yarı ince, yuvarlak, dar ve /u/ ile /ü/ arası bir ünlüdür. /d/, /g/, /ğ/, /k/, /t/ ünsüzlerinden sonra gelen /ü/ ünlüsü kurallı olarak kısmen kalınlaşarak [ú] sesine dönüşür. Zile merkez ve köylerinde olduğu gibi genel olarak Tokat ve yöresi ağızlarında çok yaygın kullanılan bir sestir:

erúśú (IV/6), çifçiyúk (IV/12), dögüşüdük (V/19), şúkúr (V/25), ertesi_ğún (VI/4), yüksek (VI/11), böyük (VI/15), dökúyok (VII/28), gúcúğ_ayı (VIII/48), dúğnayı (VIII/108), eKmē múgmē (IX/25-26), bişürürdük (X/11), getúrek (XI/14), úyeğüsü_y_ümüş (XI/77), ecúk (XI/80), dedúk (XIII/22), besleyecúğ (XIV/27), malın_úcún (XIV/41), olmayú (I/8), dedú (II/43), çimdú (VIII/9), bitú gún (VIII/55), geçmedümüz (XIII/45), böyúken (XVII/94) vb.

Boğumlanma özelliklerine göre ünlüleri şu şekilde tablolatabiliriz:

⁴⁵ Necati Demir, *a.g.e.*, s. 85.

	Düz Ünlüler			Yarı Düz Yarı Yuvarlak Ünlüler		Yuvarlak Ünlüler		
	Geniş	Yarı Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Yarı Geniş	Dar
Kalın Ünlüler	a	â	ı	â	î	o	ô	u
Yarı Kalın Ünlüler	á		í			ó		ú
İnce Ünlüler	e	ê	i	ê	ï	ö	ô	ü

1.2. Uzun Ünlüler (Long Vowels)

Bir ünlünün oluşmaya başladığı an ile bittiği an arasındaki süreye göre ünlüler uzar veya kısalmır. Boğumlanma süresi temel ünlülerden daha uzun olan veya normal uzunluktaki iki ünlüyü içine alacak kadar boğumlanma süresine sahip olan ünlülere “uzun ünlü” adı verilir.

Muharrem Ergin’e göre, Türkçe kelimelerde kendiliğinden uzun ünlü yoktur. Türkçede her ünlünün normal, normalden biraz uzun veya kısa şekilleri vardır. “ı”

ünlüsü ise istisnadır. Tek başına hece olma kabiliyetine sahip olmadığından kendisine en yakın olan “i”ye bırakır kendini.⁴⁶

Asli uzun ünlüler dışında, vurgu ve tonlamaya bağlı olarak ve çeşitli ses hadiseleri sonucu ikincil ünlü uzunlukları oluşur. Bu şekildeki ünlü uzunluklarına diğer Türkiye ağızlarında olduğu gibi Zile ağzında da sıkça rastlanır. Zile ağzındaki çeşitli ünlü uzunluklarını şu şekilde inceleyebiliriz:

1.2.1. Hece Kaynaşması (Contraction) ile:

Ünlü-ünsüz-ünlü yapısındaki bir ses öbeğinde iç sesteki ünsüzün eriyip kaybolmasıyla iki ünlünün yan yana gelip uzun bir ünlü hâline dönüşmesi olayıdır. Diğer Anadolu ağızlarında yaygın olan bu ses olayına Zile ağzında da sıkça rastlanmaktadır. Bunları örneklerle şu şekilde açıklayabiliriz:

a) -k- (<-g-), -g-, -ğ- ünsüzlerinin erimesi ile:

dādıyoŋ “dağıtıyorsun” (III/33), aşşā (V/37), fasulye yēmā (III/22), bayā “bayağı” (XVII/96), bārma “bağırma” (XVIII/38), bālīm “bakalım” (XXV/252), eşşēŋ “eşeğin” (I/4), ēlli “eğerli” (VII/6), yemē (VIII/22), dē mi “değil mi?” (XIII/48), dēl (XXXII/12), analīm “analığım” (I/13), ḥasTalīm (VI/1), ḥalacīm (XIII/25), gūzellī (XVII/13), bōrilce “börülce” (XVII/49), yōruyoŋ “yoğuruyorsun” (XXXII/9), hiddōlüler (XVIII/76), yasdūm (III/49), oldū üçün (IV/48), okuyacūk (XIII/19), ūrunu “uğurunu” (XXVI/3), bildūñüz (III/2), yedūm (IX/6), dedū (II/43), böyūkeñ (XVII/94) vb.

b) /y/ ünsüzünün erimesi ile:

burā “buraya” (XXXIV/26), dünyā “dünyaya” (I/13), gaynā gaynā “kaynaya kaynaya” (III/31), meylsimē “meyilsemeye” (IV/49), ne bilīm (VII/15), göremīcek (XIV/58).

⁴⁶ Muharrem Ergin, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 2004, s. 55.

c) Bazı kelimelerde “-yor” şimdiki zaman ekindeki /r/ ünsüzünün düşmesinin etkisiyle önündeki yuvarlak ünlü uzar:

hazıllanıyō (III/15), gèdiyō (III/45), yiyō (IV/14), vuruyōk (VII/17), bilmiyōm (VII/41), yiyōđúċ (VIII/52), dèyō (XIV/5), eništeñiz_oluyū (I/33), çözüyū (I/5), ne dèmeg_oluyū (I/4), olmuyū (I/8) vb.

d) /h/ ünsüzünün erimesi ile:

zabāsı “sabahi” (VIII/51), dā “daha” (XIII/25), zabā “sabaha” (XVIII/32), hasdāne (XVIII/48), allāñ “Allah’ın” (XXIII/72), tārī “tarihi” (XXVIII/32), bidā “bir daha” (IV/10), bārın “baharın” (XXVIII/68), tārīni (IV/28) vb.

e) /r/ ünsüzünün erimesi ile:

ākālāñda “arkalarında” (II/5), saygılāñdā “saygılarında” (XXXI/27), peygāmbēmize (XIV/24), kómüşlēñiñ ““andalarının” (XVI/6).

f) /n/ ve /ñ/ ünsüzünün erimesi ile:

babāñ_evinde (XVIII/75), sülālēñ “sülalenin” (XXIV/37), ānelerimiz “ananelerimiz” (XXVIII/58), anāñ “annenin” (IX/34), malīñ “malının” (XXIII/24), elīñ “elinin” (V/30), bunīnen “bununla” (XIV/20), şunūnan “şununla” (XXVII/56), gózūñ “gözünün” (XIV/52) vb.

g) /l/ ünsüzünün erimesi ile:

mesā “meselâ” (IX/4).

1.2.2. Ünsüz Düşmesi ile:

Zile ağzında yaygınlık kazanmış ünsüz düşmesi olayı; heceyi kapatan /k/, /ğ/, /h/, /y/, /r/, /n/, /v/ ünsüzlerinin kelime içinde veya sonunda düşmesi veya erimesi sonucu kendinden önceki ünlüyü uzatması şeklinde görülür:

a) /k/ ve /ğ/ düşmesi ile:

ğullanacāṇ (VI/7), āşamaca (VIII/7), sürecāṇ (VI/17), ācağēcüsü (VIII/89), olacāmiş (XXI/15), yaḥacāıdı (XXXII/22), ēśúğ (II/39), çiçēcúğ (XVII/77), gelecēler (XXXI/32), götürecēler (XXXI/33), górmīcēn (III/50), yō (XXVII/14) vb.

b) /ğ/ düşmesi ile:

ārı (III/45), yā (VII/20), āzına (VII/44), ġānının (VIII/15), āleyele (V/41), dāmemiş (XIV/5), ālenürdü (XVI/4), yāmür (XIV/39), dā (XVII/46), yolāzını (XVII/59), çā (XVIII/57), dēdik (XVIII/27), deár dēmez (XXVIII/107), fī (VI/13), tī makinası (XV/17), yīduk (XVIII/9), çī (XVII/39), çīdemleri (XVII/78), fī (XVIII/10), ölüm (I/3), dōmasını (XVII/76), dōrusu (IV/25), ōrendim (XIV/29), gō (XXV/272), dōdūṇ (XXV/339), ōrenci (IV/33), būday (IV/12), ūraşan (V/14) vb.

c) /h/ düşmesi ile:

bāşışınan (VIII/18), padışā (XII/10), māşerde (XIV/65), āmedgili (XXI/25), ġāvesinden (XXV/24), rāmedli (V/35), tēlikeye (XXXIV/3), tārim “tahrīm suresi” (XXV/313) vb.

d) /y/ düşmesi ile:

şēlere (XVII/71), ēle (XXVII/37), şōle (I/1), ōle (I/30), bōle (II/34), sōlüm (VII/24), sōleyim (XXXIV/26), mukāyad “mukayyed”(VII/40) vb.

e) /r/ düşmesi ile:

āḳalāṇda “arkalarında” (II/5), bunnā “bunlar” (IV/15), ġāşuma (V/37), bī (IX/40), yīmi “yirmi” (XIV/18), hūşud (IV/2).

f) /n/ veya /ṇ/düşmesi ile:

yāniş “yanlış” (XIV/2), ānamıyım “anlamıyorum” (XIX/1), mēmumun “memnunum” (XXVII/32), dīnemez (XIV/20), ōdan “ondan” (V/40), çūKū (II/23).

g) /v/ düşmesi ile:

yārum “yavrum” (XVIII/72), ḥavāyı “Havva’yı” (XXV/277), tōbe (XXV/315).

h) Arapçadan yazı dili vasıtasıyla bölgemiz ağızlarına geçmiş ve hecelerinden biri gırtlak patlayıcısı olan ayın ünsüzü ile kapanmış olan kelimelerde, bu ünsüz düşerek kendisinden önceki ünlüyü uzatır⁴⁷:

cumā (XVII/62) < Ar. cum‘a, yāni (XXVIII/66) < Ar. ya‘ni, mūcize (XXXI/30) < Ar. mu‘cize, tāyin (XXV/119) < ta‘yin, tārif (XXXIV/7) < Ar. ta‘rif vb.

1.2.3. Çift Ünlülerin Kaynaşması ile:

Son ve ilk sesi ünlü olan iki kelime yan yana geldiğinde iki ünlü kaynaşır ve bir ünlü uzunluğu meydana getirir:

cumārtesi < cuma ertesi (III/31), nōldu < ne oldu (IV/5), nōlu < ne olur (XXI/12), şōlēTdim < şöyle ettim (I/27), nēddiñ < ne ettiñ (II/29), hizēT < hiza et (XIII/13) vb.

Bilindiği gibi, Türkçenin fonetik yapısı gereği kelime tabanında veya ekleme/birleşme sırasında aynı (difting) veya ayrı boğumlanmalı iki ünlü yan yana gelemez; bu sebeple de ünlü ile biten kelimelere ünlü ile başlayan ekler getirildiğinde araya koruyucu/kaynaştırıcı bir ünsüz olan /y/ girer:

verdi_y_ise (VIII/51), ne_y_ise (XI/75), geldi_y_ise (XI/80), ne_y_iseñiz (XVIII/63), nerde_y_ise (XXV/325), nere_ğēddi_y_ise (XXVI/80), nērdēn_aldı_y_ısa (XI/22), basdı_y_ısa (XXV/326), zurna_y_ınan (XXVIII/59), gōzü_y_ünen (XXIX/29) vb.

1.2.4. Yabancı Kelimelerde Uzunluk:

Yazı dili aracılığıyla bölgemiz ağızına giren kimi Arapça ve Farsça kelimelerin yalın ve ekler ile genişletilmiş şekillerinde ünlü uzunluğu korunmaktadır:

berāber (III/45) < Far., hikāye (VII/46) < Ar., dāmad (XIII/5) < Far., īzāh (XIII/6) < Ar., evlāladımsıñız (XIV/50) < Ar., gerbelādan (XXV/1), misāfir (XXV/65) < Ar., zālīm (XXV/78) < Ar., emānet (XXV/90) < Ar., müsāid (XXV/191) < Ar., imām (XXV/195) < Ar., mirtazā (XXV/254) < Ar., rāzı (XXVI/32) < Ar., tāne (XXVIII/35) < Far., ḥākīm (XXIX/25) < Ar., hīle (I/17) < Ar., īzāh (XIII/6) < Ar., şehīd (XXV/48) < Ar., usūlü (III/39) < Ar., huzūruna (XXV/55) < Ar., vb.

⁴⁷ A.Günşen, *Kırşehir ve yöresi ağızları*, s. 26.

1.2.5 Vurgu ve Tonlamaya Bağlı Uzunluk:

Herhangi bir ses hadisesiyle açıklanamayıp vurgu ve tonlamaya bağlı olarak, söze kuvvet ve kesinlik vermek amacıyla özellikle son hecenin uzun söylendiği görülür. Aynı zamanda çeşitli duyguları yansıtmaya ve seslenme gibi ünlem ifade eden kelimelerde de ikincil uzunluklar görülür:

hà (I/11), anàm_anàm_anàm (III/44), amàn (III/45), salatà, üzüm, garpüz (VII/13), tà (VIII/1), anà! (XI/62), parà pul (XII/12), yàv (XIII/45), là (XVI/1), hè (II/13), hēc (III/39), tèv (VI/4), hè (VII/6), dèy (VII/47), hēri (XI/28), ēy! (XXV/287), dē (XXV/248), mè (XXIX/149), olmaz mî (VII/12), hî (IX/45), gî! (X/40), beKledî beKledî (VII/43), evelî (XXXI/14), çok (IX/2), dōğru (XI/52), yòk (XIII/4), ò (XVIII/11), anùm (XXVI/99), düşmüş (XII/58) vb.

1.2.6 Asli Uzun Ünlüler:

Türkçedeki asli uzun ünlülerin varlığı yıllardır tartışılan meselelerden biridir. Bu konudaki en kapsamlı ve ayrıntılı araştırmayı Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* adlı çalışmasıyla yapmıştır.

Birincil uzunlukları kabul etmeyenler, bu türlü uzunlukların oluşumu konusunda farklı sebepler ortaya atmışlardır. Radloff ve Grönbech uzunlukların sebebinin hece kaynaşması olayına bağlarken, J. Németh bunu vurguya, K. Menges “ikame ve karşılama” esasına, A. Biyişef ikiz ünlülerin büzülmesi olayına, A. M. Şçerbak ise, vurgu ve tonla ilgili olarak hece doruğu esasına bağlamıştır.⁴⁸

Talat Tekin; Ana Türkçedeki birincil uzun ünlülerin düzenli bir şekilde ancak Yakutça ile Türkmencede korunduğunu, öbür Türk dil ve lehçelerinde genel olarak kısaldığını ve kısa ünlülerle karıştığını dile getirmiştir. Bununla birlikte birincil uzun ünlülerin kısaldığı birçok dil, lehçe ve ağızda, düzensiz ve dağınık bir şekilde de olsa, birincil uzunlukların kalıntılarına rastlanıldığına değinmektedir. Birincil uzun ünlüler, Oğuz grubu lehçelerinde, birincil uzun ünlülerden sonraki ötümsüz patlayıcı /p/, /ç/, /t/, /k/ ünsüzlerinin ötümlüleşerek /b/, /c/, /d/, /g/ (/ğ/, /y/) olması, Çuvaşçada, birincil

⁴⁸ Mehmet Dursun Erdem, “Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/3 Spring 2008, s. 504.

uzun ünlüden sonra /ś-/(< /*y-/), /y-/ ve /v-/ türemesi, ünlü ve ünsüz ikizleşmeleri gibi çeşitli fonetik izler bırakmışlardır:⁴⁹

Talat Tekin'in ifadesine bakarak bölgemiz ağızında da birtakım fonetik izlerin olduğunu görüyoruz:

yıykıyoŋ (III/29) “yıkıyorsun”, yīhaŋ (XVII/26), yārın (XXV/37), dāğdan (XI/6), bāḡlardan (XI/16), yāvrum (XII/14), āḡnayamaduk (XII/20), ālmış (XII/67), dōrdünden de (XXXI/26), ūc yūz (II/30), yōḡ (XIII/21) vb.

1.3. Kısa Ünlüler (Short vowels)

Kısa ünlüler, dilimizde bulunan normal süreli sekiz ana ünlüye göre boğumlanma süreleri daha kısa olan ünlülerdir. Çoğunlukla kısalma olayı, /ı/, /i/, /u/, /ü/ gibi dar ünlülerde daha yaygındır. Zile merkez ilçe ve köyleri ağızında görülen kısa ünlüler şunlardır: [ǎ], [ě], [ī], [ĩ], [ũ], [ű]

Kısa ünlülerin meydana gelme sebepleri ise şunlardır:

a) Yan yana gelen iki kelimededen birincisinin son sesi ile ikinci kelimenin ilk sesi konuşma dilinde bağlantılı veya bağlantısız yan yana geldiğinde çift ünlülerden biri kısılır:

birě_anam (XX/78), ganımı_aldılar (VI/4), iki_ay (XII/13) vb.

b) Akıcı ve sızıcı /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /r/, /s/, /ş/, /y/, /z/ ünsüzleri yanında bulunan /a/, /e/, /ı/, /i/, /u/ ünlülerini kısaltarak bir çeşit hece yutumu geçiş devresi örneklerini gösterir. Aynı zamanda Zile ağızında i- ek fiili, isimlere gelerek onları yüklem, basit çekimli fiillere gelerek onlardan birleşik çekimli fiil yapar. Bazen de yanında bulunan “y” ve “r” nin etkisiyle kısaltarak düşme merhalesinin bir ara basamağını meydana getirir:

yok_ışa (I/17), var_ıdı (III/30), var_ımış (IV/41), olunda_y_ımış (V/40), bāhiyolar_ıdı (VIII/17), daıdıyolar_ıdı (VIII/23), yiyolar_ıdı (VIII/23), içiyolar_ıdı (VIII/23), başlarlar_ışa (VIII/28), billeşiyolar_ıdı (VIII/37),

⁴⁹ Talât Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, hzl. Mehmet Ölmez, Türk Dilleri Araştırmaları Yay., Ankara 1995.

cahıllar_ıdı (VIII/57), topluyolar_ıdı (VIII/61), başladı mı_y_ıdı (VIII/63), çıkdıñ mı_y_ıdı (VIII/101), oğullar_ıdı (X/12), daudular_ıdı (X/13), hayınca_y_ıdı (XI/80), yannı_y_ıdı (XIII/3), vardıñ mı_y_ıdı (XIV/68), oynanıyolar_ıdı (XVIII/68), sahlıyolar_ıdı (XX/8), diyolar_ıdı (XXI/10), hasda_y_ıkene (XXIII/56), tohadlı_y_ıdıñ (XXV/31), dır_ıdı (I/1), çimerıkene (VIII/19), ne_y_ıse (XXIII/67), yoh_ısa (XVI/20), zor_ıdu (XVII/24), der_ıdık (X/28), kótú_y_ıdı (XV/15) vb.

sayılān^{dā} (XXXI/27), neyētdıñ (II/36), sayıyo (XIII/41), ısıcağ su (XVII/26), yayıyoñ (XVII/31), yā_y_ınan (IV/26), torba_y_ınan (XVII/41), çırpıcı_y_ınan (XVIII/19), abıla (XXIII/40), yanında (XXIII/69), bağıñı (XXIV/10) yanına (XXV/112), başlıyıcağ (XXV/128), fatıma (XXV/171), fadma_y_ıla (XXV/186), abılam (XXIX/132), yağıñı (XXXI/5), kāhıya (XI/24), apardıman (XVI/12), hileyile (I/5), melmeKedimiz_ınen (V/3), buraların_ıresmini (XXI/9), depıye (XXI/11), hepısi (XXII/21), metıre (II/38), kilometıre (XXV/11), eyıce (XXV/168), evıme (XX/40), ayırd_edmeg_ılāzım (XXV/342), onūnan (XV/19) vb.

c) Füliden fiil yapan {-DXr-} ekinde /r/ sesisinin düşmesinin etkisiyle, getir- ve götür- filllerinde açık hecedeki ünlü düşmeye eğilimli hâle gelir:

getüdük (XIII/11), gótüdük (MDD).

c) Yalın veya ekler ile uzatılmış olan iki veya daha çok heceli kelimelerin açık veya vurgusuz olan son hecelerindeki ünlüler de kısılır:

söyleyım (XIV/10), geliyı (XIV/32), şimdı (XXX/11), imam hüseyın_efendime (XXV/54), fasıyeı (XXXI/22), dāı (VIII/65), yemeğı (VIII/3), öyeı (VIII/67), gelmeyeceım (XI/36), cumağı günü (III/18), kóbrüyü (XXII/45) vb.

1.4. İkiz Ünlünün Yan Yana Kullanılması / Yan Yana Ünlüler (Hiatus)

Türkçede esas itibarıyla aynı hece içinde ve kelime içinde iki ünlü yan yana bulunmaz. Yani Türkçede bir hecede iki ünlü bulunamayacağı gibi, bir kelimenin iki ayrı hecesinde de yan yana iki ünlü bulunamaz. Bu anlamda bünyelerinde aynı nefes baskısı altında boğumlanarak tek ses olarak kabul edilen ve tek hecede bulunan ikiz ünlü veya diftong bulunduran kelimelerle iki ayrı hecesinde de olsa iki ayrı ünlünün

yan yana bulunduğu kelimeler (hiatus), dilimize yabancı dillerden girmiş olan alıntı kelimelerdir.

Ancak, Türkçe kökenli olup da bir kelime veya gramer birliğinde aradaki bir ünsüzün erimesi sonucunda iki ünlünün yan yana geldiği hiatus örnekleri de yok değildir. Nitekim yalın veya ekler ile genişletilmiş kelimelerin iç seslerinde ve ünlüler arasında /ğ/, /h/, /v/, /y/ ünsüzlerinin eriyip kaybolmasıyla farklı hecelere ait iki ünlünün yan yana geldiği örnekler, hem konuşma dilinde hem de ağızlarda yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her ne kadar Türkiye’deki ağız araştırmalarında bu konunun “ikiz ünlüler” (diphtong) başlığı altında işlenmesi gelenekselleşmiş olsa da, biz, ağız bölgemizde de örnekleri bolca kullanılan bu tür kelimeleri “ikiz ünlü” (diphtong)lü değil de aynı dil birliği içinde ama iki ayrı hecede bulunan ve bir ünsüzün düşmesi sonucu yan yana gelmiş olan hiatus örnekleri olarak değerlendiriyor ve “yan yana ünlüler” başlığı altında inceliyoruz.

Zile ilçesi merkez ağızında ve köyleri ağızlarında da örnekleri bol yan yana ünlüleri şu başlıklar altında inceliyoruz:

1.4.1. Yükselen Yan Yana Ünlüler: ia, ua, oa, ea, ie, üe

Aynı dil birliği içinde yer alan ve birinci öğeleri ikinci öğelerine göre daha dar olan yan yana ünlülere “yükselen yan yana ünlüler” adını veriyoruz. Zile ağızındaki örnekleri şunlardır:

yıarmış (XI/15), sıcaklııa (XVII/73), mezarlııa (XXX/34), suan (VII/36), merduana (IX/46), sarmaşua (XVII/74), nazar duası (XXIV/39), çualuyodu (XXVIII/31), muguatıı (XXIX/55), yuar “yıkar” (XXXI/52), doa (II/40), doalatıyolar (IX/33), çoalmış (XIV/22), boazına (XXV/207), goallardı (XXVIII/101), goayla (XXX/7), sead (II/38), mezerlie (XIV/63), yien (XVI/18), dier (XXV/107), ğaracierim (XXXII/1), efendilie (XXXIII/22), düenler inen (XXXIII/21) vb.

yuvarlaklık uyumunda ise genel ve eş zamanlı bir uyum yoktur. Lehçeden lehçeye hatta ağızdan ağıza farklılık gösterir. Bu yüzden düzlük-yuvarlaklık uyumuna “küçük ünlü uyumu” da denir.

1.5.1 Kalınlık-İncelik (Artlık-Önlük) Uyumu:

Türkçe sözcüklerin ünlüleri arasında nitelik bakımından artlık-önlük uyumu (büyük ünlü uyumu) adı verilen uyum vardır. Bir başka deyişle, kök hecede art/ön ünlü varsa, diğer hecelerde de art/ön ünlü bulunur.⁵¹

a) i-ken zarf-fiil eki

Bu zarf-fiil eki, bölgemiz ağızında kalın ünlü barındıran bir kelimeye eklendiğinde kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır. Bölgemizde çoğunlukla i- cevher fiili korunmakla birlikte, bir önceki kelimenin son ünlüsü ile uyuma da girmektedir. Zile ağızında “-iken” yanında “-i-kene,-ı-kene,-ü-kene,-u-kene,-í-ken,-ú-ken, kene, ken vb” şekillerine rastlanmaktadır.:

k̄oydeyikene (VIII/50), ḡederikene (XVII/80), variken (XXII/12), d̄erikene (XXIX/39), getürükene (XI/13), çeküşükene (XXIII/28), durukene (XII/29), suyuken (XXV/272), yoğukene (XXVIII/36), gızıkene (VIII/1), ufağıkene (VIII/1), varikene (XXI/26), hasdayıkene (XXIII/18), ufağıken (XXXII/32), yoğukene (XXVIII/36), gelákene (IV/45), çocuğiken (II/4), varíkene (XXIII/56), ḡō gōğúken (XXV/272) vb.

b) Vasıta hâli işleviyle kullanılan “ile” edatı ve {+IA} vasıta hâli eki

Bölgemiz ağızlarında vasıta hâli işleviyle kullanılan “ile” edatı arkaik vasıta hâli eki {+n} ile genişletilmiş veya pekiştirilmiş olarak kullanılmakta ve kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Bu edatın ekleşmiş biçimi olan {+IA} şekli az kullanılmakla birlikte, o da çoğunlukla arkaik vasıta hâli eki {+n} ile pekiştirilerek {+InAn/+UnAn} şeklinde kullanılmaktadır. En farklı kullanım şekli ise {+Na} biçimiyle İmirdolu köyüne aittir.

⁵¹ Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 215.

veli babayla (VIII/128), şubadla mardın_arasında (IX/16), annadmayıla (XXV/3) vb.

zolluğlar_ınan (XVII/83), çay_ınan (III/4), dırmığ_ınan (III/33), ahşam_ınan (IV/1), gongşularımız_ınan (V/3), gaynanam_ınan (XII/5), doğuş_ünen (XIV/55), şey_inen (XIV/55), eliğ_inen (XVI/20), motur_unan (XVII/22), şort_unan (XXXII/36), şunnan bunnan (V/3-4), onūnan (XV/19), gānıynan (XVI/7), odunnan (XVII/17), hileyne (I/10), oninen (II/6), çókelīnen (IV/26), allāñ_emriynen (V/44), oniynen (XXXII/30), çileyne (XXXIII/10), muḥarrem_ayıynan (XXV/154) vb.

ebül gasımına (XXV/189) vb.gerbelāyna (XXV/11), çadıllar_ına (XXV/110).

c) {+lAyIn} eki

{+lAyIn} isimden isim yapım eki, standart Türkçede tek şekilli olarak {+leyin}'dir. Ağızlarda çok şekilli ve çoğunlukla kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Ancak Zile ağızında kalınlık-incelik uyumuna bağlı olarak tek bir örneğine rastlanmıştır. Zile ağızında "sabah" isminde genellikle {+lAyIn} eki değil, {-InAn} vasıta hâli eki kullanılmaktadır:

sabahlayın (XXXI/16), ahşam_ınan (IV/1), zabah_ınan (VIII/24) vb.

d) {+ki} aitlik eki

Zile ilçe merkezi ve köyleri ağızlarından derlenen metinlerde, {+ki} aitlik ekinin tek şekilli kullanımları olduğu gibi kalınlık-incelik uyumuna uyduğu örnekler de vardır:

ırahdaki (XII/23), toḥaddakı (XII/41), aşşādaki (XXIV/105) vb.

yedi yaşındaKi (I/10), seniñki benimkini devürdü benimki seniñkini devürdü (II/7-8), o zamanki (IV/35), yúğsek yerdeki (VI/11), aḥlındakileri (X/41), şu ortadaki (XXVIII/104), ğurbedteki (XXXI/12), şundaki (XXXIII/22), düñkü (XXII/31) vb.

e) {-(X)yor} şimdiki zaman eki

Zile ağzında, ünlü uyumuna uyan farklı biçimleri {yX} {yXr} olmakla birlikte, Batı Grubu ağızlarının ayrıca özelliklerine uygun olarak, genellikle {-(X)yo} şeklindedir:

derinleştiriyok (I/6), yedirüyodu (II/25), vèrmiyo (III/11), diyolar (IX/45), isdanbulda mı şeydiyoğuz (X/40), ğuruyoh (XXXI/17), gidiyolar (XXXV/10), devam_ediyo (XXXV/13), ne dèyi (I/14), gèdiyi (III/37), geliyi (V/37), sede diyi (XI/64), geçiyi (XXVIII/105), bilemiyik (XXXI/81), yiyir (XXXIV/16), gelmiyü (XIII/21), çöküyü (XXV/251), gèdib geliye (XIII/52), beклиye (XXV/166), çözüyü (I/5), yetiyó (IV/27), genç_oluyó (IX/19), aluyú (I/10), geliyúr (XIV/46), olmuyú (I/8) vb.

f) “i-” cevher fiili

i- ek fiilinin yazı dilinde uyuma girmeyen duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve şart çekimleri ile çekimli fiillere gelerek onların hikâye, rivayet ve şartlı birleşik zaman çekimlerini kuran biçimler kalınlık-incelik uyumuna uyar:

düñür_olmuşlar_ımiş (I/14), dèmiyeymişim (I/44), derler_ımiş (IV/41), yazmış_ımiş (V/44), yıarmış (XI/15), oynadıyolar_ımiş (XIII/6), gelè_y_ımiş (XIV/14), olacāmiş (XXIII/26), çalışmaz_ımiş (XXIX/21), oluş_umuş (IV/43), tobluyomuşsuñ (XII/11); dúğún_edeller_ise (VIII/29), vèrdi_y_ise (VIII/51), bilmiyise (XXII/16), górdü_y_üşe (XXV/191); góndermiş_idi (XXI/7), indürse_y_ıdim (XIV/59), bidmeyeceKdi (XXV/209), bõle olacağ_ıdı (XXV/335), geleceğ_ıdı (XXVI/86) vb.

g) Yazı dilinde son ses incilmesi ile uyumu bozulmuş olan “hani, hangi, kardeş vb.” Türkçe kelimeler de Zile ağzında kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır:

hanı (VIII/43), gardaşım (II/33), hangı (XI/17) vb.

1.5.1.1 Yabancı Kelimelerde Kalınlık-İncelik Uyumu

Zile ağızlarında, uyum dışında olan Arapça ve Farsçadan dilimize giren kimi kelimelerin de kalınlık-incelik uyumuna uyduğu görülür. Bu uyum da ünlüler arasında

kimi zaman ilerleyici benzeşme kimi zaman da gerileyici benzeşme yoluyla meydana gelmektedir.

a) İlerleyici (progressive) ünlü benzeşmesi ile:

ille < Ar. “illā” (XI/40), hayınca_y_ıymış < hā’in (XI/80), maḥana < Far. bāhane “bahane” (XIV/40), ḥabarım < Ar. ḥaber “haberim” (XXIII/9), mesele < Ar. meselā “mesela” (XXV/17), yanı < Ar. yā’ni “yani” (XXII/4), ev saḥabı < Ar.sāhib “ev sahibi” (XXIII/4), o vaḥıt < Ar. vakt “o vakit” (XV/16), ataş < Far. āteş “ateş” (XXIV/30), mezer < Ar. mezār “mezar” (II/38), , terezüm < Far. tarāzū “terazim” (XXIII/47), nasib < Ar. naşīb “nasip” (IX/37), faḥır < Ar. faḫīr “fakir” (VI/18), birez < Ar.birāz “biraz” (XI/15), ḥasda < Far. hāste (III/55) vb.

b) Gerileyici (regressive) ünlü benzeşmesi ile:

iki tene < Far. dāne “iki tane” (XXVII/35), buranıḡ nufusu < Ar. nūfūs (XXVIII/37), barabar < Far. bar ā bar “beraber” (XXIII/17), esgere < ‘askar “askere” (XV/18), iki ceneze < Ar.cenāze “iki cenaze” (XIV/31), sayıdan mı? <Ar. şaḥīḥ “sahiden mi?” (XXV/60), nişan < Far. nişān “nişan” (XX/2), ḥavlamızı < Ar. ḥalvā’ “helvamızı” (VIII/55), bir_ata covābı < Ar. cavāb “ bir ata cevabı” (XXIX/88) vb.

1.5.1.2 Kalınlık-incelik uyumunun bozulması

Zile ağızlarında kalınlık-incelik uyumu çok sağlamdır. Ancak birtakım sebeplerden dolayı kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır. Bundaki en önemli etken ise bazı kalınlaştırıcı etkisi bulunan ünsüzlerdir. Bu ünsüzler ise boğumlanma noktaları ön damakta bulunan /k/, /g/, /ğ/, /ŋ/ ve /h/ ünsüzleridir. Bu ünsüzler yanlarında bulunan ince ünlüleri kalınlaştırarak, yarı kalın hâle getirmiş ve ünlü uyumunun bozulmasına sebep olmuştur. Türkmen ve Çerkes ağızında bu bozulma yaygınken, Karapapak ve Terekeme ağızında seyrek olarak bulunmakla birlikte bu uyum bozulmamıştır.

a) Ön ses, iç ses ve son seste bulunan /k-/ ve /g-/ ünsüzleri /ö/,/ü/ ünlüleri ile hece kurduklarında hem kendilerinin hem de bu ünlülerin boğumlanma noktalarını daha geriye kaydirmiştir. /k/> [k], /g/> [g] ünsüzlerinin orta damağa

kayması ve /ö/> [ó], /ü/> [ú] ünlülerinin yarı kalınlaşması sonucu kalınlık-incelik uyumunun bozulduğu görülür:

düşdük (II/22), kúsemez (III/14), kóyde (III/35), şükúr (III/46), erúk (IV/1), dörd dördlúkdür (V/4), çekísidúk (V/19), cókdü (VI/6), böyük (VI/15), kótü (VI/20), kúrē (XXXV/1), gúdek gúderdúk (II/6), gómdúg (II/39), güzelce (III/29), yèdúglerimiz (III/56), górmenden (XXXVI/21) vb.

b) /k/, /g/ ünsüzleri yalnız /ö/, /ü/ ünlülerinin değil, /e/ ve /i/ ünlülerinin de /e/> [á], /i/> [í] şeklinde kalınlaşmasına neden olmaktadır:

çizgiye (XX/39), şekár (XX/24), kánara (XXIII/49), tenekási (XXIII/51), meydana gáldi (I/20), başgá (XVII/2), íkí gün (VI/6), ekín (XVII/10), bóónkí (XXIII/52), kílime (XXXII/37), esgiden, girerken (VIII/98) vb.

c) Kelimelerin iç sesinde bulunan -ñ-, ğ ve seyrek olarak -h- ünsüzleri de ünlü uyumunun bozulmasına yol açmaktadır:

sürecāñ (VI/17), ināñe (IX/28), çiçāñ dibine (IX/34), nēydecāñız (XIX/4), búñeleKler /XVII/84), kóyúnki (XIX/4), gónúllúğ_ünen (XV/11), dññúllúnen (XVIII/2), dúñürüydü (XXVI/105), eKdññü (XXIX/64), gónúllúğ_ünen (XV/11), ík_ónce (XXIX/66), eşiğín (XXIX/92), eğár “eğer” (VIII/14), eve_ğáldim (XXIII/24), eğák mi? “eğelim mi?” (XXIX/47), böyüg_íláñenler_inen (VIII/10), el dáğdırmıyolar_ıdı (VIII/95), áğrudur (X/32), háğbeynen (XXIX/170), cumā_ğúnü (II/16), bürüğüdü (VII/5), değúl (VIII/49), eviñ_eğsüğünü (XI/96), çekmedúğüm (II/23), húy defúk (XX/35), húsūsuna (XXV/20) vb.

d) Zile ağzında kelime başında ünlü türemesi de kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına neden olmaktadır⁵²:

irañadlaşduk “rahatlaştık” (XV/14), iriza baba (VIII/131), ilazım (XII/42).

⁵² krş. STA: iras (Siv., Tok.), irica (Siv.).

1.5.1.3. Uyum değişmesi

Ünlü uyumunun bozulmasına neden olan yukarıda bahsi geçen ünsüzler, iki veya çok heceli Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerin ünlülerini tamamen kalınlaştırarak veya incelterek uyum değişmesine neden olmaktadır.

1. /a/-/a/ > [e]-[e] değişmesi:⁵³ Karapapak-Terekeme ağzında çok yaygındır. pencer (XXXIII/18), emme (V/6), ĩdame (XXIX/20), ehbeb (V/35) vb.

2. /ü/-/ü/ > [ú]-[ú] değişmesi

đúęúncú (VIII/17), đúńúf (XV/11), góńúllúę ünen (XV/11), gótúđúk (XVI/6), đúún (XVII/1) vb.

3. /ı/-/ı/ > [i]-[i] değişmesi

misir (XXVIII/71).

4. /i/-/i/ > [ı]-[ı] değişmesi

çıızıoń (XX/37), hıızmaTçıları (XX/55), cańılıım (XXVI/111).

1.5.2. Düzlük-yuvarlaklık uyumu (Dudak benzeşmesi)

1. Bir kelimenin ilk hecesinde bir düz sesli varsa ondan sonra gelen hecelerindeki sesliler de düz olur.

2. Fakat bir kelimenin ilk hecesinde bir yuvarlak sesli bulunuyorsa o zaman iki ayrım vardır:

a) Ondan sonraki hecelerin seslileri dar yuvarlak olurlar.

b) Sonraki hecelerden herhangi birinin seslisi genişse düz kalır ve ondan sonra gelen hecelerin seslileri de ona uyarlar.⁵⁴

Bölgemiz ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumu, kalınlık-incelik uyumu kadar sağlamdır. Zile ağızlarında başka dillerden yazı dili yoluyla girmiş olup ikinci ve daha

⁵³ krş. STA: hefde “hafta” (Ter.243), hesde “hasta” (Ter. 245), lele “lala,ağabey” (Ter. 250), sehet “sahat” (Tok. 260), cenderme “jandarma” (Tok. 222); SS: çente “çanta” (109); OAAD: çente (Ank.205), KĬA: havas (Sözl. Gir., Or.)

⁵⁴ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2015, s. 79-80.

sonraki hecelerinde geniş-yuvarlak ünlü (/o/,/ö/) taşıyan kelimeler de uyuma girerek geniş-yuvarlak ünlülerini dar-yuvarlak ünlülere çevirmişlerdir.

doğtur (VI/3), motur (XVII/22), foturaf_ınan (XVIII/51) vb.

i- ek fiilinin duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ile istek ve şart kiplerinin hikaye, rivayet ve şartlı birleşik zaman çekimleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyar: tobluyomuşsun (XII/11); dúğún_edeller_ise (VIII/29) vb.

Yuvarlak ünlü ile biten kelimelerden sonra gelen son çekim edatı “ile”, kalınlık-incelik uyumunda olduğu gibi, şekil değiştirerek düzlük-yuvarlaklık uyumuna da uymuştur.

Kalınlık-incelik uyumunun düz ünlülerden sonra düz ünlülerin gelmesi şeklindeki kuralı, Karapapak-Terekeme ağızı başta olmak üzere, bölgemiz ağızında yaygınlık gösterir:

yımırta (XXVIII/68), ğavırar (XXXI/14), ğavırğa (XXXI/14), mavızarı° (I/25), mıradıñ (XIII/37), mirtaza (XXV/152) vb.

Bölgemizde çok yaygın olmamakla birlikte şimdiki zaman eki {-(X)yor}'un da düzleşip düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyduğu görülür. Genel olarak {-(X)yo} şeklinde aykırılığını devam ettirdiği görülür:

besliyâ “besliyor” (V/15), yayılıyâ (V/20), ğediyâ (VIII/89), órüyê “görüyor” (XIV/33), oluyu (XXVIII/23), ediyedi (VIII/31), yükleniye (VIII/123), şeydiye (VIII/123), ğedib geliye (XIII/52), ne diye (XIV/30), geliye (XXV/28), bekliye (XXV/166), diye (XXV/168), az geliyâ (V/10), aşıyı (V/22), ğediyi (III/37), biliyim (VII/37), diyi (XXV/162) vb.

1.6 Ünlü değişimleri (Vowel Gradations)

Sesler, dizge içinde farklı yerlerde farklı seslerle, komşuluk ilişkisi içerisinde bulunabilirler.⁵⁵ Bütün Anadolu ve Rumeli ağızlarında geçerli olan ünlü değişimleri,

⁵⁵ Gürer Gülsevin, “Ses Bilgisinde ‘Çevre Şartı’ Kavramı ve Ağız İncelemelerindeki Önemi”, *Journal of Turkish Studies*, Volume 8, Issue 9 (01 Ocak 2013), s.49-62, <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5420>.

komşu hecelerde bulunan ünlülerin veya ünlülerin yanında bulunan ünsüzlerin ünlüleri etkilemesi sonucunda görülmektedir. Burada bir çevre şartından bahsedebiliriz.

1.6.1 Kalın ünlülerin incelmesi

Bölgemizde özellikle yabancı kelimelerde görülen bu değişim, ünlü uyumunun bozulmasına da yol açan inceltici etkisi olan /c/, /ç/, /l/, /m/, /n/, /s/, /ş/, /t/, /y/, /z/ gibi çift dudak, diş, diş-damak ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkmaktadır. Örnekleri şunlardır:

a) /a/ > [e]: Bu incelme, Zile ağzında, özellikle Karapapak-Terekeme ağzında yaygındır.

mezer (II/38), tamam (XXIX/57), o ğader (XXXI/36), ellez “İlyas” (VIII/72), ille (XI/40), mesele (VIII/91), iki tene (XXVII/35), esgere “askere” (XV/18), beKdeş baba (VIII/65), ziyeretime (XI/90), esiye “Asiye” (XV/6), emmi ğızı (XXXI/74), mekinde (XXXI/23) şikeetim (XXXI/26), veziyedde (XXXIII/52), eşiye (XXIX/123) muhtec_olmadım (XXIII/53), amarikaya (XXVIII/129)vb.

b) /a/ > [i]: Örnekleri çok azdır.

maış (XXXI/31), emmi ğızı (XXXI/74).

c) /ı/ > [i]: Bazı bölge ağızlarında normaldir. Dağınık olarak da aşağı yukarı Anadolu ağızlarının çoğunda bulunur. Azeri ağızları etkisi ile Terekeme uruğu ağzında yabancı kelimelerde belirli olarak görülür.⁵⁶

böyük hatiri (IX/4), yariya (V/7), ğayri (XXXI/7), o zamanın ğahri (XXXIII/22) vb.

d) /o/ > [e]: Şimdiki zaman ekinde görülür.

yükleniye (VIII/123), şeydiye (VIII/123), geliye (XXV/28), beклиye (XXV/166) vb.

⁵⁶ Ahmet Caferoğlu, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, *TDAYB*, 1964, s. 1-33.

1.6.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

/k/, /g/, /ğ/, /n/, /t/ gibi kalınlaştırıcı etkisi olan ünsüzlerin kalınlaştırıcı etkisine bağlı olarak kalınlık-İncelik uyumunun bozulması sonucu meydana gelen değişimlerdir.

a) /e/ > [a], [á]: ataş “ateş” (XXIV/30), anşa dudu “Ayşe Dudu (I/10), barabar (XXIII/17), áleyele (V/41), fasulye yémá (III/22), iná “ineği” (III/25), fićámiz “Ficeğimiz” (IX/29), gáldi (I/20), ilk dáfa (IV/28), iláğenler_inen “leğenlerle” (VIII/10), áğrudur “eğridir” (X/32), şekár (XX/24), haliğobderden “helikopterden” (XXVIII/137), gaş_dana (XXXVI/5) vb.

b) /i/ > [ı], [í]: fabríha (XXVII/34), níşannandım (I/19), esgíden (III/51), senelík (V/2), íkí gúnj (VI/6), bír (VIII/2), çíğdem (XVII/74), deíşdi (XX/5), hízreti hüseyin_efendim (XXV/98), vaḥıd (XXV/274), ıhtıyar herif (XII/19), nasıb (IX/37), , ıraḥdaki (XII/23) vb.

c) /ö/ > [o], [ó]: gónderdi (XXV/95), górpe (I/7), sókdüm (I/27), kıoyümüz_ünen (V/3), çókdu (VI/6), óbürünü de (VII/25), gózel_imiş (XI/82) vb.

d) /ü/ > [u], [ú]: gúder_ıkene (XI/3), gúyeğüsü_y_ümüş (XI/77), sürgúnner (XII/16), gúfgen (XII/76), yüzlúk (XIII/34), gúzel (XIV/9), hubuyar devlédli (XII/47) vb.

1.6.3 Geniş Ünlülerin Daralması

İnceltici etkisi bulunan /c/, /ç/, /l/, /m/, /n/, /s/, /ş/, /t/, /y/, /z/ ünsüzlerinin aynı zamanda daraltıcı etkisi de bulunmaktadır. Bölgemiz ağızında oldukça yaygındır.

a) /a/ > [ı]: Örnekleri boldur. Özellikle yönelme hâli eki almış kelimelerde ortaya çıkmaktadır.

o yannı_y_ıdı, bu yannı_y_ıdı (XIII/2-3), o yannı (XXVIII/118), arabıya (XV/13), toPlanmıya (XV/66), orıya (XXV/70), usdıya (XXVII/4), saymıya (XXVII/40), burıya (XXVIII/8), yumıya (XXXI/50), gamarıya (XXXIII/50) almanyıya (XXVIII/84), oráya (XXV/15), oráyı (V/5), bağandan (XI/14), hocáya (XIV/41), iki tánísı (IV/23), çalırdı (XXXVI/15) vb.

b) /e/, /ê/ > [i]: şışiye (III/27), bi şiyler (VIII/16), herşiy (XX/50), tepiy (XXV/38), domatis (XVII/48), ziliye (VIII/51), seneden seniye (V/15) vb.

Temel ünlülerin dışında, dokuzuncu bir ünlümüz olan “ë” sesi Zile ağzında korunmakta ve çok bol örneği bulunmaktadır.

c) /o/ > [ô], [u]:⁵⁷

dohtur (VI/3), suan (VII/36), guyuyolarıdı (VIII/16), foturafını (XVIII/51), motur (V/26), aşlıkövalanıyodu (VIII/10), öralarda (XI/67), harmanını da örağnı da (XIII/32-33), şö (XXII/37), soruyòm (XXII/38), ötel (XXV/14) vb.

d) /ö/ > [ô], [ü]: öldürüyo (III/47), böyle böyle (XII/17), ölmüş (XIV/3), öte (XXV/179), üyüt- (MDD) vb.

1.6.4 Dar Ünlülerin Genişlemesi

Bölgemiz ağzında örnekleri boldur.

a) /ı/ > [a]: bu adamcağaz (XXVIII/13), aşşağaysa (XXXIII/14), alacaam (I/18), daalmışlar (XI/13), varacaam (XI/36), baardılar (XVIII/39), kaad (XXIII/34), çaardı (XXV/112), baaşlamasañ (XXV/149), baarıyo (XXV/239) vb.

b) /i/ > [a], [á]: irbaam (XI/85), deármén (XXVIII/19), gelákene (IV/45), sahabı (XI/16) vb.

c) /u/ > [o], [ö]: Örnekleri fazla değildir.

yoordu (VII/19), şorda (IX/5), sonuñ malı (XV/12), doa (II/40), boğúñki (XXVI/68), boyanı (II/37), dodağı “dudağı” (XXIX/97) vb.

d) /ü/ > [ô], [ö]: yürüyüş (XXV/12), yürüyemeyenleri (XXV/13), hökümeTe (XXVII/66) töremesi (XXXIII/36), böyúKleriñelleri (XXXVI/37) vb.

⁵⁷ krş. KYA: gıy- (37/36) < koy-, buğaz (34/13) < boğaz, buynuz (23/159); STA: surfa (Tok. 262), uva (Siv. 266); TYA: umuz(MDD), vağun (40/39); NYA: susa “şose” (63/31), telefon (33/2), suğan ve suvan (29/118; 6-10).

1.6.5 Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Düz ünlülerin yuvarlaklaşmasında genellikle dudak ve çift dudak ünsüzlerinin etkisi vardır.

a) /a/ > [u]:

gayalar muyalar “kayalar mayalar” (XXVIII/109), buruya “buraya” (IV/44), yuFkuya “yufkaya” (X/12).

b) /a/ > [o], [å]:

zavållı (XXXVI/10), çåvuş (MDD), pontul (MDD).

c) /e/ > [ê], [ö], [o]:

êvlenmem (V/32), devürü devürmez (XI/19), hubuyar devlêdlü (XII/47), vêrüsen (XXIII/10), comaaTdan (I/6) vb.

d) /e/ > [ü]:

üsüyün_ā (X/27), üsüyün (XXII/3), öpüyüm (XXIX/38), küllüyüb (XXXI/16) vb.

e) /i/ > [u], [ü]:

onu_uçun (XI/75), mazlum_umuş (XI/82), ağrudur “eğridir” (X/32), mağruba “mağribe, batıya” (XXV/309), polüs_üdü (XXXO/28), müzükler (XXVIII/69).

f) /ı/ > [u]:

çatuya (XXVI/76), aşuya (XXIX/68), gayru (XII/15), yalıñuz (I/14), acısudan (IV/30), tanıdu (XI/45), aḥdariñ (XVII/90), devamlı° (XXVIII/124), vb.

{+IU} isimden isim yapım eki aslına uygun olarak kullanılır. sakalluya (XIII/12) örneğinde olduğu gibi arkaik özellikler gösteren örnekler görülür.

g) /i/ > [ü], [î]:

çifçiyük (IV/12), süreklî (XVII/90), dēdik (XVIII/27), üsüyî (XXII/3),
bişürecek (XXIX/169) vb.

üçün (IV/49), uçun kelimesi de arkaik özellik göstermektedir.

1.6.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı olarak düz ünlüden sonra düz ünlünün gelmesi kuralı, yazı diline geçmiş olan yuvarlaklaşmalara bile engel olmaktadır. Bölgemiz ağızında, dudak ünsüzlerinin yanında bulunmasına rağmen Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerde birtakım düzleşmelerin olduğu görülür.⁵⁸

a) /u/ > [ı]:

yımirtası (XVIII/21), atam_ali el mirtaza (XXV/152), hayullusu_y_ünan (XXIX/70), hamîru (XXXIV/11).

b) /ö/ > [e]:

bêle (XIII/23), êyle (XV/18), êdev (XIX/7), bêyle (XXIX/32) vb.

d) /u/ > [i]:

mapis “mahpus” (MDD), kabil “kabul” (MDD).

e) /ü/ > [i]:

iş türlü (III/5), hüsniye (XIII/35), beyîdüm (XXIX/142).

1.7 Ünlü Düşmesi (Elision)

Talat Tekin ünlü düşmesi için iki gerekli şarttan bahseder. Bunlardan ilki, orta hecedeki ünlünün vurgusuz olması; ikincisi ise, dar bir ünlü olması gerekliliğidir.⁵⁹ Bu iki temel şartın dışında bölgemiz ağızında iç seslerdeki geniş ve açık hecede bulunan ünlülerin de düştüğü görülür. Zile ilçe merkez ve köyleri ağızında tespit edilen ünlü düşmesi sebepleri ve örnekleri şunlardır:

⁵⁸bk. Ahmet Günşen, *a.g.e.*, s.45.

⁵⁹ Talat Tekin, “Türkçede Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, S 6 (1995), s. 103-9.

a) Akıcı veya yarı ünlü durumunda olan bir ünsüz ile akıcı, yarı ünlü, sızıcı yahut patlayıcı ünsüzlerden biri arasında bulunan açık hece ünlüleri düşer:⁶⁰

burda (IV/12), ordaki (IV/35), şurda (V/1), burdan (V/18), şorda (IX/5), şurdan (X/41), boynumdan (III/48), boynunun_ensesinden (XXV/256), oynuyodu (VII/8), içerden (XXVIII/76), içerde (XXIX/159), dışarda (XXVII/35), dışardan (XXVIII/76), gannım (IV/3), nerden (VIII/111), nêrden (XI/22), allān_emrini (XIII/19), yanna “yanına” (XI/59), dakkayaca (XXIX/163), böyüyü böyyü (XXI/7), sayyom (XXXVI/47) vb.

b) Ünlü ile biten bir kelimeden sonra ünlü ile başlayan bir kelime geldiğinde iki kelime arasında bir bağlantı (lasion) oluşur ve ilk kelimenin sonundaki ünlü düşer. Genellikle sayı ve ay isimlerinde görülür:

ik_üç_arhadaş (XX/38), n_ola (I/43), birinc_ayda (XVII/60), on_ikinc_ayın (II/20), beşinc_ayın (XXIII/70), yedinc_ayın_on beşinde (XVII/88) vb.

c) İki kelime birleşip yeni bir kelime meydana getirirken, bir büzülme meydana gelir ve iki kelimeden birinin son veya ilk ünlüsü düşer:

gaynana gaynata (IX/1) < kayın+ana, kayın+ata, südlaş < sütlü+aş (VIII/83), neydeceñ (IX/14), nāpıyım (XXXII/6), nēyliyoñ nişliyoñ (MDD) vb.

d) Bölgemiz ağızlarında, yazı dilimizdeki 2. teklik şahıs iyelik eki almış isimlerin sonuna gelen yükleme hâlinin düştüğü görülür:

bi yeriñ neyiñ gırarım “bir yerini neyini kırarım” (IV/48), g afañ neyiñ gırdurtma baña (MDD) vb.

Bölgemiz ağızlarında bu örnekler dışında çok fazla örneğe rastlanmamıştır.

1.8 Ünlü Türemesi

Türkçenin yapısal özeliği olarak söz başında ve sonunda bulunamayan ünsüzler veya ünsüz çiftleri vardır. Bu tür ünsüz veya ünsüz çiftlerini barındıran alıntı

⁶⁰ Bölgemizde en yaygın ünlü düşme hadisesidir. Üç ve daha fazla heceli kelimelerde vurgusuz ve açık orta hece ünlüsü düşer.

sözcükler, Türkçeye uyarlanmaktadır. Uyarlama süreçlerinin bu sonucu da ünlü türemesidir. Bu türeme ünlü, söz başında ve ünsüz gruplarının arasında görülebilir.⁶¹

1.8.1 Ön Seste Türeme (Prothesis)

Türkçe kelimelerin başında bulunmayan l, r gibi ünsüzleri, dilimize uydurma çabasından dolayı kelime başında genellikle dar ünlüler türemiştir.

a) Ön seste /i/ türemesi:⁶²

irahadlaşduk (XV/14), irezilliğ_inen (XXXIII/12), ilazım “lâzım” (XII/42), ilâğenler_inen “leğenlerle” (VIII/10), iriza baba “Rıza Baba” (VIII/131)

b) Ön seste /ı/ türemesi:⁶³

ıras “rast” (MDD), ırahmeTlîk (XVI/2).

c) Ön seste /u/ türemesi:⁶⁴

urusyadan “Rusya’dan” (XXXIII/33), uruşgat “ruhsat” (MMD).

d) Ön seste /ü/ türemesi:

üleşi yükleniyo (VIII/124), üryasında (XI/4), ürüsdem_āya (XVIII/63), ürüzğar (MDD) vb.

1.8.2 İç Ses Türemesi (Epenthesis)

Başında çift ünsüz bulunan ve Batı dillerinden son zamanlarda dilimize girmiş olan kelimelerdeki söyleyiş zorluğunu ortadan kaldırmak ve Türkçe kurallara uydurmak amacıyla arada bir ünlü türer:

⁶¹ Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, *Türkçe Ses Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2020, s. 86.

⁶² krş. KIYA: ireçberlik “rençberlik” (XV/2), ilenger “lenger, leğen” (L/120); NYA: ilimon (40-16), iricā (14/48), ilān (1-21; 45-159) ; KYA: ileş (23/74), ilomonata (19/46), irengi (30/14), GBAA: irāşit (31-1), irāhmāt (77/7).

⁶³ krş. KYA: ırakı (56-19), ırātsiz (12/26), ırmızan (15/37), ırza (19/79); NYA: ıramazan, ıras gel- (3-34; 4-19; 45-33 v.b.); KIYA: ılaf “laf” (XXIV/109), ırışvan “Rışvan” (LI/16), ıras gelen “rast gelen” (XLII/8).

⁶⁴ krş. KIYA: urufları “ruhları” (LV/152), uruşğatalı “ruhsatlı” (LV/75), urumlar “Rumlar” (XXXVII/46), KYA: urumanya (29/13), uruz (23/I), urumelli (24/1-2); STA: uruba (Siv., Tok.), uruh (Ter.), urya (Ter.).

dırahdör “traktör” (XVII/23), tıragdöre “traktör” (XVIII/54), sidres “stres” (XX/77), filiminde “film” (XXV/349), adire^f kóyler “etraf köyler” (X/15), hazıreti âli (XXV/40), hindistan kıralı (XXV/215), apardıman_ oldu “apartman oldu” (XVI/12), metre “metre” (XXV/111), kilometre “kilometre” (XXXIV/17), akıl “akl”(I/1), allā şúkúr (V/25), şúkúller_ olsun “şükr” (XXV/1), zehilledTiler “zehr” (XXV/53), cebirayıl “cebrā’il” (MDD), kómpile “komple” (MDD), telğıraf “telgraf” (MDD), alamanya “Almanya” (MDD), ğıres yağı “gres tağı” (MDD).

“yalnız” kelimesinin bölgemiz ağzında asli şekline uygun olarak kullanıldığını görüyoruz: yaluğuz (I/32) < ET yalağuz⁶⁵, yalıñus⁶⁶

1.8.3 Son Seste Türeme (Epithesis)

Bölgemiz ağızlarında son ses türemesine, {-KAN} zarf fiil eki üzerine {+A} pekiştirme ekinin getirilmesi şeklinde rastlanmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında {-ken} zarf-fiil ekinin sonuna düz-geniş bir ünlü {+A} eklenerek oluşturulan {-KanA} şekilleri kısa şekillerine göre daha geniş bir kullanım alanına sahiptir. {-KanA} biçimbirimlerinin sonundaki {+A}, genellikle *ünlü türemesi* olarak değerlendirilmiştir. Cahit Başdaş, makalesinde değişik görüşlere yer vererek, *Zeynep Korkmaz*’ın bu şekli, {-KanA} şekillerinin unutulması, diğer ünlü ile yapılan zarf-fiil eklerine benzetilerek yeniden bir ünlü eklenmesi tarzına bağladığını; *Leyla Karahan*’ın ise söz konusu {+A}’yı bir pekiştirme olarak değerlendirdiğini ifade etmiştir.⁶⁷

gelákene (IV/45), gızıkene (VIII/1), çimeríkene (VIII/19), getirükene (XI/13), gèderkene (XI/79), yolaríkene (XII/3), durukene (XII/29), derkene (XIII/21), hasdayıkene (XXIII/18), çekúşükene (XXIII/28), var_íkene (XXIII/56), dèrikene (XXIX/39), berelükene (XXIX/69), yaparkene (XXXIII/35) vb.

⁶⁵ Annemarie Von Gabain, *Eski Türkçe’nin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1988, s. 308.

⁶⁶ Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2016, s. 314.

⁶⁷ Cahit Başdaş, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında -kA/-kAnA Zarf-Fiil Şekilleri”, S 33, s. 28-34.

2. ÜNSÜZLER (Consonants)

Ünsüzler engelli seslerdir. Boğumlanmaları sırasında soluk, konuşma organlarının herhangi bir yerinde engele rastlar. Bu engel ya dudaklarda, ya dil ile dişler arasında ya da benzeri yerlerde olur. Özgür olmayan bu sesler ancak bir ünlü ile hece oluştururlar. Ses yolunun genel olarak daralma ve kapanıp açılma durumlarında ağız boşluğunun çeşitli noktalarında boğumlanan sesler olmaları bakımından ünlülerden ayrılırlar. Tonluluk-tonsuzlukları, boğumlanma yerleri ile organların temas dereceleri ile yine ünsüzleri nitelendiren, tanımlayan hususlardır.⁶⁸

Akciğerden yükselen havanın, ses yolu üzerinde ses organlarının mutlaka bir noktada birbirlerine temas etmesi neticesinde oluşur. Takıntılı seslerdir. Ünsüzlerin boğumlanma noktası ses organlarının bir noktadaki temasının en güçlü olduğu noktadır. Bu temas bütün ünsüzlerde aynı şekilde değildir. Bazılarında kapantı serttir, gelen hava bu kapantıyı bir şiddetle açar, bu açılma patlamalıdır. Bu ünsüzlere “süreksiz ünsüzler” denir. Bazılarında ise gelen hava, temas sert olmadığı için sızarak, süzülerek çıkar. Bu ünsüzlere ise “sürekli ünsüzler” denir.

⁶⁸ Mukim Sağır, Anadolu Ağızlarında Ünsüzler, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, S. 43 (1995), s. 391-409.

Bugün yazı dilimizde 21 ünsüz mevcuttur. Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarında bu sayı daha fazladır. Ünsüzleri kendi içinde şöyle sınıflandırabiliriz:

+:Tonlu / -:Tonsuz

Boğumlanma Özellikleri Boğumlanma Yeri		Patlayıcı (Plasive)		Sızıcı (Fricative)		Genzel (Nazal)		Yanaksı (Lateral)		Titrek (Rolled)		Yarım Ünlü (Semivowel)	
		+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
Dudak	Çift-dudak	b	p			m							
	Diş-dudak			v	f								
Diş	Diş			z	s, ş								
	Dişeti	d, d	t, t			n, n		l, l	l	r, r	r		
	Dişeti Ardı	c, c	ç, ç	j	ş							y	
Damak	Ön Damak	g, g	k, k			ŋ							
	Orta Damak	g	k										
	Art Damak	ğ	k	ğ		ŋ							
	Dip Damak	g	k										
Gırtlak				h	h, h								

Yukarıda sınıflandırdığımız ve bölgemiz ağızında bulunan bazı ünsüzlerin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

2.1.1. /ğ/ ünsüzü

Arka damak ünsüzlerinden olan /ğ/ ünsüzü tonlu, süreksiz, patlayıcı bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızında /k/ > /ğ/ tonlulaşması neticesinde ön, iç ve son seslerde görülmektedir:

ğafam (I/5), gına (I/10), birğaşşey I/27), başğa (II/9), gız (III/9), gönşularımızınan (V/3), gışın (V/13), gullanacāŋ (VI/7), nikağ gıyma (XIII/18), peygambere sorğu youmuş (XIV/7-8), kılığ kıyafetine (XXV/72), gardaşınınölu (XXV/118), depeye gader (XXV/292), bulğur (XXVIII/18), gurbete (XXX/28), yapmıyâğ (XXXI/7), gavırğa (XXXI/14), soyuğ aylar (XXXI/36), ufağ ufağ

(XXXI/43), göyyok (XXXII/14), gavağların_oriya (XXXIII/28), gabardeyce (XXXV/1) vb.

2.1.2. /k/ ünsüzü

Arka damak ünsüzlerinden olan /k/ ünsüzü tonsuz, süreksiz, patlayıcı bir ünsüzdür. Ön, iç ve son seslerde görülmektedir:

ākālānda (II/4), yumruk gibi yumruk gibi (II/5), çıkar (III/4), açuk_isersen_çuk (III/17), yatıyok (IV/2), çok güzel (V/35), gocalık (VI/20), oħuyuşdūnuk (XIV/42), kutlallar (XVII/77), yaparık (XXXI/19), kusur (XXXI/27), ankarada (XXXII/2), göyyok (XXXII/14), kışın (XXXII/34), basķı (XXXIII/35), dōruyok (XXXIV/14), gonusak (XXXIV/36), sayak (XXXV/3) vb.

2.1.3. [K]/[K] ünsüzü

Ön damak ünsüzlerinden olan , patlayıcı ve tonsuz /k/ ve art damak, patlayıcı ve tonsuz /k/ ünsüzü, tonlulaşma gösterip, ön damak, patlayıcı ve tonlu /g/ ile art damak ünsüzlerinden olan patlayıcı ve tonlu /ğ/'ya doğru kayar. Bu durumlarıyla /g~/k/ ve /ğ~/k/ arası duyulurlar.

Kelime başı ve sonunda bulunan, iki ünlü arasında kalan veya çoğunlukla yanında tonlu bir ünsüz bulunan /k/, /k/ ve /ğ/,/g/ sesleri /g~/k/ ve /ğ~/k/ arası [K]/[K] ünsüzlerine dönüşür:

sıridukları (I/29), çıkıkmış (I/29), oynardıK (II/4), havalandırma tuKayına (II/22), dūñür_oluruK (III/9), guruddukdan soğna (III/32), baKdım (IV/6), mıhtarlık (V/8), baK (VI/6), gōtürüyoK (VII/20), aşıK_ovalıyodu (VIII/10), cıKdı (VIII/80), taKsi (VIII/81), yuFKuya (X/12), hatuKdan (XI/32), ğuruduruK (XXXI/8), çocuKlarımıza (XXXI/28), başKa (XXXII/12), baKsan (XXXIII/30), övacıKda (XXXIV/61), yaŞındaKi (I/10), ceKedin_omzundaKi (I/25), meKdub (I/31), seKsen_altının (II/19), niydeK (II/42), yēmeK (III/4), beK (III/35), çeKdim (IV/33), melmeKedimiz_ñen (V/3), yavan_eKmeK (VI/18), gelmişler Ki (XII/21), Kerbelāyı (XXV/39), görmeKdi (XXV/229), çeKmiş (XXXIII/50) vb.

2.1.4. /ğ/ ünsüzü

Yabancı kelimelerde karşımıza çıkar ve yalnız kalın sıradaki ünlülerle hece kurar. Çok fazla örneği yoktur, yalnızca “gâvur” kelimesinde görülür:

ğavur_alışaı(XVII/70), ğavura (XXIII/24), ğavur çoğ (XXVIII/55), ğavurcası (XXXI/10).

2.1.5. /k/ ünsüzü

ğ ünsünde olduğu gibi dilimizde bulunmayan bir ön damak ünsüzüdür. Yalnızca kalın ünlülerle hece kurar. Bölgemiz ağzında ğ ünsüzüne göre örnekleri daha fazladır:

kāfir (I/23), kārı deöl (I/30), kāaTda (I/31), hekāye (VII/46), kāhya (VIII/129), hekāye (X/30), ali kāhıya (XI/1), kāfilleriñ içinde (XI/45), kār_eTdi (XII/79), nikağ ğıyma (XIII/18), bekār (XV/4), mekānım (XXV/105), kāfiri (XXV/157), nikaħlāyıcām (XXV/186), ğunaħkār (XXV/205), iki rekad (XXV/246), hūnkār (XXV/362), tūkan (XXVII/6), sanatkār (XXVII/19), tūkanı (XXXI/60) vb.

2.1.6. /l/ ünsüzü

Bölgemiz ağzında yarı kalın ünlülerde de bu ses kullanılmakla beraber, esasen yabancı kökenli kelimelerde karşımıza çıkmaktadır:

intiğāl_eddi (II/35), baıya (IV/16), meselā (IV/26), meşğul (V/11), gabul (XIII/17), elālem (XIII/28), malum (XXIII/13), ilāzım (XXV/104), gelbelā (XXV/105), ebul gasımdan (XXV/137), cenneti ālā (XXV/307), bilāderime (XXXIII/2), normalde (XXXIV/45), heralde (XXXIV/54) vb.

2.1.7. [g] ünsüzü

Tonlu, patlamalı ön damak ünsüzü olan g'nin yarı kalın ünlülerin yanında boğumlanmasıyla meydana gelen bir orta damak ünsüzüdür. Zile ağzında, Karapapak-Terekeme ağzı dışındaki bölgelerde çok sık kullanılan bir ünsüzdür:

gorpe (I/7), gudek guderduğ (II/6), gómdug (II/39), pisgúvidini (III/4), gúcúcug_olum (III/42), gúreş (IV/47), güzel güzel (V/6), ecug (V/41), gülüyodu (VII/8), bir gün iki_ğün (VIII/2), böyug (VIII/16), gónjül_anam (IX/34), gedemedug (X/4), esgi (X/8), gözü kóf_olasıca (XI/9), sürgúnner (XII/16), gótümüş (XIII/15),

górmedim (XVIII/30), góyneke (XX/32), góçebe (XXII/44), gólúğ_ünen (XXIII/45), gúdüyoduğ (XXIV/4), gúzine (XXVIII/16), gúblüce yaylası (XXXII/4) vb.

2.1.8. [k] ünsüzü

Tonsuz, patlamalı ön damak ünsüzü olan k'nin yarı kalın ünlülerin yanında boğumlanmasıyla meydana gelen bir orta damak ünsüzüdür. Ön, iç ve son seslerde görülür. Zile ağızlarında, Karapapak-Terekeme ağızı dışındaki bölgelerde çok sık kullanılan bir ünsüzdür:

gúderdúk (II/6), örterúk (III/1), senelík maslâtı (V/2), gelinník (VII/4), kóylüyüdúk (X/1), on beşlík (XVI/17), yeşil kók gúrbesini (XVII/88), allah de'úk (XX/35), düzlúk (XXV/100), sókdúk (XXVIII/43), kúnıyeyi kútükden yohlayım bu sefer (I/1-2), kúfürüñ biñi biñ para (II/40), kúsemez (III/14), kúsbe (V/13), ókúz_ünen mükúz_ünen (VI/17), kúprücesi (VIII/89), kún (VIII/133), kúp (IX/13), arşa kúrse (XII/76), kúrd memmed (XIII/21), ikisi (XXXVI/3) vb.

2.1.9. [g] ünsüzü

Katı, tonlu, patlamalı bir dip damak ünsüzüdür. Kalın ünlülerle hece kurar. Ön, iç ve son seslerde bulunmaktadır. Karapapak-Terekeme ağızında çok ratlanmamakta, Türkmen ağızında ise çok sık rastlanmaktadır:

ikinci garınıñ_üzerine (I/8), gapıdan gafasını çıkardı (1/35), gız (I/42), mal yog (II/2), galgucı (II/6), mal gúdüyodug (II/11), guru (III/24), garışdırıyog (III/27), çòg çòg (III/51), gannım_ārır (IV/3), angaraya (V/15), goyamadım (VI/6), goyog_işde (VII/17), başga zaman (VII/26), gānınıñ_okuna (VIII/15), insanıg_éyce_y_idi (IX/3), gurupınar (X/8), gayıgÇı (XI/41), gaynanam_man (XII/5), gurban_olduğum (XII/14), tıngıl tıngıl tıngıl (XIII/20), gatiyo (XVI/7), dutuyog (XVI/22), úş_gayalu (XVI/27), bulgur gaynatıyoduñ (XVII/20), gaş_dana (XXXVI/5) vb.

2.1.10. [k] ünsüzü

Katı, tonsuz, patlamalı bir dip damak ünsüzüdür. Kalın ünlülerle hece kurar. İç, son seslerde görülmektedir. İlk seste tonlusu olan g kullanılmaktadır. Karapapak-Terekeme ağızında çok az, Türkmen ve Çerkez ağızında ise çok sık kullanılmaktadır:

çıkıdı (VI/15), yapıyok (VII/17), gızlık zamanımızda (VIII/20), çıkacak (IX/32), lokma (IX/11), daku (IX/14), yok (XI/22), ıkrar (XI/73), çocukları (XII/8), babalık (XIII/3), bak (XIII/47), aklıma (XV/8), oğumuşluk yok (XV/22), çocuklümüzda (XVII/68), āşık_ oldum (XVIII/1), yīduk (XVIII/9), gēdiyok (XIX/5), gapak (XX/26), oğuduyok (XXIV/39), sıhıntum yok (XXVI/19), saklıyolar_ıdı (XXVI/41), gēdiyoduk (XXVI/99), ilk_ okula (XXVII/15), fabrika (XXVIII/14), okunmuş (I/11), çıkar (II/16), yıykıyoñ (III/29) vb.

2.1.11. [h] ünsüzü

Hırıltılı, sızıcı ve tonsuz gırtlak veya art damak ünsüzüdür. Zile ağzında Karapapak-Terekeme ağzı başta olmak üzere çok sık kullanılan bir ünsüzdür:

yohlayım (I/2), yoñ (I/24), bañ şimdi (II/1), saplarduñ (II/7), añşam (III/18), guruduyoh (III/32), bırakañ (III/42), uyñu (IV/2), g añ ĩele (IV/5), añraba (IV/36), mıñtarlıK (V/7), ayañlarım (VI/2), fañır (VI/18), añşamdan (VII/8), arñadaşı (VII/30), ne_ añıd (VIII/28), yoñluñ (IX/1), oñuyolar_ıdı (X/14), gañıncı (X/18), fañad (XI/81), toñadda (XII/10), gañsana (XIII/31), oñudmuyomuş (XIV/14), ĩuruldu (XV/18), çıñarurlar_ıdı (XVI/15), olañ (XVII/12), gırñ_elli (XXVII/20), añşama yañın (XXXI/3), yañdı mañdılar (XXXII/2), añşama ĩader (XXXV/3) vb.

Zile ilçesi merkezi ve köyleri ağızlarında, yazı dilimizdeki tonsuz ve patlayıcı arka damak /k/ ünsüzünde farklı tercihler söz konusudur. Nadiren kelime başı, çoğunlukla ise kelime ortası ve sonunda /k/ > [h] deĭişimi taraftarıyken, bazı bölgeler /k/ > [k] taraftarıdır. Aynı zamanda bölgemizde, yazı dilimizde kelime başı, ortası ve sonunda bulunan /k/ ünsüzü, /k/ > [g] deĭişmesi ile tonlu, patlayıcı dip damak ünsüzüne döñüşmüştür.

2.1.12. /h/ ünsüzü

Sızıcı, tonsuz, boĭaz boşluĭı sesidir ve esasen alıntı kelimelerde bulunur:

hānesinde (I/14), siyah (I/26), ĩaddi (II/24), aħa (III/2), ĩayatımızı (III/37), ĩasda (III/55), zabaħ (IV/7), ĩaTda (IV/31), ĩayvan (V/9), řerifē ĩala (VII/42), zamaħ (VIII/24), ĩak (VIII/112), saħabı (XI/16), irbaħamım (XI/32), ĩamza (XIV/10), ĩoca (XIV/32), ĩanımın (XX/1), ĩabarımız (XXIII/13) vb.

2.1.13 /ŋ/ ünsüzü

Türk dilinin bilinebilen en eski dönemlerinden beri dikkati çeken ve hemen hemen bütün Eski, Orta ve Yeni Türkçe dönemlerinin yazı dili durumundaki lehçe ve şivelerinden kalma metinlerdeki imlaları dolayısıyla, Türkoloji dünyasındaki çevri yazılarında “ng”, “ŋ” veya “ñ” gibi şekillerde tespit edilegelen bir sestir.⁶⁹

/ŋ/ ünsüzü, bugün Batı grubu ağızlarında korunurken, Doğu Grubu ve Kuzeydoğu Grubu ağızlarında değişerek veya düşerek kaybolmuştur. Bu ağızlarda /ŋ/ ünsüzü, genellikle diş ünsüzü /n/ ile temsil edilmektedir. /ŋ/ ünsüzünün korunması veya bu ünsüzün “n” ile karşılanması hadisesi, Anadolu ağızları için ayırıcı bir nitelik arz eder.⁷⁰

Yanında bulunan ünlünün inceliği veya kalınlığına bağlı olarak ön, orta ve arka damakta boğumlanan ve bir geniz ünsüzü olan /ŋ/, kelime kökleri ile ilgi hâli, 2. şahıs iyelikleri ve fiillerin çekimli şekillerinde aynı Eski Türkçe döneminde olduğu gibi kullanılmaktadır. Birçok kelimenin Eski Türkçedeki şeklini koruduğu görülür. Bu ses bölgemiz ağızında çok güçlü hissedilmektedir. Bu ünsüzün Zile ağızlarındaki varlığı, Zile’nin Batı Grubu ağızlarında yer aldığından tanığıdır. Azerbaycan ağızlarının Batı grubunda yer alan Karabağ ağızında⁷¹ bölgemiz ağızında olduğu gibi karakteristik özellik gösterir:

eşşēŋ_ölümü (I/4), yalıŋuz (I/14) < ET yalanğuz (ETG, s.308), seniŋki (II/7), oyun (II/9), on gūn (II/20), kúfürūŋ biŋi biŋ para (II/40), ET biŋ geliŋi alur gelürsūŋ (III/7), dūŋūr (III/9), onun_účūn (III/33), yiyon (IV/11), seniŋ gibi (IV/38), yoluŋa (IV/47), ğonşularımız_inan (V/3), öŋce (V/7), siziŋ kóyūŋ davarı (V/18), meŋnunum (V/31), baŋa (VI/7), öŋüme (VII/5), onun_üsdüne (VII/21), diyonuz (VIII/13), maallenin puŋarına (VIII/26), biliyon ŋu (VIII/79), göŋül_anam (VIII/108), adını aŋmış (VIII/106), yuFŋkuya buyurun (X/12), geçi donunda (X/39), haŋgından_alđın (XI/19), deŋiziŋ_ortasına (XI/42), çalūŋ ismail (XIII/29), oŋun (XIV/15), serbessiŋiz

⁶⁹ Halil Ersoylu, “Türkçenin Bazı Yabancı Kökenli Kelimelerindeki Damaksı Genizsileşme”, İlmi Araştırmalar 0, 2000, s. 97-104.

⁷⁰ Leyla Karahan, *a.g.e.*, s. 19.

⁷¹ Bu konuda bk. Karaman, Erdal. “Karabağ Ağızları”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.

(XIV/15), ne_ehseñ bitiyö (XVII/48), eñ fazla (XXVIII/74), yenji (XXVIII/77), doñduruculara (XXXI/23) vb.

2.1.14. **đ, í, ñ, ř, ť, ś, ć, č ünsüzleri**

[á], [ó], [ú], [i] gibi yarı kalın ünlüler ile hece kurmuş olan [đ], [í], [ñ], [ř], [ť], [ś], [ć], [č] ünsüzleri, kendilerinin ikişer boğumlanma noktalarından daha önde boğumlanmış olan ince (palatal) ünsüzlerdir:

đúún (I/11), gúderđúk (II/6), dókúyog (III/33), dóğüşűđúk (V/19), çimđű (VIII/9), dóküyolar (IX/37), đáğışmedi (X/9), ilk đáfa (IV/28), đáğdirmiyolar_ıdı (VIII/95), đíkme (X/36), đíreg (XXV/6), gelemédík (XXVII/16), gálmiş (IV/30), gelákene (IV/45), senelík (V/2), dörd dördlűkdűr (V/4), gúl (XX/60), đúún (II/14), bír gún (VIII/2), níşannusu (XII/30), gónderdi (XVIII/51), bánízedmelíg_olmasıñ (XXIV/25), örterűk (III/1), deármene (III/32), górmícēn (III/50), kótú (I/20), ettűk (II/40), getűrek (XI/14), ziyāred_edűk (XXV/42), sókdűm (I/27), gósterinci (XI/67), kúsműş (XII/9), tekķási (XX/51), ecűk (III/13), gúcćűg (III/42), fićámíz (IX/17), böcűg (XVII/85), čókelīnen (IV/26), čičā (IX/33), úć_gayalu (XVI/27), číğdemler (XVII/61) vb.

2.1.15. **[r],[l],[h],[ʏ],[d],[g] ünsüzleri**

Tonunu kaybetmiş, düşme eğiliminde olan, ünsüz düşmesinden bir önceki aşamayı gösteren zayıf söyleyişli bu ünsüzlerin bölgemiz ağızlarında örnekleri azdır:

sudan_olur (I/4), özür dile'im (I/5), yi'rmi (XIV/22), düşűrddű (XVI/18), gelmiş_oturmuş (XVII/50), getűrdű (XXI/4), bi'r zālim (XXV/206), sürdürűk (XXVIII/10), gidilűrdű (XXVIII/68), a^ha (III/37), eyvalla^h (V/43), da^ha (XI/76), ^hüseyin (XVI/28), dir^heme (XXV/95), şö'yle (I/7), olmu'ű (I/9), ne'ėtdiñ (II/36), gúleşci_ymiş (IV/43), me'ylsimē (IV/49), şikā'etiñ (VI/5), ne bili'im (XX/49), sayğılān^{dā} (XXXI/27), irba'sama (I/15), de'ser (I/37), cuma'sű (III/3), erú'sú (IV/6), ço'saldī için (IV/14), bā'slardan (XI/16), da'sına (XII/50), gardaşınıñ_o'slunu (XXV/159), yapılmadu'sundan (XXVIII/34), zava'lı (XXXVI/7) vb.

2.1.16. [P] ünsüzü

/p/ - /b/ arasında boğumlanan, patlamasını kaybetmiş yarı tonlu bir ünsüzdür. Zile ağzındaki örnekleri şunlardır:

yaPmaduğumuz (II/12), heP (III/20), şe_yaPdı (IV/10), sePedlerini (V/36), yaPmıyan (VII/10), cemevi yaPdılar (VIII/78), kúP (IX/13), heP (X/1), toPlandı (XIII/13), yaPmayarağdan (XIV/9), yaPdümüz (XVII/8), toPlum (XVII/78), yaPmıyom (XVIII/24), bi tePsiye (XX/24), toPlam (XXXV/9), Íázım deyİPler (XXXIV/39), yaPdılar (XXXIII/31), gelib seçİPler (XXXIV/39) vb.

2.1.17. [Ç] ünsüzü

/c/- /ç/ arasında boğumlanan, yarı tonlu bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarındaki örnekleri şunlardır:

galguÇ (II/7), iç fasülye (III/22), hiÇ (III/50), üç gün (VII/3), salÇamızı (VII/15), üç_gayadan (VII/30), gayıgÇı (XI/41), kúrTçe (XIII/38), Çini beKdeş (XIII/49), yamaÇ (XV/7), bekÇiler (XVII/59), ilaÇ (XVII/71), hêÇ (XXXI/52), unuñ_uÇun (XXXI/36), buÇugda (XXV/86) vb.

2.1.18 [T] ünsüzü

/t/- /d/ arasında boğumlanan, yarı tonlu bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarında örneği çok fazladır. Genellikle /t/ ünsüzü, yanında bulunan tonlu, dudak seslerinin etkisiyle yarı tonlu [T] sesine dönüşür:

comaaTdan (I/6), yeTmişli yıllarda (I/21), yaTdı (II/2), ebeden_ecdaTdan (II/15), geTmiş (II/29), damaT (III/4), guruTma (III/28), geşTi mi (IV/10), haTda (IV/33), biTdı (V/6), geTdim (VI/3), iki Tane üç Tene (VII/26), yeTmiyen (VIII/31), geTdñüz yeri (VIII/111), çerkez_ādeTleri (XXXV/13), veziyeTde (XXXIII/26) vb.

2.1.19. [F] ünsüzü

/f/- /v/ arasında, yarı tonlu bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarında örnekleri şunlardır:

haFtalıh (VII/38), işgeFeler (VIII/50), yuFga (X/11), tariF_eddúkları (XI/7), tekliF_ediolar (XI/65), iFade biTđúkdén soğna (XII/13), ariFe (XIII/5), eFendime

söyleyim (XIV/25), gılaFan (XX/72), heriFiň borcu (XXIII/6), benim_inen laFlama (XXIII/41), aFyon (XXVIII/135), yuFğa (XXXIV/4) vb.

2.1.20. [S] ünsüzü

/s/-/z/ arasında boğumlanan, yarı tonlu bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarındaki örnekleri şunlardır:

okuňmuş_esanSı (I/11), evlenürSem (I/16), Sabā gadar (IV/7), õrenci serviSi (IV/33), nufuS (V/10), Sangi (VIII/114), Sāten (XXI/29), Sabah (XXIX/89), çerkeS_oyunları (XXXV/14) vb.

2.1.21. [Ş] ünsüzü

/ş/ ile /j/ arasında, yarı tonlu bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarında örnekleri çok fazla değildir:

yaŞında (I/9), düşmanı (II/37), hūŞud_emmiň_inen (IV/2), yaŞlu adam (IX/23), üŞ sene (XII/15), eniŞdesi (XIV/12), aldımyş beŞ (XXXI/2) vb.

2.1.22. [b] ünsüzü

/b/-/v/ arası yarı sızıcı bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarında örneği üç tanedir:

doğag motur (V/26), bapura (XII/13), güzel_esbāblarını (XXV/193).

2.1.23. [ç] ünsüzü

/ç/-/ş/ arası bir ünsüzdür. Bölgemiz ağızlarında örnekleri azdır:

saçlar (I/20), üçgen (I/29), uçları (II/7), çüngú (IV/19), geçer (V/7), çıKdı (VIII/80), geç babalık (XIII/8), içinde (XXII/17), otuz_üçe (XXVII/45), saklanbaç (XXVIII/100), üç yerde (XXVIII/135), üç (XXXVI/48) vb.

2.1.24. [c] ünsüzü

/c/-/j/ arası bir ünsüzdür. Derlenen metinlerde, Karapapak-Terekeme ve Çerkes ağzında örneklerine rastlanılmamakla birlikte Türkmen ağzındaki örnekleri şunlardır:

gidicek (II/3), ordan çanıma sōleim (VII/17), gēce (VIII/12), çahıllar_ıdı (VIII/57), hacı beKdēşi veli (VIII/120), saçları (XX/18), orucu (XXIV/13), saçdan (XXVIII/99) vb.

2.1.25. [v] ünsüzü

Çift dudak /v/’si olarak tanımlanan ünsüzdür. Bölgemiz ağızındaki örnekleri şunlardır:

yav (I/41), yavrum (III/35), yav arkadaş (IV/6), tēv (VI/4), mavuya (XXV/50), vāliye (XXV/69), havıya (XXV/209), yuva (XXV/318), yavü (XXIX/147), gıvrudan (XXIX/151), vāllā (XXXI/9) vb.

2.1.26. [r] ünsüzü

Titrekliği azalmış /r/ ünsüzüdür. Genellikle /l/ sesinin yanında bulunur ve /r/ > /l/ değişiminin bir ara basamağını oluşturur:

gēyerler (III/17), derler_ımiş (IV/41), olu_r_umuş (IV/43), biçerler (VI/14), yedürürler_ıdı (X/13), gósTerēcēm (XIV/38), arabla_rlı (XXII/9), ge_rilerini (XXV/114), tek_rir (XXXI/60) vb.

2.2 Ön Ses Ünsüz Değişimleri

2.2.1 k- > ğ- değişimi

Zile ağızlarında, kelime başındaki tonlulaşma bütün bölge ağızlarının ortak özelliğidir. k- > ğ- değişimi tüm bölgelerimizde görülse de Karapapak-Terekeme ağızında daha çok görülür:⁷²

ğafam (I/5), ğızım (I/15), ğızı (III/9), ğına (III/18), ğırarım (IV/48), ğoñşularımız_ınan (V/3), ğatillik (V/25), ğullanacāñ (VI/7), ğırhlı (VII/38), ğapı ğapı (IX/43), ğış ğış (X/3), ğodular (XIV/11), ğuran (XIV/13), ğuyaya (XVI/16), ğaçıyoduñ (XVII/2), ğēce (XXI/18), ğıyāmed gibi (XXII/34), ğāvesinden (XXV/24), ğarşı ğarşıya (XXV/51), ğuşbunnu (XXVII/24), ğıbrısa (XXVIII/96), ğarer (XXIX/20),

⁷² Zile’nin özellikle Türkmen-Alevi köylerinde, arka damak “ğ” sesi yerine dip damak “g” sesi kullanılır. Daha kibar konuşmak maksadıyla, bilinçli olarak bu dip damak “g” sesi, arka damak “ğ” sesine veya “k” sesine dönüştürülür.

cumâ namazı ğılınır (XXXI/3), ğavırar (XXXI/14), ğara memmed (XXXI/83), ğaldı (XXXII/1), ğonşumuz (XXXII/23), ğoşdum (XXXIII/4), ğaşığlayıb yiyir (XXXIV/16), ğaçıb gelipler “kaçıp gelmişler” (XXXIV/37), ğabardeyce “Kabardeyce” (XXXV/1) vb.

2.2.2 k- > g- değişimi

Bilindiği gibi ön damak k- ünsüzü, Eski Türkçe döneminden bu yana tarihî bir gelişme içinde Doğu ve Kuzey Türkçelerinde ön seste varlığını korurken, Batı Türkçesinin tarihî gelişimine uygun olarak, ince sıradan kelimelerde tonlulaşarak yerini g-’ ye bırakmıştır. Dolayısıyla bu durum, bugün Batı Türkçesinin içinde yaşadığımız Türkiye Türkçesi devri için de bir kural hâlinindedir.⁷³

Bununla birlikte yazı dilimizde ön sesi tonsuz olan Türkçe ve yabancı asıllı pek çok kelime ön ses tonlulaşmasına uğramıştır:

gendü (III/34), gendümü (VI/1), gişileri (VIII/51), yîmi gişi (XIV/18), üç gişi (XX/47), gerbelâdan (XXV/1), gendimi (XXVII/15) vb.

2.2.3 ƣ-, ğ- > g- değişimi

Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerdeki ƣ ve ğ’ları, tonlu, dip damak ünsüzü g’ya dönüşür. Karapapak-Terekeme ağzı dışındaki bölgelerde oldukça yaygındır:

garınıƣ üzerine (I/8), ğapıdan ğafasını çıkardı (I/35), gomutanım (II/36), ğonşu (III/15), gannım ğārır (IV/3), ğantara (IV/22), galaba (V/10), ğorĥdum, ğorĥdum (VI/8), ğarpüz (VII/13), ğayıtlıyodu (VIII/4), ğaylu (VIII/36), ğızlar (IX/17), ğılavuz (XI/51), ğaynanam (XV/15) vb.

2.2.4 ƣ > k değişimi

Türkçe ve yabancı asıllı kelimelerdeki ƣ’ları, tonsuz, dip damak ünsüzü k’ya dönüşür. Karapapak-Terekeme ağzı dışındaki bölgelerde oldukça yaygındır:

korona (X/4), kırımnda (XIII/41), kıpı (XX/36), kareyi (XX/37), koranadan dolayı (XXVI/106), kuşga (XXXV/8) vb.

⁷³ Ahmet Günşen, *a.g.e.*, s. 60.

2.2.5 k- > ƙ değişimi

Tonsuz, patlamalı ön damak ünsüzü ile başlayan ve hecesinde ince yuvarlak ünlü bulunduran kelimelerde, bu ön damak ünsüzü boğumlanma noktasını ön damaktan orta damağa çektiği gibi, hecesinde bulunan yuvarlak ünlülerin de boğumlanma noktasını orta damağa çekerek yarı kalın, yarı ince olarak boğumlanmalarına yol açar. Böylece bölgemiz ağızlarının karakteristik bir özelliği olarak k- > ƙ değişimi gerçekleşir :

ƙunyeyi ƙütükden (I/1-2), ƙótú (I/20), ƙóyüň şifresini (II/43), ƙúsbe (V/13), ƙópük (VII/44), ƙózlüyo ƙózlüyo (VIII/127), ƙúP (IX/13), ƙúsmüş (XII/9), ƙúrd memmed (XIII/21), yeřil ƙók ęúrbesini (XVII/88), ƙómüş (XXII/17), ƙóbrü (XXII/45), ƙólgelerde (XXIV/6), ƙúfe halkı (XXV/54) vb.

2.2.6 g- > ę değişimi

k- > ƙ değişiminde olduğu gibi, hecesinde ince yuvarlak ünlü bulunduran kelimelerin ön sesinde ön damak ünsüzü g, boğumlanma noktasını orta damağa çektiği gibi, hecesinde bulunan ince, yuvarlak ünlülerin de boğumlanmasını orta damağa çeker. Bu değişim de bölgemiz ağızlarının karakteristik bir özelliğidir.

üş ęún (I/6), ęúzel (I/11), ęórdüęümüz (II/15), ęórür (III/9), ęóre (IV/23), ęüleř (IV/43), ęó olayı (V/24), ęúneřde (VII/29), ęúnaf (VIII/86), ęónül _anamıň (IX/33), ęózü ƙór _olasıca (XI/9), ęónderecām (XII/21), ęúnüz (XIV/21), ęüle ęüle (XVI/29), ęózleKci (XVII/58), ęóynek (XX/32) vb.

2.2.7 k- > ę değişimi

ęórpe (I/7), ęúccúę (III/42), ęúldür paldır (VIII/37-38), ęúccúk (XIII/47), ęúzineye “kuzineye” (XXVIII/7) vb.

2.2.8 t- > d- değişimi

Birok kelimedede, Eski Türkedeki ön ses t-‘leri bugün yazı dilimizde tonlulaşarak d- olmuştur. Birok Anadolu ağzında olduğu gibi bölgemiz ağzında da yazı dilimizde bulunan kelime başı t-‘leri tonlulaşarak d- olmuştur:

beş dene “beş tane” (II/2), daşların _arasında (II/27), danuşuk (III/3), deneyi “buğdayı” (III/29), uyđu dutmadı (IV/2), yol dud (VIII/45), golundan dutub (VIII/32),

gara daşa (VIII/106), daku (IX/14), duz muz (IX/23), dilki (XI/59), buz duTdu (XII/73), adam duTduh (XV/18), dırahdör (XVII/23), daşıyon (XVII/27), yeni isim daşılmış (XVIII/69), dıhılıyo (XX/78), darçin (XX/65), kikira daşı (XXXI/67), döküyon (XXXII/10) vb.

2.2.8-9 d- >t- değişimi

Çok fazla örneği yoktur. Aynı kelimelerde sürekli ve kurallı olarak karşımıza çıkar:

tikene (IX/40), tikenlere (XVII/78), iki tene (XXVII/35) < Far. dāne, tōkülüyo (XXXIV/15).

2.2.10 p- > b- değişimi

Aynı kelimelerde sürekli ve kurallı olarak karşımıza çıkar:

bazar günü (III/7), büşürüdü (XX/81), büşürüyodu (VIII/12) vb.

2.2.11 b- > p-, P- değişimi

Bu değişim de aynı kelimelerde sürekli ve kurallı olarak karşımıza çıkar:

pıçağ (XXV/256), Pütün (XXVIII/8) vb.

2.3 Ön Seste Ünsüz Türemesi (Prothesis)

Türkçenin tarihsel süreci içinde ve kendi sözlerinde görülen ön ses türemesi, ünsüz türemesidir. Ünlü ile başlayan bazı sözlerin ilk hecelerindeki vurgusuz veya zayıf söz başı ünlülerinin ses değerlerini korumak üzere; h, Һ boğumlanma noktaları zayıf ünsüzler ile v, y gibi yarı-ünlülerin türemesi olayı biçiminde görülür.⁷⁴

a) Ön seste h türemesi:

haşık “âşık” (VIII/18), helbet (XXVI/27), helbed (XXIV/21), hayva (MDD), hark “ark” (MDD) vb.

b) Ön seste y türemesi:

ğapıyı yildmiş (XIV/15), yilmek “ilmek” (MDD) vb.

⁷⁴ G.Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s. 95.

2.4 İç Ses Ünsüz Değişimleri

2.4.1 İç Seste Tonlulaşma

a) Zile ağızlarında dilimizde yaygın olan ünsüz benzeşmesinin aksine yan yana bulunan iki patlayıcı veya sızıcı sert ünsüzden sonuncusu ilk ünsüzün tonlu veya tonsuz olmasına bağlı olmaksızın tonludur. Özellikle görülen geçmiş zaman eki ile bulunma ve ayrılma hâli ekinin ünsüzü daima tonludur:⁷⁵

işde (III/2), hasda (III/55), hasdamız (XI/57), hindisdan (XXV/232), sivasda (XXV/355), usda (XXVII/11), esnafdan (XXVII/38), mıkbara (V/8), çıkdıñ mı_y_ıdı (VIII/101), tagdanıñ_arasında (XII/32), tıragdöre (XVIII/54), aTdı (XX/13), oraya da_ğétđi (XXVI/87), ikı rekatdur (XXIX/89), esgi (XXX/20), ‘asgerlik (XIII/11), genÇcecik (XXI/19) vb.

b) Yazı dilimizde de olduğu gibi, son sesinde bulunan tonsuz ve süreksiz p, ç, t, k, ünsüzleri, kelime ünlü ile başlayan bir ek aldığıında, iki ünlü arasında kalıp tonlulaşarak b, c, d, ğ ünsüzlerine dönüşürler. Aynı durum Zile ağızları için de geçerlidir:

baş sālğı (XXV/9), ayağı (XXIX/92), tohada (VI/3), guruda gor (XII/65), unuduyo (X/41), miradıñ kóyüne (XIII/37), makadıñ_altlarını (XXVI/84) vb.

c) İki kelime arasındaki bağlantı (liaison) durumunda iki ünlü veya bir ünlü ile bir ünsüz arasında kalan p, ç, t, k ünsüzlerinde de tonlulaşma görülür:

vufaad_eTdı (X/43), ehbeb_oldular (V/35), talib_olan (VIII/89), çekib_atıyolar (XXI/9), toPlanıb_oturuyoduğ (XXI/27), heb_orıya (XXV/6), dürmec_éd (XXIX/147), on_ikinc_ayın (II/20), sādıc_evini (VIII/4), sac_ınan (XVII/37), āmed_emmimin cemileyi (I/16), nohud_ekiliyo (IV/13), gurd_ölu (VIII/121), mard_ayında (IX/15), ne demeg_oluyú (I/4), . tellig_olur (XVII/58), órmeg_ilazım (XXV/3) vb.

⁷⁵ Eski Türkçe döneminde, görülen geçmiş zaman eki, 1. ve 2. şahıslarda –DX, 3. şahısta –DI ekiyle kurulur. l, n, r ile biten fiil tabanlarından sonra ekin –t’li, diğer durumlarda –d’li biçimi kullanılır. Ek başındaki ekin d mi, t mi olacağını tonluluk-tonsuzluk belirlemez.

Ahmet B. Ercilasun, *Türk Dili Tarihi: Başlangıcından Yirminci Yüzyıla*, 11. basım, Akçağ yayınları Araştırma-inceleme, İstanbul 2011, s.183.

Bölgemiz ağızlarında yalnızca -k- > -g- tonlulaşması ile kalınmayıp -g- > -ğ- sızıcılılaşması da görülür:

böyüğ₁anam (XXVI/31), yoğ₁usa (XXVIII/34), garuşuğ₁üdü (II/24), diyoğ₁a (VIII/5), dógmiye₁ğidiyolar₁ıdı (VIII/8), ertesi₁ğún (IX/9), toplamıya₁ğediolar (IX/30), esgisi₁ğibi (X/26) vb.

d) Ön seste geçerli olan k-, ğ- > g- değişimi, iç sesteki -k-, -ğ-' lar için de geçerlidir:

galgucı (II/6), nogsan (II/33), angara (III/35), yozgata (V/5), hangısı (VI/20), başga (VII/26), algarısı (VII/45), logmamızı (VIII/57), cangır cangır (IX/20), yuFga (X/11), gayıgÇı (XI/41), ırgadıñ (XII/3), çıgduk (XIII/37), yaPmayarağdan (XIV/9), agraba (XV/5), bulgur (XVII/29), delügannuluğ (XVIII/70) vb.

e) Birkaç kelimedede dış-dudak ünsüzü olan -f- ünsüzü, genellikle iki ünlü arasında kalarak yarı tonlulaşır. Aynı zamanda bir ünlü ile tonlu veya tonsuz farketmeksizin bir ünsüz arasında kalarak yarı tonlu hâle gelir:

işgeFe (XX/26), haFtalığ (VII/38), yuFga sacı (X/11), tekliF₁ediyolar (XI/65), iFade (XII/13), ariFe (XIII/15), eFendime (XIV/25), gılaFan (XX/72), heriFimin (XXIII/5), laFlama (XXIII/41), aFyon (XXVIII/135) vb.

2.4.2. İç Seste Tonsuzlaşma

Türkiye Türkçesi ağızlarının, doğal olarak da Zile merkez ilçesi ve yöresi ağızlarının genel eğilimi tonlulaşma yönündedir. Tonsuzlaşma olayı ise yok denecek kadar azdır. Genellikle konuşan kişilere özgü kullanımlarda tonsuzlaşma örnekleri görülür.⁷⁶

Korkmaz, iç sesteki tonsuzlaşma olaylarının genel bir kurala bağlanamadığı gibi, örneklerinin de oldukça seyrek olduğunu ifade etmekte ve iki ünlü ya da bir ünlü ile

⁷⁶ krş. KIYA: gayfe "kahve" (XXXV/17), gayfaltı "kahvaltı" (Kırş.), apdez "abdest" (LXIV/71), yüsúK "yüzük" (II/44), pātişaan "padişahın" (XLIX/147); KYA: tufalet (11/19), dāmatı oynadırlā (37/32), yādikar (51/61), tesgere (24/106); NYA: öfele- "ovalı" (29-137), apla "abla" (5-42, 50-23 v.b.); kiprit "kibrit" (47-1).

bir akıcı ünsüz arasındaki -v- > -f-, -b- > -p- değişimleri dışında kalanların tonsuzlaşmasını, komşu seslerin tonsuzlaştırma etkilerine bağlamaktadır.⁷⁷

a) -z-> -s-: kesmesseniz (VIII/70), yemesse yemesin (MDD).⁷⁸

b) -c- > -ç-, Ç: Aynı örnekte sürekli ve kurallı olarak karşımıza çıkar.

ümre meçitinde “Umre Mescidi’nde” (XXV/41-42), meÇit (MDD)

2.4.3. İç Seste Sızıcılışma

Türkiye Türkçesi ağızlarında, ağız coğrafyalarının belirlenmesi açısından iç seste sızıcılışma önemli bir dil özelliğidir. Tokat ili ve yöresi ağızları Karadeniz bölgesi sahil ağızlar ile Türkiye’nin iç bölgeleri arasında bir köprü durumunda olduğu için ilgi çekici bir durum sergilemektedir.⁷⁹

Zile ağızlarında iç seste sızıcılışma olayı örnekleri çoktur. Bunlardan bazıları kurallı hâle gelmiştir.

a) -k- > -h-:

Yalın veya ekler ile genişletilmiş olan kelimelerin iç seslerinde iki ünlü veya bir ünlü ile bir ünsüz arasında bulunan arka damak k ünsüzü, bazı bölgelerimizde, çoğunlukla k şeklinde tonsuz, dip damak ünsüzüne dönerken; bazı bölgelerde, çoğunlukla sızıcılışarak h ünsüzüne döner. Ancak bölgenin genelinde k’nın sızıcılışma örnekleri kurallıdır ve özellikle Karapapak-Terekeme ağzında, Azerbaycan Türkçesi’nin etkisiyle kurallı şekilde görülmektedir.

yoḡlayım (I/2), yaḡın (I/34), arḡadaşdan (II/31), uyḡu (IV/2), vallıḡlı (IV/31), mıḡtarlıḡ (V/8), yoḡarı (V/16), doḡtur (VI/3), ne_aḡıd (VIII/28), baḡacàk (VIII/96), oḡudular (IX/10), gaḡıncı (X/18), faḡad (XI/81), toḡad (XII/10), gaḡsana (XIII/31), saḡlamışlar (XIV/15), çıḡarurlar_ıdı (XVI/15), baḡulur (XVII/11), ayaḡlarım (XVIII/31), oḡuruḡ (XX/20), çıḡıb geziyolar (XXI/12), aḡşama yaḡın (XXXI/3), ,

⁷⁷ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 86.

⁷⁸ Ahmet Caferoğlu, “Anadolu Ağızları Konson Değişimleri”, 1963, s. 1-32. krş. tāsḡ’ärä [Ord. C. VII. 348] < täzkirä; mähsün [El. C. VI. 296] < mahzun; bilärsük [Gir. C. VIII. 309] < bilärsük~biläzik; gabsä [Ank. C. VIII. 237] < ḡabzä

⁷⁹ N. Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, s. 121.

yağdı mağdılar (XXXII/2), bağale (XXXIII/22), âhmirik (XXXIV/6), aḡşama ğader (XXXV/3) vb.

b) ɳ- > -ğ-, -y-:

Yanında bulunan ünlünün inceliği veya kalınlığına bağlı olarak ön,orta ya da arkada boğumlanan ɳ sesi, Eski Türkçe devrinden başlayarak çözülmüştür.

Pek çok eserden anlaşıldığına göre ñ~g~y ses değişikliği eski devirlerden itibaren yazı diline de yansımıştır. Bu ñ sesi, ses teşkili bakımından damak kapanma fonemlerinden g, ğ, k, q larla pek yakın münasebette bulunduğundan, eski lehçelerimizde bile bazen yerini g sesine terkeder.⁸⁰ Bu ñ > g olayından sonra bir sonraki aşama ñ > ğ,y sızıcılaşması olmuştur. Çağatay, ñ foneminin tabiatı bakımından hem genzel damak ünsüzü n gibi, hem de k, g'de olduğu gibi bir kapanma ile teşkil edilmesinden m burun ve dudak sesiyle karışabileceğini ve böylece m~v gibi dudak seslerindeki daralma vasfına uyarak sürtünücü -y sesine kayabileceğini de ifade etmiştir.

a) ɳ > ğ: Birkaç kelimedede örnekleri fazladır: dıġniyomuş (XXIX/153), aġnadırım (V/2), aġnadyım_ı? (VIII/121), aġnadsaḡ (XX/50), soġra < soḡra (III/31), soġna soġna (IV/10), ordan soġna (VII/12), birez soġna (VII/44) vb.

b) ɳ > y: Derlediğimiz metinlerde örneğine rastlanmamıştır. Çok fazla örneği deyoktur: göynek (MDD), öynük “önlük” (MDD).⁸¹

c) -ḡ- > -y-:⁸²

⁸⁰ Saadet Çağatay, “Türkçede ñ~g sesine dâir”, TDAY Belleten 1954, s.15-30.

⁸¹ krş. TYA: -ñ- > -ğ/ğ- > -y- değişmeler zincirinden ortaya çıkmıştır. Kelkit Irmağı'nın kuzey bölgesinin ağız özelliğidir. Tokat yöresi ağızları için Kıpçak Türkçesi özelliği olarak kabul edilmektedir: beyiz < beñiz (MDD), deyiz < deñiz (MDD), diyel- < diñel- (MDD); NYA: ğozüyüñ "gözünün" (30-62), çeriüyñ (63-11,13), anayıñ (10-7); KIYA: oġluyuñ adı (XLII/15), dayıyıñ evine (XXVIII-7), göñnüüyñ içerisinde (V/64). NYA ve KIYA için bu değişimin sebebi aynı kelimedede arka arkaya gelen ɳ'lerin telaffuz güçlüğüdür.

⁸² krş. KYA: sayibine (2/55) < sahip, şeyir (42/1) < şehir; KIYA: zeyin “zihin”, ġırşeyir "Kırşehir" (XXXVII/51), allayıma "Allah'ıma" (XIX/28), tāyirin "Tahir'in" (LV/124); KİA: gayfe “kahve” [Sözl. Gir., Or.], zēyir "zehir" [Sözl. R.]; GBAA: şeyit (AD. I. İz. 15-2,6), cāyil (Den. 41-8).

Nefesli h ünsüzü , iki ünlü veya bir ünlü ile bir ünsüz arasında kalarak yerini akıcı bir ünsüz olan y ünsüzüne bırakır. Bölgemizdeki örnekleri yabancı asıllı kelimelere aittir:

gayfe “kahve” (MDD), cayiliş torunu “Cahil’in torunu” (MDD), şeyid “şehit” (MDD), şeyire “şehir” (MDD).

d) -ç- > -ş-:

Patlayıcı bir ünsüz olan ç sesinin, sızıcı bir ünsüz olan ş sesine dönmesi, bölgemiz ağızlarında çok sık rastlanan bir durumdur:

genşler (III/43), genşden biri (IV/46), genşlik (XVII/9), geşden (IV/38), geşdik (V/27), öñüne geşmiş (XII/47), geşdi (XXVII/43), saşdı (XXV/209), harşlıgım (XII/8), aşdug (XIII/39), aşdım (I/30), bişdik (XXIV/41), gaşdım (IX/9) vb.

e) -b- > -m-:

Bu değişime Karapapak-Terekeme ağzında Azeri Türkçesi’nin etkisine bağlı olarak sadece kimi “gibi” kelimesinde görülür:

kelem kimi “lahana gibi” (XXXI/55), bir_evli kimiydi “ bir evli gibiydi” (XXXI/82).

f) -k-, -g-, -ğ- > -y-:⁸³

Zile ağızlarında, diğer Anadolu ağızlarına göre örnekleri çok azdır. Bölgemiz ağızlarından derlediğimiz metinlerde -k-, -g-, -ğ- > -y- değişimine çok sık rastlanmamıştır. Aksine bazı bölgelerde “ğ” sesi çok yoğun olarak hissedilmektedir.

iyne (MDD), öyün (MDD).

⁸³ KIYA: iyne (XV/16) < iğne, diyerleri (XVI/47) < diğerleri, deyişmeyen (V/57), ciyerime (XXXVI/263); KYA: beyen- (29/9), diyer (4/17), eyer (1/33), öyün (51/67); NYA: ayşam “akşam” (46-23), Dayıdan “Dağıstan” (59-15, 52), sıyara “sigara” (55-26).

2.4.4. Akıcı ünsüzler arasındaki değişmeler

Akıcı ünsüzler arasındaki değişmeler, bir kelimedede yan yana gelen veya birbirinden uzak duran boğumlanma noktaları aynı veya farklı iki ünsüz arasında gerçekleşir. Aynı boğumlanma noktasına sahip yan yana veya uzak iki ünsüzden biri boğumlanma noktasını ötekine benzetir (assimilation) veya ötekinden ayırarak başka bir ünsüze dönüştür (dissimilation). Bu olayların yanında başka sebeplere bağlanabilecek değişmeler de mevcuttur.

a) -r- > -l-:

Örneklerin çoğunda kelime içi veya sonundaki -r-, -r'ler, kendilerinden sonra gelen -l-'den önce, daima gerileyici benzeşme ile -l-'ye dönerler.

güleş (IV/43), güleşci^y imiş (IV/43), gelbelā (XXV/105), salıb sarıb (XXXI/17), yapallar (XXXII/8), pancallara (II/3), atallar (III/6), biçeratallar (VI/15), oğullar^y ıdı (X/12), kútlallar (XVII/77), dapallar (XXIV/22), geldū yèller (XXIV/25), garellen^y (XXIV/17), billeştiği yeri (I/27), misāfillerimiz (III/6), çolluda (XXXI/27), dèller (XXXI/83), gúblüce (XXXII/4), buralının yèllisi (XXXII/5), diyoluḥ (XXXII/8), talla (XXXIV/6), deller (XXXV/23), ayallā (XXXVI/9), kóplü (MDD) vb.

b) -l- > -n-:

“ile” edatının genişletilmiş şeklinde görülür:

dırmıḡ^y ınan (III/33), aḥşam^y ınan (IV/1), davul^y unan (VII/6), onuḡ^y unan (XXVI/65), háğbeynen (XXIX/170), çileyne (XXXIII/10), çeKđūyñen (XXIX/40), birinci gūnūyñen (XXV/154), dōkūnūntūsūyñen (XXV/360), yaprāna (XXV/332), yazmayına (XXV/266) vb.

Bu örneklerin dışında şu gibi örnekler de vardır:

háber^y annad (XXV/270), gazannar (III/30), annaşduḥ (III/41), nişannamışlar (XI/52), ġurannarı (XIV/15), insannara (XIV/60), ne annarım (XIX/1), o zamannar (XXVII/55), ramazannarda (XXVIII/21) vb

c) -r- > -n-:

makanna (VIII/50), bannak (XIII/13).

ç) **-n- > -l-:** Tek bir örnekte karşımıza çıkar. Bu örnek kurallı ve sürekli olarak görülür.

filcan (MDD).

d) **-m- > -n-:**

şindik (II/28), şindiki gençler (III/43), şindi (V/6), hindi (VIII/85), şindin (XXXI/41) vb.

e) **-l- > -y-:**

atilya (XXXVI/52).

2.5 İç Seste Ünsüz Benzeşmesi (Assimilation)

“İçseste yan yana iki ünsüz bulunan yerlerde ya da söyleniş bakımından aynı durumda bulunan komşu kelimelerin son ve önsesleri arasında, bazan iki ünsüzden biri, kendisine yakın boğumlanma niteliği taşıyan öteki tarafından büsbütün ya da kısmen benzeştirilir. Böylece ünsüz benzeşmesi dediğimiz olaylar meydana gelir.”⁸⁴

Bölgemiz ağızlarında l, m ve n ünsüzlerinin benzeştirme etkisi diğer ünsüzlere oranla daha fazladır. Ancak bölgemiz ağızlarında da iç seste ünsüz benzeşmesi örneklerine rastlanılmaktadır. Benzeşme olayı bölgemizde ilerleyici ve gerileyici olmak üzere iki yönde gelişmiştir.⁸⁵

2.5.1 İlerleyici benzeşme (Progressive Assimilation)

Söz içindeki seslerden birinin kendinden sonrakini etkileyerek çıkış yeri ve biçimi bakımından kısmen veya tamamen kendine benzetmesi olayı, ilerleyici benzeşmedir.⁸⁶ Kelime içindeki ilk ünsüz kendinden sonraki ünsüzü etkileyerek çeşitli bakımlardan kısmen veya tamamen kendisine benzetir.

⁸⁴ Z.Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, s.92.

⁸⁵Bu konuda bk. Ahmet Caferoğlu, “Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi”, TDAY Belleten 1958, s. 1-11.

⁸⁶ G.Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, s.66.

A. Yarım benzeşme (partial assimilation): Birinci ünsüzün ikinci ünsüzü etkilemesi ve bir veya daha fazla özelliği bakımından kendisine benzetmesi olayıdır.

b) -yl- > -yn-:

hileyen (I/10), allāḡemriyen (V/44), taḲsiyen (VIII/81), gāniyan (XVI/7), dēmeynen (XXIII/32), gerbelāyna (XXV/11), muḥarremayıyan, birinci gūniyen (XXV/154), danaynan (XXVI/5), pırtıyan (XXVI/41), arabaynan (XXIX/119), yeme yaıyan (XXXII/12), çileyen (XXXIII/10) vb.

B. Tam benzeşme (equalization, total assimilation): Birinci ünsüzün boğumlanma vb. bakımlardan kendisinden az çok farklılıklar gösteren ikinci ünsüzü her bakımdan kendisine benzetmesi olayıdır.

a) -nl- > -nn-: Bölgemiz ağızlarında örneği boldur.

nışannandım (I/19), bunnarınēv (I/34), onnara (II/38), gelinnik (III/17), gazannar (III/30), düzenniyok (III/34), annaşduḡ (III/41), kervannar (IV/45), insannık (IX/3), garannukdur (X/33), ānnadmış (XIV/10), insannar (XVI/1), annadıyım (XVIII/3), annıyoḡ mu? (XXXIII/12-13), gelenner (XXXV/10) vb.

b) -şs- > -şş-:

düşşe_y_idi (XXV/208).

c) -şy- > -şş-:

beş_şüz lira (XI/95), beş_şüz_elli yedi (XXV/40) vb.

d) -ly- > -ll-: Tek örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu örnekte de kelime kurallı ve sürekli olarak “millar” şeklinde kullanılmaktadır.

millar (XXVI/109)

2.5.2 Gerileyici Benzeşme (Regressive Assimilation)

Kelime içindeki ünsüzlerden ikincisinin kendinden önceki ünsüzü çeşitli bakımlardan etkileyerek kısmen veya tamamen kendisine benzetmesi olayıdır.

a) -rl- > -ll-:

billeştiği yeri (I/27), filladım (I/33), pancallara (II/3), dörd tüllü (III/5), birbillerini (III/10), biçeratallar (VI/15), oğullar_ıdı (X/12), kütalları (XVII/77), dapallar (XXIV/22), geldü yeller (XXIV/25), garelleñ (XXIV/17), billeştiği yeri (I/27), misâfillerimiz (III/6), çolluda (XXXI/27), deller (XXXI/83), ballım (XXVI/111), tallamız (XXVII/63) vb.

b) -nb- > -mb-:

sümbül (I/20), isdambul (MDD), tambur (MDD), kambur (MDD) vb.

c) -şs- > -ss-:

uyumussun (IV/4).

ç) -zs- > -ss-:

kesmesseniz (VIII/70), gessiñ (XXIII/25), gèdmessen (XXIII/29), bizim_imamissiñ (XXV/55), afedmessen (XXV/149), yèmessen (XXVI/41), gelmesse (XXVII/30) vb.

d) -rs- > -ss-:

bissürü (XI/35) vb.

e) -ts- > -ss-:

assañ da “atsan da” (XXV/147).

f) -rn- > -nn-:

makanna (VIII/50), bannak (XIII/13), gannım_ârır (IV/3), gannı geçer (IV/8) vb.

g) -zc- > -cc-:

accıñ (XXXI/45).

ğ) -çs- > -şs-:

suşlu suşsuz (XVII/54), yesinler_işsinler (XXVIII/31), işsem (XXX/8), geçsin (XXXI/37).

h) -hm- > -mm-:

şamlu memmed (XII/21-22), áhmed_anın memmedgiller (XXXI/85), memmedin gızı (XXIII/60) vb.

ı) -md- > -nd-:

şindilik (XXIV/1), şindik (II/28), şindiki (III/43), şindi (V/6) vb.

2.6. Benzeşmezlik (Dissimilation)

Benzeşme olayında söyleyişte kolaylığa gitme çabasıyla, zaman zaman kelime içindeki sesler birbirine benzer veya birbirinin aynı duruma getirilir. Birçok yönleriyle, en az çaba kuralına bağlanan bu değişmelerin yanı sıra, dilde benzer seslerden birinin değiştirilmesiyle ilgili ve yukarıda değinilen çabanın tam tersi olarak değerlendirilebilecek bir eğilimle karşılaşılır. Aykırılma (dissimilation) adı verilen bu olay, bir gramer birliğinde yer alan seslerin çıkış noktası ve söyleniş niteliği bakımından birbirinden uzaklaşmasıdır.⁸⁷

Türkçede genel anlamda benzeşme olayı hâkim olduğu için bölgemiz ağızında da buna uygun olarak benzeşmezlik/aykırılma örnekleri azdır:

gelbelā (XXV/102), teKlar (XXV/145), tekri̇r tükānı “tekstil dükkānı” (XXXI/60), ali asğar (XXV/207) vb.

2.7 Son Ses Ünsüz Değişmeleri

Bölgemiz ağızında son ses ünsüz değişmelerini üç başlık altında inceleyeceğiz:

1. Son seste sızıcılama:

⁸⁷ Hanifi Vural ve Tuncay Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011, s. 139.

a) -k > -h:

Bölgemiz ağızlarında kurallı olarak tonsuz arka damak ünsüzü k, iç seste olduğu gibi son seste de kurallı olarak tonlu, sızıcı arka damak ünsüzü h'ya döner.

yoh (I/24), saplarduh (II/7), pedrolculuh (II/13), guruduyoh (III/32), gaħ^hele gaħ (IV/4), biçiyoh (IV/17), ufaħ (V/10), bişiriyoh (VII/19), haFtalıh (VII/38), oğlaħ (VIII/92), almıyoduh (IX/5), danuşuh (X/13), dolanaħ (XII/2), gaħ git (XIII/44), gúreşdürecúh (XIV/27), bulacaħ (XIV/53), yoh yoh (XVI/13), oraħ (XVII/20), madımaħ (XVII/106), çalışduh (XVIII/9), duTuħ (XXI/20), usdalıh (XXVII/6), yapardıh (XXXI/14), yılıh (XXXII/6), geçiniyoh (XXXIII/4), çoħ çeşid (XXXV/5-6) vb.

b) -ç > -ş:

üş gún (I/6), üş beş (II/31), iş türlü (III/5), üş dene (III/41), piriş piláv (VII/12), oruş (VIII/55), genş (XIII/4), hêş (XV/23), üş sene (XVIII/7), goş “koç” (XXII/29), hiş (XXV/299), üş misli beş misli (XXVII/22), saraş dâlarını (XXX/38), geş deilik (XXXI/35), sâdış (XXXVI/34) vb.

2. Son seste –s > -ş değişmesi:

Bölgemiz ağızında daima “herkes” belgisiz zamirinde görülür:

herkeş (III/35), herkeşe (XX/19), herkeşden (XXVII/32) vb.

3. Son seste tonlulaşma:

Anadolu ağızlarının genelinde görülen kelime başındaki tonlulaşma eğilimi Zile ağızında kurallı bir şekilde karşımıza çıkar. Ancak ölçünlü dilin aksine, Zile ağızlarında son seste de tonlulaşma eğilimini görmekteyiz.

a) -s > -z:

herkez (XIII/7), nufuS (V/10) vb.

b) -ç > -c:

ũc yũz (II/30), hec (IV/49), bir_ avuc (XI/41), hec bẽ_şey (XVI/18), borc (XXIII/14), hẽc (XXIV/40), ğılıc (XXV/129), ac susuz (XXV/141), tac (XXV/287), ilac milac (XXXI/40) vb.

c) -t > -d:

erid (I/37), dörd (III/5), armud (IV/1), milled (V/23), yozgad (V/34), yoğrd (VII/24), dāmad (VIII/3), ne_ahıd (VIII/28), hókümed (VIII/69), milled (X/2), poşed (XI/15), toħad (XII/10), memmed (XII/22), raad (XIII/16), comaad (XIV/32), iki saad (XVII/57), od (XVII/107), nohud (XVIII/10), maşad (XXII/30), afed (XXV/140), sanad (XXVII/20), şeyh_āmed (XXVIII/87), eved (XXXII/4), çeşid çeşid (XXXV/6) vb.

ç) -p > -b:

meKdub (I/31), alıb gēdiyo (III/12), gótürüb (III/33), heb (VI/7), gurudub (VIII/9), toplayıb geliyolar_ıdı (IX/18), dönüb geliyō (XI/71), oturub durukene (XII/28-29), kitab (XIV/5), yayılıb yayılıb (XIV/45), hāzıllayıb (XVII/3), yeyib gēdiyok (XIX/5), çıhıb geziyolar (XXI/12), dattıb yedirib_ıçiriyoduħ (XXVIII/45), salıb sarıb (XXXI/17), idāre edib geçiyom (XXXIII/3) vb.

d) -k > -g:

vermiyeg (I/15), gōreg (VIII/90), mercimeg (XX/25), dīreg (XXV/9), eKmeg (XXXI/16), böyüg (XXXI/48), beg (XXXI/69), böyüg (XXXI/80), egmeg (XXXIII/17), yēmeg (XXXIII/19), geldiK (XXXIII/40), yēmeK (III/4), beK (III/34), ufag tefeK (V/5), ineK müneK (IX/9), gerçeK (XI/7) vb.

e) -k > -ğ:

nikağ ğıyma (XIII/13), kılığ kıyafetine (XXV/72), allağ kessin (XXVI/43), yapmıyağ (XXXI/7), ufağ ufağ (XXXI/43), yoğ (XXXIII/1) vb.

f) -k > -g: Karapapak-Terekeme ağzında görülmez.

yog (II/2), garişdırıyog. (III/27), dókúyog (III/33), sālhyog (IV/25), garağucag (IV/43), ufag tefeK (V/5), doğag motur (V/26), nè olacag (VI/18), buz_atıyog (VII/22), yiyodug (VIII/4), çolug çocug (VIII/23), yollug (XI/34), dokunulmazlıg (XI/69), isdemiog (XII/61), ısıcag su (XVII/26), dınnag mağası (XX/67), yapıyog (XXII/41), yazug baña da yazug (XXIII/47), çoğ galabalıg (XXV/34), çoğ (XXX/5) çıhıyog oynuyog (XXXVI/12) vb.

g) -k > -g: Karapapak-Terekeme ağzında görülmez.

gómđúg (II/39), böyúg (III/30), iyceyúg (V/12), eccúg (VII/44), böyúg_íláğenler_inen (VIII/10), gedemedúg (X/4), gemúg_oluyo (XIV/36), ğurandan_ecúg_ohursunuz (XIV/58), ğótúđúg_onu (XVI/5), tellíg (XVII/58), çídem çídem çiçēcúg (XVII/77), bág “pek” (XX/54), bánzedmelíg_olmasıñ (XXIV/25), gemúg (XXV/305), dúencilíg (XXVII/41) vb.

2.8. Ünsüz Düşmesi

Zile ağızlarında ünsüz düşmesi olayı; f, ğ, h, k, l, n, r, v, y, z ünsüzlerinin düşmesiyle gerçekleşir. Bu ünsüzler düştüklerinde, genellikle ses değerklerini yanındaki ünlüye aktarır ve çok zaman yanlarında bulunan ünlüyü uzatırlar.

a) f düşmesi:⁸⁸

yoğa “yufka”, (XX/21), çit (XVI/8), çite (XXIX/143).

b) ğ düşmesi: Çok fazla örneğı vardır.

ārı (III/45), yā (VII/20), āzına (VII/44), gānının (VIII/15), āleyele (V/41), dāmemiř (XIV/5), ālenürdü (XVI/4), yāmur (XIV/39), dā (XVII/46), yol_āzını (XVII/59), çā (XVIII/57), dēđık (XVIII/27), deáf_dēmez (XXVIII/107), fī (VI/13), tī makinası (XV/17), yīduk (XVIII/9), çī (XVII/39), çīdemleri (XVII/78), fī (XVIII/10) vb.

c) h düşmesi:

⁸⁸ krş. KIYA: tēvig (XVII/67) < Tefvik, çit (LV/18) < çift, ökelen- (XXXII/57) < öfkelen-; KYA: yuğa (15/33, 16/9) < yufka; NYA: öfke > öke, çit cıbhı “çift-çubuk” (13/13), yufka > yuğa “yufka hamuru; ince” (45-91; 46-56); GBAA: çiTlik (Den. Çiv. 43-76), mūtü (Den. Tav. 52-2).

heralda “herhâlde” (XXVIII/35), hacı âmed_emmimin (I/16), âmed < Ar. Ahmed, râmedli (V/35), padişâ (XII/10), mâşerde (XIV/65), âmedgili (XXI/25), gâvesinden (XXV/24), cumûriyet (XXV/347) < Ar. Cumhuriyet, baaddin “Bahattin” (XXII/35) < Ar. bâhâ’uddîn vb.

ç) l düşmesi:⁸⁹

nası deyim (I/7) < nasıl < ne+asıl, gakıyodu (VIII/2), gakılacağ (VIII/49), boşatıyoğ (XVII/32), gakıyoduğ (XXVI/49) vb.

d) r düşmesi: Örnekleri boldur.

bi (XXVI/2), bi şeydir (XXVII/59), canıñ_isdiyosa (XVIII/20), çılıyosa (XXIX/270), ne yapıyosam (XVIII/24), diyomuş (XXI/9), çılıyoduğ (XXII/15), çalışıyodu (XXIII/19), yazıyoğ (XXIII/20), âkalānda “arkalarında” (II/5), bunnā “bunlar” (IV/15), gāşuma (V/37), bī (IX/40), yīmi “yirmi” (XIV/18), hūşud (IV/2), dōğüşūdūk (V/19), çıkadmadım (I/26) vb.

e) v düşmesi: Örnekleri azdır.

yārum “yavrum” (XVIII/72), havāyı “Havva’yı” (XXV/277), tōbe (XXV/315), ne_ağıd (VIII/28) vb.

f) z düşmesi: Örnekleri azdır.

gōrmese_y_idim “görmez ise idim” (XXIX/100), gī (VIII/14) vb.

g) k/k düşmesi:

ğullanacāğ (VI/7), āşamaca (VIII/7), sürecāğ (VI/17), ācağēçüsü (VIII/89), olacāmiş (XXI/15), yaḥacā_idı (XXXII/22), ēśúğ (II/39), çiçēćúğ (XVII/77), gelecēler (XXXI/32), götürecēler (XXXI/33), gōrmīcēn (III/50), yō (XXVII/14) vb.

⁸⁹krş. GBAA: biyo (bir-yol: defa, Man. Som. 9-45), õsuğ (Man. Alş. 17-41); NYA: ilkbaharda > ikbaharda (26-21), ben Hağ_idim “Halk Partisinden isim” (14-18); belki > bekit (9-11), nasıl > nası: nası disem (2-21), ge_otur (4-22; 8-31); KYA: gāfa (46-2/34) < kalfa, gözē (37-26) < güzel, õsuñ (1/251).

ğ) n düşmesi:

yānış “yanlış” (< yannış < yanlış) (XIV/2), ānamıyım “anlamıyorum” (XIX/1), mēmumum “memnunum” (XXVII/32), dīnemez (XIV/20), ōdan “ondan” (V/40), çūKū (II/23), piriş pilāv (VII/12) vb.

h) t düşmesi:

çifçiyūk (IV/12), çifçilik (XVII/47), serbessiñiz (XIV/15), köyün_üs başına (XXXIV/46), dosdum (XXX/3), kümbeden “kümbetten” (VIII/124), pos (XXXVI/7), tererüsler gibi (XXXVI/8), ras gel- (MDD) vb.

ı) y düşmesi:

şēlere (XVII/71), ēle (XXVII/37), şōle (I/1), ōle (I/30), bōle (II/34), sōlüm (VII/24), sōleyim (XXXIV/26), mukāyad “mukayyed”(VII/40), būday (IV/12), efendime sōleyim (XXXIV/1), eKmeK godumuş (XII/67) vb.

2.9 Ünsüz İkizleşmesi (Geminate)

İç seste bulunan ünsüzlerin boğumlanmalarındaki tekrarlamaya *ünsüz ikizleşmesi* adı verilir. Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları* kitabında ünsüz ikizleşmesi olayını, yalnızca boğumlanma niteliklerine göre değil, vurgunun etkisine ve bu etkiye bağlı olarak boğumlanma hareketlerindeki yeğînliğe de bağlamak gerektiğini ifade eder.⁹⁰

Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler* kitabında, birincil uzun ünlüleri tespitinde ünsüz ikizleşmesi olayını bir ölçü olarak alır. Tarihî ve bugünkü Türk dil ve lehçelerinde bol örnekleri bulunan bu ikizleşme olayının üzerinde pek durulmadığını, yalnızca A. Von Gabain’in *Fundamenta*’daki “*Das Alttürkische*” adlı çalışmasındaki, bu ikizleme olayının Brahmi metinlerinde bol olarak karşılaşıldığı, ilk hece sonunda bulunan r, t, s, ş ve n seslerinde ve sözcük içinde daha ileride r ve t seslerinde görüldüğü, keskin bir biçimde sona eren bir heceden sonra gelen ünsüzlerin uzatılmasının yazıya yansımından ibaret olduğu yönündeki görüşünü ifade etmiştir.

⁹⁰ Z.Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, s.102.

Ancak Tekin, buradaki açıklamayı yetersiz görmüştür. Ünsüz ikizleşmesi olayına, birincil veya ikincil uzun bir ünlünün varlığına dikkat çekerek, açık hecedeki uzun ünlünün çekici etkisiyle ile izleyen hecenin başındaki ünsüzün ikizleştiği şeklinde açıklama getirmiştir.⁹¹

Bu bilgilerden yola çıkarak, bölgemiz ağızında yalnızca c, ç, ş ve n ünsüzlerinin ikizleştiği görülmektedir. Genellikle iç seste iki ünlü arasında kalan ünsüzler ikizleşmektedir. Derlediğimiz metinlerdeki örnekler şunlardır:

güccügbaş (V/9), güccük (IX/4), güççükler (XXII/49), aşşā (VIII/56), eşşegcilik (II/12), aşşālarını (VIII/74), eşşek (XVI/1) o yanna (XXIX/109), şo yanna (XXVI/50), bu yannı (IV/29), o yannı (V/4), bi yannı (XVIII/65) vb.

2.10. İkiz Ünsüzün Tekleşmesi

Dilimize Arapçadan geçmiş olan bazı kelimelerde görülür. Bölgemiz ağızlarında örnekleri çok fazla değildir.

afede^rsiñ (VI/10), afed beni (XXV/140), evelden (VI/14), eveli (VIII/29), havāyı “Havva’yı” (XXV/277), hak de de gara daşa hak de (VIII/107), samarada “Samarra’da” (XXV/34) vb.

2.11 Hece Kaynaşması (Contraction)

Yalın veya ekler ile genişletilmiş kelimelerde yan yana bulunan iki veya daha çok hecedeki ünsüzlerden birinin düşmesi yahut yan yana bulunan iki kelimeden birincinin son sesi ile ikincinin ilk sesinin birleşip kaynaşması ve hece sayısının azalması olayıdır. Hece kaynaşması diğer bölge ağızlarında olduğu gibi bölgemiz ağızında da görülmektedir. Zile ağızlarında genellikle “k, g, ğ, h, n, r, y” ünsüzlerinin düşmesi veya aşınmasıyla gerçekleşir.

bilün m_ola (XV/17), sifdiniyom (I/22), parmāmı (I/28), gayfaltı (MDD), dedūmüz (VIII/75), geçmedūmüz (XIII/45), yasdūm (III/49), goltūndan (V/26), diyoğ_a (VIII/5), zabāca (VIII/12), göremicek (XIV/58), tārī “tarihi” (XXVIII/32),

⁹¹ T.Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, s. 148.

bidā “bir daha” (IV/10), kómüşlêniñ “mandalarının” (XVI/6), mesā (IX/4), yāniş “yanlış” (XIV/2), ānamıyım “anlamıyorum” (XIX/1) vb.

2.12 Hece Yutumu (Haplologie)

Bir kelimedeyken yanyana bulunan ve boğumlanma niteliği bakımından bir birine benzer veya eşit olan iki heceden birinin eriyip kaybolması ve söylenişte tek hece görünümünün ortaya çıkması olayıdır.

yohlayım (I/2) < yoklayayım, babāñ_evinde (XVIII/75), sülālêñ (XXIV/37), söyleyim < söyleyeyim, ali ā (X/28) < Ali Ağa, peki (XXV/231) < pek+iyi, yaturuñ “yatırırsın” (XVII/82), goyoduñ (XXIV/36), vb.

2.13 Ünsüz Türemesi (Anaptyctic consonant)

Yazı dilimizde, ekleme ve kaynaşma sırasında iki ünlünün yan yana gelmesi durumunda (ünlü çatışması: hiatus), iki ünlü arasına bir koruyucu ünsüz getiririz. Koruyucu ünsüz olarak dilimizde y ünsüzü kullanılır.

Bu genel kural, bölgemiz ağzında da görülür:

adam_ol-mı-y-an (IV/17), di-y-en (V/21), hāl-y-la (XXV/18), hāl-i-y-le (IV/20) vb.

bi_yeriñ neyiñ (IV/48), deneyi (III/54), hile_y_ñen (I/8) < hile+y+ilen, gani_y_idi (II/24), g_ızı_y_ımış (IV/41) < kıızı+y+ımış (< i-miş), neyse < ne+y+ise (I/34), allāñ_emriyñen (V/44) < emri+y+ilen, havvayñan_ādem (XXV/310) < havva+y+ılan, gerbelāyña “Kerbelâ ile” (XXV/11) < gerbelâ+y+ılan vb.

Bölgemizde, iç seslerinde birer gırtlak ünsüzü olan ayın (‘) ve hemze (‘) ünsüzlerinin Türkçede kullanımdan düşmesi sonucu yan yana iki ünlü bulunan yabancı asıllı kelimelerde bu yan yana gelen iki ünlü arasına, ünlü çatışmasını önlemek amacıyla “y” ünsüzü girer:⁹²

⁹² bkz. “y” ünsüzünün yanında v, h gibi ünsüzlerin de türediği görülür: KYA: layiklik (7/51), dāyire (34/7), vesāyit (43/6), TYA: dōva “dua” (7/17), ayit “ait” (52/12), sahat “saat” (MDD); KĪA: āyle “aile” [Sözl.Tr.]; NYA: sual/suğal (29-105), saat/sahat (25-9;45-76; fiat/fiyet (62-64).

cebrayile < Ar. Cebrâil (XXV/277), azrayil < Ar. ‘Azrâ’ il (MDD), vallıhlı ayleler (XXV/20), dayre (VI/11), mayış < Ar. ma‘âş (MDD), Ar. ismâyl < İsmâ‘îl (XXXVI/50), fiyad < Ar. fî ‘ât (MDD) vb.

Bazı kelimelerde ise pekiştirme işlevli türeme unsurunu görüyoruz:

bu kerez (XI/68), keşkem (MDD), meğirim (MDD), yösam ki (MDD).

Eckmann, iç ve son seslerde görülen b, d, m, n, p, t, l, r, k, h, y, v gibi anorganik konsonantların türemesini çeşitli fizyolojik sebeplere bağlanmaktadır.⁹³

2.14 Ünsüz Göçüşmesi (Metathesis)

Kelime içerisindeki iki ünsüzün kolaydan zora olacak şekilde yer değiştirmesi olarak tanımlayabileceğimiz *ünsüz göçüşmesi* olayı diğer Türkiye Türkçesi ağızlarında olduğu gibi bölgeniz ağızlarında da görülmektedir.

*Türk dilinde, örneklerin çokluğuna rağmen, ünsüz göçüşmesi olayını genel kurallara bağlamak mümkün değildir.*⁹⁴ Caferoğlu, ağız konuşanların ünsüzler karşılaşmasından ve tokuşmasından doğan deyim zorluklarını gidermek için bu olaya baş vurduğunu ifade eder. Bu dil hadisesini, yalnızca komşu ünsüzlerle, komşu olmayanlar arasında değil, ünlüler arasında da değerlendirmek gerektiğine de vurgu yapar.⁹⁵

Bölgemiz ağızlarında ünsüz göçüşmesi olayları iki yönde gelişir:

1) Yan yana bulunan ünsüzlerin yer değiştirmesi ile meydana gelen göçüşme olayıdır. Bu olaya *yakın göçüşme* adı verilir.

2) Birbirinden uzak olan ünsüzlerin yer değiştirmesi ile meydana gelen göçüşme olayıdır. Bu olaya *uzak göçüşme* adı verilir.

a) Yakın Göçüşme:⁹⁶

⁹³ Bu konu için bk. Janos Eckmann, “Kelime Ortasında Anorganik b, p ve m’nin Türemesi”, TDAY Belleten 1953, s. 313-320.

⁹⁴ Hasan Eren, “Türk Dillerinde Metathese”, TDAY Belleten 1953, s. 161-80.

⁹⁵ Ahmet Caferoğlu, “Anadolu Ağızlarındaki Metathese Gelişmesi”, TDAY Belleten 1955, s. 1-7.

⁹⁶krş. STT: küflet (Sözl. Siv.), sevlü (Sözl. Sivas), seryan (Sözl. Siv.); KYA: kirbit (genel), körpü mürpü (39/64), surfa (46/18), zehmeri (40/37); NYA: ırblı (10/9), yurmünan (62/29); GBAA: örgän- (İz. Ber. 20-24), sorna (Den. Acp. 56-24), mährimät (Den. Tav. 49-45).

yarpahlar (XXIX/78) < yapraklar , toprağdan (XXXIII/13) < topraktan, gariban melmeketi (XXVII/19) < gariban memleketi , hamōñ_ırbağama (I/15) < Hamoğun İbrahim'e, kirpit (MDD) < kibrit, irmen- (MDD) < imrenmek, havlayı (VIII/56) < helvayı, devrüş (XII/57) < derviş, eşki (III/26) < ekşi, cıscılbağ (XXXII/37) < çırpıplak, cerbi (XII/11) < cebri, deyra (XXIX/74) < Derya, dúyna (XXVI/27) < dünya vb.

b) Uzak Göçüşme

Örnekleri çok azdır:

nāletullağ (XXV/69), öndüş (MDD), burgul (MDD), herafıanmaya (VIII/105).

2.15. Vurgu (Accent)

Zeynep Korkmaz, bu konuda şöyle der:

“Dilin ses yapısını tamamlayan en önemli öğelerden biri de vurgu ve ton’dur. Özellikle türlü ses değişimleri ve hece kaynaşması olayları ile kelimelerini şekilce epey değişikliğe uğratmış bulunan ağız bölgelerinde, bu kelimelerin anlam değerleri kısmen de vurgu ile ayakta tutulmaktadır.”⁹⁷ Türkçe vurgu bakımından mülâyim bir dildir. Vurgulu ve vurgusuz heceleri arasında fazla bir kuvvet farkı yoktur. Yani Türkçe hafif vurgulu bir dildir. Türkçede vurgu genellikle son hece üzerinde bulunur.”⁹⁸

Bögemiz ağızlarında vurgu konusu, gösterdiği özellikler açısından iki gruba ayrılabilir: a) Kelime vurgusu, b) Cümle vurgusu.

a) Kelime Vurgusu

Ahmet Günşen, kelime vurgusunu şöyle tanımlar:

Kelime vurgusu, birden fazla heceye sahip yalın veya eklerle genişletilmiş olan kelimelerdeki hecelerden birinin diğerlerine oranla daha kuvvetli bir nefes baskısı altında söylenmesi demektir.”⁹⁹

⁹⁷ Z.Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, s. 110.

⁹⁸ M.Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 103.

⁹⁹ A.Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, s. 84.

'süzme (VII/26), 'he (IX/21), 'aslan (XXIX/94), 'on beş sene (I/7), 'hü hü (XI/42), yelle 'şinci (XII/54), 'ha (XIV/54), 'sivri (II/7), 'çekmedüğüm (II/23), 'yohlul (IX/1), 'garısına (XI/74), 'dèyinci (XII/25), 'yèdi senedür (XII/31), yelle 'şinci (XII/54), gavu 'şuncu (XII/55), 'anası (XIII/23), 'bütün (XIV/61), 'dibdiri (XVIII/34), aḥṣamaca (XVIII/39), bi guruş (XXV/26), ziyad (XXV/69) vb.

b) Cümle Vurgusu

Bölgemiz ağızlarında cümle vurgusu, vurgulamak istediğimiz kelime veya kelime grubunu yüklem önüne getirmek suretiyle yapılır. Soru cümleleri ile emir cümlelerinde de görülür.

'hazır_öl, 'ḥadi inanma (I/24), 'ne_o (I/35), 'yıarmış_eline eteğine (XI/15), sen hızır mısın, 'nesin? (XII/40), ḥarşlığını 'almış, getümüş (XII/43-44), yok_olmaz (XIII/4), ileriye ellerini 'uzaT! (XIII/13), ula 'aşu (XIII/30), . ula 'gaḥ (XIII/43), 'verme (I/37), babası 'ölmüş (XIV/3), 'saā ne annadıym (XVIII/10), 'arsuncu_y_üdü 'arsuncu (XXII/28), Saten 'geldi (XXIII/19), böyle temiz hava 'nerde? (XXXII/36), her yer 'beton (XXXV/36), 'gèTmedim (VI/8) vb.

ŞEKİL BİLGİSİ

1.İsimler

1.1. İsim Yapımı Ekleri

Bağımlı birer öge olan yapım ekleri dilimizin söz hazinesini geliştirmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Kelime kök ya da gövdesine gelerek onlardan yeni anlamda kelimeler türeten eklerdir. Bu ekler sözcüğün anlamında olduğu kadar türünde de değişiklik meydana getirmektedir. Bölgemiz ağzında yazı dilimizde bulunan eklerin büyük kısmı bulunmakla birlikte bir kısım eklerde birtakım fonetik olaylar sonucunda değişiklikler meydana gelmiştir.

1.1.1 İsimden İsim Yapan Ekler

a) {+Cl⁴}:

Başlıca fonksiyonu meslek, uğraşma ve alışkanlık ile ilgili isimler yapmaktır. Bölgemiz ağızlarında genellikle ekin, tonsuz ve patlayıcı “ç” li biçimi değil, tonlu biçimi olan “c” li biçimi kullanılır:

davulcu (II/17), . pedrolculuḡ (II/13), sınıḲculū (XVI/21), afurcular (XXI/18), arsuncu_y_üdü (XXII/28), yolcu (XXIII/23), yayuhcu (XXVIII/4), dúenciлік (XXVIII/4), sobacılıḡ (XXVIII/4), derin donduruculara (XXXI/23), nöbetçi (II/33), eşşegcilik (II/12), öğrenci (IV/33), gúleşci_y_imiş (IV/43), dúúnciye (VIII/23), dedeci ebeci (X/27), çerçicilik (XIII/35), gózleKci (XVII/58), dúğüncüye (VIII/6), ıgırıpçı (XI/27), gayıgÇı (XI/41) vb.

b) {+II⁴K}:

Başlıca fonksiyonu soyut ve somut anlamlı isimler ile yer, meslek ve araç isimleri yapmaktır. Yazı dilimizdeki bu şekillerin yanında {+nI⁴K/ +nI⁴k}; {+II⁴g/ +II⁴ḡ/+II⁴k} gibi fonetik değişikliğe uğramış şekilleri görülür:

gocalık (VI/20), hafdalık (VII/39), aşıḲ (VIII/10), eşşegcilik (II/12), asgerlik (II/28), serviscilik (IV/34), dörd dördlük (XXXI/59), gelinnik (III/17), öredmennik (XVIII/44), insannık (IX/3), garannukdur (X/33), beş milyonnuk (XI/101), üç_aylıḡ (II/21), dokunulmazlıḡ (XI/68), yollug (XI/34), davarcılıḡ (V/11), ehsihlih

(XXXIV/5), senelih (XXXIV/27), zolluĥlarınan (XVII/83), malcılık (V/11), insanıĥıĥıyceıyıdı (IX/3) vb.

c) {+II⁴}:

İsimlerden sıfat yapmaktadır. Bölgemiz ağızında ilerleyici benzeşme sonucu nı ve nu'lu şekilleri de görülür:

yeTmişli yıllarda (I/21), demli (IV/9), vallıhlı (IV/31), gıratlı (V/37), gırhlı (VII/37), seleli (VIII/13), yalı “yaĥlı” (X/13), eleKli (XVII/76), arablaşlı (XXII/9), pala bıyıhlı (XXII/36), id baĥıřlı (XXV/253), id burunlu (XXV/253), úĥıgayalunıĥ (XXVI/8), dadlu (XXVI/47), devamlı (XXVIII/101), dördayaĥlu (XXIX/94), bi tüllü (IV/40), nişannusu (XI/53), fırını (XXVIII/6) vb.

ĥ) {+sI⁴z}:

{+II⁴} ekinin olumsuzudur. İsimlerden hem sıfat hem isim olarak kullanılan vasıf isimleri türetir:

ĥabarsız (XXXIII/30), ĥalsız (XXV/247), suşlu suşsuz (XVII/54), susuz (XXV/109), ac susuz (XXV/141), ĥansuz (XXV/164), ĥizĥüSüz (I/31), üsdünsüzıeseresüz (I/32) vb.

d) {+ki}:

Başlıca fonksiyonları; içinde bulunma, baĥlılık ve aittir. Bu ek isimlerden zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar. Bölgemiz ağızlarında, yazı dilinde olduĥu gibi tek şekilli biçimleri olmakla birlikte, kalınlık- incelik uyumuna uyduĥu örnekler de vardır:

1

raĥdaki (XII/23), toĥaddaki (XII/41), aşşadaki (XXIV/105), soĥnaki (II/32), şindiki (III/43), zamanki (IV/35), evelki (XX/77), ĥarřiki (XXII/44), boĥúnki (XXVI/68), öteki (XXXIII/29) vb.

Hem yapım hem de ĥekim eki durumunda olan {+ki} eki, yukarıdaki örneklerde doğrudan isme getirildiĥi için yapım eki olarak kullanılmıştır. İleride ĥekim ekleri

bahsinde tekrar belirteceğimiz gibi, {+DA} ve {+Iⁿ+ nIⁿ} gibi çekim eklerinden sonra yaygın olarak kullanılışı ise, onun çekim eki karakteri taşıdığını gösterir:¹⁰⁰

ceKedin_omzundaKi (I/25), seniñki (II/7), benimki (II/8), ordaki (IV/35), ziledeki (V/44), yerdeki (VI/11), eteki (VIII/26), kóyúñki (XIX/4), eveliki (XX/74), isderiki (XXIII/59), berideki (XXV/27), belinñdeki (XXV/288), ğurbedteki (XXXI/12) vb.

e) {+cIⁿK}:

Başlıca fonksiyonu isimden küçültme ve sevgi ifade eden isimler yapmaktır. Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi düz ünlülü kelime tabanlarına {+cUK} şeklinde yuvarlak olarak getirilen örneklerine rastlanmakla birlikte,¹⁰¹ yuvarlak şekilli biçiminin ünlüsü, çoğunlukla yarı kalın biçimdedir:

accıñ (XXXI/45), genÇceciK (XXI/19), ecúK (III/13), küçücúK küçücúK (XVIII/15), ecúK (V/41), çiğdem çiçecúK (XVII/74) vb.

f) {+dAş}:

Başlıca fonksiyonları eşlik, ortaklık, mensubiyet ve bağlılıktır. Yazı dilimizde de bulunan “kardeş, Bektaş” kelimelerinde, kalınlık incelik uyumuna uymayan ek bölgemiz ağızlarında uyuma girer:

arñhadaşdan (II/31), gardaşıñ (II/33), arkadaş (IV/6), gardaşı (XIII/29), beKdeş (VIII/65), beKdeş_ağa (XII/7) vb.

g) {+IⁿncI}:

Asıl fonksiyonu sıra sayı isimleri yapmaktır. Bölgemiz ağızlarında genellikle asıl sayı isimlerine getirilerek kullanılır:

(XXIII/58), birinci ğünü (XXV/153), bir_ikincisi (XXV/163), beşinci ğapı (XXV/282), sekizinci āyetinde (XXV/314), dokuzuncu ayıñ yedisinde (II/19), üçüncü ğún (XXV/10) vb.

¹⁰⁰ Ahmet Günşen, *a.g.e.*, s. 93.

¹⁰¹ Faruk Kadri Timurtaş, “Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri”, *Journal of Turkology*, S 18, 1976, s.331-68.

ğ) {+Ar}, {şAr}:

Sayı isimlerinden üleştirme sayı sıfatları yapar. Derlediğimiz metinlerde, yalnızca “bir” sayı isminde örneğine rastlanmıştır.:

birer_evreK birer_evreK (XVI/10), birer baddańıye (XXV/18), birer soħum (XXVI/37), birer_adam (XXVI/46), birer birer (XXXI/37), birəm birəm (XXXVI/33).

h) {+CA}:

Bu ek Muharrem Ergin’e göre; “*Aslında bir çekim eki (eşitlik hâli eki) olan bu ek klişeleşerek veya fonksiyon değiştirerek eskiden beri yapım eki hâlinde de kullanılmaktadır.*”¹⁰² Başlıca fonksiyonu dil, lehçe, şive isimleri türetmektir. Ayrıca çeşitli zarf ve isimler türetir:

gırca etēnden (VIII/100), felanca (XI/4), ħayınca_y_ĩmıř (XI/80), aylarca (XXV/99), bi sokumca (XXVI/42), faĸlıca (XXVIII/41), boyuńca (XXIX/63), ğavurcası (XXXI/10), ěyce (III/27) < eyi-ce < eyi < eyü < edgü, gúzelce (III/29), ěyceydi (VII/2), senelerce (XVII/4), seKmece (XVII/66), bõlece (XXIV/25), avuçça (XII/61) vb.

ı) {+IAyIn}:

Bölgemiz ağızında zaman ifade eden isimlere gelerek kullanılır. Çok fazla örneği yoktur ve tek bir örnekte ünlü uyumuna girmiştir. Genellikle, -layın /-leyin yerine vasıta hâli ekinin tercih edildiği görülür:

sabahlayın (XXXI/16), zabah_ınan (VIII/24), āřam_ınan (VIII/58) vb.

i) {+cAğIz}:

Küçültme ve sevgiden başka merhamet, şefkat, acıma ifade eder. Bölgemiz ağızlarında bu şekillerin yanında {+cağaz}, {+cUğAz}, {+cāz} şekilleri de mevcuttur:

adamcağaz (XXVIII/13), birüćüğez (MDD), řuncuğaz (MDD) vb.

¹⁰² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 2004, s.167.

j) {+ğa}, {+ka}:

Bölgemiz ağızında {+ğa}, {+ka} şekilleri de bulunur. Yazı dilimizde olduğu gibi tek bir örnekte görülmektedir:

başğa (II/9), başKa (XXXII/12), başga (VII/26) vb.

k) {+(I')ncI'}:

ikinci (I/8), ikinci gata (III/54), ikinci ayda (XVII/75), ikincisi_ğëce vb.

l) {+kek}:

Eski Türkçe döneminde işlek olan günümüzde ise işlek olmayan bu ek yalnızca tek bir kelimeye görülür:

erkeKler (XVII/58), erkek (XXXII/19) vb.

m) {+GII}:

Başlıca fonksiyonları aile ve ev ismi yapmaktır. Diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi, bölgemiz ağızlarında da işlek olarak kullanılmaktadır:

ābimgil babamgil (IV/8), anamgil (XX/56), gara_āmedgili (XXI/25), goca_bacakgildensiñ (XXII/2), osmangil_inen (XXII/36), gūlüzargiliñ (XXIX/123), ḥasan_ağagiller (XXXI/84), selimgilleri (XXXIII/37) vb.

n) {+mAn}:

uzman çavuş (XXXIII/50),gocaman (MDD) vb.

1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiilden isim yapan eklerdir. Fiilden isim yapma ekleri, isimden fiil yapma eklerinden ve fiilden fiil yapma eklerinden sonra gelebilirler. Fiilden isim yapma eklerinin sayısı az olsa da bu ekler ile yapılan isimler çok çeşitlidir ve işleklik dereceleri de fazladır.

Ölçünlü Türkçede kullanılan fiilden isim yapma ekleri bölgemiz ağızlarında da kullanılmaktadır. Ancak bazı fonetik olaylarla açıklanabilecek değişiklikler de görülür:

a) {-mAk}:

İşleklik derecesi fazla olmakla birlikte tüm fiil kök ve gövdelerine gelerek onlardan isim türetir. Başlıca fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır. Fiil kök ve gövdeleri tek başlarına sadece hareketleri karşılarlar. Bu kök ve gövdeleri herhangi bir şeye bağlamadan ifade etmek için {-mAk} eki getirilir. Bölgemiz ağızlarında fonetik değişikliğe uğramış farklı şekilleri de görülür:

evlendirmek, nikāh ğıymak_ısdıye (XXV/190), icmeK (VIII/84), almak (VIII/73), çıkardmak (XXV/308), yabmag (XVII/63), ğedmeg (XXV/235) vb.

b) {-mA}:

Fiil kök ve gövdelerine gelerek iş isimleri ve kalıcı isimler türetir. Çok işlek kullanılan bir ektir:

havalandırma tuKayına (II/22) < hava-la-n-dır-ma, guruTma (III/28) < kuru-t-ma, sulamasıydı (IV/20) < su-la-ma-sı-y-dı, dedemiñ_anlaTmasına göre (IV/32) < anla-t-ma-sı-n- a, yorulmayı (VI/10) < yor-ul-ma-y-ı, heraflanmaya (VIII/105) < feraḥ+la-n-ma-y-a, olmaya (IX/2) < ol-ma-y-a, beradlama (XI/69) < berat+la-ma, nikağ ğıyma (XIII/18) < ğıy-ma, çelik_aTma (XVII/64) < at-ma, ğaruşduması (XVIII/21) < karı-ş-dır-ma-sı, yaPması (XVIII/62), çalışdumasını (XXI/22) < çalış-dır-ma-sı-n-ı, gelme yoḥ (XXII/35) < gel-me, demeynen (XXIII/32) < de-me-y-le, ğórmeye (XXIII/74) < ğör-me-y-e , bānzedmelīg (XXIV/25) < beniz-e-t-me-lik, yeme içme (XXV/294) < ye-me iç-me vb.

c) {-I*ş}:

Diğer fiilden isim yapma ekleri fiillerden nesne isimleri yaparken bu ek fiillerden fiil ismi yapar ve kalıcı isim yapmaya daha elverişlidir:

deyişler (XVII/55) < de-y-iş, alış veriş (XXIX/124) < al-ış ver-iş, kuruluş tārīni (IV/28) < kur-ul-uş , ases duruş (XIII/12) < dur-uş, oḥuyuşdūnuḥ (XIV/42) < oḥu-y-uş, dōğuş_ünen, çekiş_ünen (XIV/55) < döv-üş_ünen, çek-iş_ünen, yataşdānı (VII/8) < yat-ış-değın vb.

ç) {-AG}, {AK}:

Fiilin etkisinde kalan nesne isimleri yapar. Eskiden beri işlek olarak kullanılan bir ektir:

yatagda (XXVI/61) < yat-ağ-da, yunag (XVII/27) < yun-ağ, yunağ (XX/8) < yun-ağ, gaçak (VIII/40) < kaç-ağ, bıçağ (XXIV/36) < bıç-ağ, dutak (IV/47) < tut-ağ vb.

d) {-(I')K}, {-(I')h}:

Eskiden beri işlek olan bu ek fiilin gösterdiği harekete uğramış olan, bazen de o hareketten doğmuş bulunan veya o hareketi yapan çeşitli nesneleri karşılar:¹⁰³

açuk (III/17) < aç-ı-k, büyük (XXXI/7) < büyü-k, adāğ (XVII/98) < ada-k, uzağ (I/34) < uza-k, guşak (XVII/6) < kuşa-k, gıruğ (XXVI/62) < kır-ı-k vb.

e) {-(I')m}:

Bölgemiz ağızında işlek olarak kullanılır:

ölüme (XXV/325) < öl-ü-m-e, alım satım (XXVIII/23) < al-ı-m sat-ı-m, geçim (IV/12), dahım (XX/47) < tağ-ı-m, biçim (XIV/14) < biç-i-m, doumluyum (VI/9) < doğ-u-m-lu-y-um vb.

f) {-(I')n}:

Fiilin gösterdiği hareketi yapanı veya o hareketten etkileneni ifade eder:

ekin (XXIII/33) < ek-i-n, yığm (VI/17) < yığ-ı-n, gelin (VIII/5) < gel-i-n, bütün (VIII/10) < büt-ü-n vb.

g) {-GI'}; {-KI'}:

Yapma ifade eden fiillerden isim yapan ektir. Bölgemiz ağızında çeşitli fonetik değişimler sonucu oluşmuş şekillerine de rastlanmaktadır:

sayğı (XXVIII/64) < say-ğı, saygu (XXVIII/132), sorğı (XIV/7) < sor-ğu, saygu (XVIII/40), sevgi (XXVIII/64) < sev-gi, başkı (XXXIII/35) < bas-kı vb.

¹⁰³ Muharrem Ergin, a.g.e., s. 188.

ğ) {-GA}:

Yazı dilimizde olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da örnekleri azdır:

ğavırğa (XXXI/14) < kavur-ğa vb.

h) {-GI'n}, {-KI'n}:

Muharrem Ergin'in de belirttiği gibi bu ek, Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan, esas itibarıyla tek heceli fiil köklerine gelen, büyültme ve aşırılık ifade eden isimler türetir.¹⁰⁴

dabgun “tapkın” (XI/81) < tap-kın, gergin (XXXIV/52) < ger-gin, düşgünleri (VIII/45) < düş-gün-leri, ergún “ergin, olgunlaşmış” (MDD) < er-gin, üzgún (MDD) < üz-gün vb.

ı) {-GAn}, {-KAN}:

Tek heceli fiillere getirilemeyen, daha ziyade fiil gövdelerinden yeni isimler yapan bu ek, mübalâğa ifade eder:

çalışgan (MDD) < çalış-kan, yapışgan (MDD) < yapış-kan, gırulgan (MDD) < gır-ul-kan, alungan “alınan” (MDD) < alın-ğan vb.

i) {-I'cI'}:

Türkçede eskiden beri çok işlek olarak kullanılan bu ekin başlıca fonksiyonları; çokluk, devamlılık ve aşırılıktır:

satıcılık (XIII/36) < sat-ıcı-lık, çırpıcı (XVIII/19) < çırp-ıcı, oğuyucu (X/21) < oğu-y-ucu, dondurucu (XVII/44) < don-dur-ucu, kóyün gurucusu (XXV/349) < kur-ucu-su, savucular (XXIX/13) < sav-ıcı-lar, görücü (III/39) < gör-ücü vb.

j) {-I'}:

Bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde çok işlek olan bir ektir. Ancak bu ekin Eski Türkçe {-I'}G} ekinden geldiğini ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin asli biçiminde bulunan ön ve arka damak ünsüzlerinin düşüp önlerindeki yardımcı ünlülerin asıl

¹⁰⁴ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s.189.

ekin işlevini kazandığı unutulmamalıdır. Nitekim Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu düşüşün izleri bilü < bil-i-g, sevü < sev-i-g, ayru < ayır-ı-ğ, asulu < asıl-ı-ğ vb. kelimelerde görülmektedir. Bölgemiz ağızlarında eski ve yeni türetim örnekleri az değildir:

yazu (I/31) < yaz-ı, sızılara (VII/35) < sız-ı-ları-n-a, ayru (VIII/61) < ayır-ı, gohuladı (XXV/104) < koğ-u-la-dı, çatuya (XXVI/76) < çatu-y-a vb.

k) {-AnAK}:

gelenek (II/15) < gel-enek, ahanak (XXVI/51) < ak-anak , görenek (II/15) < gör-enek vb.

l) {-tI'}:

Esas olarak n'li fiil gövdelerine getirilir:

sıhıntı (VI/2) < sık-ı-n-tı, bağlantısı (I/33) < bağla-n-tı-sı, gırıntısıyan (XXV/360) < kır-ı-n-tı-sı-y-nan, yaşantımız (XXXIII/14) < yaş-a-n-tı-mız, sıkuntudan (XV/3), oğuyuntu (XX/22) < oğ-u-y-u-n-tu, döküntüsüynen (XXV/360) < dök-ü-n-ü-n-tü-sü-y-nen vb.

m) {-cA}:

elenceler (XXVIII/61) < eğlen-ce-ler

n) {-mur}:

İşlek olmayan bir ektir. Yalnızca “yağmur” kelimesinde görülür:

yāmur (XIV/39) < yağ-mur

o) {AlAK}:

İşlek olmayan bir ektir. Bölgemiz ağızlarında, bazı fonetik değişikliklere uğramış {-lík} alamorfları mevcuttur:

çókelík (XVII/39) < çök-elek, gezelek (MDD), as-alak (MDD) vb.

ö) {-bAç}:

saklambac (II/9) < saklan-baç

p) {AğAn}:

Osmanlı Türkçesi'nde işlek olan ancak bugün yazı dilimizde ve bölgemiz ağızlarında işlekliliği olmayan bir ektir. -a/-e ile genişlemiş tabanlara {-Gan} sıfat-fiil ekinin gelmesiyle meydana gelmiştir.¹⁰⁵

keseğen “fare” (MDD) < kes-eğen, gezeğen (MDD) < gez-eğen vb.

1.2. İsim Çekimi Ekleri:

1.2.1. Hâl Ekleri

1.2.1.1 İlgi Hâli (Tamlayan durumu, genitive)

Hâl eklerinin esas görevi ismi fiile bağlamaktır. İlgi hâli ekinin esas fonksiyonu ise ismi isme bağlamaktır. Bunun dışında esas fonksiyonuna bağlı olarak ismi fiile ve zamirleri bazı edatlara bağlar (senin için, onun için vb.). Burada da bir bakıma ismi edatların aslı olan isme bağlamaktadır.¹⁰⁶

Türkçede ilgi hâli eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra {Iⁿ}; ünlü ile biten kelimelerden sonra {-nIⁿ} şeklindedir. Bölgemiz ağızlarında Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bulunan genzel art ve ön damak ɲ'si korunmaktadır. Buna göre ölgemiz ağızlarındaki ilgi hâli eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra {-Iⁿ}; ünlü ile biten kelimelerden sonra {-nIⁿ} şeklindedir:

adamıñ_eli (IX/48), gızıñ_evine (VIII/14), evliyanıñ başı (VIII/76), gaynatanıñ_ayāna (IX/13), buranıñ_adı (X/9), gapınıñ_öñüñde (XI/1), böyük h erifiñ de gızı (XI/31), neyiñ nesi (XII/16), gadiñ çok mevzusu (XIII/26-27), eltiniñ_eliñden (XV/9), çavuşuñ memmediniñ yaylıya (XVI/6), onuñ gózlũ (XVIII/21), suyuñ çıhdũ yeri (XXII/17), başkomutan_ordunuñ (XXV/107), hüseyiniñ beyatı (XXV/115), insan_olanıñ başına (XXVI/72), gózünüñ yaşını (XXVI/96), tekeliñ_öñüñde (XII/50), böyüglere_eliñi (XXXI/11), buralının yèllisi (XXXII/5), o zamanın ğahri (XXXIII/22), mejnunun hasanıñ_oğlu (XXXIV/53), vb.

¹⁰⁵ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Filler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, s.124-125.

¹⁰⁶ bkz. Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 229.

1. Teklik şahısa getirilen ilgi hâli eki birkaç örnekte η'lidir: beniη_cinen (IV/46), beniη_cinen òrařma (MDD).

Hece kaynaşması ile:

eřřēη_cölümü (I/4), kópēη_cadı (I/17), becēη_caltı (XVI/10), sülālēη yanna (XXIV/37), ekmēη bařından (XXVI/30), babāη_cevinde (XVIII/75), bayrāη_caltı (XXII/19), allāη bóónkí gūnüne (XXIII/72), galaycılīη pūf nogdası (XXVII/7), ařīη bāřıřını (VIII/18), sırīη bařında (XVI/6), elīη_cartū (V/30), ćókelīη bile (XVII/42), ćocūη biri (X/5), ćalūη ismail (VIII/29), yoħlūη boħuna (XXIII/29), hamōη_cirbařama (I/15), vb.

1.2.1.2. Yükleme Hâli (Belirtme durumu, Accusative)

Cümle içinde fiilin doğrudan tesir ettięi isim belirtme (accuzative) hâlinde bulunur. Karřıladıęı hareket doğrudan bir isme tesir eden fiiller, gećiřli fiillerdir. Belirtme hâli ismi kendisine tesir eden gećiřli fiile baęlayan hâldir. Bu hâl bazan eksiz (cam kır-), çoęu zaman da ekli (dam+ı kır-) olur.¹⁰⁷

Bölgemiz ağzındaki kullanılış şekilleri şunlardır:

a) {-I⁴}:

Bu belirtme hâli eki, Eski Türkçede {+G}, {I⁴G} şeklindedir. EAT'den sonra yeni şekilleri karşımıza çıkar. Bu ekte /g/ ünsüzü düşmüş ve {-I⁴} şekilleri ortaya çıkmıştır.

anamı (I/10), beni de (I/16), mermileri (II/32), gannımı (VI/10), beni (VII/6), giřileri (VIII/51), bizi (XI/45), çocuklarımı (XI/72), torpaęı (XVI/13), loħmaņı (XVII/98), amaliyatıņı (XVIII/48), ĥamıru (XXXIV/11), ćolūmu ćocūmu (XXXIII/11), dilimizi (XXXIV/36) vb.

b) {-(y)I⁴}:

¹⁰⁷ Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1996, s. 99.

Asıl yükleme hâli eki {-I⁴} ünlü ile biten bir kelimeye geldiğinde araya koruyucu ünsüz olan /y/ getirilir.

meseleyi (I/6), musgayı (I/38), sarmayı (VII/13), gara dedeyi (VIII/91), fidan bacıyı (XI/86), makineyi (XVII/91), kareyi (XX/37), yozucuyu (IX/45), sohuyu (XI/55), yakuyu (XVI/19), kóyü oğudular (IX/10), orayı (XXXIII/40)

c) {-nI⁴}:

Asıl yükleme hâli {-nI⁴}, 3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra geldiğinde araya zamir n'si getirilir:

törelərini (III/6), birbillerini (III/10), tazesini (III/23), samanını (IV/18), kendi masrafını (IV/25), gızın evini (VIII/22), gelini (IX/12), esgí şeyini (X/8), tohad sürgúnnerini (XII/17), güzel mallarını (XIII/41), güzel elbiselerini (XVII/57), onu (XXV/45), yarusunu (XX/24), bunu (XXIII/36), köyün sınırını (XXXIII/11) vb.

Hece kaynaşmasıyla: {+ā}, {+ā̇}, {+ē}

Bazen içinde geniş ünlü bulunan ve ünsüzle biten bir kelime, belirtme hâli eki aldığı anda aradaki ünsüz düşer ve iki ünlü yanyana gelerek ünlü uzunluğu meydana getirir.

tobrā (XXV/104), bıçā (XXV/251), o eKmē mǔgmē (IX/25-26), inā̇ (III/25), çiçā̇ (IX/33), eKmā̇ (XVII/36), egmā̇ (XXIX/144), meslē (XXVII/34) vb.

Eksiz belirtme, bölgemiz ağzında yaygın değildir. Genellikle türkü, mani, şiir gibi manzum metinlerde vezin ve kafiye gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

derdin söyle (MDD), eteğine yüzüm sürdüm (MDD), canım alsalar yine vermem (MDD) vb.

1.2.1.3. Yönelme Hâli (Yaklaşma durumu, Dative)

Yönelme hâli eki ismi fiile bağlar ve ismin fiile yönelimi veya yaklaşımını bildiren ektir. Bölgemiz ağızlarındaki kullanılış şekilleri şunlardır:

a) {+A}:

Yalın hâlde bulunan ünsüzle biten kelimelere getirilir:

hamōñ_ırbağama (I/15), avucuma (I/33), çamura (II/7), onnara (II/38), , patoza (III/51), gantara (IV/22), yalunuz_olanlara (IV/27), yozgata (V/5), isdanbula (V/15), toħada (VI/3), ata (VII/6), gırhlı garılara (VII/37), oruca (VIII/49), sohulara (VIII/56), gollarıma (VIII/68), dağa daşa (IX/30), kóye (XXX/2), gólúğe (XXIX/169), böyümüze (XXVIII/66), eKmeKlíğe (XXVI/85) vb.

b) {+(y)A}:

Bölgemiz ağızlarında genel olarak düz-geniş ünlü ile biten kelimelere yönelme hâli eki geldiği zaman, araya giren koruyucu ünsüz /y/ ünsüzünün etkisiyle orta hecede yer alan kelime tabanındaki ünlü daralır:

yayılmıya (III/58), gomşuya (IV/25), buruya (IV/44), yariya (V/7), suya (V/18), burıya (V/20), masıya (VI/5), tallıya (VI/15), orıya (VIII/89), ısırmıya (IX/21), orıya (XXV/350), emir hocıya (XXV/350), garıya (XXVI/82), usdıya (XXVII/4), yokarıya (XXIX/33), yün yumıya (XXXI/50), burıya (XXXV/10), yemiye işmiye (XXVIII/88), gózlemeye (XXVI/39), çizgiye (XX/39) vb.

c) {+(n)A}:

3. teklik şahıs iyelik ekinden sonra yönelme hâli eki geldiğinde araya zamir n'si getirilir:

havalandırma tuḲayına (II/22), dedemiñ_anlaTmasına göre (IV/32), ārılarına sızılarına (VII/35), çocūñ_āzına (VII/45), gānının_okuna (VIII/15), mağllenin puñarına (VIII/26), demediñ gaynanasına (VIII/34), başğasına (XXXIV/56), perdenin_arhasına (XXXI/35), guyrugunun_altına (XXIX/175), yeñi yetenine (XXIX/50-51), öz_annesine (XXV/340) vb.

Bir örnekte 1. çokluk şahıs ekinin yönelme hâli, yükleme hâli eki ile temsil edilmiştir:

bizi õreT (XIII/35).

Bazen 3. Teklik şahıs iyelik eki almış ancak yüzey yapıda yer almayan kelimelerden sonra yönelme hâli eki geldiğinde araya zamir n'si girmez.

dāñ çalılara (II/27), şuranın yaylalara (MDD) vb.

ç) Zamirlerden sonra:

Şahıs zamirleri yönelme hâli eki aldığı anda genzel damak ɲ'sinin etkisiyle yanında bulunan ünlüler ince sıradan kalın sıraya girer.

saɲa (I/41) <saŋa < sen-ge, baɲa (II/35) < baŋa < ben-ge, oɲa (II/40) < on-ğa < *a-n-ğa, buɲa < bu-n-ğa vb.

Hece kaynaşmasıyla: {+ā}, {+ē}

dünyā (I/13), ocā (VII/27), gaçā “kaçağa” (VIII/36), ırmā (XII/59), yunā (XVII/27), allā şúkúller_olsuɲ (XXV/1), tabā (XXIX/56), gaFā (XXIX/138), eşşē (XIII/32), ficē_ğelenleriɲ (XX/61), çeltē (XXXI/37) vb.

Hiatus/ Ünlü boşluğu ile:

aa: zülcenaa (XXV/215), mutlaa (XXIX/9).

aā: saā (XVIII/3), baā (VIII/115).

ua: sarmaşua (XVII/74), soua (XVII/102).

oā: oā (XX/26)

ia: sıcakıa (XVII/73).

ie: mezerlie (XIV/63).

/n/ türemesi ile:

Bölgemiz ağzında, “yan” isminin yönelme hâli almış şeklinde bir /n/ türemesi görülür. Bu durum işaret sıfatlarıyla kurulmuş olan sıfat tamlamalarındaki “yan” sözcüğünde görülür:

şo yanna (XXVI/50), bu yanna (XXIX/16), o yanna (XXV/109) vb.

Bir diğer durum ise “yan” isminin yönelme hâlinin, yükleme hâli eki alarak karşılanmasıdır: şo yannı (V/1), o yannı_y_ıdı, bu yannı_y_ıdı (XIII/2-3), onnar o yannı gèdmiş (XXVIII/118) vb.

gırh_ıķı senedir bu yannı (V/1), o yannı_y_ıdı, bu yannı_y_ıdı (XIII/2-3), onnar o yannı gèdmiş (XXVIII/118) vb.

1.2.1.3. Bulanma Hâli (Kalma durumu, locative)

İsmi fiile bağlayan bir çekim ekidir. Ana fonksiyonu “bulunma” ifade etmektir. Bununla birlikte pek çok fonksiyona sahiptir. Bunlar arasında; yer, zaman, miktar, şekil, tarz, durum, iş, müddet, devamlılık, karşılaştırma, vasıf vb. bulunur:

ğına gecesinde (I/10), pardüsünde (I/24), onun hâricinde (II/9), gonşu yerde (III/15-16), diğer şeylerde (IV/16), kóyún üşde ikisi (V/14), zilede (V/39), güneşde (VII/29), elinde (VIII/25), teKKede (VIII/58), bizde (IX/45), bi gapının öñünde (XI/1), gúrgen çukuru isminde (XII/51), kóylerde (XIII/35), özel gúnlerde (XVII/7), bi yerde (XX/8), intennedde (XX/72), bizde (XXI/32), yüzde segsen (XXII/3), nur góllerinde (XXIII/6), deárfmenlerde (XXVIII/19), mekinde (XXXI/23), evin içinde (XXXII/37), düünlerde (XXXV/13), melmekedde (XXXIV/29) vb.

1.2.1.4. Ayrılma Hâli (Çıkma durumu, uzaklaşma durumu, ablative)

Kelime gruplarında ve cümlede filin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade eder. Ana fonksiyonu “uzaklaşma” olmakla birlikte, başkaca fonksiyonları da vardır: uzaklaşma, çıkma, yer, ayrılma, menşe, cins, terkip, başlama, mahrumiyet, yokluk, vasıta, zaman, sebep, tarz, ölçü, değer, kıymet, bedel, parça, kısım, karşılaştırma, korku, ürküntü, hoşlanma, âitlik, vazgeçme vb.¹⁰⁸

Bölgemiz ağzında ayrılma hâli ekleri {+DAn} olmakla birlikte İmirdolu köyünde {+cAn} şekline de rastlanmaktadır:

tahdalardan biraz uzağ (I/34), gurudduKdan soğna (III/32), eřúgden armuddan (IV/3), burdan (V/18), golundan dutub (VIII/32), ordan geliyolar ıdı (IX/11), böyük atalarımızdan öle şey imiş (IX/27), dāğdan daşdan (XI/6), bacıdan birez para isTemiş (XII/6), çığduk alâhocadan (XIII/37), guyudan (XVI/15), ılınğışdan (XVII/81), orağdan gelükene (XX/75), ağılımdan çıhmıyo (XXIII/61), misafir oldugcan soğna (XXV/65), öldüdügcen (XXV/157), tahsiden girilmiyo (XXVII/67), çeşmelerden müşmelerden (XXXIV/45) vb.

¹⁰⁸ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 235.

{+DAn} ekinin, ek kalıplaşması yoluyla veya zarf göreviyle kullanıldığı örnekleri de vardır :

eşşēñ_ölümü sudan_olu^r (I/4); ebeden_ecdaTdan (II/15), acısudan gelme (IV/30), cumādan başlıyādu (VII/3), aḥşamdan birikiyodular (VII/8), bizim olanıñ arḥadaşı var üÇ_gayadan (VII/30), qarabādan gelme (XXXIV/27); āşamdan_eTleri keserūk (XX/18), esgiden (XXVI/4), aḡşamdan tembih_ēdiyo (XXV/103); cezā müzā yaPmayaragdan (XIV/9) vb.

Çıkma hâli eki eşyanın neden meydana geldiğini belirtir:

tauḵ suyundan (XXXV/18), taḥdadan yayıḥ (XXXIII/38), topraḥdan, çamurdan (XXXIII/13), saçdan (XXVIII/99) vb.

1.2.1.5. Eşitlik Hâli (Eşitlik durumu, equative)

Bölgemiz ağızlarında eşitlik hâli eki {+CA}, ekleriyle karşılanır. Esas fonksiyonu ismi yargıya bağlamaktır. Bu eklerin yanında {+CanA}, {+cAK} şeklinde genişletilmiş şekillerine de rastlanmaktadır.

Bu ekin bölgemiz ağızlarında anlam farklarına göre kullanımı şöyledir:

a) Miktar, süre, zaman belirtmek için kullanılır: aylarca (XXV/99), senelerce (XVII/4), biñlerce (XXVIII/16) vb.

b) Eşitlik, benzerlik, gibilik ifade eder: avuçça (XII/61), boyuñca (XXIX/63), faḠlıca (XXVIII/41), bi sokumca (XXVI/42), felanca (XI/4), gúzelce (III/29), irice (XXIX/78) vb.

c) “göre” anlamında nispet, yakınlık, dayanma ifade eder: bence (XXVII/53).

ç) {+CAnA} ekleri zarf ifade eder: gúzelcene (VII/27), ölecene (X/13), usulcana (MMD), eyicene (MDD).

Bölgemiz ağızlarında kullanılan {+cAK}, bir diğer eşitlik hâli ekidir:

elticek (XX/75), aylecek (MDD), kóycek (MDD).

1.2.1.6. Sınırlandırma Hâli

Zamanda ve mekânda sınırlama gösteren sınırlama hâli eki +AcA, yönelme hâli eki ile eşitlik hâli ekinin birleşmesinden meydana gelmiş birleşik bir ektir. Eski ve Orta Türkçede nispeten canlı olan ve bugün çağdaş Türk lehçelerinde kullanılmaya devam eden bu ek Türkiye Türkçesinde yerini ...+A kadar ve ...+A dek edat gruplarına bırakmışken, başta Orta Anadolu ağızları olmak üzere bazı Anadolu ağızlarında canlılığını korumaktadır:¹⁰⁹

aşzınaca (XXXI/48), bu başaca (XXIX/127-128), altı yaşımaca (XXIX/42), otuz yaşınaca (XXIX/20), zabağlaraca (XXVIII/20), yaşınaca (XX/70), yarı yerinece (III/30), seneyece (XVIII/37), on_ikiyece (XXIX/159), zabāca (XVIII/33) vb.

1.2.1.7. Vasıta Hâli (Instrumental)

Fiilin ne ile, kim ile, ne zaman ve nasıl yapıldığını ifade etmek için isim vasıta hâli eki alır.¹¹⁰ Bölgemiz ağızlarında yazı dilimizde bulunan ile, {+IA} şekillerinin yanında farklı şekiller de kullanılmaktadır:

{+IA}: annadmayıla (XXV/3), hālıyla (XXV/18), goayla (XXX/7), detercanla (XXXI/52), veli babayla (VIII/128), fadma_y_ıla (XXV/186), hālīyle (IV/20), tauk_etiyle (XXXV/18) vb.

{+I⁴nAn}; {+nAn}; {+InA}; {+nA}: hile_y_ınen (I/8), çay_ınan (III/4), dırmığ_ınan (III/33), aḥşam_ınan (IV/1), ḥatuk bacı_y_ınan (XII/4), bekār_ōlan_ınan (XV/4), oninen (II/6), elimiz_ınen (III/34), elin_ınen (XVII/34), asgerin_ınen (XXV/136), çile_y_ınen (XXVI/4), boş_ışlerinen (XXXIV/42), yainan (XXXII/12), ğırintısıynan (XXV/360), üş yaprāna çalışıyolar (XXV/332), yazmayına bitiremez (XXV/266), benimine derdiñiz var (XXV/203) vb.

¹⁰⁹ Ahmet Günşen, “Gaziantep Ağızının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3 Spring 2009, s. 1095-1096.

¹¹⁰ Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1996, s.235.

1.2.1.8. Yön Gösterme Hâli (Directive)

Zeynep Korkmaz’a göre: “Yönelme hâli, fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durumdur. Bir başka anlatımla, adı yönelme yaklaşma işlevi ile fiile bağlayan durumdur. Dolayısıyla fiildeki hareket yönelme durumundaki ada doğrudur.”¹¹¹

ET’de {+GARU}, -karu/-kerü şeklinde olan yön gösterme eki¹¹², EAT’de {+ARU} şeklindeydir. TT’de ise {+rA}, {ArI} şeklinde olan ek günümüzde çekim eki özelliğini kaybetmiş ve kalıplaşmış biçimde sınırlı sayıda kelimede karşımıza çıkmaktadır. Bölgemiz ağızlarındaki kullanımı şu şekildedir:

dışarı (I/23), yoğarı (II/43), yokarı (XIII/37), yôğarı (XXV/111), ondan sonra (XXV/175), soğna (XXXIV/15) vb.

1.2.1.9. Sebep Gösterme Hâli (directive)

Bölgemiz ağızlarında “uçun” biçiminde kullanılmıştır:

onuñ_uçun (XI/75), onnarıñ_uçun (XXVII/53), ne uçun (XIV/40-41), garınıñ_uçun (XI/76) vb.

İçin edatının (< ET. uçın) ön sesini kaybedip ekleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Derlediğimiz metinlerde ekleşmiş biçimine rastlanmamala birlikte metin dışı derlemelerde karşımıza çıkan bir ektir:

onūçun (MDD), onuñ_uçun (MDD) vb.

1.3. İsimlerde Çokluk

{+lAr} çokluk eki isim işletme eklerinden biridir. Ancak bu ekin sınırları ismin teklik biçimi içerisinde kalarak, öteki işletme ekleri gibi cümlelerin başka bir ögesi arasında bağlantı kurmaz. Bu bakımdan çokluk eki, işletme ekleri içinde kapsamı en

¹¹¹ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., 2019, s. 292.

¹¹² Bu konudaki farklı görüşler için bk. Kemal Eraslan, *Eski Türkçe’de Yönelme Hâli (Dativ) Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Yıl:2000, Cilt: 29 (2012), s. 61-76.

dar olan ektir. Çokluk ekleri her zaman iyelik, soru ve isim çekimi eklerinden önce gelir.¹¹³

Bölgemiz ağızlarında yazı dilimizde kullanılan {+lAr} çokluk eki yanında çeşitli ses olayları meydana gelmiş farklı şekilleri mevcuttur. Bölgemiz ağızında kullanılan çokluk şekilleri şunlardır:

a) {+lAr}: şu yaşlarda (I/7), saçlar (I/20), pancallara (II/3), daşların arasında (II/27), mallara (IV/15), çocuğlar (IV/42), gönşularımız ınan (V/3), buralarda (VI/13), g ızlar (VIII/10), adamlara (X/39), çocukları (XII/8), müslümanları (XIV/12), afurcular (XXI/18), ağaşlar (XXV/265), başga gönşulara (XXVI/79), bizim bālarımız (XXVIII/17), ayağlarım (XXXII/1), tekerli arabalara (XXXV/2), ğabardeyler (XXXV/5), āmelerim (I/10), ekinlere (II/3), gūzelleriñ başına (XXV/285) vb.

b) {+nAr}: İlerleyici yakın benzeşme sonucunda meydana gelmiştir:

onnar (XXV/289), bunnarın ev (I/34), gazannar (III/30), kervannar (IV/45), insannar (VIII/88), ğurannarı (XIV/15), kadınnar (XVII/5), şunnar (XXII/34), o zamannar (XVII/55), ramazannarda (XXVIII/21), bağlava ürünneri (XXVIII/92), gelinner (XXXI/12), düğünner (VIII/1) vb.

1.4 İyelik Ekleri

Mülkiyet ve sahiplik bildiren iyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu bildirir. Bölgemizde 2. şahıslarda iyelik eki ölçünlü Türkçeden farklı olarak orta ve arka damak η'lidir. Genzel damak η'sinin varlığı, bölgemiz ağızlarının Anadolu ağızları içinde Batı Grubu ağızları içinde yer aldığının tanığıdır.¹¹⁴ Bölgemiz ağızında kullanılan iyelik ekleri şunlardır:

Teklik- 1. Şahıs: {+(I⁴)m} (< aḳ+ım), ēm (< ek+ım)

2. Şahıs: {+(I⁴)n}; {+(I⁴)n}, āη (< aḳ+ın), ēη (ek+ın)

3. Şahıs: {+I⁴}; {+sI⁴}; +ā (< +aḳ-i), ā̃ (< +ek-i), +ē (< +ek-i)

¹¹³ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 275.

¹¹⁴ bk. Leylâ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Çokluk-1. Şahıs: {+mI⁴z}

2. Şahıs: {+nI⁴}, {+ηI⁴z}

3. Şahıs: {+lArI}; {+nArI} < {+lArI}

Kullanılışları:

Teklik 1. Şahıs: babam (I/1), benim bi cemilem var_ıdı (I/6), malım (II/2), gaynanam (III/44), ciğerim benim (IV/5), veseğim (V/30), yengem (VII/38), anam (VIII/42), eltim (X/42), zamanım (XI/9), ciğerim (XII/44), benim górdüm duydüm (XIV/5), benim gocam (XV/18), ebem (XVI/2), gençlik yıllarım (XVII/9), gözünü yedúüm (XVIII/14), sesim (XX/58), şikeğim (XXXI/26), torunum (XXXII/3), hemşerim (XXXV/3) vb.

Teklik 2. Şahıs: gönlün_olsun_olmasın (XXXIII/31), bildiñ (XXXII/6), garıñ_ınan geliniñ (XXIX/154), arħanı (XXIX/9), gözünü yeyim (XXVI/112), anañ babañ (XXVI/10), peçeñi (XXV/251), sülālēñ (XXIV/37), geleniñe (XX/21), amaliyatıñı (XVIII/48), adāñ_olur (XVII/98), bildīñ (XXXIII/28) vb.

Teklik 3.Şahıs: onun babası (XXV/320), gumaşın bileştiği (I/27), eziyetin ħaddi hesabı (II/24), onun gannı (IV/8), sizin kıyún davarı (V/18), ħānenin yēmāñi eKmēni (V/28), olanın arħadaşı (VII/30), her biri (IX/35), adamın_ahını (XVIII/73), toħad padişā (XII/10), meKdub yaprā (I/31), yaını (XVII/40), sivrisineh yata_ (XXXIV/38), yerin góún dirē (XXV/271), ħasdanın yanna (XI/59) < ħasda+nın yan+ı+n+a, babāñ_evinde (XVIII/75), bekiriñ_öluyum (XVI/29) köyün sıırını (XXXIII/11) vb.

Çokluk 1. Şahıs: bizim zamānımızda (II/6), gëyim tarzımız (III/2), misāfillerimiz (III/6), geçim kaynāmız (IV/12), bizim samimiyetimiz (V/4), dúúnlerimiz (VII/2), cem_evimiz (XX/29), pınarlarımız (XXII/20), fıćáklerimiz (XX/71), gocamız neyimiz (XV/3-4), yaşantımız (XXXIII/14), bizim górdüğümüz (II/15), kıyümüz_ünen (V/3), gelürümüz (V/11), üçümüz (X/42), dedimiz godumuz (V/22-23), orucumuzu (VIII/53) vb.

Çokluk 2. Şahıs: enişteniz (I/33), yürēnizde (VIII/109), gaşınız_ıman (VIII/112), hasdañızı (XI/58), siziñ dedeñize (XI/86), harşlīñız (XII/21), eviñizi (XII/32), ikiñizi (XIV/53), adlarıñızı (XXV/112), derdiñiz (XXV/203), sahabıñız (XXIX/150), çocūñuzu (XII/42), suyuñuz (XVI/28), goñşuñuz (XXI/25), bildūñüz (III/2), gēTdūñüz (VIII/111) vb.

Çokluk 3. Şahıs: sııduKları (I/29), danaları (III/58), gulaḫları şeylerini (IX/19), havuzları (XVIII/89), ílk çocuḫları (XXIX/122), raadları (XXXI/31), olduḫlarını (XXXIII/10), büşüdüKleri yemē (VIII/22), tariF_eddúKleri (XI/7), garınnarı (XXV/307) vb.

1.5. Aitlik Eki: {+ki}

Yapım eki özelliği de taşıyan ek, çekim eklerinden sonra gelmesi nedeniyle çekim eki görevini de üzerinde taşır. Bölgemiz ağızlarında yazı dilimizdeki kullanımının yanında {+hı}, {+ kı} şekilleriyle kalınlık incelik uyumuna da uyar:

ırahḫdaki (XII/23), toḫaddaki (XII/41), aşşādaki (XXIV/105), yedi yaşındaKi (I/10), seniñki benimkini devürdü benimki seniñkini devürdü (II/7-8), şindiki (III/43), o zamanki (IV/35), yúKsek yerdeki (VI/11), ziledeki (V/44), aḫlındakileri (X/41), şu ortadaki (XXVIII/104), ğurbedteki (XXXI/12), şundaki (XXXIII/22), ardındaki (XXIII/30), düñkü (XXII/31), şu ğarşiki (XXII/44) vb.

1.6. Soru Eki

İsmi fiile bağlayan soru ekinin bölgemiz ağızlarında kullanımı ölçünlü Türkçede olduğu gibi {+mI⁴} şeklindedir:

dúñlere mi yoğ_ısa gendü yēmē? (III/20-21), helimeniñ gardaşı mı oluyoñ? (V/39), hacı beKdeşe giden var mı (VIII/115), ali kāhıya mı la? (XI/1-2), iran mı artu ırak mı? (XI/48), harşlīñız var mı? (XII/21), tanıyoñ dē mi? (XIII/47-48), dam mı yol mu bellü dóól_üdü (XVI/11-12), o úş_gayalu mu la? (XVI/27), kimse yoḫ mu onnarda? (XXI/25), bir damla su yoḫ mu? (XXV/163), gelini oluyo deĝúl mü? (XXVI/29) vb.

2. Zamirler

Zamirler; kişi, dönüşlülük, gösterme, soru ve belirsizlik kavramları vererek varlıkların yerini tutan kelimelerdir.

Zile ağızlarının başlıca zamir çeşitleri ve çekimleri şu şekildedir:

2.1 Şahıs Zamirleri

1. Teklik Şahıs:

Yalın hâl: ben de o yaşlardayım (I/7), ben (XXIX/56), ben tārīhden neden ağnamam (II/1), elli senelīk maslātı ağnadırım ben (V/1-2), ben böyle dēyomuşum ki (XXIX/150), ben sırıdurkene yanıma çıhdı (XXVIII/107) vb.

İlgi hâli: benim (I/4), benim cemile deöl (I/39), benim gannım āriyo (IV/5), benim dörd dene gelin bi dene gızım var (XXXI/25), benim anam dēyeydi ki (XXIX/44), türkiyenin her tarafında benim mangalım var (XXVIII/95), benim bacım var ıdı (XXVI/56), benim gençlik yılım olmadı ki āzını yedúum (XXIV/4) vb.

Yükleme hâli: beni dünyā getüren anam (I/13), ecúg geşti ya beni (V/41), beni davul unan getirdiler (VII/6), beni neye uyarTdın diyo (XI/10), o beni beāndi canım (XVIII/43), beni ēyi biliyosuñuz (XXV/202), köyü yaħacā ıdı beni almasa (XXXII/22) vb.

Yönelme hâli: Şahıs zamirleri yönelme hâli eki aldığında genzel damak ŋ'sinin etkisiyle yanında bulunan ünlüler ince sıradan kalın sıraya girer:

bana bir elçi gerek (XXV/58), bana bir vesiyeti var yavrum (XXV/184-185), avcu boy çukuru gaz, dedi baña (II/37), soğna baña bi heb yazdı (VI/7), garı baña hiç ses vërmedi (VII/42), baña bi tas su ğetürün (XII/34), baña elleme dēmiş (XXIV/38), baña bi tâne yımırta gırsarıñız (XXIX/144-145), baā (XXXIII/8) vb.

Bulunma hâli: bende de aynı hîle (I/17), bende; şeker, tansiyon, her şey var (XVIII/46-47), sıra bende (XXV/159), bende dökúmāne var a (XXVIII/125) vb.

Ayrılma hâli: benden soğnaki nöbetçi gāldi (II/32-33), aynı böyle bilgi aldılar benden hemşireler (XVIII/47), olanı benden isdiyolar işde (XXIII/39), memrun

musuñ benden (XXV/170), beni benden soruñ (XXIX/82), bizim kıoyuñ derdi benden de çoğmuş (XXX/31) vb.

2. Teklik Şahıs:

Yalın hâl: düşmanı vurduñ sen dedi (II/37), sen buña mukāyad ol deyin (VII/40), yānı sen de biliyoñ (IX/6), sen bi fıceK manisi söylediñ (IX/35), sen neyiñ necisisiñ diyolar (XI/56-57), sen hızır mısıñ, 'nesiñ? (XII/40), ula sen ne yatıyoñ? (XIII/30), sen hangi yüz üne geldiñ (XXV/141), sen baã sor (XXXIII/8) vb.

İlgi hâli: Bölgemiz ağızlarından derlediğimiz metinlerde “senin” şeklinde diş eti n’siyle kullanımı değil de damak ɲ’li şekliyle kullanımı vardır: seniñ gapıña geliyo (IX/44), seniñ araduğuş (XI/4), seniñ yanıña (XI/36), seniñ isdēñ ne? (XI/57), seniñ malıñ bacānı ğavura ...(XXIII/24), seniñ eviñi ğórmeye (XXIII/74), seniñ yoluña (XXV/61), seniñ taraflıñı seşdim (XXV/133) vb.

Yükleme hâli: seni biz iydama garer verdúk (XXIX/25-26), ben seni arıyı arıyı bu zaman buldum dēyi (XI/8), seni eletü dēyo (XI/51), adama seni iKna ediyom ya? (XIII/8), emme seni ben nērden alıyım (XXIII/31), ğózüm ğórmesiñ seni (XXV/141), iki yüz elli kere seni içeriye aTduğ (XXIX/26), ben seni emmim ğızı (XXXI/70) vb.

Yönelme hâli: Yazı dilimizde bulunan “sana” şekli seyrek olarak kullanılmakla birlikte bölgemiz ağızında damak ɲ’li şekli kullanılmaktadır: sana hizmet eTsiñler (XXV/233-234), nası tārif ediyim ki sana (XXXIV/8), yañ saña ne diyen var (I/41), sen baña bağ ben de saña bağıyım (VIII/96), ben saña ĩzāh ēdecēm (XIII/6), o buñaldūndan dolanmış saña (XVIII/74), íneK saña bi dana dahı ēder (XXIII/31), nālet olsun saña dediler (XXV/74), saña dedi dörd dene eKmeK goyacām (XXIX/1), daa nası bi şey ğonuşuyum ki saña (XXXIV/5) vb.

Bulunma hâli: yüzúk sende mi? (XXXVI/45), sende ne var? (MDD), vb.

Ayrılma hâli: senden memrunum (XXV/170), senden artu ağılım kesdi (XXVI/98), senden memrun olsun (XXV/171) vb.

3. Teklik Şahıs:

Yalın hâl: ben de o yaşlardayım o da (I/7), yeşillik sulamıya geTdi o demin tanker_inen (II/44), o da böyle bi bizim gibi bi vallıhlı sülâle_y_imiş (IV/31), o yedürüyodu (VIII/4), o gelmesin dèyolar (XI/40), ondan soğna o bi gahıyo yañ_üsdü dönüyo bi saã genleşıyo bi sola (XIII/31) vb.

İlgi hâli: Yazı dilimizdeki gibi dış eti n’li biçimi olan “onun” şekli seyrek olarak kullanılmakla birlikte çoğunlukla damak ı’lidir: onun gózlũ (XVIII/21), onun babası (XXV/320), onun_arhadaşı (XXXIII/50), onun_ahrabaları (XXXIV/48), onun yüzünden (X/4) vb.

Yükleme hâli: onu siz bulamazsınız (II/44), nerde gız var_ımış onu ısırmıya gèdiyolar_ıdı (IX/21), onu evinden_alıyolâr (IX/32-33), beş denesi de onu yaḥalıyo (XX/44-45), onu da eşi tarafından, cãdi eşi tarafından zehilledTiler (XXV/52-53), onu gólúḡe bindüdüm (XXIX/175) vb.

Yönelme hâli: Karapapak-Terekeme ağzında “ona” şekli yaygındır. Bu ağız bölgesinin dışında genellikle damak ı’lidir: ona ben yetişTim (XXXIII/38), oḡa doa mı ettúk ki o_ḡún (II/40), oḡa bāşış veriyolar_ıdı (VIII/19), oḡa neler ediyolar_adama (IX/50-51), oḡa da dèmişler ki (XII/17), oḡa gelin_étmişler (XII/38), oḡa üş biñ dirhem para vereceḡm (XXV/78) vb.

Bulunma hâli: Yazı dilimizdeki şekliyle aynıdır: on_üş sene çalışdım_onda (XXVII/5).

Ayrılma hâli: Yazı dilimizdeki şekliyle aynıdır: ondan bi parça bi_şey getürüyoduñ (XXIV/35), ondan yardım_isdiyeK dèdiler (XXV/219).

1. Çokluk Şahıs:

Yalın hâl: Yazı dilimizde olduğu gibi tek şekli vardır: gızım sen_isdersen biz erürüg (I/15), oninen gúdek gúderdúk biz (II/6), biz çifçiyúk (IV/12), biz bacılık diyoḡ_a (VIII/5), biz üç elti_y_ıdúk (X/42), biz şama_gèdiyok diyo (XI/34), büyük şehillerde dèyince biz yaşayamag da góremeK de (XXVII/18), biz nevrúz gūnaḥ die gutlamıoḡ (XXXI/9), biz işkefe yaparıḡ (XXXI/18) vb.

İlgi hâli: bizim gendi ayrı gendimize göre de arabamız var (XXXI/32),g algucı oynarduk bizim zamānımızda (II/6), bizim kóyún üşde ikisi malın dādadır (V/14),

bizim cemimiz_eyce ağır_anam (VIII/42), bizim kóylüler daalmışlar (XI/13), bizim lafımızı ediyo dèller (XXIII/73) vb.

Yükleme hâli: Yazı dilimizde olduğu gibi tek şekillidir: sırtüstü süründürürlerdi bizi (II/28), bu bizi tanıdu (XI/45), gayığ_ınan bizi aTlat, demiş (XII/59), orda bizi gōallar dedim (XIII/1), ama bizi ürüsdem_ağa görüyo (XVIII/63), bizi bu zālimiñ_elinden gurtar (XXV/56), bizi tallaya saldılar (XXIX/168), bizi burda górdü (XXXIII/51) vb.

Yönelme hâli: Yazı dilimizde olduğu gibi tek şekillidir: bize bağlantıSı var (I/33), bize yetiyo işde (III/58), bize diyo birez yollug ver (XI/34), gızlar bize dolanıyodu (XVIII/71), çok gelib gēdiyolar_ıdı bize (XXI/27), o ağacı yasağ_eddiler bize (XXV/300), şu bize gúnaf, şu bize dōru (XXIX/44-45), bize gösderdi ğamarada (XXXIII/51) vb.

Bulunma hâli: o bizde yok_işde (IX/45), bizde öle (IX/51), bizde bi_teK bu işde (XXI/31), bizde dèller_aşuya gereK górdü de gēddi yāni tosunuñ yanına (XXIX/68) vb.

Ayrılma hâli: şimdi onun_aħrabaları bizden_ememin torunu (XXXIV/48), adam_öyle asgerliK_istiyodu bizden (II/28), ...zopa var_ıdı bizde (II/30), bizden vazgeçer (XII/70), bizden büyüğ_üdü (XX/55) vb.

2. Çokluk Şahıs:

Yalın hâl: Yazı dilimizde olduğu gibi tek şekillidir: onu siz bulamazsınız (II/44), siz kete diyoñuz (VIII/13), siz isdanbulda mı şeydiyoñuz? (X/40), siz delüğannu beāñmediñiz mi? (XVIII/43), siz susamışdırsınız_açıgmışdırsınız (XXV/112), siz mayalı yaparsınız (XXXI/18), èyi siz ne yabdıñız (XXXIV/55) vb.

İlgi hâli: Yazı dilimizde bulunan “sizin” şekli Karapapak-Terekeme ağzında yaygın olmakta iken diğer ağız bölge ağızlarında orta ve arka damak η’lidir: sizin köyünen (XXXI/81), mesdi var_ıdı sizin köyde (XXXI/82), sizin köy zāten çoğu mal ne baħmıyolar (XXXIV/58) vb.

Yükleme hâli: Yazı dilimizde olduğu gibi tek şekillidir: ben sizi togada geri gónderecām, demiş (XII/21), sizi bizi yaradan allah verü padişah, demiş (XII/49), sizi ac susuz goydum (XXV/140), ben de gèdem de sizi doyuram (XXIX/151).

Yönelme hâli: Yazı dilimizde olduğu gibi tek şekillidir: ben size aġnadıyım_ı? (VIII/121), bi de size şunu dèyim_ı? (XIV/51), siz böyle èderseniz ben de öyle èderim size (XXIX/162).

Bulunma hâli: bu sizde var m_ola? (IX/45).

Ayrılma hâli: ben_af diliyorum sizden, dèdi (XXV/147).

3.Çokluk Şahıs:

Yalın hâl: Yazı dilimizde bulunan “onlar” şeklinin yanında ilerleyici benzeşme sonucu meydana gelen “onnar” şekli de yaygın olarak kullanılmaktadır: onlar hem zamaġ_èdiyolar_ıdı (VIII/11), onlar da o sudan gelen gızı o adama vèrmişler (XII/37), onnar saldı, ben çocūnuzu gurtardım (XII/41), şeyde ħanı onnar gayıġa biniyo ya (XI/39), onnar şimdi on ġuñ.. (XXV/20), onnar gelerdi bize (XXXI/83) vb.

İlgi hâli: “onlar” ve “onnar” olmak üzere iki şekil kullanılmaktadır. Bölgemizde ilgi hâli ekinin damak ŋ’li şekli kullanılır: onnarın nikahını ġıydı (XXV/196-197), onnarın da mobilya tükānları var_ıdı (XXXI/59-60), onların hebsi biTdi (V/25), onnarıñ_āzı uzun (VIII/130), hızmāTçıları oluyodu onnarıñ da (XX/55) vb.

Yükleme hâli: “onları” ve “onnarı” şeklindedir: onnarı misāfir_edeller_ıdı (X/17), anne diyi ben buriya onnarı nası getiriyim (XXI/10), onnarı ev saġabı eddim (XXIII/4), onnarı da berāberinde gótürdü (XXV/64), şeytan ġandırdı onnarı (XXV/302),g aç ġişi geliyo onnarı ġófsek (XXX/39), onnarı gezmiye çeltē gótürüyöġ (XXXI/37) vb.

Yönelme hâli: “onlara” ve “onnara” olmak üzere iki şekil kullanılmaktadır: onnar da onlara yımurta verüller_ıdı (X/22), onnara demez mi: ēsúġ gomutanım (II/38), onnara yemeK verüller_ıdı (X/19), onnara heb sorġu var_ımış (XIV/7) vb.

Bulunma hâli: “onnar” şekli görölmektedir: onnarda bizim malımız melalımız yoġ_onlaruñ ucun dèmiş (XII/42), kimse yoġ mu onnarda? (XXI/25).

Ayrılma hâli: “onnar” şeklinde görülmektedir: onnardan önce devrüş_ali dedem gelmiş (XXV/357).

Bölgemiz ağızlarında zamirler “gibi”, “için” gibi edatlara ilgi hâli eki ile bağlanmaktadır: bizim gibi bi vallıhlı sülâle_y_ımiş (IV/31), onuñ_uçun (XI/75), onnarıñ_uçun (XXVII/53), benim gibi (IV/17), seniñ gibi (IV/38) vb.

Ancak bu edatlara ilgi hâli eki almadan da bağlanılan örnekler vardır: ben gibi (III/36), sen gibi (III/50), onnar_ınan (XXXIII/43) vb.

2.2. İşaret Zamirleri

Kişi isimleri dışındaki varlıkları işaret eden, yerini gösteren zamirlerdir. Başlıca işaret zamirleri: bu, şu, o; bunlar, şunlar, onlar’dır. Bölgemiz ağızlarında bu şekillerin yanında işaret zamirlerinin çokluk şekillerinde ilerleyici benzeşme sonucu “bunnar, şunnar, onnar” şekillerine de sıkça rastlanır. Ayrıca bölgemizde “şu” işaret zamirinin “şo” < (uş ol) şekli de görülmektedir. Bu kullanım Zile ağızlarını Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi’ne yaklaştırmaktadır:

Teklik

Yalın Hâl: bu ne demeg_oluyū (I/4), geçim gaynāmız bu (IV/18), bu sizde var m_ola? (IX/45), şu şu vardı ya, neydi lan? (XXII/2), ay şu baba_y_ımiş bu o baba_y_ımiş denmiyo (XXIV/26-27), şu yoñ, bu yoñ (XXVIII/115), o çok gūzel (XXVIII/84) vb.

İlgi hâli: biri antalyada bunun babası (XXXII/33), kışın gēdiyom_onun_orde ğalıyom (XXXII/34), dibine su govardıñız mı bunuñ? (XI/17), onuñ cam gibi suyu biriķiyo (VII/23) vb.

Yükleme hâli: dibine devürsün bunu (XI/18), bunu eşde erzurumda tob gótümüş dēdim (XIII/15), ama şunu eĝāk dēmiş (XXIX/54), he onu da ēyce ğarışdırıyog (III/27) vb.

Yönelme hâli: sen buña mukāyad_ol deyin (VII/40), in_işde bañale şuña dedim (I/35), üç helki dōrd helki oña goyok (VII/21), oña gurban_olduğum danuşuk dāi deller (VIII/75) vb.

Bulunma hâli: şunda yapıyo, bunda yapıyo (XXVII/50), soyuğ_aylar geşsin_onda gelin diyo (XXXI/37) vb.

Ayrılma hâli: bundan yemen, dēdi (XXV/293), şundan_ilkin youruyoduñ_o hamuru (XXVI/50), bir tâne tahıl bulamayacağ_uduñ biz_ondan (XXV/99) vb.

Çokluk

Yalın hâl: “onlar” şekline rastlanmamıştır. dağda yaTdı bunnar (II/2), aha şunnar heb tātılde (XXII/34), dōğüşüdük, çekışidük, onnar biddi (V/19), he onnar_olur (III/5) vb.

İlgi hâli: bunnarın sıvasda gaynağlarda gayıdları var (XXV/355), onnarın_üsdüne o gadar torpağı yıyolardı (XVI/13), bunnarın_ev gadar yoñ (I/34) vb.

Yükleme hâli: işde bunnarı yeyib gēdiyok (XIX/5), melemen yapıyog, onnarı guruyog (VII/16), yeşil fasilye olur ya onları ğurudarıñ (XXXI/20)vb.

Yönelme hâli: bunnara bi guruş para almazlar (XXV/26) vb.

Bulunma hâli: Derlediğimiz metinlerde örneği yoktur.

Ayrılma hâli: bunnardan bi özür dile (XXV/138).

Derlediğimiz metinlerde örneği az olmakla birlikte işaret zamirlerinin “kadar, gibi” edatlarına bağlandığı görülür:

o gadar (XVI/13), bu gadar (XXII/41), bunun gibi (XIII/38), bunuñ gibi (XIII/41).

2.3. Dönüşlülük Zamiri

Şahıs zamirlerinden daha güçlü anlam taşıyan dönüşlülük zamirleri, yapılan işin yapan kişiye döndüğünü gösterir. Dönüşlülük zamirleri de tıpkı şahıs zamirleri gibi isim çekim eklerini alarak çekime girerler.¹¹⁵

¹¹⁵ Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s. 398.

Bölgemiz ağızlarında dönüşlülük zamiri g- < k- değişmesiyle meydana gelen “gendi, gendü” kelimeleridir. “kendi” şekline daha az rastlanılmaktadır:

kendi (IV/25), kendi oğlları (XXV/199), kendimi (I/22), kendisi (XXV/201), biz kendimiz (XXXV/12); gendimize (XXXI/32), gendine (XXVII/51), gendisi (XXXIII/30), gendü (III/21), gendümü (VI/1), gendüne (XXVI/69), gendüm (XXVI/103), gendümü (XXVIII/137), gendünü (XXX/51) vb.

2.4. Soru Zamirleri

Soru yoluyla isimleri temsil eden, onların soru olarak karşılıkları olan zamirlerdir. Yazı dilimizde olduğu gibi, bölgemiz ağızlarında da soru zamirleri “kim” ve “ne”dir. Bunun dışında isim hâl eklerini alarak da kullanılabilirler. Bölgemiz ağızlarında “ne” zoru zamirinin, kapalı e (nè) şekline de rastlanır:

kimlerden gálme kimleri şey (IV/35-36), kimiñ nesisin yavrum, didi (V/37), bunnar kim idi (XII/16), kimin üsüyin diyim (XXII/3), ben kime verüsem oña vereK (XXIII/49), kim idi? (XXV/50), gôğ ğubbede kim var ıdı? (XXV/272), bu başındaki tac kim? (XXV/287), kim neylesin, herkeş sanatında (XXVII/29), siz kimlerdensin ğı? (XXXI/65), kim kimi tanırdı ğayrı geşdi ğayrı (XXXIII/47), bu ne demeg oluyū (I/4), fahır ne olur? (VI/18), oña ne diyolar ıdı ki ğı (VIII/13), gurd ōlu deyi neye diyolar (VIII/121), merduana dakıyolar yozucuyu saā ne deyim (IX/46), elif eciniñ, neyi oluyo (XI/2), orıya neler dēyo biliyon mu yaradan? (XIV/58), . mesele başga ne deyim ben burda (XXVIII/88), ēyi siz ne yabdıñız (XXXIV/55), yirmi yaşında evlense nè ēder (I/9), annaşmasağ nēydeceğ mecbur annaşduğ (III/41), nēydiyolar (IX/21), ben nēye izin vermiyom dēdi (XXIII/11) ben nası bulu, nereyi buluyum (XI/50) vb.

Soru sıfatlarının iyelik şekilleri de soru zamiri olarak kullanılır:

bāñ neresinden, hañğından aldıñ (XI/19), bu adamlar neyiñ nesi? (XII/16), hañğısı gōzel imiş (XI/82) vb.

“hani/hanı” kelimesi “nerede” anlamında soru zamiri olarak kullanılmaktadır:

hanı onbaşılar da hanı çauşlar (XXX/22).

2.5. Belirsizlik Zamirleri

Varlıkları belirsiz olarak temsil eden zamirlerdir. Bölgemiz ağızlarında örnekleri çoktur.

“kimse” ve “herkes/herkeş” belirsizlik zamirleri başta olmak üzere şey/şey, falan, filan, filanca, falanca, ne/ney gibi kelimeler görülmektedir:

bizim kóyde kimse beK yok yavrum (III/35), kimseye bi cezā müzā yaPmayaragdan (XIV/9), kimseye maḥana bulmaṇ (XIV/40), kimse yoğ_u du (XV/17), herkes gışın gèdiyi (III/37), herkes birbirinden rāzı oluyo (XVII/55), herkeş millet yataşdānı çalıyodu (VII/8), herkeş yerine çekilmiş (XIV/20), nēyder herkeş kendüne eder bacım (XXVI/68), şōle bē_şey dēr_ıdı (I/1), ben bē_şey almıyom (XII/12), biz çok şeyiddúk onnarı (XV/17), amasya falan (XXVIII/24), meyva ağaçları falan var (XXXIV/43), filan kóy baṇa (X/16), filanca māraya gir dēyo (XXIX/107), ney de ne desi (VI/5), o teleózun ney diyi onu gózlemeye_ğèddúk (XXVI/35) vb.

Bölgemiz ağızlarında belirsizlik zamiri olarak kullanılan pek çok kelime, iyelik eki almış belirsizlik sıfatı olarak da kullanılmaktadır:

kimi teKKede açıyodu orucunu, kimisi böyükler logma yedürüb... (VIII/58), kimisi aşşā veriyodu, kimisi sohulara bırakıyodu òle (VIII/56), bitānesi pehlivan_ımış. genşden biri (IV/46), çocūṇ biri orda biri ziliye geldi (X/5), hepisinden özür diledi (XXV/139), beni başgasına vermen dēyi (XII/36) vb.

Bir kelimenin başına ilave edilen m- ünsüzüyle kurulan ilaveli tekrar grubunda da ikinci kelimenin belirsiz bir varlığı ifade etmesinden dolayı belirsizlik zamiri olarak değerlendirilir:

ókúz_ünen mükúz_ünen (VI/17), ineK müneK (IX/9), duz muz (IX/23), eKmē mūgmē (IX/25-26), suyu muyu bol_u du (X/7), diliṇi miliṇi (XIII/2), dāmad mūmad (XXXVI/29) vb.

3. Sıfatlar

İsimlerin önüne gelerek onları niteleyen veya belirten sözcüklerdir.

3.1. Niteleme Sıfatları

Varlıkların nesne vasfını veya hareket vasfını gösteren sıfatlardır. Hareket vasfını gösteren sıfatlar, ileride de göreceğimiz sıfat-fiillerdir. Nesne vasfını ifade eden niteleme sıfatı örnekleri ise şöyledir:

bi kóúú durum (I/19-20), topuzuz_odun (II/5), bəyaz gelinnik (III/17), yaş tarana (III/24), demli çay (IV/9), gara éllez (IV/38), gara_āşlar (V/36), yavan_eKmeK (VI/18), siyah bürúk (VII/5), böyük variller (VII/20), seleli çöreğ_oluyodu (VIII/13), yaşlu adam (IX/23), guru yiyeceK (X/19), hasda genç (XI/62), sakalı döşünde bi ağ sakallu ıhtıyar herif (XII/18-19), talebe genşler (XIII/38), ğuru gemúğ (XIV/36), ısıcag su (XVII/26), yoğa daş (XX/38), id burunlu birisi (XXV/253), böyük şehillerde (XXVII/18), büyük büyük ğazanlar (XXXI/6), bi gıllı pos (XXXVI/7) vb.

3.2. Belirtme Sıfatları

3.2.1. İşaret Sıfatları:

İsimlerin önlerinde yer alarak onları işaret eden sıfatlardır. Bölgemiz ağızlarında bulunan işaret sıfatları yazı dilimizde olduğu gibi bu, şu, o'dur. Bölgemizde “şu” işaret sıfatının “şö” şekli de mevcuttur:

bu şeker (I/11), bu fasüllelerden (III/22), bu kóye (IV/29), bu yol (IV/44), bu maallede (VIII/25), bu zaman (XI/8), bu sürgúúner (XII/16), bu din (XIV/2), bu işe (XXIX/41), bu yaşınlarda (XXXIII/41), şu yaşlarda (I/7), şu ekmeği (XII/67), şu teker (XXIV/24), şo şehirden (XI/49), şö tallayı (XXII/37), o kóbrü (XXII/45), o adam (XXIII/28), o sâdeyi (XXV/221), o teleözün (XXVI/35), o melmekedde (XXXIV/29) vb.

Bölgemizde tek bir örnekte görülen dikkat çekici bir kullanım da “buralarımız” kelimesinin “bu aralarımız” şeklinde kullanılmasıdır: bu aralarımız (III/20).

3.2.2 Sayı Sıfatları

İsimlerin önlerine gelerek onları sayı yönünden belirten sıfatlardır:

bir gún (VIII/1), bir ficeK manisi söylüyo (IX/35), beş_şüz_aldmış bir yılında (XXV/41), iki çocū (XXV/63), iki metire (II/38), iki yüz_elli hāne (V/27), üç beş sefer (VI/11-12), üç helki (VII/21), dörd beş gún (VII/23), yiğirmi dörd saad (XII/73), beş gız (XX/44), on gún (XXV/20), yüz_on beş, yüz yirmi senelih (XXXIV/31), birinci gününen (XXV/154), beşinci gapı (XXV/282) vb.

3.2.3. Soru Sıfatları:

Varlıkları soru yoluyla belirten sıfatlardır. Bölgemiz ağızlarındaki örnekleri şöyledir:

ne yemeKler yapıyoruz (XXXIV/9), ne hācı beKdeşi arıyoñ_a (VIII/119), gaÇ yüz senelík (XXVIII/80), gaç gişi (XXX/26), hangı mühüTden (XI/17-18) vb.

3.2.4. Belirsizlik Sıfatları:

Varlıkları belirsiz bir şekilde bildiren sıfatlardır. Bölgemiz ağızındaki belirsizlik sıfatı örnekleri şunlardır:

bütün kóylerin_ismi (XXV/353-354), bāzı yèllerde (XXVIII/131), bāzı köylerin_ismi (XXXIV/25), her_evliyāyı (VIII/76), biraz uzağ (I/34), birez poşed_üzüm (XI/15), birez para (XII/6), çoğ yaşlı gadınnar (XVII/67), hēç_iş yok (III/55), bir gún (XVII/90), filan kóy (X/16) vb.

5. Zarflar

Zeynep Korkmaz’a göre; “Zarflar fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözlerden önce önce gelerek onları, yer, yön, nitelik, durum, azlık-çokluk bildirme, pekiştirme ve sorma gibi çeşitli yönlerden etkileyip değiştirerek anlamlarını daha belirgin duruma getiren sözlerdir.”¹¹⁶

Erol Öztürk, Tokat ağızında yazı dilinden farklı birleşik zarf-fiil unsurlarını eklerin birleşmesi ve genişlemesiyle oluşanlar ve edatların eklerle birleşmesiyle oluşanlar olmak üzere iki başlık altında toplar.¹¹⁷ Bu zarf yapıcı ekler Zile ağızında da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Karşımıza çıkan başlıca zarflar şunlardır:

¹¹⁶Zeynep Korkmaz, *a.g.e.*, s.427.

¹¹⁷ Erol Öztürk, *Tokat Ağızında Bazı Zarflarla Zarf Yapıcı Ek ve Edatlar*, BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2020, Cilt: 20, S 4, s. 955-69.

yaPmayaragdan (XIV/9), oturub durukene (XII/28-29), çimmedene (VIII/29), bitenece (XX/83), gelesiyece (MDD), furmayınan (MDD), ağnaddım mı (XXVI/17), deñiziñ_ortasına beri (XI/42), şuşa öte (MDD), sıradan_ğrı (XXXVI/15), şordan_arı gelmiş otumuş (MDD),

4.1 Yer Zarfları:

Fiilleri yer, yön bakımından ifade eden sözcüklerdir. Genellikle bünyelerinde {+ArI} yön gösterme hâli eki bulunur:

dışarı çıkıncık heP dışarıya geTdiler (X/1), dallarına geri asılıyo (XI/20), geri_ğeldi (XXVI/89), çatudan geri indüdük (XXVI/93), dışarı çıkacām (I/23), yokarı çığduk (XIII/37), buluddan_aşşā süzüldü (XXV/222), geddi ya beri (XIII/24) vb.

4.2. Zaman Zarfları:

Eylemin ne zaman meydana geldiğini bildiren zaman isimleridir. Birçok şekli olan bu zarfların bölgemiz ağzındaki başlıca örnekleri şunlardır:

dün, aḥşamaca...nıñkiler... (XVIII/38), yarın durusa bir gún ben_oruca galḥacām (XXIX/74), yārin, dēyo; o mezerliḡ vardıñ mı_y_ıdı... (XIV/63), yārin da geḡebilirseñ ziyāred_edebilirsiñ türbeleri (XXV/37), şindi yalan söylemiyim ana (XXVI/16), şindi sanat daḡ antike olacag (XXVII/25), cumā gúnü cumā namazı ḡılınır (XXXI/3), dúúnler cumaṣū gúnü başlar (III/3), aḥşam bindallı geýer gelin (III/19), āşam_eve_ḡelüfúk (XX/35), zabahı vardım_orıya (XIII/38-39), yeşillik sulamıya geTdı o demin tanker_inen (II/44), ḥālen de kesiyom hē (II/13) vb.

“bu” işaret sıfatı ve “gün” isminin birleşmesinden meydana gelen ve bölgemizde birtakım ses değişikliklerine uğramış “bugün” kelimesi, zaman zarfı olarak kullanılmaktadır:

bóḡún müsefürüm_olacāñız, demiş (XII/47-48), bóón bu bozulmuş yab dēyi (XXIII/66), bóḡün nēydecēm (XXIX/167).

bıldır (<bir yıldır) “geçen yıl” kelimesi de bölgemizde sıkça kullanılan zaman zarflarından biridir.

4.3 Durum Zarfları (Hâl Zarfları):

Cümle içinde fiilin anlamını hâl, tavır ve nasıllık yönlerinden etkileyen zarflardır. Her türlü vasıf ismi ile eşitlik ve vasıta hâli eki almış isimler hâl zarfı olarak kullanılabilir.¹¹⁸

Bölgemiz ağızlarında kullanılan durum zarflarından bazıları şunlardır:

bi güzel sarmışlar_ammā (I/28), ben böyle aldım böyle veriyom (II/34), iyice güzel_oluyo (III/26), bidā dedim_armudu erúşú böyle yeme (IV/10), güzel güzel geçiniyok (V/6), çok doğuşdúk (V/23), giderken zor gèdiyom (VI/11), o suyunu zèl_alıyok (VII/23-24), biyu da seğırderek teKKeye_ğidiyoduk (VIII/52), keleglerini şeydiyolar cangır cangır (IX/19-20), öyle gèdeller_imiş (X/39), bunu durmadan delürdüyolar de (XI/5), o sizin dedeñize de fidan bacıyı vermişler ellēm (XI/86), yedúkçe çoluyodu (XXVIII/31), muntihali yıhanmasaK gine zaman zaman temizlī incelenir (XXXI/53), epeyden de kesmiyolar_elleğem gayru (VIII/74) vb.

4.4 Azlık-Çokluk (Miktar) Zarfları:

Fiillerin, fiilimsilerin, sıfatların veya kendi türünden zarfların anlamlarını miktar yönünden tamamlayan, azlık-çokluk ifade eden zarflardır. Bölgemiz ağızlarındaki başlıca örnekleri şunlardır:

eñ iyi ilçesi_y_idi (XXVII/42), eñ fazla hılay_oynaniyi (XXVIII/75), daha devam_edyog (XXVII/16-17), nası bi_şeyler_annatıyım daha (XXXIV/28), dā iki gún_oldu geleli (XXV/1-2), dilimizi gonaşak ki birez lezzetli olsun barı (XXXIV/36), yaşlular daa çoğ bahıyodu (XVII/69), çoğ zollanurdum (XVII/81), çoğ_eyce gardaşıım (XXII/6), na_gadar kúser_evlādına (III/13) vb.

¹¹⁸ Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 124.

4.5. Soru Zarfları:

Fiiller başta olmak üzere, sıfatları ve zarfları soru yönüyle belirten zarflardır. Bölgemiz ağızlarındaki örnekleri şunlardır:

bu yāmur ne uçun yaar_ımış biliyo_ınu? (XIV/40-41), ne üçün buralar sivrisineh yataı olar? (XXXIV/38), cemler nasıl yapılması? (XVII/54), bu aslandan nasıl gurtulalım? (XXV/217), niye nası evleniyo_ gözünü yedúúm? (XXVI/9), beni de nası ahyı, nası everdi? (I/16), nası eddi_ı, nası amaliyatını geçirdi_ı? (XVIII/47-48), o adamı_ahını niye alıyo_ı? (XVIII/73), būdayı niye sadmıyo_ı? (XIV/49), neden yasa_ı eddi_ıni biliyo_ıuz mu? (XXV/300), ne zaman_ımcā_ı_öğünde darda oldu_ı zaman galısa_ıız_ıorda... (XXV/181-182) vb.

6. Fiiller

Fiiller, varlıkların zaman ve mekân içindeki her türlü iş, oluş ve durumlarıdır. İsimler varlıkları kendileri ile var olan unsurlarken; fiiller, varlıklarını ancak isimlere borçludur. Hareketleri soyut olarak karşılayan fiil kök ve gövdeleri anlamlı ancak tek başına kullanılamayan dil birlikleridir. Kullanış sahasına çıkması için kip ve şahıs eki olarak çekimlenmeleri gerekir.¹¹⁹

Dilimiz fiil bakımından zengin bir dildir. Türkçede, genellikle başka dillerden fiil unsurunun dilimize girmediğini görürüz. Bu bakımdan fiiller, Türkçede çok önemli bir yere sahiptir; onlara âdetâ dilimizin belkemiğidir diyebiliriz.

5.1. Fiil Yapım Ekleri

5.1.1. Fiilden Fiil Yapan Ekler

a) {-mA}: İşleklik derecesi en geniş olan fiilden fiil yapma ekidir.¹²⁰ Olumlu fiilleri olumsuz hâle getirir:

çıkadmadım (I/26) < çık-ar-t-ma-dı-m , galmadı (II/11) < kal-ma-dı, yaPmaduğumuz (II/12) < yap-ma-duğ-umuz, olmaz mı (III/11)¹²¹ < ol-maz,

¹¹⁹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s.280.

¹²⁰ Yapım eki olup olmadığı tartışılmalı olan bu eki, genel kabule uyarak fiilden fiil yapım eklerinden biri olarak değerlendiriyoruz.

¹²¹ 3. Teklik ve çokluk şahısın geniş zamanının olumsuzu –maz/-mez'dir.

annaşmasaŋ nêydeceŋ (III/41) < anla-ş-ma-sa-n , uyumadı (IV/7) < uyu-ma-dı, göç olayı olmasa (V/24) < ol-ma-sa, hâk_aramaŋ (VIII/109) < ara-ma-y-ın, dağmazsa (IX/14) < tağ-maz-sa, başlamamışlar (XI/55) < baş+la-ma-mış-lar, uğramadümüz (XIII/46) < uğra-ma-dık-ımız, yazmadım (XXX/48) < yaz-ma-dı-m, yıhanmasaK (XXXI/53) < yıka-n-ma-sa-k, çaldırmazlardı (XXXV/15) < çal-dır-maz-lar-dı, almıyı (I/41) < al-mı-yor¹²² vb.

b) {- (I⁴)n-}: İşlek bir fiilden fiil yapım ekidir. Edilgen ya da dönüşlü fiiller yapar:

alınan (I/4) < al-ı-n-an, hazıllanıyō (III/15) < hazır+la-n-ı-yor, bölündü (V/7) < böl-ü-n-dü, görünen (VI/11) < kö-r-ü-n-en, yeniyodu (VIII/3) < ye-n-i-yor du, sayıcımız_oynanıyodu (IX/16) < oyun+a-n-ı-yor-du, billeniyâlar_ıdı (X/25) < bir+le-n-i-yor-lar-dı, denür_ümüş (XI/33) < de-n-ir i-miş, odağlanıyosuŋ (XXV/6) < odağ+la-n-ı-yor-sun, büründü (XXV/72) < bürü-n-dü, cumā namazı ğılınır (XXXI/3) < kıl-ı-n-ır vb.

c) {- (I⁴)t-}: İşlek olarak kullanılan yaptırma ve oldurma ifade eden eklerinden biridir:

ānadu (XXIII/77) < anla-t-ır, böyüttü (XXIX/42) < büyü-t-tü, goparTmış (XXIX/40) < kop-ar-t-mış, eletü (XI/51) < il-e-t-ir, oturdmuşlar (XII/66) < ol-tur-t-muş-lar, büküdmüş (XXIII/67) < bük-ü-t-müş, şaşırdıyosuŋ (XXV/23) < şaşırt-t-ı-yor-sun, çıkarTmış (XXXVI/8) vb.

ç) {-DI⁴r-}: Bu da işlek olan eklerden biridir. yaptırma ve oldurma ifade eder.:

derinleştiriyok (I/6) < derin+le-ş-tir-i-yor-uz, ziyâred_ettidiler (XXV/43) < et-tir-di-ler, yedirüyodu (II/25) < ye-dir-i-yor-du, bindirdiler (VII/6) < bin-dir-di-ler, gazıddırdı (XXI/18) < kaz-ı-t-tır-dı, çaldurdum (XXV/44) < çal-dır-dı-m, yaPduruyo (XXVIII/129) < yap-tır-ı-yor, yetüştüren (XXIX/18) < yet-i-ş-tir-en, yabtırıp (XXXIV/20) < yap-tır-ı-p evlendirdim (XXXII/33) < ev-le-n-dir-di-m vb.

d) {- (I⁴)l-}: İşlek bir edilgenlik ekidir:

¹²² -yor şimdiki zaman ekinde “y” nin daraltıcı etkisiyle –ma-/me- olumsuzluk eki –mı/-mi olur.

çömeziñ bekir denilen (I/40) < de-n-i-l-en, gıkılacak zabâsı (VIII/51) < kalk-ı-l-acak, asılıyo (XI/20) < as-ı-l-ı-yor, yazıldı (XII/77) < yaz-ı-l-dı, yarılmış (XIV/26) < yar-ı-l-mış, gırılmış (XVI/7) < kır-ı-l-mış, biniliyodu (XX/6) < bin-i-l-i-yor-du, nasıl yapılır (XXXIV/11) < yap-ı-l-ır, guruluş (IV/28) < kur-u-l-uş, sarulu (IX/48) < sar-u-l-u, ħuruldu (XV/18) < vur-u-l-du, görölüyöñ (XVII/54) < gör-ü-l-ü-yor-sun vb.

e) {- (I⁴)ş-}: Ortaklaşma ve oluş ifade eden işlek bir ektir:

sürtüşme (V/21) < sirt-ü-ş-me, tanışduñ (XX/14) < tanı-ş-dı-k, sıhışdudu (XXIII/36) < sık-ı-ş-tır-dı, doğüşüdüñ, çekışidüñ (V/19) < döv-ü-ş-ür-dü-k, çek-i-ş-ir-di-k, bölüşüyo (XX/23) < böl-ü-ş-ü-yor vb.

f) {- (I⁴)r-}: Yaptırma ve olma ifade eden işlek bir ektir.

büşürüdü (XX/81) < piş-i-r-ir-di, bitirdik (XXXIV/42) < bit-i-r-di-k, geçiriyöñ (XXVI/13) < geç-i-r-i-yor-sun vb.

g) {-Ar-}: Yaptırma ve oldurma ifade eder:

dakdım çıkardım (I/28) < çık-ar-dı-m, çıkardıyölar_ıdı (VIII/15), çıharurduñ (III/54), govarsınlar (XXIX/149) < kov-ar-sın-lar , goparddılar (XXV/303) < kop-ar-t-tı-lar vb.

ğ) {-y-}: işlek olmayan bir ektir:

doyuruyodu (XXVI/52) < do-y-ur-u-yor-du , goymuş (XXVIII/13) < ko-y-muş vb.

h) {-der-}: İşlek olmayan, yaptırma ve oldurma ifade eden bir ektir:

dönderiyoduk (XV/17) < dön-der-i-yor-du-k, dönderdi (XXVI/86) < dön-der-di vb.

ı){-AIA-}: işlek olarak kullanılan bir kuvvetlendirme ekidir. Derlediğimiz metinlerde sadece “ov-“ fiilinde görülür:

övalanıyodu (VIII/10) < ov-ala-n-ı-yor-du, eşele- (MDD)

5.1.2. İsimden Fiil Yapan Ekler

a) {+IA-}: İsimden fiil yapma ekleri içinde en işlek olan ektir. Yapma ve olma ifade eder. Bölgemiz ağızlarında ilerleyici benzeşme sonucunda {+nA} şekline de rastlanmaktadır:

sulamıya (II/44) < su+la-ma+y+a, hazırlandı (III/15) < hazır+la-n-ı-yor, beklemiş (XI/54) < bek+le-miş, dinnemediler (XXV/114) < dīng+le- < tīng +la-, saplardı (II/7) < sap+la-r-dı-k, avlanurkene (XXV/216) < av+la-n-ır-kene, zolladı (XXV/305) < zor+la-dı, yollamadılar (XXVII/15) < yol+la-ma-dı-lar, herafılanmaya (VIII/105) < heraf+la-n-ma+y+a vb.

b) {+Ar-}: İşlekliği sınırlı olan bir isimden fiil yapma ekidir. Genellikle renk isimlerinden fiil yapmakta kullanılır:

yeşeldi (XXXI/34) < yeş+er-di, everdi (I/16) < ev+er-di vb.

c) {+r-}: İşlek olmayan sayılı kelimede görülen bir ektir:

delürdüyolar (XI/5) < deli+r-t-i-yor-lar-dı, belür- (MDD) < belgü+r-

d) {+(I*)K-}: İşleklik sahası geniş olmayan eklerdendir:

acıhdım (XII/35) < aç+ı-k-dı-m, birikiyodular (VII/8) < bir+ik- vb.

5.2. Şahıs Ekleri

Şahıs ekleri, işi veya oluşu gerçekleştiren şahsın kim olduğunu bildiren eklerdir. Türkçede köken bakımından üç tip şahıs eki bulunmaktadır:

1. Zamir kökenli şahıs ekleri
2. İyelik kökenli şahıs ekleri
3. Emir kökenli şahıs ekleri

Bunların Zile ağızlarındaki şekil ve kullanımlarını inceleyelim.

5.2.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Ahmet Günşen'e göre: *Gerçekte şahıs zamiri iken zamanla ekleşerek bugünkü duruma gelmiş olan şahıs ekleridir. Yazı dilimizde görülen geçmiş zaman, şart ve emir dışındaki çekimlerde kullanılan eklerdir.*¹²³ Bölgemiz ağızlarındaki kullanımları şöyledir:

Teklik- 1. Şahıs: {-I⁴m}, {-m} < {-I⁴m}

2. Şahıs: {-sI⁴n}

İkinci tip şahıs eki değişimiyle: {- (I⁴)n} < {-sI⁴n}); {-sI⁴η}; {- (I⁴)η} < {-sI⁴η}

3. Şahıs: -

Çokluk- 1. Şahıs: {-I⁴z}

İkinci tip şahıs eki değişimiyle: {-I⁴K}; {(I⁴) k} < {-I⁴ k}, {-I⁴h} < {-I⁴k}; {-I⁴ğ} < {-I⁴k}; {I⁴k} < {-I⁴k}

2. Şahıs: {-sI⁴nI⁴z}

{-sI⁴ηI⁴z}

{-nI⁴z}

{-ηI⁴z}

3. Şahıs: {-lAr}

Kullanımları:

Teklik- 1. Şahıs: varacām (I/15) < var-acak-ım, evlenmiyom (I/17) < ev+le-n-mi-yor-um, ağnadırım (V/2) < anla-t-ır-ım, yemüşüm (V/28) < ye-miş-im, bilmem (VII/47) < bil-me-m, satarım (VIII/70) < sat-ar-ım, gidece^eem (XI/64) < git-ecek-im, bilmiyom ki (XV/22), bilmiyim (XIX/6), govarmam (XXIX/161), gālmişim (XXXII/5), geçiniyom (XXXIII/2) vb.

2. Şahıs: ağnarsın (XXXIV/30) < anla-r-sın, toblarsın (XVII/106) < topla-r-sın, ziyāred_u edebilirsin (XXV/37) < et-ebil-ir-sin, içeceKsin (XXV/173) < iç-ecek-sin ,

¹²³ A. Günşen, *Kırşehir ve yöresi ağızları*, 128.

yapacağsın (XXV/187), değüşdüresin (XXVI/40), biçersin (XXIX/65), alıyomuşsun (XII/11), unutuyosun (XXV/6), alur gelürsün (III/7), eTmez misin (XXV/26) vb.

3. Şahıs: geTmiş (II/29) < get-miş, dolanmış (XVIII/74) < dola-n-mış, çıhacah (XIV/52) < çık-acak, yaPduruyo (XXVIII/129) < yap-dır-ı-yor, dağıyor (XXV/22) < dağıt-ı-yor, eğülür mü? (XXIX/45) < eğ-i-l-ir mi, toplanar (XXXI/67) < topla-n-ar vb.

Çokluk- 1. Şahıs: geçecēz (XXV/126) < geç-ecek-iz, verecēz (XXXIV/51) < ver-ecek-iz, deriz (XXXV/1) < de-r-iz, aşık_olacūh (XVIII/50) < ol-acak-ız, duracūh (XXXI/33) < dur-acak-ız, derinleştiriyok (I/6) < derin+le-ş-tir-i-yor-uğ, bakaruk (XIII/10) < bak-ar-ık, örtefūk (III/1) < ört-er-ik, düşürmüşük (II/32) düş-ür-müş-ük, yatıyoğ (IV/2) < yat-ı-yor-uğ, ğuruduruK (XXXI/8) < kuru+t-ur-uğ vb.

2. Şahıs: yaparsınız (XXXI/18) < yap-ar-sınız , bulamazsınız (II/44), bilmezsiniz (VIII/122), biliyosunuz (XXV/202), ğörüsünüz (XX/73), neydecēniz (Ter.,MDD) < ne et-ecek-siniz , olacānız (XII/48) < ol-acak-sınız , nēydecāñız (XIX/4), kirletecēñız (XXV/308) < kir+le-t-ecek-siniz, bilmioñuz mu (IV/30)

3. Şahıs: sürüyālar (I/11) < sür-ü-yor-lar, atallar (III/6) < at-ar-lar, ğormüyolar (VIII/45) < ğör-me-yor-lar, dağmışlar (XI/13) < dağıl-mış-lar, ğalmışlar (XI/55) < ğal-mış-lar vb.

5.2.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

Bu ikinci tip şahıs ekleri esas olarak iyelik eki kökenlidir. Yazı dilimizde olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da görülen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılmaktadır:

Teklik- 1. Şahıs: {-m}

2. Şahıs: {-n}, {-ñ}

3. Şahıs: -

Çokluk- 1. Şahıs: {-K}

{ k } < { -k }; { ħ } < { -k } ; { k̲ } < { -k }¹²⁴

2. Şahıs: {-nI⁴z}

{-ŋI⁴z}

3. Şahıs: {-lAr}

Kullanımları:

Teklik- 1. Şahıs: dedim (I/18) < de-di-m, yaraTdım (XIV/61), çalışmadım (XXII/1), sordum (IV/36), döğüm (X/7), böyüdüm (X/7), güddüm (XXXIII/11), aTsam (XXX/16) < at-sa-m , çıĥsam (XXX/42), gidsem (XXX/6), işsem (XXX/8) vb.

2. Şahıs: uyarTdım (XI/10) , bunnarı ěddin (XXIX/8), gördün mü (XXII/18), vurdun (XXV/35), geldi_y_isen (XXV/74), gorsañ (III/27), yaksañ (VIII/95), bulsañ (IX/2), deseñ (V/24), söyledin (IX/36), goyduñ (XXV/225) vb.

3. Şahıs: araşdurdu (IV/39) < ara-ş-dır-dı, yoĥdu (V/21) < yok-du, górdü (V/41), öldü (VII/47), geldi (X/5), vardı (XI/91), toPlandı (XIII/13), bi_şey_olmasa (XIV/45) < ol-ma-sa, galsa (XXV/122) < ħal-sa , ne olsa (XXVI/98), evlense (I/9), isderse (III/10) vb.

Çokluk- 1. Şahıs: yabdıĥ (XVIII/11) < yap-tı-k, satdıĥ (XXVII/63) < sat-tı-k, yapardıĥ (XXXI/14) < yap-ar-dı-k, oynardıĤ (II/4) < oyun+a-r-dı-k, geşdik (V/27) < geş-di-k, gelsek (XXXI/53) < gel-se-k, oynarduk (II/6), ağnadsaĥ (XX/50), geldük (X/3) vb.

2. Şahıs: ġaldırdınız mı? (XXXIV/55), aldıñız (XI/16), ısıdusañız (XXIX/145), keserseniz (VIII/70), geTdüñüz (XII/19), duyduñuz mu (XXI/25), yerseniz (XXV/301), ġalısañız (XXV/182) vb.

¹²⁴ Zeynep Korkmaz'ın verdiği bilgiye göre: "Birinci şahıs çokluk çekimindeki -k eki aslında bir iyelik eki değildir. Türkçenin tarihî devirlerinde bu şahıs için -mIz (<biz) eki kullanıldığı hâlde, zamanla diğer bir geçmiş zaman eki olan ve bütün şahıslarla çekime giren -dUk çokluk birinci şahıs ekindeki -k'nın bulaşma (contamination) yoluyla -dI geçmiş zaman kipine aktarılması, -k'yı çokluk çekiminde şahıs eki durumuna getirmiştir."

bkz. (Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s.519.)

3. Şahıs: gëddiler (III/51), tobladılar (I/41), godular (XIV/11), öldüler (XXII/47) vb.

5.3. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri, fiil kök ve gövdesinin karşıladığı hareketi bir şekil ve zamana bağlayan eklerdir. Şekil ifadesi tümünde, zaman ifadesi ise bir kısmında vardır.

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere fiiller kullanış sahasına çıkmak için şekle ve şahsa bağlanırlar. İki şekle girerler. Bunlar, bildirme (haber) ve tasarlama (dilek) kipleridir.

5.3.1. Bildirme Kipleri (Haber Kipleri)

Ahmet Günşen'e göre; "*Bildirme kipleri, fiille belirtilen iş, oluş, veya kılışı belli bir zamana bağlayarak haber veren fiil kalıplarıdır. Bu kiplerde kip ekleri şekil olarak haber veya bildirme, zaman olarak da geniş, şimdiki, bilinen geçmiş, öğrenilen geçmiş ve gelecek zaman olmak üzere beş zamanı ifade eder.*"¹²⁵

5.3.1.1. Geniş Zaman Ekleri

Genellikle bölgemiz ağızlarında geniş zaman eki yazı dilimizde olduğu gibi çok şekillidir. Geniş zaman ekindeki düz-dar ünlülerin yuvarlaklaşmasına çok sık rastlanmaktadır. Ancak Karapapak-Terekeme ağızında geniş zaman ekinin, ünlülerden sonra {-r}, ünsüzlerden sonra {-Ar} biçiminde olmak üzere dar şekilleri bulunmaz.

Geniş zaman eklerinin bölgemiz ağızında şahıslara göre kullanımı şu şekildedir:

Teklik- 1. Şahıs: {-r-I⁴m}

{-Ar-I²m}

{-I⁴r-I⁴m}

2. Şahıs: {-I⁴r-sI⁴n}

{-I⁴r-sI⁴η}

¹²⁵ Ahmet Günşen, *a.g.e.*, s. 132.

İkinci tip şahıs ekiyle: $\{-I^4n\} < \{-I(r)-n\}$; $\{-I^4\eta\} < \{-I(r)-\eta\}$

İkinci tip şahıs ekiyle: $\{-An\} < \{-A(r)-n\}$; $\{-A\eta\} < \{-A(r)-\eta\}$

Olumsuzu: $\{-mAz-sIn\}$

$\{-mAz-sIn\}$

İkinci tip şahıs ekiyle: $\{-mA-n\}$

$\{-mA-\eta\}$

3. Şahıs: $\{-\}$, $\{-I^4r\}$, $\{-Ar\}$

Çokluk- 1. Şahıs: $\{-r-I^2z\}$

İkinci tip iyelik ekiyle: $\{-r-I^2h\} < \{-r-I^2k\}$, $\{-r-I^2k\}$

$\{-I^4r-I^4h\} < \{-I^4r-I^4k\}$, $\{-I^4r-I^4k\}$

$\{-I^2r-I^2k\} < \{-I^2r-I^2k\}$, $\{-ür-ük\} < \{-ür-ük\}$

$\{-ar-ıh\} < \{-ar-ık\}$, $\{-er-ik\}$

$\{-ar-ık\} < \{-ar-ık\}$, $\{-ar-uk\} < \{-ar-uk\}$

2. Şahıs: $\{-r-sI^4nI^4z\}$, $\{-r-sI^4\eta I^4z\}$

$\{-I^4r-sI^4nI^4z\}$

$\{-Ar-sI^2nI^2z\}$, $\{-Ar-sI\eta I^2z\}$

3. Şahıs: $\{-r-lAr\}$

$\{-I^4r-lAr\}$

$\{-Ar-lAr\}$

gerileyici benzeşme ile: $\{-l-lAr\} < \{-r-lAr\}$; $\{-I^4l-lAr\} < \{-I^4r-lAr\}$; $\{-Al-lAr\} < \{-Ar-lAr\}$

Kullanılışı:

Teklik- 1. Şahıs: gırarım (IV/48), ağnadırım (V/2), sōlerim (VII/47), satarım (VIII/70), annarım (XIX/1), fedā ederim (XXV/62), bilirim (XXXII/16), yerim (XXXV/23), gorum (XIII/44), oğurum (XIV/30), çalışurum (XXIII/16), gurtarurum (XXVIII/137), huylandururum (XXIX/174) vb.

2. Şahıs: ağnarsın (XXXIV/30), bilirsın (V/33), toblarsın (XVII/106), sōkersın (XVII/107), ziyāred edebilirsın (XXV/37), dersın (XXV/190), gēyersın (XXX/52), gelürsün (III/7), savurursun (XVII/92), gelün (XVII/99), bişürün (XXIV/18), bilün (XX/49), yatusun (XXIII/6), bağan (XXIX/118), bekleş (VIII/67), ekeş (XVII/88), ānamaş (XXXIV/12) < anla-maz-sın, bilemeş (VIII/88) vb.

Bölgemizde 2. şahıs, geniş zaman olumlu ve olumsuz soru çekimlerinde soru ekinden önce gelir. Kip ekiyle kaynaşmış durumdadır:

gōşderün mü? (XII/32), inanun mu? (XXVI/7) vb.

3. Şahıs: annatır (XXV/260), ārır (IV/7), giyinir (XVII/5), söylenir (XVII/60), yuar (XXXI/52), toplanar (XXXI/67), gider (XXXI/11), köpürer (XXXI/52), gēder (XXXIII/17), alur (II/18), yapulur (III/5), sayulur (XIII/18), çevürür (XVII/95) vb.

Geniş zaman eki -r, - ° r'nin düştüğü örnekler de vardır:

devürü dēvürmez (XI/19), verü (XII/24), getürü (XXIX/21), varu (XI/51), galduru galdumaz (XIV/26), oturu (XX/20), galu (XI/92) vb.

Çokluk- 1. Şahıs: deriz (XXXV/1), yaparış (XXXI/5), tökeriz (XXXI/49), ōraşırık (XXXIV/42), ğurudarık (XXXI/22), isderik (XXXII/24), bakaruk (XIII/10) vb.

Çokluk 1. şahsın geniş zamanının olumsuz -mağ/-mek şeklindedir. Derlediğimiz metinlerde sadece bil- fiilinde karşımıza çıksa da örnekleri çok daha fazladır.

bilmeK mi? (XXVI/20), yaPmag mı? (MDD) vb.

2. Şahıs: yaparsınız (XXXI/18), tanırsınız (XXIII/45), oğursunuz (XIV/58), olursunuz (XXV/301) vb.

3. Şahıs: vererler (XXXIII/32), düşerler_ıdı (XVII/81), geyerler_ıdı (X/21), dañarlar (XVII/79), yaparlar_ıdı (XXXV/15), atallar (III/6), gōallar (XIII/1), şeydeller (XVII/77), gapaḥ dōğeller (XX/20) vb.

5.3.1.2. Şimdiki Zaman Eki: {-^{I4}yor}

Dilimizde şimdiki zaman kavramı için ayrı bir ek ihtiyacı sonradan ortaya çıkmıştır. Eski Türkçe döneminden 15. yy, yani Yeni Türkçe dönemine kadar şimdiki zaman eki geniş zaman eki ile karşılanmakta idi. Yori- fiili, Osmanlı sahasında ekleşmeye başlamış ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. {-^{I4}yor} eki 15. yy'dan itibaren yazı dilinde kullanılmaya başlamıştır.¹²⁶

Şimdiki zaman eki, yazı dilimizde olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da ünlü uyumuna uymamaktadır. Ünlü uyumuna uyan örnekler olmakla birlikte sayısı fazla değildir. Bölgemiz ağızlarında kullanılan şimdiki zaman {-yo} eki, Karapapak-Terekeme ağızında, Azerbaycan Türkçesinin de etkisiyle genel olarak {-^{I4}r}'dır. Bu ekler derlediğimiz metinlerde 3. teklik şahıs ve 1. çokluk şahısta görülmektedir. Ancak bazen bu ekler yazı dilimiz ve ağızlarda olduğu gibi geniş zaman eki olarak da kullanılmakta ve şimdiki zaman ekiyle karışıklığa sebep olabilmektedir.¹²⁷

Şimdiki zaman ekinin bölgemiz ağızlarındaki kullanımları şu şekildedir:

Teklik- 1. Şahıs: {-^{I4}yom} < {-^Iyor-um}

2. Şahıs: {-^{I4}yosun} < {-^{I4}yor-sun}, {-^{I4}yo-n} < {-

(^{I4})yo(r)+ iyelik kökenli -n şahıs eki}}, {-^{I4}yo-η} < {-^{I4}yo(r)+ iyelik

kökenli -η şahıs eki}}

3. Şahıs: {-^{I4}yor}-yor, -°yor- < -°yor

{-^{I4}r}-ır,-ir,-ur, -ür (Karapapak-Terekeme ağızında)

¹²⁶ Vahit Türk, "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Yıl:1996, C 44 (31 Ekim 1999), s. 291-340.

¹²⁷ Zile'de bulunan Karapapak-Terekemeler büyük oranda kendi ağız özelliklerini korumakla birlikte, aynı ağız alanı içerisinde yer alan ve hâkim ağız konumundaki Türkmen ağızıyla olan temas sebebiyle gittikçe kendi ağız özelliklerini kaybedip karma bir ağız kullanarak sık sık kod kaydırımında bulunmaktadır.

r düşmesiyle: $\{-(I^4)yo\} < \{-(I^4)yor\}$

ünlü düzleşmesiyle: $\{-(I^4)yA\}$

ünlü daralmasıyla: $\{-(I^4)yI^4\}$

yarı kalın yarı ince ünlülü olarak: $\{-(I^4)yá\}, \{-(I^4)yí\}, \{-(I^4)yú\}$

Çokluk- 1. Şahıs: $\{-(I^4)yoz\} < \{-(I^4)yor-uz\}$

$\{-(I^4)yoh\} < \{-(I^4)yor-uk\}$ (İkinci tip şahıs eki)

$\{-(I^4)yok\} < \{-(I^4)yor-uk\}$ (İkinci tip şahıs eki)

$\{-(I^4)r-I^4K\}$ (Karapapak-Terekeme ağzında)

2. Şahıs: $\{-(I^4)yosunuz\} < \{-(I^4)yor-sunuz\} < \{-(I^4)yosuñuz\} \{-(I^4)yor-suñuz\}$

$\{-(I^4)yonuz\} < \{-(I^4)yo(r)-nuz\}$ (ikinci tip şahıs eki),
 $\{(I^4)yoñuz\} < \{-(I^4)yo(r)-ñuz\}$ (ikinci tip şahıs eki)

3. Şahıs: r düşmesi ile: $\{-(I^4)yo(r)-lAr\}$

Kullanılışı:

Teklik - 1. Şahıs: sifdiniyom (I/21), güdüyom (II/1), bilmiyom ki (XV/22), yaPdırıyom (XXI/18), vermiyom (XXIII/11), öpüyom (XXIX/39), diyom (XXXI/35), ūraşıyom (XXXII/7), isdiyorum (XXV/235), diliyorum (XXV/147) vb.

2. Şahıs: guTluyon (XVII/76), döküyon (XXXII/10), annıyon mu? (XXXIII/35), şeydiyon (III/25), yemiyon ñu (I/12), evleniyon (XXVI/9), döküyon (III/32), gèdiyon (IV/48), biliyon (IX/6), oynuyon (XI/44), odañlanıyosun (XXV/6) vb.

3. Şahıs: barışıyo (III/13), dèyo (XII/17), oturuyo (XII/27), huylanıyo (XIII/26), yetişmiyo (XIV/2), gatiyo (XVI/7), getirüyo (XVIII/6), daıdıyor (XXV/22), geliyá (V/10), bakıyí (I/21), aluyú (I/10), yúñkleniye (VIII/123), vb.

Çokluk 1. Şahıs: varıyoz (XXV/14), geziyoz (XXXII/37), geçiniyoh (XXXIII/4), yediriyo (IV/16), bişiriyoh (VII/19), yūruiyoh (XXIV/19), derinleştiriyo

(I/6), (III/24), biçiyok (IV/15), gôtürüyok (VIII/85), yapırık (XXXI/21), ôraşırık (XXXIV/42), göyuruK (XXXI/21), ekirik (XXXIV/1) vb.

2. Şahıs: biliyosuñuz (XXV/202), diyoñuz (VIII/13), biliyoñuz (XXIII/55), besleniyoñuz (XXV/298), vermiyoñuz (XXVI/44) vb.

3. Şahıs: oynuyolar (XXIV/28), alıyolar (XXV/13), kesiyolar (XXVIII/60), gëyyolar (III/18), ekıyolar (VI/13), topluyolar (IX/30) vb.

5.3.1.3. Görülen Geçmiş Zaman Eki:

Bölgemiz ağızlarında görülen geçmiş zaman eki {-dI⁴} şeklindedir. Bölgemizin hususiyeti olarak, arkaik/eskicil bir kullanım kabul edilebilecek şekilde, düz-dar ve düz-geniş ünlülerden sonra ekin ünlüsünün yuvarlak şeklinin kullanıldığı görülür:

Teklik – 1. Şahıs: {-dI⁴-m}

2. Şahıs: {-dI⁴-n}

{-dI⁴-ŋ}

3. Şahıs: -dı/-di, -du/-dü

Çokluk – 1. Şahıs:- {-dI⁴}

{-dI⁴-K}

{-dI²-h} < {-dI²-k}-dı-h

{-du-k} < {-du-k}

2. Şahıs: {-dI⁴-nI⁴z}

{-dI⁴-ŋI⁴z}

3. Şahıs: {-dI⁴-lAr}

Kullanılışı:

Teklik – 1. Şahıs: dedim (I/17), gazdım (II/38), topladım (IV/1), gëTmedim (VI/8), gëzledim (XI/90), acıhdım (XII/35), gağdım buriyağeldim (XXIII/2), gôtürüyodum (IV/22), duTdum (V/42), gorhdım (VI/8), zollanurdum (XVII/81), aludum (XXIII/35),g ısdıdum (XXIX/175), düşdüm (II/22), ëndürdüm (XIV/60), bëydüm (XXIX/142) vb.

2. Şahıs: gördün mü (XXII/18), vurdun (II/35), görmedin mi ? (XXII/18), verdin (IX/36), uyarTdin (XI/10), basdin mı (XVI/24), vermedin (XXV/137), getirdin (XXV/226), vurdun (II/37), alıyodun (XI/103), goyodun (XXIV/36), döndün (XXIX/9) vb.

3. Şahıs: yazdı (XXIX/79), everdi (I/16), yaTdı (II/2), almadı (II/13), çıktı (III/48), biddi (V/19), tanışdı (V/35), birağdı (VII/38), galmadı (IX/6), araşdurdu (IV/39), ānadu (XXIII/77), gótürdü (XXV/64), gereK górdü (XXIX/68), yèdüdü, içüdü (XXIX/165) vb.

Çokluk – 1.Şahıs: oynardıK (II/4), boyıyardık (XXXI/56), yıhardıK (XXXI/54), ğorduk (XXXI/67), işgeFeler_ ediyoduk (VIII/50), dolanurduk (XVI/2), afeddik (XXV/151), verdik (XXXI/28), ekmedük (XVIII/36), gırım yabdıĥ (XVIII/11), ğaşdıĥ (XXXIII/39), yaPdudĥ (II/13), sayduĥ (II/31), çalışduĥ (V/28), biliyoduk (IX/5), ğörduk (X/11), doa mı etútk ki (II/40) vb.

2. Şahıs: yabdıınız (XXXIV/55), duyduĥuz mu (XXI/25), doĥunduĥuz mu hiş? (XXV/299), neye ğeTdüĥüz (XII/19), aldıĥız (XI/16), beānmedinĥiz mi? (XVIII/43) vb.

3. Şahıs: yedüdüler_ içidüler (I/43), öldüler giddiler gócdüler... (XXII/47), bindüdüler (XXIX/132), ğeddiler (III/51), garallediler mi_y_idi (VIII/44), yaPdılar (VIII/78), tobladılar (I/41), birağdılar (VII/40) vb.

5.3.1.4 Duyulan Geçmiş Zaman:

Karapapak-Terekeme ağzı dışındaki ağızlarda yazı dilimizde olduğu gibi kullanılmaktadır. Karapapak-Terekeme ağzında ise duyulan geçmiş zaman eki Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi {-mI⁴ş} ve {-I⁴p}, {-I⁴b}'dır. Derlediğimiz metinlerde {-I⁴p}, {-I⁴b} şekline yalnızca 3. teklik ve çokluk şahısta rastlanmaktadır.

Bögemiz ağızlarındaki görünümü şu şekildedir:

Teklik – 1. Şahıs: {-mI⁴ş-I⁴m}

2. Şahıs: {-mI⁴ş-sI⁴n}

{-mI⁴ş-sI⁴ĥ}

İkinci tip şahıs ekiyle: {-mI⁴ş-I⁴n}

İkinci tip şahıs ekiyle: {-mI⁴ş-I⁴η}

3. Şahıs: {-mI⁴ş}

Karapapak-Terekeme ağzında: {-I⁴p}, {-I⁴b}

Çokluk – 1. Şahıs: {-mI⁴ş-I⁴z}

İkinci tip iyelik ekiyle: {-mI⁴ş-I⁴K}

İkinci tip iyelik ekiyle: {-mI⁴ş-I⁴h} < {-mI⁴ş-I⁴K}

{-muş-uk < -mış-uk} , {muş-ug < -mış-uk}

2. Şahıs: {-mI⁴ş-sI⁴nI⁴z}

{-mI⁴ş-sI⁴ηI⁴z}

İkinci tip iyelik ekiyle: {-mI⁴ş-I⁴nI⁴z}

İkinci tip iyelik ekiyle: {-mI⁴ş-I⁴ηI⁴z}

3. Şahıs: {-mI⁴ş-lAr}

Karapapak-Tereke ağzında: {-I⁴p}, {-I⁴b}

Kullanılışı:

Teklik – 1. Şahıs: ğalmışım (XXXIII/3), ne isdemişim (XXIX/156), dëyomuşum ki (XXIX/150), ğalmışım (XXXII/5), duruyomuşum (XXVIII/108), dōmuşum (XXXII/5), yemüşüm (V/28) vb.

2. Şahıs: alıyomuşuñ (XII/11), ıkrar vermişin (XI/73), zor durumda goymuşuñ (XXV/224), duymuşuñdur (XXVIII/124) vb.

3. Şahıs: geTmiş (II/29), adını anmış (VIII/106), õleymiş (IX/26), yakalanmış (XI/53), ğedmiş (XII/9), daıTmış (XIII/28), olmuş (VII/24), otumuş (XII/28), doymuş (XII/53), ğuran_ohumuş (XIV/13), dibine cōkkmüş (VII/24), hayat bele devam_edib gedip (XXXIV/40) vb.

Çokluk – 1. Şahıs: Derlediğimiz metinlerde çok fazla örneğine rastlanmasa da metin dışı derlemelerde pek çok şekli mevcuttur.

oñmamuşug (XXIII/83) vb.

2. Şahıs: Derlediğimiz metinlerde örneği olmasa da bölgemiz ağızlarında tüm şekilleri mevcuttur.

3. Şahıs: sarmışlar (I/28), nişannamışlar (XI/52), samsuna_ğelmişler (XII/13), girmişler (XXIV/37), iltmişler (XXVI/29), gelibler (XXXIV/36), osmanpuşarı göyublar (XXXIV/20), verende almayıplar_oraları (XXXIV/38) vb.

5.3.1.5 Gelecek Zaman Eki:

{-AcAK} ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi henüz gerçekleşmemiş bulunan ancak fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir. {-AcAK} eki yapısı bakımından sıfat-fiil kökenlidir. EAT'nin sonlarına doğru ortaya çıkan bu ek önce sıfat-fiil olarak kullanılmış, daha sonraki dönemlerde şahıs ekleri ile genişletilerek gelecek zaman kipini oluşturmuştur. Korkmaz, ekin yapısını $-a+cağ < -a+çağ < -a+ça+oğ$ 'gelecek zaman', 'eşitlik hâli' ekleri ile 'pekiştirme edatı' şeklinde açıklamıştır.¹²⁸

Bölgemiz ağızlarında 3. teklik ve çokluk şahıs dışında iç sesteki /ğ/ ünsüzü kurallı olarak erimiş, hece kaynaşması sonucu uzunluk meydana gelmiş ve ünlü uyumu bozulmuştur.

Gelecek zaman ekinin bölgemiz ağızındaki görünümü şu şekildedir:

Teklik- 1. Şahıs: {-acām} < {-acağ-ım}, {-ecēm} < {-ecek-im}, {-ec ām} < {-ecek-im}

2. Şahıs: Bölgemiz ağızlarında ikinci teklik şahıs çekiminde birinci tip yerine ikinci tip şahıs eki kullanılmaktadır:

{-acā-n} < {-aca(ğ)-n}, {-ecē-n} < {-ece(k)-n}, {-ecá-ń} < {-ece(k)-n}

{-acā-η} < {-aca(ğ)-η}, {-ecē-η} < {-ece(k)-η}, {-ecá-η'} < {-ece(k)-η}

3. Şahıs: {-AcAK}

{-acağ} < {-acağ}

¹²⁸ Zeynep Korkmaz, "Türkçe'de -acağ/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C XVII, S 1-2 (1959), s. 159-168.

{-acak } < {acak}

Çokluk – 1. Şahıs: {-acā-z}, {-ecē-z} < {-AcAK-Iz}

{-ec ā-z} < {-ecek-iz}

İkinci tip şahıs ekleriyle: {-acūḥ} < {-aca(k)-k}

İkinci tip şahıs ekleriyle: {-acūk} < {-aca(k)-ız}

2. Şahıs: Bölgemiz ağızlarında ikinci çokluk şahıs çekiminde de

birinci tip yerine ikinci tip şahıs eki kullanılmaktadır:

{-acā-nız} < {-aca(k)-nız}, {-ecē-niz} < {-ece(k)-iniz}

{-acā-ñız} < {-aca(k)-ñız}, {-ecē-ñiz} < {-ece(k)-ñiz}

{-ecā-niz} < {-ece(k)-niz}

{-ecā-ñiz} < {-ece(k)-ñiz}

3. Şahıs: {-acaḥ-lar} < {-acak-lar}, {-ecek-ler}

Kullanılışı:

Teklik – 1.Şahıs: varacām (I/15), çıkacām (I/23), yapacām (XXV/120), goyacām (XXIX/1), īzāḥ_ēdecēm (XIII/6), gónderecām (XII/21), ; isdanbula_ğēdecām (XXIII/10), binecām (XXIX/173), górecām (XII/17) vb.

2. Şahıs: ğullanacāñ (VI/7), çalacāñ (XII/23), solūñu çekeceñ (XVI/19), yaḥandan_asılacak (XIV/64), sürecāñ (VI/17) vb.

3. Şahıs: nası geçecek (XVIII/1), çıḥacaḥ (XIV/52), olacaḥ (XXV/101), ğalmıyacaḥ (XXV/329), alacaḥ (XXIII/71), daa ne olacak (IX/1), çıkacak (IX/32), , nası olacak (XVIII/1-2) vb.

Çokluk – 1. Şahıs: yapacāz (XXV/188), hesab verēcēz (XXXIV/51), geçēcēz (XXV/126), aşık_olacūḥ (XVIII/50), duracūḥ (XXXI/33), allāñ_emrini okuyacūk (XIII/19), girecāz (XXV/156) vb.

2. Şahıs: müsefűrüm₁olacāñız (XII/48), kirletecēñız (XXV/108), nēydecāñız ki (XIX/4) vb.

3. Şahıs: gezdireceKler (XXVII/26), vereceKler (XXIII/39).

5.3.2. Dilek (Tasarlama) Kipleri

Dilek kiplerinde, bildirme kiplerinde olduğu gibi bildirme, haber verme biçiminde bir oluş ve kılış bulunmaz. Bu kipler şekil gösteren eklerle kurulur ve açık, belirli bir zaman kavramı bulunmaz. Ancak tamamen zaman ifadesinden de yoksun değildir. Bu kipler daha gerçekleşmemiş olan, ancak gerçekleşmesi istenen, tasarlanan kiplerdir. Dolaylı da olsa belirsiz bir zaman ifadesi taşırlar.¹²⁹

5.3.2.1. Emir Ekleri:

Emir ekleri yalnız şekil bildiren eklerdir. Tasarlanan hareketi emir şeklinde ifade eder. Hareket emirle yapılır. Emir şeklinde her şahsın ayrı eki vardır. Yalnız 3. şahıs çokluk eki, teklik 3. şahıs ekinin çokluk şeklidir. Her emir eki aynı zamanda şahıs ifade eder. Türkçenin başından beri tam bir fiil çekim ekidir. Hiçbir zaman partisip şeklinde kullanılmamıştır.¹³⁰

Her şahsın ayrı bir çekim eki olduğu için, emir ekleri aynı zamanda şahıs ekidir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi zamir ve iyelik kökenli şahıs eklerinin yanında 3. tip şahıs ekleri emir ekleridir.

Bölgemiz ağızlarında hece kaynaşması ve yutumu sonucu emir eklerinde farklı şekiller meydana gelmiştir. Ayrıca 3. teklik şahıs ve 2. çokluk şahıs çekimlerinde arka damak ŋ'si görülür. Emir eklerinin bölgemiz ağızlarındaki görünümü şu şekildedir:

Teklik – 1. Şahıs: {-AyIm}

Ünlü daralması ile: {IyIm} < {-AyIm}

Ünlü daralması ve yuvarlaklaşması ile: {-UyUm} < {-AyIm}

¹²⁹ bkz. Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2019, s.57.

¹³⁰ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 2004, s. 304.

Hece düşmesi ile: {-yI²m} < {-(yA)-AyIm}

2. Şahıs: Eki yoktur.

3. Şahıs: {-sIn}

{-sIn}

Çokluk – 1. Şahıs: {-AlIm}

2. Şahıs: {-I⁴n}

{-I⁴n}

3. Şahıs: {-sI⁴nlAr}

{-sI⁴nlAr}

Kullanılışı:

Teklik – 1. Şahıs: yoğlayım (I/2), bağmayım (XXIII/61), söyleyim (II/10), söyleyim (XIV/25), ne deyim (XXVIII/88), metedmeyim (XXXIV/50), ne konuşuyum (VII/1), g urban oluyum (VIII/114), nereyi buluyum (XI/50), soruyum (XXXIV/48), bağıyım (VIII/97) vb.

2. Şahıs: inanma (I/24), erid (I/37), get! (II/37), yeme (IV/10), mukāyad ol (VII/40), sen bağa bağ (VIII/96), sen yetiş (VIII/134), bak (IX/45), yollug ver (XI/34) vb.

3.Şahıs: olsun olmasın (XXXIII/31), mēmur olsun (XXVIII/122), allag kessiñ (IX/21), o gelmesiñ (XI/40), yansıñ (XII/72), ne ederse edsiñ (XIV/37), eyileşsiñ (XVII/73), yatusuñ (XXIII/6), bulsuñ (XXVI/77), bu yanna dönsüñ (XXIX/16), górsüñ (XII/18), gèdsin (XXXIII/26) vb.

Çokluk – 1. Şahıs: bağalım (XXV/129), nasıl gurtulalım? (XXV/217), diyelim (V/27), gelelim (XIII/8), bildirelim (XXV/68) vb.

2. Şahıs: kesin (VIII/70), gelin (XXXI/37), yakın (XII/69), müsāde edin (XXV/124), bi damla su verin (XXV/205), gañın (XXVI/41), yuFḲuya buyurun (X/12), gayıtınızı görüñ (VIII/49), düşünün (VIII/111) vb.

3. Şahıs: çıhsınlar (XXXIII/19), hizmet_eTsinler (XXV/234), yesinler_işsinler (XXVIII/31), konuşunlar (XIII/23) vb.

5.3.2.2. İstek Eki

Eski Türkçe döneminden günümüze {-GAy} > {-GA} > {-A} şeklinde gelişim gösteren istek ekinin özellikle 1. teklik ve çokluk kişi çekimleri yazı dilimizde kullanımdan düşmüş, onun işlevini emir kipi ikame etmiştir. Ancak bugün ağızlarda varlığını sürdürmektedir. Bütün şahıslarda varlığını ağızlarda koruyan istek kipinin, 1. teklik ve çokluk şahıs çekiminde ikinci tip şahıs ekleri kullanılır.

olduğunu da

Bu kip bölgemiz ağızlarında da varlığını canlı bir şekilde sürdürmektedir. Bölgemiz ağızlarındaki görünümü ise şu şekildedir:

Teklik – 1. Şahıs: {-A-m}

2. Şahıs: {-A-sI²n}

{A-sI²η}

3. Şahıs: {-A-K}

Çokluk – 1. Şahıs: {-A}

{-a-ḥ} < {-a-k}

{-a-k} < {-a-k}

{-e-g} < {-e-k}

2. Şahıs: {-A-sI²nI²z}

{-A-sI²ηI²z}

3. Şahıs: {-A-lAr}

Kullanılışı:

Teklik – 1. Şahıs: gèdem (XXIX/151), gelem (XXIX/155), doyuram (XXIX/151) vb.

2. Şahıs: hür_olasın (XXV/165), gağa da deġüşdüresin (XXVI/40), gelesin (XXXIII/26).

3. Şahıs: n_ola (I/43), var m_ola? (IX/45) vb.

Çokluk -1. Şahıs: verürüg nêye vermiyeg (I/15), yolluġ_alaK (XI/33), gezek tozak (XXXI/36), dilimizi gonuşak (XXXIV/36), nêreye bırakaġ (III/42), dolanaġ (XII/2), fırına ataġ (XII/69), bi ġüreş dutak (IV/47), şöyle gonuşak (V/27) vb.

2. Şahıs: Derlediġimiz metinlerde örneġine rastlanmasa da bölgemizde şekilleri mevcuttur.

alasınız (MDD), varasınız (MDD)

3. Şahıs: alalar barım (MDD), vêreler barım (MDD), gideler barım (MDD)

5.3.2.3. Dilek-Şart Eki:

Fiilin şart çekimini yapan şekil eklerindendir. Yazı dilimizde olduġu gibi bölgemiz ağızlarında da şart çekimi {-sA} ekleriyle yapılır ve bu çekimde yine ikinci tip şahıs ekleri kullanılır.

Teklik – 1. Şahıs: {-sA-m}

2. Şahıs: {-sA-n}, {-sA-ŋ}

3. Şahıs: {-sA}

Çokluk – 1. Şahıs: {-sA-K}, {-sa-ĥ} < {-sa-k}, {-sa-k } < {-sa-k}

2. Şahıs: {-sA-nI²z}, {-sA-ŋI²z}

3. Şahıs: {-sA-lAr}

Kullanılışı:

Teklik – 1. Şahıs: otusam (X/41), aTsam (XXX/16), çıġsam (XXX/42), evlenürSem (I/16), gelüsem (XI/74), gidsem (XXX/6) vb.

2. Şahıs: diyosan (XXXIV/9), sorarsan (XXXIV/26), ne dersen (XXXIII/26), annaşmasaŋ (III/41), alsaŋ (VIII/92), bulsaŋ (IX/2), saġlasaŋ (XXIII/11), deseaŋ (V/24), kessaŋ (VIII/66), isdeseaŋ (XVIII/23) vb.

3. Şahıs: nası olsa (IV/11), dakuyu dakusa (IX/14), galsa (XXV/122), çağmasa idim (XXV/227), akarsa (XXVI/51), vursa (XXXII/40) vb.

Çokluk – 1. Şahıs: yıhanmasaK (XXXI/53), ağnadsağ (XX/50), gelsek (XXXI/53).

2. Şahıs: çārusaңыз (VIII/109), ğalısaңыз (XXV/182), ısıdusaңыз (XXIX/145) vb.

3. Şahıs: alsalar (MDD), gelseler (MDD).

5.3.2.4. Gereklilik Eki:

Eski Türkçede {-GU} eki gereklilik ifade etmektedir. Karahanlı Türkçesinde {-GU} + kerek şekliyle birlikte şart kipinin çekimi üzerine “kerek” kelimesi getirilerek gereklilik çekimi yapılmaya başlanmıştır. Eski Anadolu Türkçesi’nde Eski Türkçede bulunan şart çekiminin üzerine “gerek” kelimesi getirilerek kullanılmıştır. Çağatay döneminde ise fiil + {-GU} + şahıs eki şeklinin yanında {-mAK} kirek, {sA} kirek, çekimleri kullanılmıştır. {-mAlI} ekinin de bu dönemde nadir olarak kullanıldığı görülür.

Türkiye Türkçesine geldiğimizde {-mAlI} ekiyle yapılan gereklilik çekimi yanında; gitmen gerek, çalışmamız lâzım, okuması şart, görüşmem icap etti gibi gerek, lâzım, farz, şart, icap et- ve benzeri kelimeler yardımıyla yapılan çekimin yanında fiil + mAK + zorunda/mecburiyetinde + i- cevherî fiil; fiil + {-mAK} + zorunda/mecburiyetinde kal-+şekil ve zaman eki+şahıs eki; fiil + {-mA} + iyelik eki + icap et- + şekil ve zaman eki ile de gereklilik çekimi yapılabilmektedir.¹³¹

Gereklilik eki olan {-mAlI} ekine derlediğimiz metinlerde rastlanmamıştır. Metin dışı derlemelerde rastlanmakla birlikte genellikle {-mAlU} şeklinde son sesi yuvarlaktır. Bölgemiz ağızlarında gereklilik eki için “gerek” sözcüğü de kullanılmaktadır:

söylenmesi gerek (I/3).

¹³¹ Hikmet Koraş, *Türkiye Türkçesinde Gereklilik, Türklük Bilimi Araştırmaları*, S 17 (2005), s. 135-154.

Ayrıca “gerek” kelimesiyle eş anlamlı olan “lazım” kelimesi de kullanılmaktadır:

harşlıġ ilâzım (XII/42), yaPması lâzım (XVIII/62), bunnar ilâzım (XXIII/21), görmeg ilâzım (XXV/3).

5.4. Ek Fiil (Cevher Fiil)

Eski Türkçe döneminde er- şeklinde kullanılan bu fiil, zamanla /e/ > /i/ değişimi ve /r/'nin düşmesiyle i- şekline dönüşmüştür. Ana yardımcı fiil veya cevher fiil adı da verilen i- ek fiilinin günümüzde sadece geniş veya şimdiki zaman, bilinen geçmiş zaman, duyulan geçmiş zaman ve şart olmak üzere dört çekimi vardır.

Yazı dilimizde genellikle erimiş olan i- ek fiili bölgemiz ağızlarında varlığını sürdürmektedir. Yazı dilimizin aksine bölgemizde ayrı söylenmektedir. Ayrıca i- fiili bölgemiz ağızında basit ve fiillerin birleşik çekimlerde ünlü uyumuna uymakta ve ünlü ile biten kelimelerden sonra araya bir yardımcı /y/ ünsüzü girmektedir.

a) Geniş veya Şimdiki Zaman

Zeynep Korkmaz’a göre; “Bu kip Eski Türkçedeki er-ür-men, er-ür-sen vb. geniş zaman çekimindeki er- yardımcı fiili ile geniş zaman gösteren –ür ekinin birbirleriyle kaynaşarak eriyip kaybolması ve çekimde şahıs gösteren –men,-sen zamirlerinin de birer ek kalıntısı hâlinde devamı ile oluşmuştur.”¹³²

Ahmet Günşen’e göre; “Ek fiilin geniş veya şimdiki zamanı tam anlamıyla ekleşmiştir. Bu zamanın teklik ve çokluk üçüncü şahıslarında i- fiilinin eşi olan tur- (dur-) yardımcı fiilinin kalıntıları vardır. Ekleşmede bunun da etkisi olmalıdır. Ancak teklik üçüncü şahıs eki olan ve bildirme eki diye de tanımlanan –dır/-dir ... eki genel olarak düşme eğilimlidir.”¹³³

Bölgemiz ağızlarında, ek fiilin geniş veya şimdiki zaman çekimleri şu şekildedir:

¹³² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, s. 620-621.620-21.

¹³³ Ahmet Günşen, *a.g.e.*, s. 146.

geçim gaynāmız bu, éyiyiz (VI/18), malımız melalımız yoğ onlaruñ ucun (XII/43), serbessiniz (XIV/15), gózelsiniz, óğredmensiniz ikiniz de (XIV/54), biz de oyuh (XVIII/63), ğabardayız (XXXV/7), heb bizim suçumuz (XIV/39-40), geş deilik (XXXI/35), mutluyuk, çoğ mutluyuk (V/46) vb.

b) Bilinen Geçmiş Zaman:

var_ıdı (I/1), iki mıhtarlığ_ıdı (V/7), yasağ_ıdı (VIII/73), gızı_y_ıdım (X/6), ora_y_ıdı (XVIII/65), gani_y_ıdı (II/24), ismail_ıdı (XVI/1), zor_ıdı (VI/14), boş_ıdı (VIII/78), dolu_y_ıdı (X/1), çoğ_ıdı (XVII/13), düz_ıdı (XXVIII/1106), isdanbulda_y_ıdı (X/2), sahabı_y_ıdı (XXIII/43) vb.

c) Duyulan Geçmiş Zaman:

pehlivan_ıdı (IV/46), gara dede_y_ıdı (VIII/77), gózel_ıdı (XI/82), hayın_ıdı (XI/86), kúffar_ıdı (XIV/1), ipek yolu_y_ıdı (IV/44-45), yoğ_ıdı (VIII/104), çocuğ_ıdı (XI/1), mazlum_ıdı (XI/82), dolu_y_ıdı (XIV/48), üş dörd_ıdı (III/48-49), devrü_y_ıdı (X/27) vb.

ç) Şart Çekimi:

var_ısa (III/15), neyin_éhtiyac_ısa (XXIII/74), yanmış gab_ısa (XXVII/8), yoğ_ısa (III/20), elin_açuğ_ısa (XXIII/14), gelin_ıse (VIII/26), ne_y_ıse (XI/53), kim_ıse (XXIX/87) vb.

d) i-ken:

Türk dilinde i- ek fiilinin biricik zarf-fiili i-ken'dir. Ekin yapısı, geniş zamanlı er-ür-ken > iken gelişmesine bağlanmıştır. i- ek fiili çoğu zaman eriyip kaybolmuştur. Dil hafızasında ilk yapısından gelen nicelik özelliğini koruduğundan yazı dilinde dil benzeşmesine de girmemiştir.¹³⁴

¹³⁴ Fatma Sibel Bayraktar, *Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağzlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri*, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S 2/4 (2013), s. 69-83.

Bu zarf-fiil eki, bölgemiz ağızlarında kalın ünlü barındıran bir kelimeye eklendiğinde kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır. Ekleşmiş biçimleri olduğu gibi ayrı olarak kullanılan şekilleri de vardır:

kóydeyikene (VIII/50), variken (XXII/12), suyuken (XXV/272), yoğukene (XXVIII/36), gızıkene (VIII/1), ufağıkene (VIII/1), varıkene (XXI/26), hasdayikene (XXIII/18), ufağiken (XXXII/32), yoğukene (XXVIII/36), çocuğiken (II/4), varikene (XXIII/56), gō gōğúken (XXV/272), çocuğken mi? (XVII/64) vb.

Birleşik Çekim:

İsim soylu sözcüklerden yüklem yapan ek fiilin bir görevi de basit çekimli fiillerden birleşik zamanlı fiil çekimi yapmaktır.

verdi_y_din (II/34), yazmış_ımış (V/44), denür_ümüş (XI/33), yiyolar_ıdı (IX/11), sürgún_eTdiler_ıdı (XII/41), yahıyolar_ıdı (XXIV/33), açılır_umuş (XXIX/34), duTdu_y_usa (XXIX/39), okudun_usa (XXXIV/17), çalırdı (XXXVI/15), böyük_dúğún_edeller_ise (VIII/29), geldi_y_ise (XI/80), dadlu oldu (XX/82), tebriK_eTmişmişler (XXXVI/18) vb.

5.5. Soru Eki

Fiil çekim eklerinden olan soru eki, fiilleri soru şekline sokar. Bu ek isim ve fiillerde ortaktır. Bölgemiz ağızlarına ait örnekler şunlardır:

onnara demez mi? (II/38-39), nöldü geşTi mi? (IV/10), sıkıntı olmaya olmaz mı? (IX/2), suladınız mı? (XI/17), ...bu iş biter mi? (XIII/9), müslüman_olmadın mı hamza? (XIV/17), biliyon mu? (XIV/30), inanun mu baḥ (XVIII/30), el eli gaşdaru mu? (XXIII/59), hezen eḡúlür mü? (XXIX/46), gósderün mü? (XII/32) vb.

Bölgemiz ağızlarında soru eki, şimdiki zamanın ikinci teklik şahıs çekiminden sonra geldiğinde, ilerleyici benzeşme {-nu} olur :

ne dəyi biliyon_nu? (XIV/36), yemiyon_nu (I/12), beniñ_inen gúreşiyon_nu (IV/46) vb.

5.6. Sıfat-Fiiller (Participle)

Sıfat-fiiller nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan fiil şekilleridir. Asıl işlevi geçici hareket isimleri yapmaktır. Hareketin yanında bünyesinde zaman ifadesi de taşırlar. Bölgemiz ağızlarındaki sıfat-fiil ekleri birtakım fonetik değişiklikler olmakla birlikte yazı dilimizdeki şekillerle büyük ölçüde benzerlik gösterir.

Bölgemizde tespit ettiğimiz sıfat-fiil ekleri şunlardır:

a) {-dI⁴K}; {-dI²k}; {-dI^h} < {-dik}; {dī} < {-dik-ı}/ {dī} < {-dik-i}, {-dū} < {-duḡ-u}/ {-dū} < {-dük-ü}; {-dūk} < {-dūk}, {-dūḡ} < {-dūk} :

cenneti āliye girdikleri vahıd (XXV/274), ...sırıduḡları bezden (I/29), gaynaduḡdan soḡra (III/31), yaramadukdan soḡna (XV/5), yedūḡlerimiz (III/56), gócdūḡcen soḡna (XXV/51), tariF_eddūḡları yerde (XI/7), dedūḡları (XXIX/78), soḡ_asıldında (XXV/349), accıḡ çehdī zaman (XXXI/45), dedīmi annıyoḡ mu? (XXXIII/12), geldīimiz zaman (XXXIV/32), oldū üçün (IV/21), çıkdūḡuz yeri düşünūḡ (VIII/11), görmülūḡ geTdū (XXIII/36) vb.

Bölgemiz ağızlarında, ölçünlü Türkçedeki ... {-dI⁴K}+DAn +sonra yapıları zarf-fiil öbeklerinde {-dI⁴K} sıfat-fiili yerine {-An} sıfat-fiili kullanılmaktadır:

gaybedenden soḡna (XXIII/2), gelenden soḡna (VIII/9), górenden soḡna (VIII/46), bitenden soḡna (XVII/20), gaybedenden soḡna (XXIII/2), durandan soḡna (XI/70) vb.

b) {-An}

baḡan (I/20), paldır puldur yanan elbise (I/22), adam_olmıyan (IV/17), ūraḡan (V/14), yapan yapıyo (VII/10), ölen_ölüyodu, galan galıyodu (VII/34), dūḡnayı guran (VIII/133), sıçırayan (XI/24), dolanan (XVIII/73), akıl veren (I/1), denilen (I/40), diyen (V/21), teKKelere gelen (VIII/9), öldüren (XIV/57), yiēn içen (XXVIII/30) vb.

c) {-AcAK}

çekilecek gibi deildi (XXXIII/22), mala_ḡedeçāme (XXIII/23), annatılacaḡ yer (XXV/3), atacaḡ dutacaḡ_iş (XXVII/66), yaḡanacaḡ yēller (XXVIII/87), yakacāna (VIII/93), galacāḡ, gonaḡlayacāḡ bi yer (XXV/16-17), bulacā zaman

(XXV/333), hangisini yiyecēḡi (XXV/23), dōnecē zaman (XXV/248), gēdecēni (XXVI/109) vb.

ç) {-AsI}, {-AsıA}:

parmāḡ sıḡası (I/28kó); í_olasıca (XI/9), topal_olasıca (XI/9), kelp goyasıca (XXVI/82) vb.

d) {-mI's}:

yumuş gimı (XXXI/52), búkúdmüş (XXIII/66), ıkrarḡ yemiş_olun (XI/73), o çileyi yaşamış_ehli beyitiḡ... (XXV/15-16), okunmuş_esanSı (I/11), oḡumuş_edmişler (XXI/1) vb.

5.7. Zarf-Fiiller (Gerundium)

Gerundiumlar hareket hâli ifade eden fiil şekilleridir. Bunlar ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket, ne partisipler gibi hareket vasfı ifade ederler. Mücerret hareket hâli karşılarlar. Gerundiumlar fiillerin zarf şekilleridir. İsim gibi kullanılmaz, isim çekim ve işletme eklerini almazlar. Daima çekimsiz kullanılırlar. Gerundiumlar hüküm taşıyan bitimli bir hareket değil, hüküm taşıyan çekimli fiil hareketine yardımcı bir hareket ifade ederler. Türkçeyi birkaç hareketi basit bir cümle ile karşılayan, böylece cümle kalabalığından uzak bulunan bir dil hâline sokarlar.¹³⁵

Bölgemiz ağızlarında karşılaştığımız zarf-fiil ekleri şunlardır:

a) {-A}

çala çağır (VIII/39), çoala çoala çoala (XIV/22), gala gala gala (XXVII/22), söylye söylye (XXXVI/23) vb.

b) {-I'}

böyüü böyyü (XXI/7), buldum dēyi uyardıncı (XI/8-9), heç gendine eziyet_olmasıḡ diyi (XXVII/51) vb.

¹³⁵ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 338.

c) {-I⁴p}: Bölgemiz ağızlarında tonlu şekilleri de yaygındır.

pişirip yemiye (XVII/79), hayat bele devam edib gedip (XXXIV/39-40), getürüyolar ata bindürüp (XVII/3), nēydecek alıb gēdiyo (III/12), dolandıb getürüyolar ıdı (VIII/32-33), orucumuzu açıb ceme seğırdiyoduk (VIII/53-54), golundan dutub (VIII/32), kŭlŭ dutub (XVII/72), gŭtŭrŭb teslim eTmesiyydi (IV/20) vb.

d) {-ArAK}

kŭsgŭnleri barışdıraraK (XXXI/11), bizim sŭlāle olarak (IV/28), veli baba olarak (VIII/120), yolu açılarak (XI/42), ālayaraḥ (XII/29), hediye olaraq (XIV/51), gıṣlıḥ olarak (XXIV/15), yŭre olarak (XXXIV/8), seğırderek (VIII/52), yirmi üç nısanı edereK (IX/29), hŭ hŭ diyereK (XI/42) vb.

e) {-I⁴ncI⁴}: Yazı dilimizde bulunan {-I⁴ncA} şekilleri bölgemiz ağzında ilerleyici benzeşme sonucu {-I⁴ncI⁴} olmuştur.

vŕmeyinci (III/11), gelinci (III/38), ganımı alıncı (VI/4), garer gelinci (VIII/93), uyardıncı (XI/9), yoŕdu çalıncı (XVII/31), yaḥalayıncı (XXIII/81), açıncı (XXXI/61), çalıncı (XXIX/23), vuruncu (IV/50), memmed oturuncu (XII/26), devlet guruluncu (XXVIII/38), yŕrŭyŭncŭ (XI/51), gŕrŭncŭ (XXIX/28) vb.

Bu ek, bölgemiz ağızlarında sonuna bir /-ḳ/, /-k/ ünsüzü almış ve {-I⁴ncI⁴K}; {ıncık} < {ıncıḳ} , {uncuk} < {uncuḳ}; {ıncıḥ} < {ıncıḳ}, {uncuḥ} < {uncuḳ} şekilleri meydana gelmiştir.

ḥastalanıncık (VIII/103), dışarı çıkıncık (X/1), gŕrŭncŭk (MDD).

f) {-AlU}: Bölgemizde {-AlU} şekilleri de vardır.

gŕrelŭ (MDD), soralu (MDD), iyileşeli (MDD).

g) {-dI⁴KḥA}; {-dıkḥa} < {-dıkḥa}, {-dukḥa} < {-dukḥa}, {-dıḥḥa} < {-dıkḥa}, {-duḥḥa} < {-dukḥa}: Derlediğimiz metinlerde pek fazla örneği olmasa da metin dışı derlemelerde örnekleri görülmektedir.

gırmaşduduḥḥa (VI/6), yaḥlaşduḡca (XXIX/96).

h) {-mAdAn}

durmadan (XI/5), duTmadan (XVII/74), para almadan (XXVIII/131), kimse görmeden (VIII/14), süleyemeden (II/29) vb.

ı) {-(y)I²n}:

Ahmet Günşen'in Kırşehir ili ağızlarıyla ilgili olarak, yazı dilimizde kullanılmayan bu ekin, A. von Gabain'in "belki de Türkçe öncesi zamandan gelen" diye nitelediği söz konusu ekin "bölgemiz ağızlarındaki varlığı ve bolca kullanılışı, bölemiz ağızlarını Eski Türkçe, hattâ daha ileriki dönemlere bağlayan önemli bir özellik olarak kaydedilmelidir." görüşlerine, biz de kendi bölgemiz ağızları için katılıyoruz..¹³⁶

biliyom deyin (II/10), mukāyad_{ol} deyin (VII/40), konuşunlar deyin (XIII/23), meleg_{olursunuz} deyin (XXV/3001) vb.

i) {-AndA}, {-AndAn}: Karapapak-Terekeme ağzında yaygın olarak kullanılmaktadır ki, bu da bu ağzı tabii olarak Azerbaycan sahasına yaklaştırmaktadır.

ğahanda (XXXIV/21), verende (XXXIV/37), oturandan soğna (XII/35-36), doyandan soğna (XII/53), orucu dutandan soğna (XXIV/13), gelenden soğna (VIII/9) vb.

6. Edatlar

Necmettin Hacıeminoğlu'na göre; "Arapça bir kelime olan edat 'alet' ve 'vasıta' demektir. Onun gramerdeki mânâ ve yerini tesbit ederken de bu aslî mânâsını göz önünde bulundurmak gerekir. Nitekim, bir gramer unsuru olarak da 'edatlar tek başlarına mânâları olmayıp, ancak cümledeki diğer kelime ve kelime grupları arasında çeşitli münasebetler kurmağa yarayan' 'alet sözler' dir, 'vasıtalar'dır.¹³⁷

Görevleri bakımından edatlar; ünlem edatları, bağlama edatları ve son çekim edatları olmak üzere üç gruba ayrılır. Zile ağızlarında görülen başlıca edatlar şunlardır:

¹³⁶ Ahmet Günşen, *a.g.e.*, s. 152.

¹³⁷ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. XIII.

6.1. Ünlem Edatları:

Üzüntü, sevinç, öfke, şaşkınlık vb. her türlü duyguyu ve heyecanı, tabiat seslerini, hitabı, soruyu, göstermeyi, kabul veya reddi ifade eden edatlardır.

a) Ünlemler:

Bunlar her türlü duygu ve heyecanı ifade etmek için kullanılan sözlerdir. Köken itibarıyla doğa seslerinin taklidi olan edatlardır:

ay şu baba_y_ımuş bu o baba_y_ımuş denmiyo (XXIV/26-27), anàm_anàm_anàm gaynanam da var_ıdı (III/44), amàn şimdi de éyce huzurum_éyce amma ârı çoğ (III/45), anà! bu neyiñ nesi_y_idi (XI/62), hâ babasına dër_ımiş ki (XIV/1), ne bilîm ben_amàn (XVIII/26), hê ne on milyonu gî? (XI/95), çok şükûr hele eyiyim (VI/1) vb.

b) Seslenme Edatları:

Hitap ve seslenme amacıyla kullanılan edatlardır:

hâ hâdemi görmediñiz mi yâv? (XIII/51), elif var_ıdı bacıları lâ (XVI/1), çıgarsa çıgar hêri, niydeK (II/42), aman hêri şimdi eller_aya çıgdı (XXVI/52-53), éy fâtımâtı zöhre! (XXV/287), éy benim mümin gullarım (XXV/314), ey zeyneb! (XXV/140), ula gèd (XXIX/54), ula nöldü? (IV/5), ulan baKdım ki arkadaş (IV/6), lan öyle değûl (XI/28), yâ hüseyñ! (XXV/95-96), bağale bi tamla yâmur düşmüyo (XIV/39) vb.

c) Gösteme Edatları:

Bir kimşeyi veya bir nesneyi göstermek amacıyla kullanılan edatlardır:

tâ ben ufağıkene olan dúğúnner (VIII/1), tâ böyük böyük_atalarımızdan_öle şey_ımiş (IX/27), hemen şurda aha aha. hemen şurası hâ, bayrân_altı (XXII/19), tèv_ertesi_ğún gel dedi (VI/4), pir sultan dè yavuz dönemlerinde savaşıdı (XXV/348), işde teneKe bālama yok (VIII/35), işde öle yazallar_ıdı (X/17), aha şurdan hüsniye de bārıyım (X/41-42), aha şimdi iki yüz milyona varıyoñ ki (XI/100) vb.

d) Cevap Edatları:

Kabul veya red bildiren edatlardır:

yà neler çekdük. n_ıydek (XV/19), :hà sahabınız beni doyurmadı ki (XXIX/150), hālen de kesiyom hē (III/13), hē òle yavrum, evelden_ōleydi yavrum (VII/6-7), hı hı gaynadıyog (III/29), hiç_esgisi_ğibi değöl (X/26), teK teK değúl (XI/23), eved dayı, dedim (V/40), yoğ yoğ kimse galmadı (XVI/15-14), yok anam adamlar_eletüb...(XI/22), èyi peki vakid? (XXV/244-245) vb.

e) Sorma Edatları:

Sorma ifade eden edatlardır:

gúzel gok hā dēyālar (I/11), hā doa mı edeceğ_oğa (II/40), hani ceKedin_omzundaKi pamuğdan (I/24-25), ne üçün buralar sivrisineh yataı olar (XXXIV/38) vb.

6.2. Bağlama Edatları:

Bağlama edatları, cümleleri , kelimeleri ve kelime gruplarını anlam veya şekil bakımından birbirine bağlar.

Türkçede bağlama edatlarının ortaya çıkışı Karahanlı devresiyle başlar. Eski Türkçede mevcut olmayan bu edatları sonradan başka dillerden özellikle de Arapça ve Farsçanın etkisiyle aldığımız söylenebilir ancak Hacıeminoğlu, başka dillerin etkisinin yanı sıra büyük bir kısmının da dilin kendi bünyesinden çıktığını, bazı isimlerin ve fiillerin hattâ kelime gruplarının kalıplaşarak edatlaştığını ifade ederek bunu sadece yabancı dilin tesirine bağlamayı yanlış bulur.¹³⁸

Bağlama edatlarının bölgemizdeki örnekleri şu şekildedir:

a) Sıralama Edatları:

¹³⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, *a.g.e.*, s.112.

Arka arkaya gelen dil birliklerini “ve” manasıyla bağlayan bağlayan edatlardır. Bölgemiz ağızlarında “ile” edatına rastlanmamakla birlikte yazı dilimizde olduğu gibi “ve” edatı bulunur. Bununla birlikte “ınan/inen, unan/ünen” şekilleri de bulunur:

gêdecēm, dēdi ve yola düşdü (XXV/62); çay_ınan pişgúvidini verürúg (III/4), saz_ınan söz_ünen (VIII/34-40), gaşınız_ınan gózünüzü_ arasında (VIII/110), anam_ınan yengem_abılam yānı (XXIX/132) vb.

b) Denkleştirme Edatları:

Bunlar birbirine denk olan, birbirinin yerini tutabilecek olan dil birliklerini birbirine bağlayan, birbiriyle karşılaştıran edatlardır:

ata bindürüyolar_ıdı veyahud da tırağdöre bindürüyolar_ıdı (XVIII/53-54), ata bindürüb getirüyolar_ıdı yaud golundan dutub teKKeyi...(VIII/32), bunu yezide bildirelim veyahud vāliye bildirelim (XXV/68-69), yoh yağud şöyle ediyim (XXIX/57) vb.

c) Karşılaştırma Edatları:

Karşılaştırılan iki veya daha fazla unsurları ve grupları birbirine bağlayan edatlardır:

ne biz_alacāmız ğızı tanırdıh ne de o bizi tanırdı (XXXIII/25), hem aşık saz çalıyodu, çarıyodu; onlar hem zamağ_èdiyolar_ıdı hem aşığ_ovalanıyodun (VIII/11-12), hem gózeli_imiş hem mazlum_umuş (XI/82), ya ekinlere indi bunnar, ya pancallara, nēriye gidicek (II/3), şubatın ya ilk háftasında ya orta haftasında (VIII/48), ya yüzü yanmış ya düşmüş (XVII/82-83), saña da yazug baña da yazug (XXIII/46-47), açuk_isdersen_ açuk, türbanlu isdersen bōle türbanlu (III/17-18) vb.

d) Cümle Başı Edatları:

Anlam şekil bakımından birbiriyle ilgisi olan iki cümleyi birbirine bağlayan edatlardır. Bölgemizde örnekleri çoktur:

ama bindallı gēyiyolar ğına gēcesinde (III/18), ısırmıya gedyolar_ıdı ama gızlar saklanıyodu (IX/22), amma esgiden daa ēyiydi (XXVII/52-53), zamāle oldu emme şindi o şehil biTdi (V/6), emme şindik de dağa şu yúksek yerdeki görünen dayre

benim (VI/10-11), yāni emir hoca o tarafı idāre eTmiş (XXV/351-352), çünkü niye anamız tobraḥ (XXV/338), yalnız bi de sohu gótürüyolar yanı sıra (XI/47), ḥadda ben verdim (XXII/37), mādem bugún cumā gúnü (XXV/245) vb.

e) Sona Gelen Edatlar:

yoḥarı_obayı da görüyo anam (XXVI/23), beyle usda da görülmemiş (XXVII/14), sıçırardım da ağzım patladı (XXIX/97), iki tene de ölüm var (XXXI/30), beni de nası alıyī (I/16), bazar gúnü de geliñi alur gelürsün (III/7)

ki edatı:

dëdim ki pardüsüde tele yoḥ (I/24), oña doa mı ettúk ki (II/40), bakıyog ki dibine çókmuş (VII/24), hı demek ki bak (IX/45), geliyoduk kı memlekete (XVIII/72)

6.3. Son Çekim Edatları:

A. Günşen'e göre: *"Yalın hâlde bulunan veya çekim eklerinden birini almış isim soylu kelime veya kelime gruplarının sonuna gelerek çekim eki vazifesi gören edatlardır."*¹³⁹

a) gibi: Benzetme edatıdır. Ölçünlü Türkçede "gibi" şekli kullanılırken, derlediğimiz metinlerde yalnızca Karapapak-Terekeme ağzında "kimi, gimi" şekillerine rastlanmıştır:

sümbül gibi (I/20), yumruk gibi yumruk gibi (II/5), bildünüz gibi (III/2), şeker gibi (III/26), esgicisi gibi deil (IV/20-21), bakıyo ki üleş gibi (XI/61), dúynalar gibi çoḥ (XX/64), ğuzu derisi gibi (XXXIII/43) vb.

kelem kimi olardı (XXXI/55), aynı sizin gimi (XXXI/62) vb.

b) için: Amaç ve sebep bildiren edattır. Bölgemiz ağzında değişik şekilleri görülmektedir:

domuz çoḡaldī için gomuyo (IV/14), her zamān_için (XXV/51), öğrenmeK_için (XXV/57), ğış_için (XXXI/20), ḥasdalūñ_uçun (X/3),

¹³⁹ Ahmet Günşen, *a.g.e.*, s.158.

garınınıuçun (XI/76), malınıuçun (XV/13), fidanıanamınıuçun (XXVI/103), ne ucun diyo (VIII/133), onların ucun (XII/43), yaşlı oldu için (IV/48-49) vb.

c) ile: Vasıta ve beraberlik ilgisi kuran edattır. Bölgemiz ağızlarında kendinden önceki kelimeye bitişik yazılır. ekleşmiş biçimleri olan {+lA}, {+I⁴nAn}, {+InA}, {+nAn}, {+nA} şekilleri de yaygın biçimde kullanılır:

veli babayla isiyin kâhya (VIII/128-129), şubadla mardın arasında (IX/16), maşadla esi kóyü (XXII/13), çayınan (III/4), aışamınan (IV/1), hileyne (I/10), oninen (II/6), óókelinen (IV/26), allân emriynen (V/44), oniyne (XXXII/30), çileyne (XXXIII/10), gerbelâyna (XXV/11), çadılarına (XXV/110), muharrem ayıynan (XXV/154), ebül gasımına (XXV/189) vb.

ç) kadar: Karşılaştırma, miktar, benzerlik, yaklaşıklık vb. ilgiler kuran edattır. Bölgemizde ön seste tonlulaşma görülmektedir:

bunnarın ev gadar yoı (I/34), Sabâ gadar o gún uyumadı (IV/7), ayanabildü gadar (XVII/73), şu garşıki eve gadar (XXII/44), aışama gadar davar dörüyolar (XXV/25), türbesine gader (XXV/28-29), marda gader (XXXI/33), değüşürmüş gader (XXVI/70) vb.

d) karşı: Yer ve yön edatıdır. Bölgemiz ağızlarında ön sesi tonludur ve genellikle “garşı” şeklinde son sesi yuvarlaktır. Derlediğimiz metinlerde örneğine rastlanmasa da çok sık kullanılan bu edat yönelme hâli eki almış isimlerden sonra gelmektedir.

yamaca garşı, zabaha garşı vb.

e) sonra: Bölgemizde iç seste bulunan /ı/ damak ünsüzünün /ğ/ ünsüzüne açılmasıyla oluşan “soğna” şeklinin kullanımı yaygındır. Uzaklaşma hâli ekinden sonra gelir:

guruddukdan soğna (III/32), ödan soğna (V/40), gelenden soğna (VIII/9), bitenden soğna (XVII/20), gaybedenden soğna (XXIII/2), ondan sonra (XXV/175) vb.

f) beri: Zaman bildiren bir edattır

ondan belli (XXVII/6), ondan beri (XI/11).

g) göre: Yönelme hâli eki almış isimlerden sonra kullanılır. Bölgemiz ağızlarında birtakım olaylar sonucunda ünlü uyumuna aykırı şekilde (góre < göre) görülür:

kendüme góre (IV/23), bildüme góre (XIV/1), bir rivāyete góre (XXV/54), gendimize góre (XXXI/32), çerkeS_ādeTlerine góre (XXXV/15) vb.

ğ) -DAn ağrı: Başlangıçta 3. teklik şahıs zamiri *i'nin üzerine {+GarU} yön bildirme eki getirilerek ingaru (< *i+n+gerü) şeklinde oluşturulan kelime önce yön zarfı olarak kullanılmış, daha sonraki dönemlerde bulunma/çıkma hâli ekiyle isimlerin istikametini bildiren bir çekim edatı görevini üstlenmiştir. Gelişimi E.T < ingaru/ ınaru/ ınaru, K.T < ınaru/ ınaru/ a:rı şeklinde olan edat Oğuz ağızlarında –Dan a:rı şeklini almıştır. Türkiye Türkçesinin ağızlarında yaygın olarak kullanılan, ağrı edatı, -Dan çıkma hâli ekiyle kullanılmaktadır. Yer ve yön ifadesi taşıyan bu edat, üç ayrı şekil ve anlama gelmektedir: -den doğru, -ya doğru, -nın boyunca; -den beri, -den itibaren; dolayı, ötürü, dolayısıyla.¹⁴⁰

sıradan_ğrı (XXXVI/15).

¹⁴⁰ Ali Akar, *-DAn ağrı Edatının Yapısı Üzerine*, Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-25 Ekim 2008), C 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 151-160.

SONUÇ

1. SES BİLGİSİ:

ÜNLÜLER:

1. Zile ağızlarında, temel ünlüler dışında zengin şekilde kullanılan [á], [â], [à], [ä], [è], [ê], [í], [î], [ï], [ó], [ò], [ö], [ú] ünlüleri görülmektedir.
2. Bölgemiz ağızlarında Azerbaycan Türkçesinin de etkisiyle Karapapak-Terekeme ağızında açık e (ä) sesi görülmektedir: **emähli (XXXI/63), ähmirik (XXXIV/6) vb.**
3. Bölgemizde, varlığı tartışmalı olan ve bazı araştırmacılar tarafından temel ünlülerin yanında dokuzuncu bir ünlü olarak kabul edilen kapalı e (è) sesi varlığını korumakta ve canlı bir kullanıma sahiptir: **èyi (V/11), èhtiyar (IV/49), bè_şey (I/3), gèyim (III/2), dèller (VII/37), gèddúk (XVII/10) vb.**
4. Yine tartışmalı bir konu olan asli uzun ünlülere bölgemiz ağızlarında da rastlanmakla birlikte hece kaynaşması, ünsüz düşmesi, vurgu gibi sebeplerle meydana gelen ikincil ünlü uzunlukları da yaygın olarak görülmektedir. **yıykıyoŋ (III/29), yårın (XXV/37), yāvrum (XII/14) vb.**
5. Zile ağızlarında yaygınlık kazanmış ünsüz düşmesi olayı; heceyi kapatan /k/, /ğ/, /h/, /y/, /r/, /n/, /v/ ünsüzlerinin kelime içinde veya sonunda düşmesi veya erimesi sonucunda çift ünlülerin kaynaşmasıyla ünlü uzunluğunun meydana gelmesi şeklinde görülür. Ayrıca yabancı kelimelerde korunan uzunluklar yanında “ayın” ünsüzünün dilimizde düşmesi sonucu kendinden önceki ünlüyü uzatmasıyla da ünlü uzunluğu meydana gelir: **aşşā(V/37), bālım “bakalım”(XXV/252), oğuyacūk (XIII/19), ne bilım (VII/15), dèyō (XIV/5), zab_ısı “sabahı” (VIII/51), bid_ı “bir daha” (IV/10), k_omüşlèniŋ “mandalarının” (XVI/6), babāŋ_evinde (XVIII/75), _şamaca (VIII/7), gelecèler (XXXI/32), ārı (III/45), āleye (V/41), g_ō (XXV/272), māşerde (XIV/65), s_ōlüm (VII/24), yāniş “yanlış” (XIV/2), ħavāyı “Havva’yı” (XXV/277), cumā (XVII/62), yāni, n_ōlu< ne olur (XXI/12), nere_ğèddi_y_ise (XXVI/80) vb.**

6. Zile ağızlarında kalınlık-incelik uyumu sağlamdır. Yazı dilimizde uyuma aykırı olan kelime ve eklerin bölgemiz ağzında ünlü uyumuna uyduğu görülür. Ayrıca yabancı kökenli kelimelerde de bu uyum kendisini gösterir: **gardaşım (II/33), hangı (XI/17), maḥana “bahane”, ev saḥabı (XXIII/4), birez (XI/15), ḥabarım “haberim” (XXIII/9), bir_ata covābı “ bir ata cevabı” (XXIX/88), barabar “beraber” (XXIII/17), gèdib geliye (XIII/52) vb.**

7. Bölgemiz ağızlarında i- ek fiili bölgemizde korunmakla birlikte i- ek fiil tabanı bir önceki kelimenin son ünlüsü ile uyuma girmektedir. Akıcı ve sızıcı /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /r/, /s/, /ş/, /y/, /z/ ünsüzleri yanında bulunan /a/, /e/, /ı/, /i/, /u/ ünlülerini kısaltarak bir çeşit hece yutumu geçiş devresi örneklerini gösterir. Bazen de yanında bulunan /y/ ve /r/’nin etkisiyle kısalarak düşme merhalesinin bir ara basamağını meydana getirir: **daudular_ıdı (X/13), ḥayınca_y_ımış (XI/80), yannı_y_ıdı (XIII/3) vb.**

8. Zile ilçe merkezi ile köyleri ağızlarında da yan yana ünlülere sıkça rastlanmaktadır: **daḥḥ (XIV/59), sayyodu (XXVI/52), comaḡTdan (I/6), daḡ (I/14), yaḡannım (VII/33) vb.**

9. Bölgemizin karakteristik bir özelliği olarak ön, iç ve son seste bulunan /k/, /g/ ve /ğ/, /ŋ/, /h/ ünsüzleri boğumlanma noktalarını arka damağa doğru çekerken ([k] < /k/, [g] < /g/ **olurken**) yanlarında bulunan ince ünlüleri de kalınlaştırarak ünlü uyumunun bozulmasına ve uyum değişmesine neden olmaktadır: **kóydeyikene (VIII/50), çekúşükene (XXIII/28), sókđúđk (XXVIII/43), górpe (I/7), gedemedúđ (X/4) vb.**

10. Bölgemiz ağızlarında düzlük-yuvarlaklık uyumu, kalınlık-incelik uyumu kadar sağlamdır. Zile ağızlarında başka dillerden yazı dili yoluyla girmiş olup ikinci ve daha sonraki hecelerinde geniş-yuvarlak ünlü (/o/, /ö/) taşıyan kelimeler de uyuma girerek geniş-yuvarlak ünlülerini dar-yuvarlak ünlülere çevirmişlerdir: **doḡtur, motur, foturaf vb.**

11. i- cevher fiilinin yazı dilinde uyuma girmeyen duyulan, görülen geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman ile istek ve şart kiplerinin hikâye, rivayet ve şartlı birleşik çekimleri kalınlık-incelik uyumuna uyar: **çalışmaz_ımış (XXIX/21), oluḡ_umuş (IV/43) vb.**

12. Bölgemizde ile edatından gelen {+lA} vasıta hâli eki eskicil vasıta hâli eki {+(I⁴)n} ile genişletilmiş olarak kullanılmıştır ve kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Yazı dilindeki ekleşmiş biçimi olan {+lA} şekli az kullanılmakla birlikte çoğunlukla {+I⁴nAn} şekli kullanılmaktadır: **şubadla mardın**arasında (IX/16), **annadmayıla** (XXV/3), **zolluğlar**ınan (XVII/83), **zabah**ınan (VIII/24), **âşam**ınan (VIII/58) vb.

13. Bölgemizde çok yaygın olmamakla birlikte, şimdiki zaman eki {-(I⁴)yor}’un da düzleşip düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyduğu görülür. Genel olarak {-yo} şeklinde aykırılığını devam ettirdiği görülür: **ediyedi** (VIII/31), **yükleniye** (VIII/123), **şeydiye** (VIII/123) vb.

14. /ç/, /l/, /n/, /s/, /ş/, /t/, /y/ ünsüzlerinin daraltıcı ve inceltici etkisiyle ünlü uyumunun bozulduğu örnekler de görülmektedir: **yariya** (V/7), **usdiya** (XXVII/4) vb.

15. Bölgemizde vurgusuz ve dar orta hece ünlülerinin yanında geniş ve açık hecede bulunan ünlülerin de düştüğü görülür: **burdan** (V/18), **şorda** (IX/5), **içerde** (XXIX/159), **dışarda** (XXVII/35) vb.

16. Türkçe kelimelerin başında bulunmayan /l/, /r/ gibi ünsüzleri, dilimize uydurma çabasından dolayı kelime başında genellikle dar ünlüler türemiştir: **irahadlaşdu k**(XV/14), **irezillig**ınen (XXXIII/12), **ilazım** “lâzım” (XII/42) vb.

17. Bölgemizde başında çift ünsüz bulunan ve Batı dillerinden son zamanlarda dilimize girmiş olan kelimelerdeki söyleyiş zorluğunu ortadan kaldırmak ve bunları Türkçe kurallara uydurmak amacıyla arada bir ünlü türer: **tıragdöre** (XVIII/54), **sidres** (XX/77), **filiminde** (XXV/349) vb.

18. Yazı dilimizde bulunan temel ünsüzlerin yanında /[k]/, /[g]/, /[K]/, /[ġ]/, /[k̇]/, /[l̇]/, /[k̇]/, /[ġ]/, /[ḣ]/, /[ḣ]/, /[ŋ̇]/, /[ḋ]/, /[l̇]/, /[ṅ]/, /[ḟ]/, /[ṫ]/, /[ṡ]/, /[ċ]/, /[ç̇]/, /[Ċ]/, /[Ċ]/, /[Ṗ]/, /[Ṫ]/, /[Ḟ]/, /[Ṡ]/, /[Ş̇]/, /[ḃ]/, /[ç̇]/, /[ċ]/, /[v̇]/, /[ḟ]/ ünsüzleri de görülmektedir.

1

9. Zile ağızlarının en karakteristik özelliklerinden birisi de ön seste görülen /k/ > /ğ/, /k/ > [g], /k/ > /g/ değişimleridir. Bu tonlulaşma yalnızca ön seste değil, iç ve son seste de görülmektedir: **ğardaşının**olu (XXV/118), **gızlık zamanımızda** (VIII/20),

gapak (XX/26), bulgur gaynatıyoduñ (XVII/20), gendü (III/34), üç gişi (XX/47) vb.

20. İki kelime arasındaki bağlantı (liaison) durumunda iki ünlü arasında kalan /p/, /ç/, /t/, /k/ ünsüzlerinde de tonlulaşma görülür: **vufaad_eTdi (X/43), ehbeb_oldular (V/35), talib_olan (VIII/89), çekib_atıyolar (XXI/9), toPlanıb_oturuyoduñ (XXI/27) vb.**

21. Yalın veya ekler ile genişletilmiş olan kelimelerin iç seslerinde iki ünlü veya bir ünlü bir ünsüz arasında bulunan /k/ ünsüzü, bazı bölgelerimizde, çoğunlukla [k] şeklinde tonsuz, dip damak ünsüzüne dönerken; bazı bölgelerde, çoğunlukla sızıcılaşarak [h] ünsüzüne döner. Ancak bölgenin genelinde /k/'nın sızıcılaşma örnekleri kurallı olarak görülmektedir: **yañın (I/34), arħadaşdan (II/31), uyħu (IV/2), vallıhlı (IV/31), mıħtarlıK (V/8), yoħarı (V/16) vb.**

22. /-k-/ > [-h-] yanında /-ŋ-/ > [-ğ-], [-y-]; /-h-/ > [-y-]; /-ç-/ > [-ş-]; /-b-/ > [-m-] gibi iç seste sızıcılaşma örnekleri görülür: **yañın (I/34), arħadaşdan (II/31), uyħu (IV/2), şeyid (MDD), şeyire “şehire” (MDD), genşlik (XVII/9), kelem kimi “lahana gibi” (XXXI/55) vb.**

23. /ŋ/ ünsüzünün korunması Anadolu ağızları için ayırıcı bir nitelik arz eder. Eski Türkçe döneminden bu yana karşımıza çıkan /ŋ/ ünsüzü; kelime kökleri ile ilgi hâli, 2. şahıs iyelikleri ve fiillerin çekimli şekillerinde aynı Eski Türkçe döneminde olduğu gibi kullanılır: **yalıñuz (I/14) < ET yalañguz (ETG, s.308), ğoñşularımız_man (V/3), deñiziñ_ortasına (XI/42), ħağgından_aldıñ (XI/19) vb.**

24. Yanında bulunan ünlünün inceliği veya kalınlığına bağlı olarak ön, orta veya arkada boğumlanan /ŋ/ sesi, Eski Türkçe devrinden başlayarak /-ŋ-/ > [-ğ-], [-y-] şeklinde çözülmelere gitmiştir: **-đığniyomuş (XXIX/153), ağnadırım (V/2), ağnadıyım_ı? (VIII/121), göyneke (MDD) vb.**

25. Zile ağzında kelime başı ile hece ve ek başı /k/'ları, /k/ > [ğ] > [g] patlayıcı, tonlu, dip damak ve /k/ > [k] patlayıcı, tonsuz, dip damak ünsüzüne dönüşür. Bu değişme Karapapak-Terekeme ağızı dışında kalan ağız bölgelerinde çok yaygın olarak

gördüğümüz bir değişmedir: **gızlık zamanımızda (VIII/20), başka zaman (VII/26), gaş_dana (XXXVI/5) vb.**

26. Zile ağızlarında kelime başında olduğu gibi, iç ve son seste de /t/ > [d] tonlulaşmasının olduğu görülmektedir: **beş dene “beş tane” (II/2), daşların_arasında (II/27), uyhu dutmadı (IV/2), darçin (XX/65) vb.**

27. Zile ağzında dilimizde yaygın olan ünsüz benzeşmesinin aksine yan yana bulunan iki patlayıcı veya sızıcı sert ünsüzden sonuncusu ilk ünsüzün tonlu veya tonsuz olmasına bağlı olmaksızın tonludur. Özellikle görülen geçmiş zaman eki ile bulunma ve ayrılma hâli ekinin ünsüzü daima tonludur: **sivasda (XXV/355), tagdanı_arasında (XII/32), iki rekatdur (XXIX/89), usda (XXVII/11) vb.**

28. Bölgemizde aynı boğumlanma noktasına sahip yan yana veya uzak iki ünsüzden biri boğumlanma noktasını ötekine benzeterek veya ötekinden ayırarak başka bir ünsüze dönüşür: **güleş (IV/43), davul_unan (VII/6), ne annarım (XIX/1), makanna (VIII/50), şindik (II/28) vb.**

29. Benzeşme olayı bölgemizde ilerleyici ve gerileyici olmak üzere iki yönde gelişmiştir: **ille “illa” (XI/40), ev sahabı “ev sahibi” (XXIII/4), hileyne (I/10), allā_emiynen (V/44), taḲsiyene (VIII/81), nışannandım (I/19), düşşe_y_idi (XXV/208), beş_şüz lira (XI/95), millar (XXVI/109); billeştiği yeri (I/27), filladım (I/33), sümbül (I/20), uyumussun (IV/4), gessiḡ (XXIII/25), bissürü (XI/35), serbessiḡiz (XIV/15), bannak (XIII/13), işsem (XXX/8), iki tene (XXVII/35), şamlu memmed (XII/21-22), şindilik (XXIV/1) vb.**

Benzeşme (assimilation) görüldüğü gibi, benzeşmezlik (dissimilation) örnekleri de vardır: **gelbelā “Kerbela” (XXV/102), teKlar “tekrar” (XXV/145), tekrir tükani “tekstil dükkani” (XXXI/60) vb.**

30. Zile ağızlarında ünsüz düşmesi olayı; /f/, /ğ/, /h/, /k/, /l/, /n/, /r/, /v/, /y/, /z/ ünsüzlerinin düşmesiyle gerçekleşir. Düşüklerinde, genellikle ses değerlerini yanındaki ünlüye aktarır ve yanlarında bulunan ünlüyü uzatırlar: **yoḡa “yufka”, (XX/21), ārı (III/45), āmed, bi şeydir (XXVII/59), ḡavāyī “Havva’yı” (XXV/277) vb.**

31. Bölgemiz ağızlarında yalnızca /c/, /ç/, /ş/ ve /n/ ünsüzlerinin ikizleştiği görülmektedir. Genellikle iç seste iki ünlü arasında kalan ünsüzler ikizleşmektedir: **gúccúĸ** (IX/4), **eşşek** (XVI/1), **şo yanna** (XXVI/50), **aşşā** (VIII/56) vb.

32. Dilimize Arapçadan geçmiş olan bazı kelimelerde ikiz ünlülerin tekleştiği görülür: **afed beni** (XXV/140), **evelden** (VI/14).

33. Hece kaynaşması (contraction) Zile ağızlarında genellikle “/k/, /g/, /ğ/, /h/, /n/, /r/, /y/” ünsüzlerinin düşmesi veya aşınmasıyla gerçekleşir: **bilüĸ m_ola** (XV/17), **sifdiniyom** (I/22), **parmāmı** (I/28), **göremicek** (XIV/58), **tārī** “tarihi” (XXVIII/32) vb.

34. Bölgemiz ağızlarında ünsüz göçüşmesi (metatez) olayları “yakın göçüşme” ve “uzak göçüşme” şeklinde iki yönde gelişir: **yarpaĸlar** (XXIX/78), **torpaĸdan** (XXXIII/13), **gariban melmeketi** (XXVII/19); **nāletullaĸ** (XXV/69), **öndüş** (MDD) vb.

35. Bölgemiz ağızlarında vurgu konusu, gösterdiği özellikler açısından “kelime vurgusu” ve “cümle vurgusu” olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Cümle vurgusu çoğu zaman yüklem üzerinde yoğunlaşır. Özellikle soru cümleleri ile emir cümlelerinde görülür: **yelle şinci** (XII/54), **'dibdiri** (XVIII/34), **'yıarmış_eline eteĸine** (XI/15), **babası 'ömüş** (XIV/3) vb.

2. ŞEKİL BİLGİSİ

1. Bölgemiz ağızlarında $\{+CI^4\}$ isimden isim yapma ekinin genellikle tonsuz ve patlayıcı “ç” biçimi değil, tonlu biçimi olan “c” kullanılır: **sınıKculū (XVI/21)**, **eşşegcilik (II/12)**, **gözleKci (XVII/58) vb.**

2. Türkçede ilgi hâli eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra $\{+I^4n\}$, ünlü ile biten kelimelerden sonra $\{+nI^4n\}$ şeklindedir. Bölgemiz ağızlarında Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bulunan genzel art ve ön damak η ’si korunmaktadır. Bölgemiz ağızlarındaki ilgi hâli eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra $\{+I^4\eta\}$, ünlü ile biten kelimelerden sonra $\{+nI^4\eta\}$ şeklindedir: **adamıñ _eli (IX/48)**, **evliyanıñ başı (VIII/76)**, **gözünüñ yaşını (XXVI/96)**, **suyun çıhdū yeri (XXII/17) vb.**

3. Bölgemiz ağızlarında belirtme hâli ekinin $\{+(y)I^4\}$, $\{+(n)I^4\}$ şekilleri yanında, hece kaynaşması sonucunda meydana gelmiş $\{+ā\}$, $\{+ā̃\}$, $\{+ē\}$ şekilleri de mevcuttur: **tobrā (XXV/104)**, **bıçā (XXV/251)**, **o eKmē múgmē (IX/25-26) vb.**

4. Bölgemiz ağızlarında genel olarak düz-geniş ünlü ile biten kelimelere yönelme hâli eki geldiği zaman, araya giren koruyucu ünsüz “y” nin etkisiyle kelimenin sonundaki ünlü daralır: **yayılmıya (III/58)**, **gomşuya (IV/25)**, **buruya (IV/44) vb.**

5. Bazen 3. teklik şahıs iyelik eki almış kelimelerden sonra yönelme hâli eki geldiğinde araya zamir n’si girmez: **dāñ çalırlara (II/27)**, **şuranıñ yaylalara (MDD).**

6. Bölgemiz ağızlarında yönelme hâli eki, şahıs ve işaret zamirlerinden sonra orta ve arka damak $/\eta/$ ’li olarak kullanılmaktadır: **saña (I/41) <sañga < sen-ge, buña < bu-n-ğa, baña (II/35) < bañga < ben-ge vb.**

7. Bölgemiz ağızlarında, “yan” isminin yönelme hâli almış şeklinde bir $/n/$ türemesi görülür. Bu durum işaret sıfatlarıyla kurulmuş olan sıfat tamlamalarındaki

“yan” sözcüğünde görülür: **šo yanna (XXVI/50), bu yanna (XXIX/16), o yanna (XXV/109) vb.**

8. Bir diğer durum ise “yan” isminin yönelme hâlinin, yükleme hâli eki alarak karşılanmasıdır: **onnar o yannı gédmiş (XXVIII/118).**

9. Bölgemiz ağızlarında ayrılma hâli ekleri {+DAn} olmakla birlikte İmirdolu köyünde {+cAn} şekline de rastlanmaktadır: **misafir_oldugcan soğna (XXV/65), öldüdügcen (XXV/157).**

10. Bölgemiz ağızlarında eşitlik hâli eki {+CA}, ekiyle karşılanır. Esas fonksiyonu ismi yargıya bağlamaktır. Bu eklerin yanında {+CAnA}, {cAK} şeklinde genişletilmiş şekillerine de rastlanmaktadır. **gúzalcene (VII/27), ölecene (X/13), usulcana (MMD) ; elticek (XX/75), aylecek (MDD), kóycek (MDD) vb.**

11. Eski ve Orta Türkçede nispeten canlı olan ve bugün çağdaş Türk lehçelerinde kullanılmaya devam eden sınırlama hâli eki {+AcA} eki, Türkiye Türkçesinde yerini +A kadar ve +A dek edat gruplarına bırakmışken, bölgemiz ağızlarında canlılığını korumaktadır: **ağzınaca (XXXI/48), bu başaca (XXIX/127-128), altı yaşımaca (XXIX/42), zabağlaraca (XXVIII/20)**

12. Bölgemiz ağızlarında yazı dilimizde bulunan vasıta hâli; ile edatı ve onun ekleşmiş biçimi olan {+IA} şekillerinin yanında, {+I⁴nAn}, {+nAn}, {+InA}, {+nA} şekilleri de kullanılmaktadır: **hile_y_inen (I/8), oninen (II/6), elimiz_inen (III/34), yazmayına bitiremez (XXV/266) vb.**

13. İyelik ekinin 2. teklik ve çokluk şahıs çekimlerinde orta ve arka damak η’si görülmektedir: **göñlün_olsun_olmasın (XXXIII/31), sizin dedenize (XI/86) vb.**

14. Bölgemizde aitlik eki {+ki}’nin, yazı dilimizdeki kullanımının yanında {+hı}, {+kı} şekilleriyle kalınlık incelik uyumuna da uyduğu görülür: **ırahıdaki (XII/23), tohıaddaki (XII/41) vb.**

15. Bölgemiz ağızlarında işaret zamirlerinin çokluk şekillerinde ilerleyici benzeşme sonucu “bunnar, şunnar, onnar” şekillerine sıkça rastlanır. Ayrıca

bölgemizde “**şu**” işaret zamirinin “**şo < uş ol**” şekli de görülmektedir. Bu kullanım Zile ağızlarını Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesine yaklaştırmaktadır.

16. Bölgemiz ağızlarında dönüşlülük zamiri /g-/ < /k-/ değişmesiyle meydana gelen “**gendi, gendü**” kelimeleridir. “kendi” şekline daha az rastlanılmaktadır.

17. Bölgemiz ağızlarında karakteristik bir özellik taşıyan “**herkes**” belirsizlik zamiri, daima /ş-/ < /s-/ değişmesiyle “herkeş” biçimde kullanılmaktadır.

18. Bölgemiz ağızlarında bulunan işaret sıfatları yazı dilimizde olduğu gibi bu, şu, o’dur. Bölgemizde “**şu**” işaret sıfatının “**şö**” şekli de mevcuttur: **şo şehirden (XI/49), şö tallayı (XXII/37) vb.**

19. “biraz” belirsizlik sıfatı genellikle bölgemizde “birez” şeklinde ünlü uyumuna girer.

20. «**bi yerin neyin gırarım, gocamız neyimiz, şu çillileri neyin de, çirağlım neyim, mallarımızı neyimizi, samanlarını neyi**» gibi bölgemiz ağızlarındaki örneklerde yazı dilimizde mevcut olan belirsizlik zamiri “**falan**”, “**filan**” kelimelerinin yerine çoğu zaman “**ne, ney**” soru zamirleri, belirsizlik zamiri olarak kullanılır.

21. Zamir ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle yapılan çekimlerde 2. kişi teklik ve çokluk şekilleri genel olarak orta ve arka damak /ŋ/’lidir: **içeceKsin (XXV/173), alur gelürsün (III/7), nêydecânız (XIX/4), söyledin (IX/36), yerseniz (XXV/301) vb.**

22. Zamir kökenli şahıs eklerinden 1. çokluk şahıs eki yazı dilimizden farklı olarak , -°z yerine daha çok {-I⁴K}; {(I⁴) k} < {-I⁴ k}, {-I⁴h} < {-I⁴k}; {-I⁴ğ} < {-I⁴k}; {I⁴k} < {-I⁴k} şeklindedir: **bakaruk (XIII/10) < bağ-ar-ı-k, örterúk (III/1) < ört-er-i-k, düşürmüşük (II/32) düş-ür-müş-ü-k, yatıyok (IV/2) < yat-ı-yor-u-k, guruduruK (XXXI/8) < kuru+t-ur-u-k vb.**

23. Geniş zaman ekindeki düz-dar ünlülerin yuvarlaklaşmasına çok sık rastlanmaktadır. Ancak Karapapak-Terekeme ağzında geniş zaman ekinin, ünlülerden sonra (-r), ünsüzlerden sonra {-Ar} biçiminde olmak üzere dar şekilleri bulunmaz: **çalışurum (XXIII/16), gelürsün (III/7), ānamañ (XXXIV/12) < anla-maz-sın,**

köpürer (XXXI/52), verü (XII/24), varu (XI/51), yaparıh (XXXI/5), tökeriz (XXXI/49), vererler (XXXIII/32) vb.

Çokluk 1. şahıs geniş zaman olumsuzunun soru şekli {-mAK} şeklindedir. Derlediğimiz metinlerde sadece bil- fiilinde karşımıza çıksa da örnekleri çok daha fazladır.

bilmeK mi? (XXVI/20), yaPmag mı? (MDD) vb.

24. Şimdiki zaman eki, yazı dilimizde olduğu gibi bölgemiz ağızlarında da ünlü uyumuna uymamaktadır. Ünlü uyumuna uyan örnekler olmakla birlikte sayısı fazla değildir. Farklı olarak Karapapak-Terekeme ağızında, bölgemiz ağızlarında genel olarak kullanılan şimdiki zaman {-yo} eki kullanılmakla birlikte, Azerbaycan Türkçesinin de etkisiyle genel olarak {-I⁴r} ekleri kullanılır. Bu ekler derlediğimiz metinlerde 3. teklik şahıs ve 1. çokluk şahısta görülmektedir. Ancak bazen bu ekler yazı dilimiz ve ağızlarda olduğu gibi geniş zaman eki olarak da kullanılmakta ve şimdiki zaman ekiyle karışıklığa sebep olabilmektedir: **ōraşırık (XXXIV/42), göyuruK (XXXI/21), ekirik (XXXIV/1) vb.**

25. Duyulan geçmiş zaman eki, Karapapak-Terekeme ağızı dışındaki bölgelerde yazı dilimizde olduğu gibi kullanılmaktadır. Karapapak-Terekeme ağızında duyulan geçmiş zaman eki 3. şahıslarda Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi {-mI⁴ş} ve {-I⁴p}, {-I⁴b}'dür: **ḣayat bele devam_edib gedip (XXXIV/40), verende almayıplar_oraları (XXXIV/38)vb.**

26. Gelecek zaman ekinde 3. teklik ve çokluk şahıs dışında /ğ/ sesi kurallı olarak erimiş, hece kaynaşması sonucu uzunluk meydana gelmiş ve ünlü uyumu bozulmuştur: **isdanbula_ğēdecām, girecāz vb.**

27. Bölgemiz ağızlarında hece kaynaşması ve hece yutumu sonucu emir eklerinde farklı şekiller meydana gelmiştir. Ayrıca 3. teklik şahıs ve 2. çokluk şahıs çekimlerinde orta ve arka damak η'si görülür: **ne_ederse edsin̄, müsāde ediñ vb.**

28. Eski Türkçe döneminden günümüze {-GAy} > {-GA} > {-A} şeklinde gelişim gösteren istek ekinin özellikle 1. teklik ve çokluk kişi çekimleri yazı dilimizde

kullanımdan düşse de bölgemiz ağzında canlı olarak varlığını sürdürmektedir: **gëdem, gelem, gezek tozağ, dolanağ vb.**

29. Bölgemiz ağızlarında {-mAlI} yanında, gereklilik eki için “**gerek**” ve “**lâzım**” kelimeleri de kullanılmaktadır: **söylenmesi gerek (I/3), görmeg_ılazım (XXV/3) vb.**

30. Yazı dilimizde genellikle erimiş olan i- cevher fiili bölgemiz ağızlarında varlığını sürdürmektedir. Yazı dilimizin aksine bölgemizde ayrı söylenmektedir. Ayrıca i- fiili bölgemiz ağzında basit ve birleşik çekimlerde ünlü uyumuna uymakta ve ünlü ile biten kelimelerden sonra araya bir yardımcı /y/ ünsüzü girmektedir: **dolu_y_udu, güzel_ımiş, yoğ_usa , variken vb.**

31. Bölgemiz ağızlarında ayrılma hâli eki alan kelimelerden sonra, “sonra” son çekim edatı geldiğinde yazı dilimizdeki {-dI⁴K} yerine {-An} sıfat-fiil eki kullanılmaktadır: **gaybedenden soğna, gelenden soğna, görenden soğna vb.**

32. {-IncA} zarf fiil ekleri bölgemiz ağızlarında ilerleyici benzeşme sonucu {-I⁴ncI⁴} olmuştur. Ayrıca sonuna bir /-k/, /-k/ ünsüzü almış ve {-I⁴ncI⁴K}; {ıncık} < {ıncık}, {uncuk} < {uncuk}; {ıncıh} < {ıncık}, {uncuh} < {uncuk} şekilleri meydana gelmiştir: **yağalayıcı (XXIII/81), memmed_oturuncu (XII/26), hastalanıncık (VIII/103), dışarı çıkıncık (X/1) vb.**

33. Yazı dilimizde kullanılmayan, A. von Gabain’in “belki de Türkçe öncesi zamandan gelen” bir ek diye belirttiği {-(y)In} eki bölgemiz ağzını Eski Türkçe’ye bağlayan önemli bir özellik olarak varlığını sürdürmektedir: **konuşsunlar देंyin (XIII/23), mukāyad_ol deyın (VII/40) vb. (zarf fiil)**

34. Karapapak-Terekeme ağzında {-AndA} zarf-fiil eki yaygındır: **gağanda (XXXIV/21), verende (XXXIV/37), oturandan soğna (XII/35-36)**

35. Bölgemiz ağızlarındaki en tipik soru zarfı **niyd-/ nêyd- < ne et-’dir: niydiyo, nêydiyolar vb.**

36. “**gibi**” benzetme edatının, Karapapak-Terekeme ağzında “**kimi, gimî**” şekillerine rastlanmıştır.

37. “**beri**” son çekim edatının bölgemiz ağızlarında “**belli**” şekline de rastlanmakla birlikte bu özellik bölgemizi Güneydoğu bölgesiyle de birleştirmektedir: **ondan belli (XXVII/6).**

KAYNAKÇA

Abdulhalik Bakır ve Ali Gökşen, “Osmanlı Öncesi Dönemde Tokat, Amasya, Kastamonu ve Çorum Şehirleri”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C III (2019), s. 52-112.

Ahmet B. Ercilasun, *Türk Dili Tarihi: Başlangıcından Yirminci Yüzyıla*, 11. basım, Akçağ yayınları Araştırma-inceleme, İstanbul 2011, s.183.

Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Türk Dil Kurumu Yay., 1996, s. 99.

Ahmet Caferoğlu, “Anadolu Ağızları Konson Değişimleri”, 1963, s. 1-32.

Ahmet Caferoğlu, “*Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmesi*”, TDAY Belleten 1958, s. 1-11.

Ahmet Caferoğlu, “*Anadolu Ağızlarındaki Metathèse Gelişmesi*”, TDAY Belleten 1955, s. 1-7.

Ahmet Caferoğlu, “*Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişimleri*”, TDAYB, 1964, s. 1-33.

———“*Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar*”. 2. bs. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1994.

———. *Anadolu Ağızlarından Toplamalar: Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde İlbaylıkları Ağızları, Kalaycı Argosu ve Geygelli Yürüklerinin Gizli Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1994.

———. *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar: Ordu, Giresun, Trabzon, Rize ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994.

———. *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler: Niğde, Kayseri, Kırşehir, Yozgat, Ankara Vilayetleri ile Afşar, Sarıkaralı ve Karakoyunlu Uruklarının Ağızları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1995.

Ahmet Günşen, “*Gaziantep Ağzının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler*”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/3 Spring 2009, s. 1095-1096.

———. *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2000), s.19.

———. *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*. Kırşehir: Ocak Yayınları, 2001.

Hacıeminoğlu, Necmettin. *Türk Dilinde Edatlar*, Bilge Kültür Sanat, Ankara 2015.

Ali Açıklı, “Tokat Sancağının İdari Durumu ve Nüfus Yapısı (1880-1907)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C14, S 2 (2004), s. 331-59.

Ali Akar, “-DAn ağırlı Edatının Yapısı Üzerine”. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-25 Ekim 2008)*, C 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 151-160.

Ali Özçağlar, “Zile’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri”, *Coğrafya Araştırmaları* S.4, s.19.

Annemarie Von Gabain, *Eski Türkçe’nin Grameri*, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1988, s. 308.

Bahadır Güneş, “Borçalı (Gürcistan) Karapapak/ Terekeme Ağız (İnceleme-Metinler-Sözlük)”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Trabzon, 2013, s. 30.

Bakır ve Gökşen, “Osmanlı Öncesi Dönemde Tokat, Amasya, Kastamonu ve Çorum Şehirleri”, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C III, 2019, S 1.

Cahit Başdaş, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında -kA/-kAnA Zarf-Fiil Şekilleri”, S 33, s. 28-34.

Cemre Aslan, “Eskiçağda Zile ve Çevresi”, *International Journal of Ancient History*, S 1, (01 Ocak 2019), s.21-33.

Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 53.

Emin Ulu, *Tokat Almus Köyleri (Babaköyü, Çevreli, Ormandibi, Fenk) Ağız Derlemesi*, İÜ Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul1978.

Emine Yılmaz Ceylan, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara 1991, s. 151-65.

Erdal Karaman, “*Karabağ Ağızları*”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2005.

Erdal Taşbaş, “*XIX Yüzyılda Tokat’ta Göçmen İskânı ve Göçmen Sevkinde Şehrin Önemi*”, “Tokat Sempozyumu (1-3 Kasım 2012)”, C. 1.

Ergün Ünal, *Reşadiye ve Yöresi Ağızları /TOKAT/*, GAZÜ Türk Dili Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep 2010.

Erol Öztürk. “*Tokat Ağızında Bazı Zarflarla Zarf Yapıcı Ek ve Edatlar*”, *BAİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2020, Cilt: 20, S 4, s. 955-69.

Fahri Yılmaz, *Artova (Tokat) İlçesi Dil Özellikleri*, ATATÜRK ÜNİ Türk Dili Mezuniyet Tezi, Erzurum 1983.

Faruk Kadri Timurtaş, “*Küçük Eski Anadolu Türkçesi Grameri*”, *Journal of Turkology*, S 18, 1976, s.331-68.

Fatma Sibel Bayraktar, “*Trakya ve Rumeli Türkçesi Ağzlarında İken Zarf Fiilinin İşlevleri*”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S 2/4 (2013), s. 69-83.

Gürer Gülsevin, “Ses Bilgisinde ‘Çevre Şartı’ Kavramı ve Ağız İncelemelerindeki Önemi”, *Journal of Turkish Studies*, Volume 8, Issue 9 (01 Ocak 2013), s.49-62, <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.5420>.

Halil Ersoylu, “Türkçenin Bazı Yabancı Kökenli Kelimelerindeki Damaksı Genizsileşme”, *İlmi Araştırmalar* 0, 2000, s. 97-104.

Hanifi Vural ve Tuncay Böler, *Ses ve Şekil Bilgisi*, Kesit Yayınları, İstanbul 2011, s. 139.

Hasan Eren, “Türk Dillerinde Metathese”, *TDAY Belleten* 1953, s. 161-80.

Hikmet Koraş, “*Türkiye Türkçesinde Gerekliklik*”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S 17 (2005), s. 135-154.

Hüseyin Özbay, *Özbek Şivesi Kunduz Ağzı /TOKAT/*, GÜ Türk Dili Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.

İsa Eşki, “1856-1900 Yılları Arasında Kafkasyadan Gelip Tokat Merkez İlçesi Köylerine Yerleşen Çerkezler”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, Tokat, 2016, s. 2.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, C II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1969, s.153.

İsmail Turan, “Türkiye Selçuklu Devleti Sonrası Osmanlı Devleti Hakimiyetine Kadar Tokat”, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2022, s. 34.

İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004

Janos Eckmann, “*Kelime Ortasında Anorganik b, p ve m'nin Türemesi*”, *TDAY Belleten* 1953, s. 313-320.

Kemal Eraslan, “Eski Türkçe’de Yönelme Hâli (Dativ) Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Yıl:2000, Cilt: 29 (2012), s. 61-76.

Leylâ Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2017, s. 114.

Mehmet Dursun Erdem, “Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/3 Spring 2008, s. 504.

Muhammet Kemaloğlu, “Terekeme-Karapapak Türkleri Yerleşim Alanları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S 1/3 (2012), s. 55-81.

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul 2004, s.167.

Mukim Sağır, “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1995 (01 Ocak 1997), s. 377-90.

Mukim Sağır, “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, S 43 (1995), s. 391-409.

Murat İpek, *Tokat İli Turhal İlçesi Üçgözen Köyü Kumuk Ağzı*, ATATÜRK ÜNİ Türk Dili Mezuniyet Tezi, Erzurum 1983.

Mustafa Özdemir, “14 -17. Yüzyıllar Arasında Anadolu’ya Gelen Türk Göçleri ve Anadolu’nun Doğusunda Meydana Gelen Demografik Değişmeler”, *Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C 5, S 12 (2017), s. 51-76.

Mustafa Şahin ve Yusuf Karabacak, *Coğrafi, Tarihî, İdarî, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Zile*, Tofset Matbaacılık, Tokat, 2006, s. 4-14.

Mustafa Turan, “Karapapakların Anadolu’ya Göçü (1877-1914)” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009, s.15.

Münire Uçak, *Tokat Ağzı ve Folkloru*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1972; Abdullah Kocaman, *Zile Ağzı /TOKAT/*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1970.

Necati Çavdar, “XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokatta Katolik Ermeniler: Demografi-Ekonomi, *Yeni Türkiye Dergisi*, 1 Ocak 2014.

Necati Demir, *Tarihî Süreç İçinde Karadeniz Bölgesi (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)*, Altınordu Yay., Ankara 2018, s. 245.

- Necati Demir, *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.45.
- . *Tokat İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme, Metinler, Sözlük)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.85.
- . *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- . *Giresun İli ve Yöresi Ağızları (Tarih-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*, Giresun Valiliği Yayınları, Giresun 2008.
- . *Trabzon ve Yöresi Ağızları*, Gazi Kitabevi, C. I-II-III, Ankara 2005.
- . - Ülker Şen. *Sivas İli ve Yöresi Ağızları*. Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
- Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Edatlar*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2015, s. XIII.
- . *Türk Dilinde Yapı Bakımından Filler*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, s.124-125.
- Nermin Tekcan, *Zile ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*, AÜ DTCTF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1971.
- Nurettin Demir ve Emine Yılmaz, *Türkçe Ses Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2020, s. 86.
- Orhan Çatak, *Tokat-Kazova Köyleri Ağız Araştırmaları (Metin-İnceleme-Uygulama-Sözlük)*, - (Büyük Yıldız, Kalaycık, Üzgözen, Çaylı Köyleri), İÜ Türk Dili Mezuniyet Tezi, İstanbul 1976.
- Orhan Yılmaz, “Caesar ve II. Pharnakes’in Zile Savaşı (M.Ö. 47) Yeri Üzerine Bir İnceleme”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , S 4 (2015), s.11.
- . *Sıraçlar (Anşabacı ve Hubyarlar): Beydili Alevi Türkmenleri*, Vemı Vıdı Vıdı Yayinevi, Zile 2009.
- Recep Çiçekli, *Artova Ağzı /TOKAT/*, AÜ DTCTF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1970.

Resmi Akkaya, *Tokat Ağzı*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1970; Turan Gümüş, *Tokat Ağzından Derlemeler*, AÜ DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi, Ankara 1989.

Saadet Çağatay, “*Türkçede ñ~g sesine dâir*”, TDAY Belleten 1954, s.15-30.

Sargon Erdem, "*Tokat Kelimesi Üzerine Düşünceler*", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Gelişim Matbaacılık, Ankara 1987, s. 11.

Sefer Solmaz, “*Danışmendliler Devleti ve Kültürel Mirasları*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2001, s. 1.

Semra Meral ve Yusuf Meral, *Her Yönüyle Zile*, Sanem Matbaacılık, 1983, s. 17.

Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, C 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 84.

Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 215.

Sümer Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1972, s. 423-460.

“Tâceddinoğulları”. TDV İslâm Ansiklopedisi”, Erişim 04 Nisan 2022, <https://islamansiklopedisi.org.tr/taceddinogullari>.

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2015, s. 79-80.

Talat Tekin, “*Türkçede Morfofonemik Değişmeler: Dar Ünlü ~ Ø Nöbetleşmesi*”, Dilbilim Araştırmaları Dergisi, S 6 (1995), s. 103-9.

———. "*Orhon Türkçesi Grameri*", Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2016, s. 314.

———. "*Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*", hzl. Mehmet Ölmez, Türk Dilleri Araştırmaları Yay., Ankara 1995.

Tarihçe”, T.C. Zile Kaymakamlığı, t.y., <http://www.zile.gov.tr/tarihce>.

“Tokat Valiliği, “Tokat”.

“Tokat”, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, erişim 31 Mart 2022, <http://tokat.ktb.gov.tr>.

Tuncer Gülensoy, “Tokat Ağzının Anadolu Ağızları İçindeki Yeri”, Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986), Gelişim Matbaacılık, 1987, s. 251-60.

———. *Kütahya ve Yöresi Ağızları: İnceleme-Metinler-Sözlük*. Türk Dil Kurumu yayınları 536. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, 1988.

Vahit Türk, “*Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri*”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Yıl:1996, C 44 (31 Ekim 1999), s. 291-340.

Zeynep Korkmaz, “*Türkçede -acağ/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C XVII, S 1-2 (1959), s. 159-168.

Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994, s. 31.

———. *Güney-Batı Anadolu Ağızları: Ses Bilgisi (Fonetik)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1994.

———. “*Türkçede -acağ/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekinin Yapısı Üzerine*”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C XVII (Ankara 1959), s.159-68.

———. *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2019.

Zile Tarihi", T.C. Zile Belediyesi. <https://site.zile.bel.tr/index.php/zile-tarihi/>.

Zile”, Zile Kaymakamlığı. <http://www.zile.gov.tr/zile>.

METİNLER

Metin Numarası		I
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Yıldıztepe Köyü (Yeni Müslüman)
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ali Özkısa
	Yaşı	75
	Öğrenim Durumu	-

-Nasıl evlendin Ali dede?

-babam var_ıdı. āleme akıl veren babam. şöle bê_şey dēr_ıdı. kúnıyeyi kútükden yoḥlayım bu sefer. şöle bê_şey dēr_ıdı. laf yerine söz yerine geldiḡ zaman söylenmesi gerek söz. şöle bê_şey dēr_ıdı. ölüm hıyar parasına alınan_eşşēḡ_ölümü sudan_olur. bu ne dēmeg_oluyū. benim hāfızam_aḥlım ḡafam şöle çözüyū. 5 hileyile yapılan_işin sonu hüsrandır. yanı özür dile'im comaaTdan, meseleyi derinleştiriyok. benim bi cemilem var_ıdı. üş gün_evelde öldü. nası deyim şöle ḡorpe. şu yaşlarda, ben de o yaşlardayım o da. anamı hile_y_inen_alıyı ikinci ḡarının_üzerine. 'on beş sene çocū olmuyū. yirmi yaŞında evlense babam, yirmi yaŞında evlense ne ēder, on beş senedir çocū olmuvū, otuz beş.on yedi yaŞındaKi anamı hileylen aluyū. 10 ḡına gecesinde āmelerim anŞa dudu sen de ḡüzel gok ḡa dēyālar. esansı sürüyālar, okunmuş_esanSı. dúún bu şekerı lokumu var. anŞa dudu şeker yemiyon ḡu? yedürüyolar. anŞa dudu lokum yemiyon ḡu? yedürüyolar. ne dēyi anŞa dudu. anam. beni dūnyā getüren_anam. analīm_ilk ḡarı. ne dēyi. evinde ḡānesinde daa_yalıñuz bi dūñür_olmuşlar_ımış. ne dēyi: ḡörürseñiz ben hamōḡ_ırbaḡama varacām, dēyi. 15 ḡızım sen_ısdersenḡ biz verürúḡ nēye vermiyeg diyolar. beni de nası alıyī, nası everdi. ben evlenürSem ḡacı āmed_emminin cemileyi alurum.yok_ısa evlenmiyom. ne dēdim. bende de aynı ḡile. ne dēdim? kópēḡ_adı cemileyse alacaām dedim, aldım.

-Aldın mı Cemile'yi?

-O cemile deöl. kópēḡ_adı cemileyse alacaām dedim,aldım. nıŞannandım. bi kótú durum meydana ḡáldi. 20 ıstanbuldan ḡáldım saçlar avrupa. sümbül gibi. baḡan bi şöle bi dā bakıyī. yeTmişli yıllarda ıstanbuldaydım. sifdiniyom. domdom gumaş,

paldır puldur yanan elbise, üstünde pardüsü aynanın garşusunda sifdiniyom. kendimi ovalı^ıom dışarı çıkacām. bi bakıyım dēdim ki, bunu yapan da kāfir, inanan da kāfir yapan da kāfir. ħadi inanma. bakıyım dēdim ki pardüsüde tele yoh. ħani ceKedin_omzundaKi pamuħdan. 25 bi tortu var. iki ucu sivri çorum mavızarı vardır siyah çember. hemen baħTım duvarda asılı. 'aldım üzerimden çıkadmadım pardüsüü şõlēTdim_ıpēniñ gumaşın billeştiği yeri, iplīni kesTim. şöyle birgaş_şey sókdüm parmāñ sığası, parmāmı dakdım çıkardım. bi güzel sarmıŞlar_ammā yorğan sııduKları bezden, beyaz bezden şõle bi parça çıKmış. üçgen. gaba, dar. bunu aşdım bi güzel sarmıŞ_amma her ğadının 30 kārı deöl. õle laħana sarma. aşdım içinde esgi yazı yazıyú. kāaTda. çizgüSüz meKdub yaprā, yarım meKdub yaprā. ben esgi yazı oħuyom da yaluñuz_üsdünsüz_eseresüz yazuyu okuyamıyom. bunu 'aldım tayraFuz, bize bağlantıSı var eništeñiz_oluyú. aldım_avucuma evden filladım, geTdim, şõle yaħın mesāfe. bunnarın_ev gadar yoh. taħdalardan biraz uzaħ. basdım zile. neyse vurdum mu. çıħdı. ğapıdan ğafasını çıkardı. 35 'ne_o alim dedi. in_işde baħale şıña dedim. şõle bi ğöz gezdürdü. alim dedi bunu ğótür suya ver. suya õğle bütün_olaraK'verme. eliñde erid, su ed kāadı ondan soña ver. biriniñ_eli ayā de^eer de o da zarar ğórür. bu vaziyeTde ħanı musgayı çıkardımdı üzerimden. 'almıyom_alanlardan deölum. çünkü benim cemile deöl.'almıyom_alanlardan deölum. kóyün yarısını 40 çömeziñ bekir denilen bi adam var_ıdı gızıñ_evine yaħın yerde. orıya tobladılar. yanı kóyün yarısını. ev almıyı adamı. ya^v saña ne diyen var ya^v. al ğótür ya^v, aħa gız ya^v. bu vaziyeTde ħoca elleriniñ_alTındaydı, yeniden düzene aldurdular, yeniden yedüdüler_içidüler. tamam dedürdüler. n_ola dillerim dişlerim lal_ola^vmış da dēmiyeymişim.

Metin Numarası		II
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Yıldıztepe Köyü (Yeni Müslüman)
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ahmet Özbolat
	Yaşı	55
	Öğrenim Durumu	-

-Bu köyün tarihini falan biliyor musunuz?

-ben tārīhden neden ağnamam. ben yārına mal güdüyom baḥ şimdi. boḡon on beş dene malım yoḥ. daḡda yaTdı bunnar. ağşam oldu mal yog, zabaḥ oldu mal yog. ya ekinlere indi bunnar, ya pancallara, nēriye gidiček.

-En iyisi bana anlat bakalım, çocukluḡuna inelim amca senin. Çocukken hangi oyunları oynardınız siz?

-biz fot oynardıḲ çocuḡıken fot.

-O nasıl bir oyun amca?

-şöle şöle topuzuz odun olurdu 5 ākalānda yumruk gibi yumruk gibi topuz olurdu. oninen gúdek güderdúḲ biz. galgucı oynarduk bizim zamānımızda. galguş ney? galguÇ, uçları'sivri, çamura saplarduḥ. seniḡki benimkini devürdü benimki seniḡkini devürdü. öḡle oynarduk biz çocuḡukene.

-Başka oyun var mıydı peki?

-başḡa oyun da saklanbac oynarduk. onun ḡāricinde oyun da bilmiyom şimdi, biliyom deyin 10 yalan mı söyleyim.

-Mal güdüyordunuz herhalde.

-mal güdüyoduḡ. bizim yemedúḡumuz halT galmadı.biz mal da gúTdúḲ, goyun da gúTdúḲ, eşşegcilik de yapduk, odun da kesdúḲ. bizim yaPmaduḡumuz iş galmadı. pedrolculuḡ da yaPdúḥ. ḡālen de kesiyom hē.

-Düḡünler nasıl olur, nasıl yaparsınız düḡünlerinizi?

-dúún cumaḡu ilkinedi başlar. cumērtesi gúnü garı gelür, sanadçı gelür.

-Neden Cuma, mubarek gün diye mi?

-bizim gelenek 15 görenek_ebeden_ecdaTdan bizim gördüğümüz_o. cumā_günü ilkinedi davul gelür. cumērtesi günü güyeği çıkar, pazar günü geliñ çıkar. sanatçı getürüse sanatçı gelür , şarkısını türküsünü söyler, bazar günü de davulcu gelini alır, getürür_evine teslim_eder, parasını alır gèder.

-Amca askerlik anını anlatır mısın bize?

-biñ doguz yüz seKsen_altının dokuzuncu ayıñ yedisinde ben_asgere gèTdim. on_ikinc_ayın 20 yirmisinde de on_gün_izine geldim. üç_aylıg_asgerdeyken_evvelde on_gün_izin verülerdi. dağıtım_izni. gayseri havalandırma tuKayına düşdüm ben. gayseri havalandırma tugayına düşdük. ben, anamdan görmedüğüm dünyada çekmedüğüm_eziyetleri çekTim_orde. çūKü yeme işme gani_y_idi, eziyetin_haddi hesabı garuşuğ_üdu. adam_iş_isdiyodu, yedirüyodu, iş_isdiyodu. 25

-Neler yapıyordun askerlikte, ne iş yaptırıyorlardı?

-benim yaPduğum_işler: nöbete gèdiyoduk, eğitime gèdiyoduk. atıyom, biz çaldırıblı bizim dāñ çalırlara eğitime gèderdik, daşların_arasında sırtüstü süründürürlerdi bizi. adam_öyle asgerlik_istiyodu bizden. şindik bañıyom_adam_asgere gèTmiş, nēddin? ben bi süleymeden geldim. üç_yüz_alTmış beş_günün_üç_yüz_günü zopa var_ıdı bizde. 30

-Bir anın var mı, böyle anlatabileceğin bir anı?

-nöbete geTdük_üş beş. arhadaşdan nöbeti alduñ. jarjörü de alduñ, sayduñ mermileri. merminin birini sayarken düşürmüşük yere. nöbeT bitti, benden soğnaki nöbetçi gáldi. mermi bidene nogsan. gardaşım mermi nohsan. nohsan_olur mu oğlum ben böyle aldım böyle veriyom. aldı_y_din verdi_y_din nöbedçi subayına intigál_eddi. dedi ki subay baña: geddiñ düşmanını vurdun, dedi; 35 mermiyi neveddin_oğlum, dedi. gomutanım ben nēriye gèddim, ben nöbeTden geldim. yoñ. düşmanı vurdun sen dedi. oyanı boyanı; get! avcu boy çukuru gaz, dedi baña. gèddim sead beşden soğña ben_avcu boy çukuru gazdım. iki metire, mezer yanı. onnara demez mi: ēsúg gomutanım. get, góm_oğlum. geTdük gerü gómduğ.

-Birez de diyemiyo gızım, o zaman öyle demiyo yanı.

-hà doa mı edeceŋ oŋa. oŋa doa mı ettúk ki o ğún. **40** kúfürüŋ biŋi biŋ para.
gêce mezar gazaŋ da doa mı edeceŋ oŋa.

-aḥşam televizyonda izlerüK aḥmed abi seni

-çıgarsa çıgar hêri, niydeK

-ases kóyüŋ şifresini dedũ gibi gıllıĝın sadıĝ var. yoḥarı cāminiŋ öŋündedür de
onu siz bulamazsınız, yeşillik sulamıya geTdi o demin tanker inen.

Metin Numarası		III
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Küçüközlü Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ayşe Erdoğan
	Yaşı	57
	Öğrenim Durumu	-

-Siz bu köyde nasıl giyinirsiniz?

-biz aynı böle. böle kafamızı örterük. böle keçik yaPmam. öle bandik şalvar gèyerük. bildüğüz gibi işde aha böle gèyim tarzımız.

-Burada düğüler nasıl yapılır teyze?

-dúúnler cumaşü günü başlar, davul gelür, danuşuk var onu yedürürüg. çayınan pişgüvidini verürüg. ertesi günü de cumārtesi de damaT çıkar; yemeK verürük, sulu yemeKler yapulur. 5 iş türlü, dörd tüllü, çorbası, helvası, he onnar olur. damad çıkar, misāfillerimiz gelü. törelerini atallar, yemeKlerini yerler, oynar güleller, oñ bir on iki gibi çeker gèder herkes yerine. bazar günü de gelin alur gelürsün. he öyle bizim buramızın dúúnü.

-Kız istemeyi nasıl yapıyorsunuz?

-kız istemeyi de gèderük düñür oluruK; gız olanı görür, olan gızı görür; birbillerini isderse annesi babası da bişey diyemez, verür. 10

-Kaçma falan oluyor mu?

-arada oluyo tabi, olmaz mı. vèrmiyo anası babası. vèrmeyinci gız isdiyo, olan isdiyo, nèydecek alıb gèdiyo.

-Kızıyolar mı, küslük oluyor mu?

-eçük sürüyo amma soğna barışuyo. ana baba na gadar kúser evlādına, kúsemez.

-Gelin almanız nasıl oluyor peki?

-arabalar hazırlandı, 15 na kadar araba var ısa, milleT arabasını gonşu yerde çeker.

-Gelin nasıl giyiniyor peki?

-bèyaz gelinnik. bèyaz gelinlik gèyeřler; açuđ isdersen açuđ, türbanlu isdersen bõle türbanlu. öyle. ama bindallı gèyiyolar ğına gècesinde. cumağū ğünü ağşam bindallı gèyer gelin.

-Peki teyze sizin köyünüzde sizin yaptığınız, köyünüze özgü bir yemek var mı?

-yõ, heP bizim bũ aralarımız heP 20 bõle sulu yemeKler. dúúnlere mi yoğ usa gendũ yemē?

-kendi yemekleriniz.

-fasulye yemā. iÇ fasulye beyaz fasülyeden. aħa bu fasüllelerden guruduyok, tāzesini, gurusunu.

-Tarhana yapıyor musunuz?

-yaş tarana mı guru taranami? yaş da yapıyok guru da yapıyok. taranayı şeydiyon, 25 yoğurdları çalıyon, inā sağıyon, yoğurdları çalıyon, onu da yayyon yayukTan yānı alıyog tereyānı, onu torbalıyog, iyice ğúzel oluyo şeker gibi. eşki suyu gèdiyo. he onu da èyce ğarışdııyog. yarmasını içine goyyon, şişiye gorsan şişiye, öyle guruTma oluşa guruduyon. aynı ikiside. ama gurusu daħa ğúzel oluyo.

-Sizde bulgur kaynatılır mı, nasıl yaparsınız?

-hı hı gaynadıyog. onu yıkıyon deneyi, èyi ğúzelce yıkıyon, ğazannara goyyon, bõyúğ ğazannar, 30 ğara ğazannar var ıdı. suyunu goyyon yarı yerinece, gaynıyo. gaynā gaynā gaynaı bışıyo buğday. gaynaduKdan soğra çadırları seriyon, onun üsdüne döküyon, guruduyoh. gurudduKdan soğna dóğdürüyok, şeē deārmene gótürüb. dırmığ inan gaynar dókúyog ya onun üçün elini vuramıyon bõle dādıyon çadıra. bi dā gendũ elimiz inen düzenniyok bõle.

-bizim kóyde kimse beK yok yavrum. 35 herkeş isdanbul angara. ā bunnar da isdanbulda oturuyo. bi iki ben gibi bi iki goca var işde kóyde. yazın geliyolar

herkes gışın gèdiyi. a^ha bir_ay_iki ay duruyo, herkeş gèdiyi. hayatımızı böyle yaşıyog_ışde. çocuklar gelinci seviniyok, gèdinci üzülüyok.

-Gençliğin nasıldı teyze , sen nasıl evlendin?

-biz görücü usülü. hêç birbirimizi tanımıyoduk da bilmiyoduk da. hê tabı anamız babamız verdi biz de varduk. **40**

-Anlaşabildiniz mi?

-annaşmasan nêydeceñ mecbur_annaşduñ, üş dene çocuñ_oldu, çocukları nêreye bırakah. iki ölüm bi gızım_oldu. en gúcúg_ölüm bu. esgiden gahır çekme var_ıdı yavrum, şimdi şindiki gençler gahır çekmiyo, hemen boşanıyolar. anam_anam_anam gaynanam da var_ıdı, gayınlarım da var_ıdı. yedi sekiz sene berāber_otuñduk. **45** amān şimdi de êyce huzurum_êyce amma ārı çoñ, yaş gèdiyō. şimdi êyceyim_allāma çok şükūr_amma aha işde şimdi de sırtım şuralarım_öldürüyō. ārı.

-Doktora gittin mi teyze?

-geTdim,dörd dene fitık çıkdı boynumdan. ramazanda isdanbuldaydım. üş dörd_ümüñ. dörd dene fitıg_oldu. düzleşmesi var, fitı var, yasdūm var.

-İş görmeyeceksin teyze.

-górmicēn hiÇ górmicēn teyze, **50** dedi. sen gibi hemşirem var_ıdı, özele gèddiler, oğlum_özele gótüdü de. çoğ çoğ, patoza gèderdúg_esgiden. şimdi harman og, orah yoh. biçer hemen deneyi biçiyo alıyo geliyō. ekini biçerdúk, onu dırmıhlardug, yığardug, hep_ōle ederdúg. dene gelürdü aħşam_on_iki bir, patozdan gelürdúg, biyō da ikinci ğata çıkarurduñ o deneyi, ambara derdúk, onun_içine boşadurduñ. **55** şimdi hêç, hêç_iş yok, gine de millet ħasda. valla yèdúglerimiz yapıyo heralde.

-İnekleriniz var mı?

-var. üş tāne ināmız var. ikisi evde ikisi şeye gidiyi yayılmiya gidiyi. biri hāmile iki de danaları var. ikisi de şeye gidiyi yayılmiya, dışarı. bize yetiyo işde. ikimize yetüyü.

Metin Numarası		IV
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Küçüközlü Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Abdullah Erdoğan
	Yaşı	63
	Öğrenim Durumu	-

-harmanda yatıyok. elma, erúk, armud bol. ben ahşamınan bi sele topladım. hūşud emmiñinen yatıyok, şimdi uyhu dutmadı biliyo musun? erúgden armuddan ben bi iki yedim. şimdi fazla yedim mi gannımārır. lan uyumussunulan bide gēce demek kı tam uyhiya daldı, bide: gaḥ'ele gaḥ. ne? ula benim gannımārıyo. 5 ula nōldu? ula gaḥ'ele ciğerim benim gannımārıyo, dedi. ulan baḠdım ki arkadaş bi sele armudu erúsú ye. ula, dedim; yav arkadaş derdine nōldu bunu bōle, tabi dedim gannıñārır. Sabā gadar o gún uyumadı. zabaḥ oldu neyse ābimgil babamgil geldi, dedim bōle bōle bu. şimdi onun gannı geçer dedi ben bi sert çay yapıyım da dedi oña dedi bi demli çay. demli çayı işdi, neyse, birez tabi şe_yaPdı ya soğna soğna. 10 nōldu geşTi mi?, bidā dedim armudu erúsú bōle yeme, ācınan nası olsa dikili. al al yē yanı onu, şe_yaPdı birden niye ōle yiyon.

-Geçim kaynağınız ne amca sizin?

-geçim kaynāmız, biz çifçiyúk. bizim burda ekilen; arpa, būday, bide bi yēmiye mercimeK. az bi şey de nohud ekiliyo. dā evvelden çoḥ ekiyoduk da nohudu, domuz çoaldı için gomuyo. domuz bütün yiyō. o yüzden o şeyi biraḥduk, sāde būday arpa. işde bu şe_yapdūmuz 15 da bunnā da mallara yonca. gışın biçiyok balıya yaptırıyoḥ. yazın da bōle yeşillī yediriyoh. diğēr şeylerde ise ekinlerimizi biçiyoh. adam olan patozluyo, adam olmıyan, benim gibi yaluñuz olannar dóğēr biçere veriyo. samanını gátiriyo. geçim gaynāmız bu. daḥa önceden şeker pancarı çok ekiyoduḥ. artuk o da biraḥtuḥ onu. çüngú masrafı, bide adam isdiyo ḥāliyle. sulamasıydı bilmem çapasıydı 20 gótürüb teslim eTmesi ydi. esgicisi gibi deil şimdi. adam da yoh. işcili fazla oldu üçün artuk şeker pancarını biraḥduḥ. sizin kōyden de çoK gótüdüm pancar mesela. gantara gótürüyodum, şimdi o işleri

bırakduk artuk biz bu işler inen şe yapıyok. ha bi iki tãnısı kendüme göre bi mal şe yaPdım südünden, peyniriydi, südüydü, yaydı, işde onlar inan çocuklara, gomşuya geçimimizi sālıyog. 25 onnar da dā dōrusu yani kendi masrafını yemini, yā y inan, çókel inen garşılıyoh. tabi fazla olan da var meselā malı fazla olan da var. amma işde benim gibi yalunuz olanlara üş beş tãne yetiyó.

-Bu köyün tarihini biliyor musun amca?

-bu kóyün kuruluş tārini bilmiyom. ilk dáfa bizim sülāle olarak, biz olarak gelmişük bu kóye. bizim de benim de esgiden dedemin dedesi dip dedesi bu yannı tarafda siz biliyon mu 30 bilmiyonuz mu acısudan gelme, bizim şeyimiz. ordan gálmiş, haTda óyle o da böyle bi bizim gibi bi vallıhlı sülāle y imiş, ordan gelen dedemiñ anlaTmasına göre. o zaman işde soy isim yokmuş, soy isim olmaymış. ben haTda gēTdim acısuya örenci serviSi de çekdim. ben şimdiye kadar biz, sizin kóyde çok örenci gótüdü. üş beş sene serviscilik yaptım. o zamanki soy ad olay ıdı 35 bañ ordaki şeyimizi mesalā; sülālemizi, kimlerden gálme kimleri şey, en azından bi ahraba şeyi öğrenüdü. getdim orda sordum. orda da bi arhadaşım var. acısu kōparatifiniñ arabasını sürüyodu. onun da adı élyas. biliyon mu élyası. şöle geçden seniñ gibi. gara éllez diyolar, o benim çok samimi şeyimdir. onıñna çoñ şeyaPdık. o da araşdurdu da o zamanki soyad olmaduğundan bi tüllü şeyimizi bulamadug yanı. 40 bizim aslında dedemiñ şeyi ordan gálme. hüsne var imiş, hisTeniñ gızıy imiş. hüsne ğızı deñler imiş. pehlivan imiş ondan olan çocuñlar. o zaman böyle hani şimdiki ğibi böyle tegnıg güleş yok da garağucağ güleşleri oluñumuş. güleşci y imiş, yaşlanmış sahalı buruya inmiş bu yandan bu meselā deveciden gelāñ bu yol o zamanki ipek yolu y umuş. 45 o zaman kervannar gelākene işde o zaman o dedemiñ dedesine: la éhtiyar. bitānesi pehlivan imiş. genşden biri: beniñ inen gúreşiyon ñu, demiş. o da bañmış şöle:ölum, demiş; gēT yoluña gēT, demiş. gel éhtiyar bi gúreş dutak, demiş. la ölum bi yeriñ neyiñ ğırarım, demiş; bañ yola gēdiyon, gēT, demiş. yaşlu oldü üçün bañıyo ya hec meñlsimē almıyo. gel éhtiyar! ordakiler de şeyapıyolar; éhtiyar bi el duT, diyolar. dutā dudmaz vuruncu golunu ğırıyo. 50 öle pehlivan imiş, öle yiğid imiş.

Metin Numarası		V
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Evrenköy Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Mustafa Altuntaş
	Yaşı	75
	Öğrenim Durumu	-

-Bu köyün tarihini biliyor musun amca?

-valla duydum benim şurda gırhıkı senedir bu yannı, o yanı bilmem. elli senelik maslatı ağınadırım ben. valla bu köyün, böyle döduh biTduh. biz melmeKedimiz_inen köyümüz_ünen meğnunum. gönşularımız_ınan şunnan bunnan bizim samimiyetimiz dörd dördlúkdür. o yannı üş_gaya diyeK, şu yannı ennebâdi diyeK. 5 orayı yıldızdepe oyanı yozgata âyit. bunnar_ınan_ufag tefeK dediler zamâle oldu emme şimdi o şehil biTdi. güzel güzel geçiniyok.

-Burası aşağı mahalle yukarı mahalle diye mi ayrılıyor?

-bura aşşâ maalle geçer. önce iki mıhtarlık_ıdı. köy_işde yariya bölündü. esgiden_iki mıhtarlık var_ıdı, şimdi teK mıkbara billendi.

-Bu köyün geçim kaynağı ne peki amca?

-bu köyün geçimi mal davar. bôyúgbaş hayvan gúccúgbaş hayvan. tarım da var da tarım yeterli diil. 10 nufuS galaba, arâzi ufağ. az geliyâ. o yüzden en fazla gelürümüz bizim dâcılık, malcılık, davarcılığ. meşğul_oluyoğ. şu durumumuz_eyi allâ şükür, iyceyúğ.

-Nasıl bakıyorsunuz hayvanlara?

-hayvanlarımıza gışın yem, saman, kúsbe. şu anda bahar geldi mi dâda. şimdi bizim köyün üşde ikisi malığ dâdadır. malcılık, ũraşan çoğ. on beş yirmi görpe olur ya onu seneden seniye gurbanlığ 15 besliyâ, işde isdanbula gôtürüyo, işde angaraya şuraya buraya gôtürüyo. geçimi sağlıyoğ yanı. mesele şu yanda yoğarı yerler gara sohu derúğ, orıya bi çadır_açardım, sanda da derúğ, o_yanı geçiyok. esgiden bu yoğ_udu, sizin davar üze inerdi suya, sizin köyün davarı, biz burdan garşu çığarduğ,

đóğüşüdüđ, çekişidüğ, onnar biddi. şimdi bizim malımız_orıya_ğedmiş bizim malımız burıya gelmiş, **20** bizim malımız şu anda sizin kóyún içinden yayılıyâ. hêcbi_şey diyen yok. esgiden bôle bi_şey yoğdu, sürtüşme var_ıdı, gıcıklık var_ıdı. üş_ğaya aşıyâ, gızılcin buyana aşıyı. odun kesiyô, orman kesiyâ, dedimiz godumuz çok đóğüşdüđ. milled gelişdi, uyandı. şu kóyde eKmeK yoğ_udu yav. ísđanbul desen gôç olayı olmasa bu kóyde birbirimizi yerdik. kóyde arâzı gıt. burda esgiden çok ğatillik_olu'du. allâ şúkür, **25** onların hebsi biTdi, huzulluyuh.

-Gençlik yıllarını hatırlıyo musun? Nasıldı gençlik yılların, nasıl evlendin?

-ben bađ bađ, emür_ānıñ_altından bi dobag motur_alđım. hayātın goltündan geşdik. yanı şu kóy diyelim iki yüz_elli hāne bu kóy, şö'le gonaşak, olan yıllardan. iki yüz hāneniñ yemāni eKmēni yemişüm, işini górmüşümdür. çalışduğ, didindüğ_avrad_ınan başbaşa billik_öldük, bu hāle geldüğ. seKiz dene çocüm var. elīñ_artū beş_on dönüm_arāzım var. **30** veseetim var, arabam var_eyi kótü, durumum_eyi, şu düzenim_eyi, meñnunum ben hayatımdan.

-evlenmem şöle oldu. ben yozgaddan_evlüyüm, dabana kóyünden, belki bilirsin. evlenmem nası oldu, esgiden misāfır çok gelü gèderdi bizim burdan. o yan deveci ardında deyi yozgad Tarafından bir_adam bize gáldi geTdi babam_ınan, rāmedli babam_ınan tanışdı, ehbeb_oldular. **35** esgiden bizim bālarımız çok gúzel oluğu. üzümü aldım sePedlerini geliyim_ellerinden , gara_āşlar diyog şu aşşā kóyún_altından bi gır_atlı geliyi yol aşşā. gāşuma geldi, selam verdi; kimiñ nesisin yavrum, didi. nefileniñ_öluyum, dedim. adam şöle geTdi. geri döndü: sen, dedi; helimeniñ gardaşı mı oluyon? dedi. benim bacım zilede. onun_ehbabı_y_ımış, ehbabınıñ_ölunda_y_ımış. **40** eved dayı, dedim. ōdan soğna: dayı dayı, dedim; āleyele, dedim, ecúğ geşti ya beni, üzüm hani górdü şimdi. geri geTdim ben_onuñ yanına, o atıñ_üzerinde: üzüm_al dayı, dedim; duTdum sepedi. iki sağım bi sağım neyse aldı; hadi eyvalla^h, dedi; yola aşşā devam eddi. zaman geşdi, işde allā^h da yazmış_ımış, o ziledeki onun_ehbabını górdü babam, onun_çucūnu allāñ_emriyinen dúnúr_oldular geTdiler. **45** o da geri çeürmedi. mutlulüm bôle, evlenmem bôle. mutluyuk, çoğ mutluyuk.

Metin Numarası		VI
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Ağılıcık Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	A) - , B) Vazif Çağlayan
	Yaşı	A) - , B) 84
	Öğrenim Durumu	-

-Nasılın dedem?

(A)-çok şükür hele eyiyim, gendümü idâre edebilecek... hasTalîm var_ amma.

-Ne hastalığın var amca?

(A)-içime bi sıhıntı giriyo, bazı gannım şişiyö, biyu ayahlarım şişiyö.

-Doktora gittin mi?

(A)-giTdim. dohtur bi_şey dëmedi, şindik tohadada geTdim. tohadada benim ganımı_aldılar, ganımı alıncı, tèv_ertesi_ğún gel dedi. ertesi_ğún geTdim, nerençden şikāvetiñ, ney de ne desi. 5 hemen geldi, hemen masıya yātırdı, şurama çókdü. ben gırmaşdudukça çókdü. íkí gún_ elimi goyamadım.vallahi baK. ondan soğna baña bi heb yazdı, şu hebleri ğullanacāñ, üç gún soğna geri gelecēñ dedi. 'geTmedim üç gún soğna da. buramı acıddı biyu. gëdmedim; gorhdum, gorhdum.

-Kaç yaşındasın amca sen?

(B)-otuz yedi doumluyum.

-Eskileri hatırlıyor musun amca, böyle gençlik yıllarını?

(B)-geşliKde yanı afede'siñ, 10 gannımı doyur, yorulmayı bilmiyodum. emme şindik de daña şu yúksek yerdeki görünen dayre benim, giderken zor gëdiyom. üç beş sefer_ālenmeyinci gëdemiyyom.

-Buralarda ne işle meşkülsünüz amca?

(B)-buralarda ireşberlík yapıyolar. būday_ekíyolar, fī_ekíyolar, efendime sōleim arpa būday_ekíyolar_işde. evelden zor_udu da şindi eyi. neden de; biçerler çıkdı, böyük biçerler çıkdı. 15 böyük biçeratallar çıktı. adam tallıya gótürüyo, böyü

denesini alıyo, samanını bırakıyo, esgiden tırpan_ınandı. tırpan_ınan biçecē desde yapacā, yığın yapacā_ókúz_ünen mükúz_ünen sürecā.

-Fakirlik fukaralık çektin mi hiç?

(B)- éyiyiz, nè olacag sanki, fağır ne olur? fağır demiş, yavan_eKmeK buldu yèdi, bulmadı yèmedi.

-Gençlik daha mı iyi? Sizin gençlik mi iyi şimdiki gençlik mi?

(B)- şindi gocalık kótü gızım. orasını bilemem, hangısı éyi, **20** hangısı kótú, beK oğumuşluğum yoh.

Metin Numarası		VII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Ağılıcak Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Sultan Gündoğdu
	Yaşı	74
	Öğrenim Durumu	-

-ne gonusuyum yavrum, neyim var ki ne gonusuyum gurban_oluyum.

-Düğünleriniz, bayramlarınız nasıldı eskiden?

-dúúnlerimiz, bayramlarımız evelden_éyceydi. şimdi gine éyce yavrum. dúúnlerimiz_üç gün_oluyodu gızım, cumādan başlayadı, cumārtesi bazar_ışde.

-Gelini nasıl hazırlardınız, farklı bir geleneğiniz var mı, yöresel kıyafetiniz var mı?

-gelinner gelinnik gèyiyo gızım, yoK esgiden ben öle şey. ben esgiden, esgidin şeyiyim ben. ben öle şeyinen çıkdım, 5 bi gara bürügüdü. siyah bürük. öñüme bi peçe aTdılar, beni bi ėlli ata bindirdiler, ėlli ata bindirdiler, beni davul_unan getirdiler. hē öle yavrum, evelden_öleydi yavrum.

-Kına gecelerini nasıl yapıyorsunuz teyzem?

-ağşamdan birikiyodular, herkeş millet yataşdānı çalıyodu, oynuyodu, gülüyodu, gınasını yapıyodu gelinín.

-Şimdi hiç oluyor mu köyde düğün?

-yaPmaz mı yapan yapıyo. 10 yaPmıyan zilede şey_alıyo, dúún salonu alıyo, dúún de yapıyo şeyde, yemágli yapıyolar zilede.

-Düğün yemekleriniz var mıydı, nelerdi?

-dúún yemeKlerimiz_olmaz mı? piriş pilāv, ordan soğna tas kebabı, ondan soğna datlı, salatā, üzüm, garpüz. he sarma da var, sarmayı unuTdum. evelden_öleydi gızım.

-Kışlık olarak hangi yiyecekleri hazırlıyorsunuz?

-gışlıh neler neler neler. gurù, dirì, taranà **15** ne bilim ondan soğna salÇamızı ediyōh, biber guruduyōh, tarana ediyok şişelere. melemen yapıyog, onnarı guruyog. melemen yapıyok, şişelere vuruyōk. ordan çanıma sōleim, her şeyleri goyog işde, allān verdūnū her şeyleri goyog, gışın da yiyog.

-Tarhanayı nasıl yapıyorsunuz, anlatır mısın teyzem?

-taranayı: yoordu çalıyoh, inā sāyoh, südü bişiriyoh, yoordu çalıyoh, o yoordu yayyoh, yā çıkıyo. **20** ondan soğna gôtürüyoK şōle bi büyük variller var. büyük varillere. oña yayıyok, üç helki dörd helki oña goyok. onun üsdüne de iki helki üç helki su göyōk, iki üçüne iki goşam duz göyōk, içine bi böyōk buz atıyog, o biyè dörd beş gün duruyo. onun cam gibi suyu birikiyo. o suyunu alıyok. o suyunu güzèl alıyok. bakıyog ki dibine çokmuş o, yoord olmuş. ondan canıma sōlüm, óbürünü de onun üsdüne goyok. **25** gine òle aynı òle su goyok. beKlediyog o 'süzme oluyo. onun da suyunu alıyok. başka zaman da işde iki Tane üç Tene helki yoord çalıyok. güzèlcene onu da yayyok, özeliyok, ocā goyyok tarana yapıyok, yarmasını goyoh, guruduyok. elimizle şekil veriyok böyle böyle, onu döküyok, onu altı yedi gün guruduyok böyle güneşde. çevrüyōh, geri çevrüyōh.

-bizim olanın arhadaşı var üç gayadan. **30** valla kimlerden oldūnu bilmiyom. gızı var, geldi, gucānda bi çocuğu vardı, olan çocuğu şōle beyaz sarışın. ordan, adam ısdanbulda duruyomuş. üç gayalıyım dedi.

-Üçkayalıysa mutlaka tanıyoruzdur.

-Ağrın sızın var mı peki teyzem?

-yaannım arıyo.

-Eskiden ağrınız, sızınız olduğunda ne yapıyordunuz?

ölen ölüyodu, galan galıyodu. hacıbad diyolar hacıbad, o şimdi çıktı o bardah. zeytin dūyolar, **35** esas zeytin yayı çalıyolar, arılarına sızılarına. òle yavrum.

-Aklıma geldi bak teyze, tüm köylerde var neredeyse, alkarısı var mı sizde de?

-aynı bıÇaK göyōk, balta göyōk, suan göyōk. 'acıya gelmez dèller. ben ne biliyim yavrum işde, gırhlı garılara geliyo işde. ben górdüm. uzun boylu bi garı. yengem gırhlı bi haFtalıh, dúne geTdi. yengem dúne geTdi, çocu baña bıraħdı, bi

hafdalık çocū. allah yārebbim. ben de işde gızım daa bōle, evlenmedim daa, o çocū baña bıraḥdılar gèTdiler, **40** sen buña mukāyad ol deyin. uzun boylu bi garı gapıyı aşdı, bilmiyom a algarısı oldūnu bilmiyōm. bi goṇşum var ıdı uzun boylu bōle. şerifē ḥala, şerifē ḥala dèdim iki üç kere, garı baña hiç ses vèrmedi, gafası dolalu bōle gafasını dolamış, uzun boylu bi garı beKledi beKledi beKledi... ondan soğna çekıldı, gapıyı örTdü gèTdı. ecćúg birez soğna hemen çocuk āzına kópüK yıldı, çocūṇ āzına, çocug öldü. biz oña öle diyok, algarısı basdı diyok. **45**

-Fıkradır, manidir biliyor musun teyzem?

yok anam ben māni ne bilmem. ben hekāye masal da bilmem, ben genereglerimizi sōlerim. benim gocam öldü, ben bi şey bilmem. ben dèy genç yaşda gocam öldü ben yaralıyım, ben öle māni bilmem, túrkú bilmem. geleneglerimizi gonusdum.

Metin Numarası		VIII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Acısu Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Adeli Danışan
	Yaşı	74
	Öğrenim Durumu	-

-Ebem eskiden düğünler bayramlar nasıl oluyordu?

-tâ ben ufağıkene olan düğünner, biz gızıkene olan düğünner, bir gün bayrak gakıyodu, oña eKmeğ ediyolar ıdı. bir gün iki gün, bir gün işgefe oluyodu. ondan soğna bir gün dāmad çimiyodu, onuñ da yemeği yeniyodu. dāmad başga, sādıc evini yiyoduğ, sādıc evi yemeK gayıtlıyodu, o yedürüyodu. bir gün de gelin çimiyodu, gelin mesela arkadaşının evi... 5 biz bacılık diyoğ a, onuñ evine iniyoduğ o ev yemeK gayıtlıyodu. o yedürüyodu düğüncüye. o gün de ordan da düğüncünün gapısında aşamaca keşgeK ovalanıyodu. keşgeK ayıtlanıyodu. ondan soğna he bi aşlık doğmiye ğidiyolar ıdı, biyu öyle zamağ ediyolar dı aşamaca. aşı gurudub gelenden soğna yeniden işde geliniñ çimdü gün şey oluyodu, aşlık ovalanıyodu. 10 kızlar bütün o böyüg ilāgenler inen aşıK ovalıyodu. hem aşık saz çalıyodu, çarıyodu; onlar hem zamağ ediyolar ıdı hem aşığ ovalanıyodu. gece zabāca sohular keşgee, o büşürüyodu gurbanı büşürüyodu. zabāca, siz kete diyoñuz, seleli çöreğ oluyodu. ondan soğna, oña ne diyolar ıdı ki gī, gece yozucu salıyolar ıdı gızıñ evine kimse görmeden. eğār kimse görürse oyun çıkardıyolar ıdı, gānınıñ okuna sarıb. 15 ondan soğna anam oyunlar, helle gıuyuyolar ıdı, bi şeyler yapıyolar ıdı. o böyüg düğünler öle y ıdı. ordan da soğna da düğüncü varıyodu, geliniñ başını bālıyolar ıdı. haşık bacıya çıkıyodu; çalıyodu, çarıyodu. aşıñ bāşısını verdürüyolar ıdı, aşığ bāşış ınan indiriyolar ıdı. kız çimerikene elbisesini gaçıyolar ıdı, oña bāşış veriyolar ıdı. öle esgi düğünner böyle y ıdı, 20 bizim günümüzün gızlık zamanımızda. ondan soğna da geliniñ başını bālıyolar ıdı, ata bindiriyolar ıdı, teKKeyi dolandırıyorlar ıdı, o böyük teKKeyi. gızıñ evini, şeyin... dāmadıñ evine endiriyolar ıdı. büşüdükleri yemē sohular düğüncüye daıdıyolar ıdı, yiyolar ıdı, içiyolar ıdı çolug çocug ağşamaca.

o ğún ağşamaca zamaĥ ediyolar ıdı gapısında. zabah ınan da gelini yeniden suya gótürüyolar ıdı 25 aşıĝ ınan puñara billeşib, elinde saz ınan. bu maallede gelin ise eteki maallenin puñarına suya ğötürüyolar ıdı. o suyun şeyine de bi de tavuk kesiyolar ıdı, büşürüyolar ıdı, o gurbanı da yedüdüler mididi iş bitiyodu, yedi ğún yedi ğece dúĝún oluyodu. işde ne aĥıd başlarlar ısa yedi ğún üsdüne dúĝún oluyodu eveli böyük dúĝún edeller ise. çimmedene ata binenlerin de işgevesini ediyolar ıdı, 30 eKmēni gayıtlıyolar ıdı mesela çimdürmiye gücü yeTmiyen insanların. dúĝúnünü ediyedi, ağşamaca zamaĥ oluyodu, ağşam üsdü ata bindürüb getürüyolar ıdı yaud golundan dutub teKKeyi dolandıb getürüyolar ıdı. bizim kóyün adeti öĝle y idi.

-Bizde bir de düĝünlerde teneke meneke de baĝlıyorlardı. Sizde de oluyor mu bilmiyorum ama?

-bizim demedin gaynanasına da baĝladılar, şeyde cemevinde. cemevinde edtiler de dúĝúnünü. 35 bizim orda işde teneKe bālama yok da öle ediyolar. şimdi bizim gaylu o böyük düünlerde belki bizim kóy gaça da dúĝún ediyolar, şimdi gaçanlara da bizim kóyün adamı. gızlar billeşiyolar ıdı, pırtı gëydümeğe ğidiyolar ıdı gúldür paldır aşıklar ınan gençler gızlar... orda gızın elbisesini gëydürüyolar ıdı, ağşam üsdü de gızı getümiye ğidiyolar ıdı gine aşıĝ ınan çala çağırı saz ınan söz ünen. o dúĝún de öle y idi, 40 çimmeden olan dúĝún, gaçak düĝünlerde öle y idi.

-Ebem peki cemlerinizi nasıl yapıyorsunuz?

- bizim cemimiz éyce ağır anam. bizim kóyün gëdinci biyu górgúye billeşiyolar hanı. sizin gibi górgú edmiyolar şimdi hanı. böyükler mesela biyu billeşiyolar górgúyü garallediler mi y idi, górgúye başlıyolar. mesela garı boşıyanı, başga bi şeyi öyle yol dud düşünleri górmüyolar. 45 aynı böyle içeri suçu olmıyanları görüyolar. görenden soĝna da kóy birikdi miydi, baş oldu muydu iriza suyu içiyolar, iriza suyu içenden soĝna da ceme başlıyolar, cemi mesela ediyolar eyliyolar, sinci gücúĝ ayı diyok biz şubata. şubatın ya ilk háftasında ya orta haftasında ğeldi mididi hergeş diyok ki gayıtınızı görüñ, şeye gakılacaĥ oruca diyolar. bura deĝül kóydeyikene işgeFeler ediyoduĝ, 50 bi adam boyu erişdeler kesiyoduĝ, makanna

kesiyoduk, gişileri ziliye salıyoduk. mesala gakılacak zabası allah ne vèrdi_y_ise ediyoduk. geçe şeyimizi yiyödük, biyu da seğırderek teKKeye_ğidiyoduk, teKKeden de öpüyoduk_evimize_ğeliyoduk. aşam_inan yine orucumuzu açıb ceme seğırdiyoduk, cemden geliyoduk geçe orucumuzu yedi_ğún_orucumuzu dutuyoduk. ondan soğna da oruş bitti miydi 55 bittü_ğún de havlamızı garıyoduk, gadmerimizi ediyoduk, havlayı gavuruyoduk, kimisi aşşā veriyodu, kimisi sohulara bırakıyodu öle. gızlar çahıllar_ıdı şeyde... bi yanımız cemevine bıraşıyoduk logmamızı bi yanımız teKKeye dörüyoduk. aşam_inan kimi teKKede açıyodu orucunu, kimisi böyükler logma yedürüb_orucunu millete aşdurub ceme başlıyo, cem ediyolar_ıdı aşamaca. ondan soğna da cemimizi veriyoduk, 60 dāliyoduk. bi de yeniden kóy gurbanı topluyolar_ıdı hanı, oruç gurbanı. aşığın şeyini bi ayru topluyolar_ıdı, sohular gurbanı topluyodu, büşürüyodu, bi de biyullu gurban daıtıyolar_ıdı. hinci gaylu cem_ediyolar. ecúğ_öyle yaz_ayları_ğeldi de, herkeş_işe başladı mı_y_ıdı perşembe_ğünü perşembe_ğünü yiyoduk. öleydi işde bizim gidişetimiz böleydi.

-Ebe ben şeyi merak ediyordum bir de, sizin köyünüzde Kara Dede diye bir yer var, onun hikayesi ne?

- danuşuk dāi der_imiş 65 beKdeş baba gurban_olduğum, ordan bi çubunu kessen ya bi zararın_oludu ya malın_ölüdü hemi. beKdeş baba der_imiş ki en fazla... öyeK diyok gara dedenin dāna. öyei; beklen der_imiş. oña balta vuran gollarıma vuruyo der_imiş beKdeş baba gurban_olduğum. ondan soğna bu soğnadan bi hókümedden bi emür geldi bundan_otuz yedi sene ileriye. hókümed demiş ki: keserseniz kesin, 70 kesmesseniz neşādiye var, neşādiyelere satarım, demiş. ondan soğna emür geldi, dediler ki: babalardan birisi geTdi gel. dörd_ayağlu gurban kesdiler gara dedenin_üsdüne. babalardan_ellez_ağa diyok, baltayı o vurdu, kesim_oldu. yirmi sefer kesildi ora. eveli sede çöpünü gurdalama, almak yasağ_ıdı. kesildi kesildi de epeyden de kesmiyolar_elleğem gayru, tå aşşālarını kesiyolar. gırcatay dedümüz yelleri de. 75 oña gurban_olduğum danuşuk dāi deller. her_evliyanın, her_evliyāyı dağıdan, her evliyanın başı gara dede_y_imiş. cümle evliyaları tāsım_eden gara dede_y_imiş. gara dedenin şindi başına gurban_evi yaPdılar, cemevi yaPdılar, oraları şinci daha éyceydi, evelden de boş_udu. eveli sede orıya gólüg_ünen gidiliyodu, at_inan gidiliyodu biliyon_ñu? beKdeş baba demiş ki

işde motur_unan beKdeş baba çıKdı **80** orıya bi macur moturları var_ıdı. şinden soğna burıya taKsi de gelür. şimcık yollarını yabdılar taKsi de gidiyi, taKsiyenen de çıkıyolar, motur_unan da çıkıyolar. gara dedeye gèTdúk müdü bi gadmer_ediyyoduk, bi mesela gıvır zıvır, südlaş gótürüyoduk, yourd gótürüyoduk. çay icmeK yasağ_ıdı. o gún çay ne_y_idi çayın_adı yoğ_udu. şindi biz çay da gótürüyok, çay da içiyolar. **85** hindi gara dedede yanı töbe yārebbim çay ne_y_imiş adını anmıyolar_ıdı hanı gúnaf deyi. eveli görgü sorgu ağır_ıdı. bizim kóyde evliya çok. her evliyanın başında cem_ediyyolar_ıdı.

-Ebe ben de Kara Dedeyi biliyorum, diğerlerini pek bilmiyorum.

-bizim... bilemeş ki, gara dedeyi zaten cümle insannar gara dede deyib gèdiyo. k kúprücesi_gèdiyâ, guldan gèdiyâ, âcağēçüsü gèdiyâ bak_orıya. cümle talib_olan beKdeş babağile teKKelere gelen **90** buyu gara dedeye çıkak, góreg de... herkes çıkar her talib. mesele gara dedeyi görmeden_ênmezler. gara dede ögle. sede oranın bi çöpünü, bi oğlaş çubunu alsan, bi zararın_oluyodu. soğundan hókümedden_emür geldi, gara dedenin_odununu yezidlere yakacāna, dediler; hókümedden garer gelinci, bir_iki sefer kesdiler bile, kesenden soğna daa da ellemiyolar şincik, yoğ_usa heç el dáğdırmıyolar_ıdı, **95** gazel_inen yaksan bi zarar_oluyodu.

-ciciş_anam böyük gapıya oturur_umuş: bahacák, sen baña bañ ben de saña bahıyım bahacak, der_imiş böyük herif. bahacak var kóyün garşusunda. arāzının, arāziye girerken tallaların gıyısında nışan_evliya var. guru diyok, gurunun başında gúccü evliya var, nallı evliya var, çumaklı evliya var, guzgun_evliya var_or da. üç dörd dene evliya da orda var. **100** bizim kóyde evliya çoğ. gırca etēnden çıkıncı babanın_otuduğu yeri de evliye eTdiler, ırmaktan çıkdın mı_y_idi, babanın_otuduğu yeri evliye eTdiler, ora da evliya.

-eveli şindi gaTda hastalanıncık gata şeydiyyolar hanı. sede eveli vasāid yoğ_umuş_a, sırtından góyneğini alıb mesela gatın suyuna basmıya yörürken, o hasdanın gatisa onun hasdalı, **105** adam yola düşüncük o hasda heraflanmaya başlıyomuş. e o adam, yedi adım yoluna yörümüş, adını anmış, hak de de gara daşa hak de. veli baba orıya gelmiyo mu bokunu yiyim, veli baba yerinde mi yatıyo. veli

baba dúġnayı guran veli baba, her yêrde. göñül_anam der_ıdı kî: yavrum ħak yürêñizde, der_ıdı. ħak_aramañ, der_ıdı. ħakı nerde çārusañ_orda, gaşñız_inan gózünüzün_arasında der_ıdı. **110** ħak yok deyin der_ıdı, başga yerde çıkdūñuz geTdūñüz yeri düşünün der_ıdı. nerden çıkıyoñuz , çıkdūñuz yeri düşünün der_ıdı. ħak gaşñız_inan gózünüzün_arasında, nerde çārusañ_orda hazir der_ıdı. çārabülse, yetüşdürebülseñiz der_ıdı. veli baba orıya da_ġelmüşdür gurban_oluyum Sangi veli baba yerinde yatmıyo ya.

-Veli Baba nerden gelmiş peki?

-baā bak! böyük bacı dedi ki: **115** sizin kıyde dedi ħacı beKdeşe giden var mı yavrum, dedi. anam, dedim. vasāiti olan, at arabası olan gidiyo; zengin olanlar da dedim ben hêç görmedim de bilmiyom da, dedim. ħanı ġetmeyeni ne biliyim. yavrum, dedi; orda ħacı beKdeş_olmuş, dedi. ħacı beKdēşi veli dedi. sizin kıye de_ġelmiş veli baba olmuş, dedi. ħacı beKdeş sizin kıyde yatıyo, dedi. ne ħacı beKdeşi arıyoñ_a dedi, veli baba yatıyo ya. **120** orda ħacı beKdēşi veli olmuş, veli baba olarak da bizim kıye yaTmış. gurd_ölu deyi neye diyolar, gurd_öġlu deyi ben size aġnadıyım_ı? gurd ħasanın_anası eveli derelerde dere yuyoduk ya? siz yeñi bilmezsiñiz. dere yur_umuş garılar bi_evde dere yurkene bi gurd_üleşi yúkleniye, goyunu şeydiye yaralıyó, üleşi yükleniyo, önlerine ġetürüyo kûmbeden_atıyı. gurd_eti, davarın_etini. çekíyo_ġediyo gurd. **125** etekiler gorkuyolar yanaşamıyolar. işde gurd ħasanın_anası nēydiyo, gurdun ġetüdüġú goyunun_etini çekíyo, ġazanın_altında kızlüyo kızlüyo yiyo. ondan soġna tavarak bi ölu oluyo, onun_adını gurd ħasan goyolar. gurd ħasandan da veli baba oluyo. veli babayla isiyin kâhya. gurd_ölu ocā deyi burdan diyolar. onda veli baba da bizim kıyde ciciş_ana_y_inan_evlenmiş. **130** veli babaya eveli, onnarın_āzı uzun, delü veli deller_imiş. gurban_olduġum iriza babayı biliyoñuz_a, iriza baba_ġibi delü veli deller, gardaşı da öġle diyömuş. er_olarak soġnadan_uyanmış, sohu olarak şeyini almış hüscetini. veli baba işde dúġnayı guran veli baba. ne ucun diyo; kıun deyib dúynayı guran sen yetiş.

Metin Numarası		IX
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Acısu Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Endam Çalışkan
	Yaşı	39
	Öğrenim Durumu	-

-çolug çocuk işde, gaynana gaynata, geçim_o. daa ne olacak, 'yohluh...

-Ne sıkıntılar çektin?

-çok... sıkıntı olmaya olmaz mı? çok sıkıntı. birini bulsañ birini bulamıyoduñ. yèyim yok, gèyim yoğ_uđu. insannıg_éyce_y_idi, şimci insannık yok. golu goñşuluk var_ıdı, böyük_hatiri, gúccúk böyük_hatiri, insannık var_ıdı anam. mesā teKKemiz türbemizi biliyoduk, 5 şorda bi böyük gelse ūrunu almıyoduñ. şimci heçbi_şeyimizin şeyi galmadı. gózünü yedūm yānı sen de biliyoñ, herkeş biliyo. yol yordam değúşdü.

-Düğünleriniz bayramlarınız nasıl olur?

-dúúnlerimiz: gız gaçıyōdu, çou gaçıyodu yanı. ağa biri benim, gaşdım. bōle āşam_ınan gaşdım. ertesi_ğún_oldü; dúğúnü şeyiddiler, ineK müneK kesdiler, kóyü oñudular, ordan 10 beş_altı motur_oluyōdu, gelin_üsdü gèydümeye gèdiyolar_ıdı. ordan geliyolar_ıdı dúğún_evinde lokma yiyolar_ıdı. ordan soğna da saad_üç dörde doğru da gelini almıya gèdiyolar_ıdı. ordan getirüyolar_ıdı eve sokuyolar_ıdı, kúP gırıyolar_ıdı gelini_ayāna. gelin gaynana gaynatanıñ_ayāna eğıliyōdu. elini öpüyoduk, dakuyu dakusa, dagmazsa neydeceñ daku da yoğ_uđu.

-sayıcımız var_ıdı. 15 sayucu oynanıyodu mard_ayında. mardda şey_oynanıyo sayıcımız_oynanıyodu. şubadla mardın_arasında. ordan nísanıñ yirmi üçünde de yirmi dördünde de fícāmız_oluyodu. gızlar toplaşıyodu, çiçek toplayıb geliyolar_ıdı.

-Önce sayıcıyı anlatır mısın yenge?

- beş_altı genç_oluyó, gulahları şeylerini dikiyolar, keleglerini şeydiyolar cangır cangır. **20** ordan da bi genciñ birini gelin_ediýolar, biri dāmad_oluyo. mesela nēydiýolar, nerde gız var_ıymış onu ısırmıya gēdiýolar_ıdı. 'he allag kessiñ yanı. ısırmıya gediýolar_ıdı ama gızlar saklanıyodu. buldu buldu bulamadı yoh. buldu mu ısırıyōdu. ordan da bir_iki yaşlu adam çıkıyodu; bulgur, eKmeK , duz muz topluyōdu, teKKede büşürüyolar_ıdı. sayıcı bulguru diýolar_ıdı. onu da kóylüye bāriýolar_ıdı. **25** kóylüyü o bulguru almıya gēdiyoduk, yemiyodug_ama. o eKmē múgmē ineKlere veriyoduk. sayıcınıñ bulguru yēnmez. egmā da yēnmez. o öleymiş, ezeliden yanı. tà böyük böyük_atalarımızdan_öle şey_ıymış. veriyon_ama yemiyon, onu getürüyon_ināñe veriyon.

-fićāmiz de yirmi üç nısanı edereK, yirmi üç nısan_ediýok ya ağşam_üsdü saad_üçe doğru **30** gızları topluyolar, dağa daşa çiçek toplamıya_ğēdiýolar. topluyolar, getürüyolar biriniñ_evine goyolar. anasınıñ_ilki kim_ise onuñ_evine goyolar, sabah_inan_oluyo işde saad gaşda çıkacak bir_ikide. gidiyolar, onu evinden_alıyolār, gōñül_anamıñ yanına gōtürüyolar, doalatıyolar o çiçā, gōñül_anam doalatıyo ediyo, anāñ_ilkiysey_oturuyon_çiçāñ dibine gazana. gızlar da böyle çevrülüyolar, **35** her biri bir ficeK manisi söylüyo. sen bi ficeK manisi söyledin bi_şey verdin, tebsih verdin , anañdar verdin; o çıkıyo birine, o da o bi gence veriyo. kime nasib çıkarsa. ordan da o ficeK bitiyō onu daha dóküýolar_o şeyi, çiçā, orda zamañ_ēdmeye başlıyolar, zamañ dönüyolar.

-Sizde gııavan var mı?

-şubadın mardın_arasında o da aynı. o da niydiýolar; gēdiýolar bi çīdem topluyolar, **40** bī tikene düzüýolar böyle. he ordan soğna varıyon, adın ne? adelünün, varıyom_adelünün, onuñ şeyini okuyom. onun túrküsü de bilmiyom yanı. ordan soğna gıyz_adelü diyo; yağ vereniñ_olu olsun, bulgur vereniñ gızı olsun diýolar. öle_y_idi. bu da bulgur, ordan duzumuzu veriyo, yāmızı veriyo ordan da ğapı ğapı, seniñ ğapına geliyo.

-bi_şey vermiyeniñ de osurug dudsun diyi bağırıyolar_ıdı.

-hi demek ki bak, **45** o bizde yok_işde. sallāl_ı salavēyd diýolar.

-bi de Һanı niҺanulu gız_oluyo ya k_oyde. **45** bu sizde var m_ola? yozucuyu yakalıyolar yozucuyu. merduҺa dakıyolar yozucuyu sađ ne deyim: kelb gılı, geči gılı, ne bulduğ_o adamığ her şeyine, atıyolar_üsdüne. bi de helle gariyolar. o adamığ_eli ayā sarulu o helleyi niydiyo, bi gazan helleyi üsdünden d_óküyolar adamığ. yozucu dāmad tarafı oluyo. gızığ_evine girdi girdi, giremedi yakalanıyo. ama sađ ne diyom: kelb gılı, geči gılı, **50** sede her şeye posdunu getürüyolar oҺa neler ediyolar_adama. ardından çaltu tikenini g_öyyolar, her şeyi ediyolar yanı, bizde öle.

Metin Numarası		X
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Kurupınar Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ümmü Uyanık
	Yaşı	72
	Öğrenim Durumu	-

-köylüyüdük, heP köyümüz dolu_y_udu, dışarı çıkıncık heP dışarıya gèTdiler milled, şimdi kimse galmadı. bèz de isdanbulda_y_uduk da firiz köyünde_y_dük, buriya geldük, gış gış gèdiyoduk, iki senedür gètmeyok hasdalün_uçun. şey var hasdalık, korona var_ıdı ya. onun yüzünden gedemedüg. yoğ_usa orda evimiz nevimiz var. 5 çocün biri orda biri ziliye geldi. pimapen yapıyolar.

-anam_işde ben bu köylüyüm, bu köyün geliniyim, bu köyün gızı_y_ıdım. bu köyde dödüm böyüdüm. köyümüz çok_eyce_y_idi. suyu muyu bol_udu, şimdi gurudu. adı gurupınar, gurupınar esgi şeyini aldı. adı gurupınar. oldu biTti gurupınar, hêç dâğışmedi buranın_adı neyse. adı gibi oldu.

-Düğünlerinizi anlat teyzem, düğünleriniz nasıldı?

-düünlerimiz_esgiden var_a 10 düünlerimiz_işde nışan_edeller_idi, ondan soğna yuFga sacı görduk yuFga sacı. eKmeK bişürürdük yuFga sacında 'üş gün. köyü oğullar_idi. ondan soğna, köye gezeller_di; yuFKuya buyuruñ ,yuFKuya buyuruñ. üş gün bezi daudular_idi yalı bezi ölecene. ondan soğna danuşuh yedürürler_idi.

-Danuşuk yedirmek ne?

-danuşuh_işde böyle köylüyü oğuyolar_idi, yedürüyolar_idi işde, yemeK yapıyolar_idi, gurban kesiyolar_idi, 15 köyü alıyolar_idi, bu adiref köyler var_a, herKeş misāfir_alurdu onu. yazıyālar_idi, öle yazıyār_idi; filan köy baña, gurşunlu baña, gurupınar baña işde öle yazallar_idi, onnarı misāfir_edeller_idi. yuFga görmiye gèderler_idi evelden, yuFga sacı gañıncı yuFga görmiye her şey_inen gèdeller, bōrek gōtürürler_idi, guru yiyeceK gōtürürler_idi. onnara yemeK verüller_idi. şey_idi. 20 iki gün gına gecesi yapıyoduk, biri gūccūk oluyodu, biri böyük_oluyodu. oğuyucu gezeller_idi, geliniñ_elbisesilerini gèyerler_idi, üş dene

dörd dene kıyü gezellerıdı; gınağğecesine buyruñ , gınağğecesine buyruñ. onnar da onlara yımurta verüllerıdı, para verüllerıdı.

-Cemlerinizi nasıl yapıyorsunuz?

-cemlerimiz de işde yapıyolarıdı esgiden. kıyiden para topluyolarıdı, gurban kesiyâlarıdı, billeniyâlarıdı. 25 esgiden çok galabalığıdı, çok. éyce cem olurdu. şindi cemler baTdı baTdı. hiç esgisiğibi değöl.

-Baba/ dede var mı sizde?

- dedeci ebeci değülük. evelden ā devrüyümüş. üsüyünā, meğmedā, hasanā, öle ali ā deyi gonuşullarıdı. bak babamıza biz ā derüdük evelden. anamıza aba derüdük, soğna anne baba çıkdı.

-Biz Sıraçlarda babaların bacıların çok hikayesi olur.

-he he esgiden hékāye söylerdi, 30 uzun hékāye söylerlerıdı. bilmeceler varıdı.

âğrudur beli

garannukdur yolu

haylili haylili

bunuñ ismi soba. 35

dörd ayak, dörd asma, iki de díkme: ineK.

unudduk işde valla.

-Böyle sorunca da hemen akla gelmiyor.

-he he gelmiyi, gelmiyi.

-Böyle bildiğın köyünüzle ilgili bir hikaye var mı peki?

-öyle gédellerımiş, geçi doñunda, böyle şey doñunda adamlara garuşurlarımış. siz isdanbulda mı şeydiyoñuz? 40 ana bu nası şeyımiş gi? anam işde unuduyo adam unuduyo ahlındakileri, otusam soğna ahlıma gelecek. aha şurdan hüsniye de bāriyım. eltim var şurda gi biz üç eltiyıdık, üçümüz de éyceyıdık, şindi gine éyceyık, biri vufaadıTdi, hasdayıdı.

Metin Numarası		XI
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Üçkaya Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	A) Çiçek Uluişik, B) Ahmet Uluişik
	Yaşı	A)63, B)65
	Öğrenim Durumu	A)Yok, B) İlkokul

a

A)- bir ufak çocuğ umuş. gānıda yatar ımış, bi gapının öñünde. ali kāhıya mı la? topal ali var ımış bizim kóylü. benim, bizim işde elif eciniñ, neyi oluyo la elif eciniñ? elif ecilerden işde o ali kāhıya. yatar ımış davar gúder ĩkene úryasında geT, orda yatıyo seniñ araduğın, der imiş. gağnıda acısuda felanca gapıda yatıyo seniñ araduğın deyi, 5 bunu durmadan delürdüyolar de. bu da bür gún gakıyo davarıñ peşinden gediyo, acısuya ğediyo, düşüyo dāğdan daşdan ğediyo. varıyo ki gerçeK tariF eddükleri yerde úryasında diyolar bunu. varıyo ki orda gerçeK gağnının úsdünde yatıyo. ben seni arıyı arıyı bu zaman buldum deyi uyardıncı; daħa diyo zamanım var ıdı, diyo; gózü kór olasıca, diyo. topal olasıca, gózü kór olasıca beni neye uyarTdıñ diyo. 10 benim daħa zamanım var ıdı, deyo. ondan soğna bñ meýdan oluyo işde ondan beri veli baba oluyo, tarıg vurmaya geliyo kóye.

B)-kóye getürükene isikóyünün oraya ğelinci bizim kóylüler daalmışlar. şeyiñ, isikóylülerin bağandan; babam yavaş, üzüm getúrek, yiyek de gídek deyi herkeş birez poşed üzüm, 15 poşed yoğ umuşdur da o zaman, yıarmış eline eteğine. bu nereniñ aldıñız bunu, demiş. babam aħa isikóylülerin bāñlardan. siz diyo saħabı mısıñız? yok. suladıñız mı? yok. dibine su govardıñız mı bunun? yok. herkeş hañgı mñhüTden aldı y ısa gótüsün, dibine devürsün bunu, diyo. mesala sen, tahmin ediyon, bāñ neresinden, hañğından aldıñ, orda adam devürü devürmez herkeş üzümder dallarına geri geçiyo. 20 dallarına geri asılıyo aynı. aynı yerine geri yelleşiyo üzümder.

A)- yok anam adamlar eletüb, nerden aldı y ısa teK teK bırakıyo.

B)- teK teK deġúl. bu adam mesala zaten bir teveKden _almışdur. o tevēn dibine devürü devürmez hemen herkeş sıçırayan yerine yelleşıyo.

A)- veli babanın , 25 böyük herif dedükleri onun ġarısı mı oluyo?

-Neden kadına büyük herif demişler ebe?

A)- gızım bunu şama sürüyolar, şama _ğederken de aynı bu total _ali...

B)- yok şimdi şöle oluyo. bu milleti ganderuyo mesala, ıgırıpçı _ġibi...

A)- lan öyle deġúl, sıs bıyu hēri bilmiyon mu?

B)- total _ali deġúl, total _ali. şama şey _inen ġediyo. şo irbaġam baba _y _ınan 30 irbaġam baba ġatuk bacının, ġatuk bacı veli babanın gızı. aynı bu böyük herifin de gızı. şimdi şama _ğederken dēyo ki: ben de ġediyim diyo irbaġam baba, senin _inen diyo. ġed _irbaġamım, diyo. yalunuz: anam dēyo, ġatuKdan, dēyo, birez diyo, yolluġ _alaK dēyo. yolluk _esgiden paraya denür _ümüş. ġatuk bacıya _ġeliyo diyo ki: bize diyo birez yollug ver, dēyo. şey, biz şama _ğedi yok diyo. o da dēyo ki: ben veremem, dēyo. 35 benim bissürü çoluġum çocuġum dēyo. bi daġa dēyo, ne dēyo? irbaġam baba dēyo ki bi daġa dēyo senin yanına dēyo gelmeyeceğim ġatuk diyo. ıkrar, dēyo. ordan bunnar ġediyo. onun dedesi de bi total _ali var _ımış. total _ali de peşlerine dakılıyō, isdanbulaca _ğediyo. isdanbula varıncı dēyolar ki şeyde ġanı onnar ġayıġa biniyo ya, şeyler böyük herif _inen irbaġam baba. şo, diyolar; total _aliyi alma, dēyolar. 40 o gelmesin dēyolar. yanı o da ille ġedeceğim dēyo. mesala ġayıġçı ġayıġa almıyo total _ali ordan bir _avuc gum dolduruyo cebine. hū hū diyerek denizin _ortasına beri yolu açılarak ġediyo. gumu atıyo. şöle birez yaru varıncı hemen ġayıġçılar _önünü kesio. sen nēydiyon bizim _eKmēmizinen _oynuyon dēyi...

A)- bu bizi tanıdu, 45 ġanı kāfillerin _içinde tanıdı bizi dēyi, başı ārıyo, bi baş _arısı _y _ınan onu oraya gómüyolar. ġasda oluyo ölüyo.

B)- yalunuz bi de sohu ġötürüyolar yanı sıra sohu var _ımış da kim bilmiyom. mesala diyelim ki ıraġa irana varıncı iran mı artu irak mı? o melmekedlere. sohum dēyo yörü acukduk dēyo. şo şehirden, kōyden diyo, bize diyo bi eKmeK _al da gel de yēyek dēyolar. sohu da dēyo ki: 50 ben nası bulu, nereyi buluyum, diyo; sen yörü, dēyo. seni dēyo bi ġılavuz varu diyo seni eletü dēyo. bu yola yörüyüncü hemen bi dilki ġeliyo önüne düşüyō. bunu dōġru... bi çocuġa da nişannamışlar, nişannıyıncı da delüġannu çocuk felç ġasdalıġa yakalanmış, ne _y _ise ondan nişannusu üş beş sene

beKlemiş , bi tüllü hanı hebire kôtüye ğedmiş. nişannusu beKlâyinci gızı başgasına artu verme şeyine galmışlar. **55** dúğúne başlamamışlar hanı. òrdan, bu arada sohuyu dilki aynı eve eletiyo, o eve. hasdanın başına. şeye diyolar ki, sohuya: sen neyin necisisin diyolar. bizim diyolar bi hasdamız var dèyolar. senin isdēn ne? ben eKmē geldim emme dèyo, biyû dèyo hasdanızı bakıyım dèyo sohu. yalunuz zaten büyük herif dedi ya dilki seni oraya eleteceK dèyi, hasdanın yanna. biyû dèyo hasdanızı bakıyım, dèyo. yok dedem, dèyo; **60** zaten ölüyo, dèyo. neyini bakıyon? bi şiy olmaz diyo biyû giriym bakıyım dèyo. bakıyo ki üleş gibi yatıyo. şöyle elini çalıyo, hemen sohu dışa çıkıyō, o da peşinden çıkıyo. hasda genç... bakıyolar ki; anà! bu neyin nesi y idi allahım yārābbi. o arada sohuya: sohum ne isdiyōn, neye ehdiyacin var? benim bi ehdiyacım yok. sede diyi, bi ekmeğ alıb gideceem diyo. eKmeK veriyolar, sede öte beri tekliF ediyolar; **65** yok , dèyo. bi şey alduğum yok, dèyo. ordan o dúğúnü teKrar o çocuğa çevürüyolar. bak, dúğúnü o hasda çocuğa ğeri çevürüyolar, dúğún ediyolar. òralarda keremetini her türlü gósterinci büyük herife bu kerez, dokunulmazlık şeyi alıyo o zaman. aha şindi mesala o büyük herifden ötürü dokunulmazlık var. mesala o zamanın padişahı dokunulmazlık veriyo. beradlama deller, beradlama veriyo. **70** ordan bunu işde bi sene mi iki sene mi durandan soğna geri dönüb geliyō, o zaman irba^ham baba dèyo ki dönüb gelinci garşupuğara geliyolar, varıym anam diyo çocuklarımı görüyüm de geliyim diyo. gel irba^hamım, dèyo. gēTme. sen dèyo ıkrar vermişin diyo. ıkrarın yemiş olun dèyo. hanı ben bi daha senin yanına gelüsem demiş a hatuk bacıya, 'garısına. gel demiş, ıkrarını yeme demiş. **75** ne y ise, yok anam, onun uçun gedmiyom garının uçun, demiş. bi daha yanına dönersem gada gurşunundan gèdiyim demiş. onu da işde gel irba^hamım gedme, dèyo. sen bi ıkrar vermişin dèyo. gúyeğüsü y ümüş hanı. buraya ğeliyo, çocuklarını görüyō, bilmiyom garısını da görüyō mu. geri dönüyō aynı ertesi ğún. o işde şo iğdirin başlarında gèderkene bi gurşun nêrden geldi y ise geliyo, değıyo, **80** orda ölüyo. hatuk bacı ecúk hayınca y imiş. mala múlke fena dabgun umuş. fahad heral ikisinin o fidan bacı sizin dedelerinizde. o gózel imiş, fidan bacı. hem gózel imiş hem mazlum umuş. hangısı gózel imiş gı?

A)- irba^ham baba gózel imiş.

B)- irbaam baba zaten g zel_ imiş de **85** işde  atuk bacı ec k  irkinceymiymiş ne. o sizi  dede ize de fidan bacıyı v rmişler ell m.  atuk bacı  ayın_ ımış  a. bak, gocasına dışarı g diyo da harşlık v rmemiş.

A)- şindi  sd me kimse_  gelmesi , diyo. bizim dedelerimiz isdanbulda, kimse bilmiyo, işde varamıyo. yanıma_  gele  demiş yanımda galu, gelmesi , d miş. benim ziyaretime gelmesi  d miş total_ ali. **90** ben bi g ce şeyde g zledim, o gezen_ adam vardı aynı ali, tokadlı ali d yo. t rbesini g sderdi ben ba dım.  apudumu  de d    d miş, ba a ziyerete gelmesi  yanımda galu d miş. kimse onun_ u un varamıyo.

b

B)- o zaman paranı  de eri... bir bazara_  gediyodu , en fazla harcadu u _ on milyon.

A)- h  ne on milyonu g ? **95** beş_ ş z lira. sede şindi sakız_ alıyo  beş_ ş z lira var_ a  ocuklara verıyo , dem r para. bak_ evi _ e s   n _   r yodu ,  sd m ze de  te beri alıyodu , gine de get r yodu _ eve. şindi beş_ ş z liraya bi sakız vermiyolar. bi milyona da vermiyolar sakızı.

B)- ondan so na mesala beş_ ş z bi e duTdular bazarı. ondan so na bi milyona duTdular, iki milyona duTdular derken, **100** a a şindi iki y z milyona varıyo  ki...

A)- dutamıyo  ki iki y z milyona bazar. beş milyonluk_ eveli; beş milyon, beş milyon_ oluyodu de  l m ? o beş milyondan beş_ ş z milyon, o beş_ ş z milyona bir_ ev_ alınıyodu o zaman. y z milyona bi arsa alıyodu  ya?

Metin Numarası		XII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Üçkaya Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ali Kutbay
	Yaşı	83
	Öğrenim Durumu	Yok

-ciğerim anam... irbaḥam baba şama geTdúǵu zaman, sandada arpaları var_ı́mı́ş. bizim kóyde yeter_işminde bi garı: ḥaydi búyu, sandada ırǵadı dolanaḥ dēmiş. oraya da_ǵedinci sandaya varmı́ş, arpa yolarıkene ırǵadıñ yēmēǵni vērmişler ḥatuk bacı_y_ınan. orda da oturukene irbaḥam baba şeyden çıǵmı́ş goca bēlden. gelmiş, yavrum, dēmiş ki: 5 biz gaynanam_ınan, anam_ınan şama_ǵēdiyok, demiş gaynanası_y_ınan. ḥatuk bacıdan birez para isTemiş. ben burda iki çocuǵ_unan galıyom dēmiş. bizim dedemiz_inen beKdeş_aǵa dedem var_ı́mı́ş. ḥatuk bacının_oǵlu. ben nēydiyim bu çocukları, demiş. harşlıǵım yok, demiş. o da ordan birez kúsmı́ş, gēdmiş. kóye_ǵelmiş, irbaḥam baba_y_ınan böyúǵ herifi şama... şeye sürmüşler, toḥada. 10 toḥadda ifadelerini vērmişler. sen dēmiş, toḥad padişā; sen, dēmiş kóyleri tobluyomuşsun, cerbi para alıyomuşsun ondan bundan. o da dēmiş ki: hayır, ben bē_şey almıyom, ben parā pul almadım,dēmiş. ordan toḥaTda bir_ay mı iki ay mı galmışlar, iFade biTdúǵden soǵna samsuna_ǵelmişler. samsundan ḥapura bindümüşler doǵru şam melmeketine. gurban_olduǵum yāvrum. şama_ǵēdemişler. şamda da üŞ sene mi gayru 15 iki buçuk sene mi galmışlar. şam padişahı dēmiş ki: bunnar kim_idi, bu adamlar neyin nesi? bu sürgúnner toḥad sürgúnneri, dēmişler. bu toḥad sürgúnnerini ben bi górećām , demiş. oña da dēmişler ki: anam böyle böyle dēyo. gelsiñ_oǵlum yavrum, górsün, demiş. toḥad padişahı gelmiş ki sakalı döşünde bi aǵ sakallu ıhtıyar herif. bunu dēmiş neye geTdünüz bu gadın deǵul bi érkeḥ. bu sakallu, dēmiş. biz de āǵnayamaduk, dēmişler. 20 bunun nasıl_olduǵunu, dēmişler. o da dēmiş ki: ben sizi togada geri gónderećām, demiş. harşlıñız var mı? dēmiş. o da şamlu memmed var_ı́mı́ş orda. şamlu memmede dēmiş ki: siz dēmiş, sen dēmiş, ıraǵa dēmiş, gēdecēñ. ıraḥda bi ḥasda var. şu saçımı gótürecēñ, ıraḥdaki ḥasdaya çalacāñ; onun_anası babası bizim harşlıǵımızı verü, dēmiş. şamlu memmed de ben nērde

buluyum__anam ırağı'dèyinci; **25** öğünje bi gılavuz düşer, dèmiş. bi dilki düşmüş, şamlu memmed gèdiyo__dèr, dilki gèdiyo__dèr, şamlu memmed__oturuncu dilki de oturuyo dèr. ondan soğna şamlu memmed galkmış, dilki de galkmış. bi puñarın başına varmışlar şeye, írā. orda şamlu memmed bi puñarın başına otumuş. orda oturub durukene bi gız gelmiş, ālayarah. ne__ālıyoñ yāvrum sen dèmiş, şamlu memmed. ne__ālamıyım__emmim, dèmiş; **30** benim gardaşımın bî nîşannusu var__ıdı, dèmiş; nîşannusuna dúğún__èdiyolar, gardaşım hasda yatıyo'yèdi senedür, dèmiş. bi tagdanın__arasında, dèmiş. beni eviñizi baña góşterü mün yāvrum, góşderün mü? dèmiş. 'sularını almış gız, oraya varmışlar. hasda, 'yèdi senedür bi tagdanın__arasında yatıyomuş. baña bi tas su__ğetürün, dèmiş. aynı böyük herifiñ saçını suya sokmuş, içümüş, çalınçı: ana, dèmiş; **35** ben acıhdım dèmiş, gañmış__otumuş. oturandan soğna, nîşannusu dèmiş ki: ben nîşannuma varacaam. beni başgasına vermeñ dèyi feyrad__ètmiş, ağlamış. onlar da o sudan gelen gızı o adama vèrmışler. nîşannusunu getümüşler, oña gelin__èTmişler, gurban__olduğum yāvrum. ondan soğna da, ordan, sen, dèmiş; nesin, necisin? dèyi sormuşlar__adama: ben__allāñ yaraTduğu bi insanım, dèmiş şamlu memmed. **40** sen hızır mısıñ, 'nesin? dèmişler. ben hızır değülüm. beni toħaddakı sürgünner saldı, toħad sürgünneri. sürgün__eTdiler__ıdı, onnar saldı, ben çocūñuzu gurtardım. ondan soğna, onnara dèmiş, ħarşlığ__ilazım. onnarda bizim malımız melalımız yoğ__onların ucun dèmiş. ordan bi mıħdar ħarşlığını 'almış, getümüş, onnar da isdanbula gelmişler yāvrum ciğerim. bu__ñader. hubuyarın__ayetini söylüyüm mü ben saña? **45**

şindi yāvrum, isdanbuldan sultan ħāmid__isminde bñ padişah var__ımış. bu bağdada cenge gederkene hubuyar dèvlèdlü bunnarın__öñüne geşmiş. buyruñ, bóğún müsefürüm__olacāñız, dèmiş. dogsan biñ__ordu, dèmiş. sen ne yedürecēñ bu__ñaden millete, müsefürün nasıl__olak biz dèyinci: sizi bizi yaradan allah verü padişah, dèmiş. gısmetimizi, dèmiş. **50** tekeli dağına buyur__edmiş bunnarı. tekeliñ__öñünde gúrgen çukuru isminde bi çukulluk var. oraya dogsan biñ__ordu yığılınçı; bñ bi tencere__y__inen, gazan__ınan yèmeK gomuş. bundan her tüllü yèmeK çıñmış gazandan. asker doymuş. doyandan soğna bunnar devam__edmiş, bağdaTdan gelib de o padişah isdanbula yelle 'şinci; tekeliñdeki devrüşü getürün, dèyi iki candarma salmış. candarmalar da yolda gavuşuncu **55** hubuyar dèvlèdlü dèmiş ki: bizi dèmiş isdanbuldan__isdiyolar. garısına, gónúl__anaya. o da isdanbula gálükene iki

candarmaya gavuşmuş. nêre_ğèdiyonuz? tekelüde bi devrüş var_ımuş
 oña_ğèdiyok demiş candarmalar. o devrüş benim, dèmiş. onnar peşine düşmüş, o
 ırmā, deñiziñ kenarına'gelmiş. gelinci gayıhçıya demiş ki: gayığ_ınan bizi aTlat,
 dèmiş. parayı ver, **60** aTladıyım dèmiş gayıhçı. o da param yog_oğlum ben doa
 ediyim, demiş. doan_ı biz_ısdemiyog, para ver bize dè'yinci bir avuçça gumu eline
 ālmış:

ismāzem doası geldi diline, dèyo.

bir avuçça gumu aldı eline

az daħa dèryayı guruda gor hubuyar, dèyo. **65**

hubuyar dèvlèdlü şeye gelmiş, sultan hāmide. oraya oturmuşlar, eşiğ_ın altına
 eKmeK godumuş . şu ekmeğ_ı āl, dèmiş padişaha. o ekmeğ_ı ālmış, şe_èdmiş, kitabı
 gómdümüş_eşiğ_ın altına. kitabı al, dèmiş. onu da ālmış , onu da bil'inci: şu dèmiş
 fırını yakıñ, bunu fırına ataħ, dèmiş. bu isdanbuluñ ħalgı bu mücraat_ınan görüse
 bizden vazgeçer, demiş padişah. **70**

yedi_ğ_ın yedi_ğece k_ülen yaħdılar

onu yansıñ dèyi nera aTdılar

yiğirmi dörd saad soğna baħdılar

sakalı buz duTdu çıħdı hubuyar, dèyo.

iri canlar heb seyre düzüldü **75**

keremeti arşa k_ürse sezildi

g_ürgen çukuruna beraÇ yazıldı

baltasını dala daħdı hubuyar, dèyo.

bārıma kār_eTdi düldül_ün sesi

uzadıbda nedeñ bunuñ_ötesi **80**

devrüş_ş_alem bunu böyle yazdı hubıyar, dèyo.

Metin Numarası		XIII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Sofular Köyü
Derleme Yılı		Ekim 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ali Özkısa
	Yaşı	77
	Öğrenim Durumu	-

a

-dedim, baħ, bizi, geldik gittik diyerek gonusma. bizi, orda bizi gōallar dēdim. sen, 'aman diliñi miliñi gırduma. tamam dēdim. ulan_orıya varduk. o yannı_y_ıdı, bu yannı_y_ıdı; babalık, dēdim. benim gızıñ dedesine, babalık dēyom. babalık bu olan gızı, gız olanı genş gōsterüsek. 'yök_olmaz. dēdi ki, ben şeyiñ diyolar ki dēdi: benim dāmad_adayınıñ golu çolak dēyolar. 5 onun golayı var babalık. ariFe dēyo. onun golayı var. ben saña ĩzāħ_ēdecēm. diyolar ki işde bi vidō oynadıyolar_ımış. vidō ne_y_ise ben bilmiyom dēyom, herkez_onu alıb_oynadamaz ki. sen, o da boş, onu da geç babalık. adama seni iKna ediyom ya? gelelim şindi şeye: bu dēdim, olan gızı, gız_olanı görüse, sen de görüsen bu iş biter mi? dedim, söz kesiyok. bakaruk, dēdi. getürün gadiri! 10 gadiri ısmalladuk_ordan, getüdük, çıkadduk getüdük. gadire ben tembih_ēTdim ya; şindi şuriya gadiri şōle sorudduduk, 'asgerlık hesabı ases duruş. baħ arife, dēyom. sakalluya: baħ, babalık. gadire: hazır_öl! hemen toPlandı. ra ĩhad! elleriñi hizēT, ileriye elleriñi 'uzaT! elleri uzaddı ki bannak yok. baħ babalık, görüyön. bunu erzurumda; halbuki gadir_asgerli nerde gōrsün? ondan soğna, baħ, bunu eşde erzurumda tob gōtümüş dēdim. 15 bunuñ da dēdim bi şeyi, bi zararı yok, cebe raad girer; yanı hırsızlık yaParken cebe raad girer dēdim. ne biliyim_ölum tamam dēdi. hebire gabul_ēddüdük ya; sen, dēdim şu bi gōzeK_üç tellü bi saz var, sen şunu al da bunnara bi nikağ ğıyma sayulur, bi desde bağla, bunnara nikağ ğıyma sayulur. bu iş biddi desen allāñ_emrini okuyacük dedün gibi. adam_iki üç tellü gırılı sazi eline aldı ya ses mes yok_adamda. 20 saz tıngıl tıngıl tıngıl_ēdiyo, geri yanı gelmiyü, yōħ. öle bōle derkene gūle beni sıkıyo kurd memmed: la ölum dur_ēTme eyleme. dedi ki: yav gız olanı olan gızı gōrsün dedük, attük ya bi odaya, çocü addılar

konusunlar dèyin. gène dedim ya benim lafıma gelecek. 'anası bèle durunca 'anası: yeter ne gónuşuyomuş diye geddi ya beri, demez mi ki: halacım bireççik uzağa gèder misin, biz dā anlaşıyoruz. dili gırıyo. 25 anlaşıyoruz halacım bireççik musāde eTmez misin daa, diyo. la dil gırma, bunnar bundan huylanıyo soğna kaçusuñ. gadirin çok mevzusu var da neyse burayı bōle gapadıyım. sağ_ol teşegúr_ederim.

b

- sapı getümüşler harmana dókmüşler, élälem daıTmış dúen goşuyo; o hāle yatıyo yüzüsdü şırıya. gardaşı var_ıdı, böyük gardaşı; adu. çalūñ ismail. başına varıyo şindi: ula aşù, ula 'aşù, 30 ula sen ne yatıyon? bak, herkez bak, harmanını marmanını sürüyo sapını dağıdı... sen ne yatıyon? gaşsana la? ondan soğna o bi gaşıyo yan_üsdü dönüyo bi sağ genleşıyo bi sola... ula 'amına eşşē sikkíririm. harmanını da örağnı da...

- dèdiler ki, lafını bal_atıyom. dèdiler ki bunnar yüzlúk doc_aldılar, dèdiler ki: bizi òreT. 'he hüsniye òred. òrediyok ya, 35 kóylerde şeylik yapıyok; çerçicilik, satıcılık yapıyok hem de bunu òretiyok. çevrölü çevrölü bu ismailin kóyüne geTtúk. şey, miradın kóyüne. ordan yokarı çıgduk alāhocadan soğna şıg kóyüne. onnar kúrTÇe, anadili kúrTÇe. bak bunun gibi bōle talebe genşler var_orde. zabañ vardım_orıya. aşduğ sergiyi. bunun_işde yanı... babası var, ölu var. ben bāriyom: vara vara. yanı kúrTÇe vara ne dèmek; gel dèmek. 40 burda her_şey rinde. yanı çok güzel mallarını sayıyo dèr. olan yanımıza_ğelen bunun gibi aynı; hadi kırımde, dèdi. yanı dèmeK_isdiyo ki aha bilmem neyimde rinde. kúrTÇe. ben biliyom da onnar bilmiyo. la bu ne diyo? dèdim ki: bōle bōle. ula 'gañ; apul_ali diyo baña. gafadan_iki ses çıkıyo mu çıkmıyo mu? 'gañ git buranın ... gorum dedi, şatışının da bunnarın da. çocuk öle goca delüğanlu olan oña bi_şiy soran yok. yāv bizim 45 geçmedümüz derd; uğramadumuz yol, han, hamam yog.

c

-bak! hüsünün kóylüsü var gúcúcuk_ozan_aziz_usda. tanıyon mu? tanıyon dē mi? onun_ölu ādem var. ha. ādem_isdanbula gèTmiş, gelen gèden yok. bizim

kóyde Çini beKdeş anca geleni gèdeni soruyodu: bizim ismaili görmediñ mi? bizim ismaili görmediñ mi? 50 o da o gelenlere, ısdanbuldan gelenlere ādemi soruyo. bizim dèyo, ھا hādemi görmediñiz mi yāv? görđúk, dèyolar. èyi, nèydiyo, çalışabiliyo mu ballıgın? hē çalışıyū, günde iki kez samsuna gèdib geliye. baħ, demiyo ki günde iki paked samsun içiyo, görđúk demiyo da; günde iki kez samsuna gidib geliye, diyo.

Metin Numarası		XIV
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Belkaya Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	-
	Yaşı	90
	Öğrenim Durumu	-

-Peygamberimizin bir hikâyesini anlat bize dedem?

-benim bildüme göre gızım, onun babası kúffar_ımiş. hâ babasına dër_ımiş ki: baba bu din yāniş, baba bu din yāniş dër_ımiş babasına. o da yetişmiyo hanı peygamberlî almiş, yetişmiş, baba bu din yāniş baba bõle bõle dërken babası ölmüş. babası ölmüş, babasını yaykamış. 'he, hâ, babasını yaykamış; ayāniş_ıltına eli dāmemiş. şindi diyi ordan yanıyı dëyo. **5** benim górdüm duydüm bu. kitab var da, daa var da bilemiyom. hâ öyle_y_ımiş. iki yüz sehsen beş dene peygam var_ımiş. hâ emme bizim peygamber, onnara heb sorğu var_ımiş, bizim peygambere sorğu youmuş. ha niye mi youmuş; baḥ, o zaman kúffar zamanında bu dīni nası yaymış biliyon mu? hê kimseye bi cezā müzā yaPmayaragdan güzel güzel güzel güzel ānnadmış, bu dini yaymış.he. **10** hê bizim peygāmımız bu. efendime söyleyīm, ḥamza pehlivan var_ımiş. şindi benim torunumu onun_ıadını gödular. o da kúffar_ımiş. o da boyuna müslümanları keser_ımiş. oḡa da bõle bunun bacısı da enişdesi ğuran_ıoḡuyomuş bi evde, gece. ğuran_ıoḡumuş, bi ses geliyomuş ki aynı sizin gibi, gençlik hani, bi ses, o biçim. ğuran_ıoḡudmuyomuş_ıemme. bi ses gelëy_ımiş şõle ğapıyı yildmiş, girmiş. **15** hemen ğurannarı saḡlamışlar. demiş Ki: oḡun, serbessiniz, demiş. ḥamza. bi dā mübāreK de bõle mekkede, bõle duvara yaslanmış: daḡa müslüman_ıolmadıḡ mı ḥamza? demiş, hemen müslüman_ıolmuş. ha efendime söyleyīm, bi daa müslümanlıġı bõle yaymışlar; on bir, on beş, yīmi ğişi olmuşlar. müslümanlî saymışlar hanı. ondan soġna bi_dāsine o kúffara demiş Ki: ḥamza da bunīnen_ıoldu, bari bizi dīnemez ya, **20** demiş; herkeş yerine çekilmiş. ḥamza bõleymiş. bõle gece günüz, bõle ğılıç müslümanları keser_ımiş. ĩmān_ıedmiş_ıişde. ondan soġna işde, on beş, yīmi dene oluncu bi tāne çoalmış. bõle çoala çoala çoala gelmiş. ḥamza nēyeTmiş , ḥamza_y_ınan bunu ğüreşdümüş. ḥamza kúffar_ıa, bunu

gúreşdürmüşler. bizim peygamber__inen gúreşdümüşler. hê bizim peygambêmize gúc yeter mi? birden ğırmadamamış, **25** yerinden. eFendime söyleyim. soğna: birez de sen duT, demiş. bunu galduru galdumaz yere vurmuş. tag, ğafası yarılmış dèller. kúffara demiş Ki: biz bunu besleyecûh bir daa gúreşdürecûh, demişler; gine aynısı. hê hamza bõleymiş, hamza soñundan müslüman__olmuş bir dae de müslümanlî yaymışlar. kitabda da yazıyô, hocalardan da õrendim yanı. benim başĝa oñumuşlûm yoñ canım, ben ğuran__oñurum. **30** ğuranda ne diye biliyoñ mu? şeyde iki ceneze ğılıyoğ, zilede. ben, zilede çoñ__oldu da, birez zilede durdum. iki ceneze var, hoca da ğonuşuyô: comaad dedi, comaad geliyî hanı. bu defderde ne diye bilyoñ mu? dedi, hoca. şindi bu ikisi de ĝèTdünü ĝörüyo dedi. ha birisi ĝörüye dedi, beni ĝötürün diyo, dedi. o ĝören de , o da ĝörüyo dedi, geri asılıya dedi. ben bunu zilede duydum, hocadan duydum. ısdanbuldan bi kere ĝórdüm, **35** aynısını yazıyı. bi de bañ__orıya vardı mı ne diyi, inanmayana ne dèyi biliyoñ__nu? orda hanı ĝuru ĝemúğ__oluyo. o ĝuru ĝemúğ, ĝuru ĝemúe ne__ederse edsin diyi inanmıyan. o ĝuru ĝemúú ben__aynı yerine getürecêm diyo, aynı ĝósTeřecêm diyi.

-Getirmiş mi?

- getürmez mi yav yaradan. bañ buyu bañale bi tamla yāmır düşmüyo. heb bizim suçumuz. kimseye mañana bulmañ. **40** hepiñiz__evladımsıñız. bu yāmır ne uçun yaar__ımıñ biliyoñ__nu? malıñ__uçun yaar__ımıñ. birisi demiş Ki, bõle hocaya danışıya da: hoca, dedi; ğuranı oñuyuşdünük şindiyēni nēydecûh, dedi. merañ var mı? dedi. mera var mı siziñ kóyde , dedi. var, dedi. ha sen malıñ haKQını yiyosuñ, sen__oñuma, dedi. bañ mesala siziñ dālara ĝörünüz ne ĝúzel. yāmır yağıyô, oT ĝúzel ĝúzel geliyo, yayılıb yayılıb geliyo hayvan. **45** bi de evde bi__şey__olmasa ne olacağ? dūr, evde bi__şey__olmuyuncu yāmır yağıyo, dālariñ__otunu çaķılı duar duar geliyúr. yoñ__evde. õle bi zaman gelmi... dèllerdi ki: bi ĝavram saman__altun, túkedmiş. birisiñde bõle ambarı dolu__y__umuş, ötekilerde yoğ__umuş yanı. demişler ki ben ĝoñşuya: yav bidlendi yav bu. bûdayı niye sadmıyoñ, demişler. onuñ bitini seviyim, demiş. ajlıñ ajlıñ. onuñ bitini seviyim, **50** demiş. iki de benim__evlādımsıñız. ha şindi bi de size şunu dèyim__i? ĝusura bañmañ. hî hediye olarağ veriyon mu birine eccúğ bi__şiy, neyse veriyon vermiyon. o orda hemen ĝózün__öñüne çıhacağ. baña sen de eccúğ bi__şey verdiñ ya, bi loKma, aynı orda bulacağ. ikinizi de allah yaradmış, ĝózelsiñiz, õğredmensiñiz ikiniz de. ha birine bi iyilik yapabiliyoñ mu? iyilik iyilik.

iyi dedirebiliyon mu? müslüman bu işde. **55** dógüşünen, çekişinen, şeyinen, bi yere varamañ. şindi birbirini öldürüyolar a? baħ baħ baħ, diyâ ki yaradan: onu ben öldürürüm kimse öldüremez diyo. öldüren de diyo, ölen de dèyo, cenneti göremicek, dèyo. işallah ğurandan ecûğ oħursunuz. orıya neler dèyo biliyon mu yaradan? ben, dèyo; bu ğuranı bi dañ üsdüne indürse y idim, diyo; buz gibi erirdi, diyo. insannara endürdüm diyo. **60** ikü yüz sehsen de peygambar yolladım dèyo. ben, diyo; nuh peygānıñ zamānında, dèyo; bütün müslüman yaraTdım, dèyo. ھا, ھا, kufüre dönüncü cehenneblik yaPdım, diyo. bunu çocuklara annadıñ. o çocuğa, dèyo; öğredmezseñ müslümanlı, dèyo; yārin, dèyo; o mezerlie vardıñ mı y idi niye beñ öğredmedim dèyi de bōle yaħandan asılacak, dèyo. sen iti niye öldürdün dèyo. yārin dèyo māşerde it yamacına gelecek. **65**

Metin Numarası		XV
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Küplüce Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	İsminin gizli tutulmasını isteyen kaynak kişi
	Yaşı	Yaşını bilmiyor
	Öğrenim Durumu	Yok

-amaliyat oldum, gafadan amaliyat oldum, iki sene evvel, beyinden. tımor aldılar. iki sene oluyo işde. aha bu ausdos ayı.

-Neden olmuş o tümör?

-èyi, ne bilek, bilemiyok ne. sıkuntudan mı bilmiyok işde. amân. gocamız neyimiz yoh. bî bekâr olan man duruyok burda.

-Hiç akrabanız yok mu buralarda?

-èyi agraaba nerde? 5 aha heb bizim kóylü ya, bi şeye yaramadukdan soğna. esiye var, aha sati var, gúldâne var. górmüyon mu? heb bizim kóylü onnar. şey var aha şurda, safi var yamaÇ.

-ebenin derdleri aklıma gelmiyi. derdim çok da işde aklıma gelmiyi. çok da, işde aklıma gelmiyi. çok çektik çok; eltinin elinden, gaynının elinden, zamanında çocuklar gúccúğ üdü. 10

-Sen nasıl evlendin ebe?

nası evlendik, evlendük işde. hoş gónúllúğ ünen, dúnúr ünen. mal çoğ umuş ne y imiş amcalarımız malı çoğ umuş, sonuñ malı da dursuñ gendü de. malın uçun verdiler orıya. galabalığ ıdı. herkeş şindi ayrıldı. o orda şo şorda. õle. şindi irahadlaşduk da işde zamanımız gèddi. geşlík geddi. şindi irahadlığa bindúk, zamanında çeKdúk. şindi de çekiyok işde. 15 gaynanam da kótú y üdü, gaynatam da kótú y üdü, her şey saklu y üdü. o vaht ekim, ekim var ıdı. makine dönderiyoduk. bilün m ola? tî makinası. biz çok şeyiddúk onnarı. kimse yoğ udu. gaynım hıruıldı, benim gocam da esgere gèddi, adam duTduh êyle çalışmıya, amcamın yanı yēmiyecı olarağ. onūnan galdík. yà neler çekdúk. n iydek... sâfi de şu

yanı ğèddi yá, amcamıñ orıya ğèdiyom dèyi. aşıağıda amcaları **20** var, yengeleri var, üş dene, oturuyolar.

-Kaç yaşındasın ebe?

valla bilmiyom ki yaşıımı. oğumuşluk yok. oğumaduk, zamanında salmamışlar, hêş gèdmedim.

Metin Numarası		XVI
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Belkaya Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Hüseyin Özkan
	Yaşı	77
	Öğrenim Durumu	-

-elif var_ıdı bacıları là, salif, èllez. böyókleri ismail_ıdı. eşşek gelürdü bizim, ırähmeTlík şıhıllıktan ebem var_ıdı benim biliyoñ mu? aşşā gapıya dolanurduñ bizim eşşek_orayı bilürdü. şurda bizim_ev şu yanıydı, şindi buraya geşdim ben de. eşşek, o eşşek dolanür_orıya o gapıda ālenürdü.

-topalıñ hasan, 5 şey kimin hasan diyālar_ıdı oña la. işde şeye gótúduñ_onu. sırın başında yaylıya gótúduñ_ğadiriñ çavuşuñ memmediñ yaylıya. orda kómüşlëniñ beli gırılmış oña gótúduñ_gāniynan. ókúzleri peşine gatiyo, hec yular mılar yoh. ókúzler peşisire vızır vızır dolanıyā_çalularda. çalular vız vız dolanıyo. halil_orde çit sürüyodu baban_işde, aşşā tallada. yalunuz bu yanda bütün heb parça parça, birer_evreK birer_evreK, becëñ_ıdı. 10 gëdiyoduk geliyoduk_esgiden, hısımımız var_ıdı lan_oralarda. baħar geldi mi_y_ıdı, damdan dama geçerdúñ, dam mı yol mu bellü dóó_ıdı. şindi apardıman_ıdı oralar. la şurdan gëderduñ, altı dam, bi eviñ_ortada bi direk var_ıdı onnarıñ_üsdüne o gadar torpağı yıyolardı. yoh yoh kimse galmadı aħa buralar heb boş. gelür gëderler_ıdı evelden ħanı. baħar_ıdı mu kelem getirürdü bizim burıya. 15 baharın, ħuyudan çıħarurlar_ıdı. baharın getirüллер_ıdı biliyoñ mu? hë, ismail, onuñ_uçun ħuyaya düşmüş dëdiler, moturu çevürddü_y_ıdı. túrk moturu muydu o? on beşlík. yanaşıyom derkene. vade yeTdi yānı. benim yiē düşürddü aħa öze, hec bē_şey_ıdı. ħabinden ħurtardı. eyüü sardılar. eyüü solūnan dōruduruyolar. solūnu çekeceñ_içine, yakuyu vurdurdcāñ soĭna o doğrudur. 20 yoh_üsa eliñ_inen dōrudamañ. bize de belleddiler_o sınıkculū yāv.

bizim de azaldı baħ baraşdan dutuyog burıya. gólekden dutuyog biz burıya. belpuñar baracı ħurumuş, èllez deresiniñ şeyi.

-Sondaj çok artık.

-dinamayı dağıyoğ çıkıyo. đũmiye basdığ mı çıkıyo. bizim arayılar dağa şindi, su arayılar. heb gar yog gar. 25 yāmur yaş yok şanı. sırığ dibindekı su duruyo mu hemi la?

-yenge ne sırdıyoğ sen? o úř gayalu mu la? bağale úř gayalu mu o? ora úř gaya bura bel gaya deller. gederken suyuğuz yoğ usa ařřā puğardan dolduruğ.

-Adın ne senin amca?

-benim ismim ^hüseyin, musa bekiriğ oluyum ben. řadi yavrum gúle gúle gediğ.

Metin Numarası		XVII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Karacaören Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Endam Türker
	Yaşı	52
	Öğrenim Durumu	Yok

-Köyünüzde düğünler, bayramlar nasıl yapılır?

-köyümüzde düğün bayramlar nasıl yapılır... eskiden insannar birbirini görüyodu, bi ay içinde de evleniyodu. başgá köye kaçıyoduñ. bi gece galıyoñ, ertesi gün yemek hazıllayıb getürüyolar ata bindürüp. öle işde şindiki gibi deül. aylar, günler, senelerce gonusub. telefon yoğudu.

-Kadınlar nasıl giyinir?

-kadınnar nasıl giyinir... 5 entere varıdı, üç beş. ordan soğna bele bālanan guşak, saç bāı, gódek bāı, ordan soğna daa ne olsun.

-Özel günlerde nasıl giyiniyordunuz?

-özel günlerde; entere, boncuklu entere, püşküllü entere, daha güzel giyiniyoñ. saçımıza yaPdūmuz fes, örtü, onnar varıdı.

-Gençlik yılların nasıl geçti?

-genşlik yıllarım fazla geçmedi. tallada tırpan biştim, çok mal davar gúddúk. tırpan bişdúk. ekín. öle işde. yaylıya gèddúk, inek sāduh, 10 davar sāduh. geçi, her şey. yazın dāda yayulur, gışın evde bañulur öle. gar yāduğı zaman, evde bañulur.

-Hayvanlara köyde ne dersiniz, isimleri neler?

-ineK, geçi, goyun, davar, olañ, kuzu, dana.

-Eski yıllar mı, şimdiki yıllar mı daha güzel?

-esginiñ daha güzelli çoğudu şinciye göre. şinciniñ de iyi günneri var esginiñ de eyisi kótüsü var. öle.

-Eskiden köyde daha mı mutluydunuz?

-tabi, daha muTlu_y_uduñ, daha iyi_y_üdüñ. 15 bir araya gelib oyun oynuyoduñ genşler, oturuyoduñ. fazla beşey yabdūmuz yoğudu öle. zamañ ediyon, bir arıya gelib oturuyoduñ. deārmən tamları varıdı, bulğur

çekiyoduñ, deârmen tamı daşda. ordan soğna, setende bulgur dóóyoduñ. eliñ_inen dóóyoduñ tohmağ_inan. at_inan, setende dóóyoduñ. ordan soğna, orağ_ħarmanı biçiyoduñ. orağ_ħarman bitenden soğna, bulgur gaynatıyoduñ. **20**

Nasıl evlendiniz?

-nası mı? nası evleneK_işde. birbirimizi görđük, isdedük, gaşduğ, aħşam garda gıışda. aħşam gaşduğ, bi gece galduğ, ertesi_ğün de motur_unan getürdüler, motur var_mıdı hemi o zaman, dırağdör.

-Eskiden yaşadığınız sıkıntılar nelerdi?

-esgiden sıkıntılar, mesala, makine yoğ_udu. orağ_ħarman zor_üdu. yunağ_var_ıdı, gazanı guruyoduğ_ocā. **25** yunağda kúlü dutağ, kili dutağ, ordan soğra toħac_inan_elbise yıħağ. gara gazanı gurağ, odunnan su ısıtuğ, öle nerde ısıcag su. suyu, mesala, yunağ_olusa yunā guruyoğ; yunağ_olmazsa, eve daşıyoğ puğardan, evde ısıdıyoduñ.

-Kışlık olarak hangi yiyecekleri hazırlıyorsunuz?

-gıışlığ_olarag tarana, bulgur, turşu. ordan, fasilye ğurusu, mercimek. her_şeyi hazıllıyoduñ. **30**

-Tarhanayı nasıl yapıyorsunuz?

-tarana, yoördu çalıyoğ; ordan yoördu çalıncı, yayıyoğ; yayıncı, torbalıyoğ_ayranı; ayranı torbalayıb geri gazana. ordan soğna aşlını atıyoğ. geri çalıyoğ taranayı, pişiriyon. pişirinci, ertesi_ğünü de onu şeydiyoğ. ne deyim? dókme mi deyim? yuvallağlıyoğ, dökúyoğ, eliñ_inen düzlüyoğ, gurudub gıışlığ tarana oluyo. hē şişiye de yapıyoğ , şişiye dolduruyoğ **35** gonserviye.

-Ekmek nasıl yapılıyor?

-eKmeK mi? eKmā; hamuru youuruyoğ, eşgidiyoğ, dökúyoğ. ordan soğna, yuvallağlıyoğ, dökúyoğ, sacıñ_öğünde pişiriyon, odun yağıb sac_inan pişiriyon.

-Peynir ve çökelek nasıl yapılıyor?

-peyniri mesala damuzluğ_atıb çalıyoğ. iki üş_saad geçiyo, dutuyo; onu pişiriyon, peynir_oluyo. çókelík de: südü süzüyoğ, çī südü süzüyoğ, o dutuyo, bi ħafda ne bekliyo. onu yayyoğ yainı alıyoğ, **40** ayranını çókelík pişiriyon_oçağda. çókelík pişinci, onu torbalıyoğ torba_y_inan, daşıñ_altına goyub daşıyoğ, çoğ_onlarıñ şeyi. dedū_ğibi bi çókelīñ bile... ordan soğna, daşlayancı; çıħarıb, duzlayıb, ordan geri teKrar bidona basıyoğ. esgiden bidon var_ıdı. bidona basıb dağ

önce kúP var_ıdı. kúbe basıb_öle yiyon_ışde. şinci daa çoğ derin dondurucuya gonuyo. 45

-Köyün amblemindeki fındık neyi ifade ediyor, köyde çok olduğu için mi?

-demek ki çoğ_oldü için. her taraf dā, orman, fısdıh. ondan goymuşlar. hayvancılığ çoğ, mal çoğ, çiftçilik, bahça. bahçalarda her_şey böyüyo; lahana, fasilye, domatis, salatalık, ne_ehseñ bitiyo.

-Bunlara köyde başka hangi isimleri kullanıyorsunuz?

-patatise gartul, fasilye oña bõrilce, kelem daa ne var_ıdı? baldırcan.

-Köyde bilinen kişilerin, evlîaların bir hikâyesi var mı?

-mesala, o cem_evine; 50 öle, böyük herif gelmiş_otu_muş diyorlar. öle, teKKe ğalmış diyorlar cem_evi. o yihılmıyo. hiÇ öle, yihamıyoñ. ordan şama sürmüş diyâlar böyük herifi. ordan gelinci, orda otumuş; ondan yihılmıyo, yihamıyolar teKKe oldu için.

-Cemler nasıl yapılıyor köyde?

-cemler nasıl yapılması? önce görülüyoñ. suşlu suşsuz soruluyo. ordan soğna, herkes birbirinden rāzı oluyo. 55 toblum bir_arıya geliyoñ. aşığıñ_oluyo, deyişler söyleniyo. ordan soğna, arıhlar_oluyo. ordan soğna, semağ_oluyo. öle bir_arıya gelib cemler_oluyo. iki saad sürüyo öle. ğadınlar, gene güzel_elbiselerini ğeyiyo üç beş. erkeKler normal elbiselerini. tellig_olur, esgiden tellíg var_ıdı. gózleKci var, bekÇiler var. her yol_āzını bekÇiler bekler. aşıklar var. deyişler, doazıamlar söylenir. öle. 60 cemler birinc_ayda, on_ikinc_ayda başlar; mard_ayında biter. mard_ayında; ğığdemler biddi soğular yiddi, dèller. hè, mardda biter cemler. ğışın her ğún_oluyo, perşembe ğúnneri dağa çoğ_olur. perşembe ğününe cumā ağşamı dèller. perşembe ğününde el_işi yabmag ğunaf dèller.

-Çocukken hangi oyunları oynardınız?

-çocuğken mi? el_daş_oynarduñ. ordan soğna, çelik_aTma oynarduñ, tob ğıbıñ. tob ğıbıñ, daş_inan oynanur tob ğıbıñ. beş_daş_oynanur, 65 el daşı. ordan soğna çelik_atañ biribiriñe, seKmece oynañ.

-Eskiden bir yeriniz ağrıdığında sızladığında nasıl tedavi ederdiniz?

-kóyde daa çoğ yaşlı ğadınnar, bilir ğadınnar bağardı öle erkeKler ğırıñ çıkıñ_oldü zaman. mesala bizim çocuklümüzda öle doğdura ğedmek yoğ_udu kóyde yaşlılar daa çoğ bañıyodu. işde yağ sarıyodu, işde bi_şeyler sarıyodu öle. sıcağ su,

kúl suyuna daa çoĥ öle şeydiyolarımış. **70** mesala bi ġavur alısaı var diyolarıdı daa ilaÇ gibi. bidgileri gullanıyodu işde yaşlular öle şelere, kimse doĥdara ġetmiyodu. daa çoĥ ĥasdaları kóyde şe edellerıdı: kúlü dutub, yanan kúlü bõle onun sıcaġ suyuna sokallarıdı eyileşsin deyi. dayanabildü gadar sıcaġla öle.

-Baharın gelişini nasıl kutlarsınız?

-çığdem çiçecúġ oluyo, sayıcı oluyo. guzu guyrıĥ duTmadan, olaĥ sarmaşua baTmadan deyin yazın gelişi. **75** ikinci ayda sayıcı oynanur. baĥarın gelişini guTluyon işde öle. gara çavuş olur, eleKli olur; yazın gelişini, guzuların dõmasını, olaĥların dõmasını kutlallar. çidem çidem çiçecúġ de; toplanıllar, şeydeller, yumurta toPlallar; pilav, yaġ, onu da kóyü toPlum herkeş toplanır, pişirir yer öle. çidemleri tikenlere daĥarlar, sitilleri alıb, ĥâbeleri alıb toPlallar, pişirip yemiye.

-Bir anınız var mı köyde?

-anımı kóyde çocuĥların oraĥ **80** biçmiye ġederikene heb aTdan düşerlerıdı, çoĥ zollanurdum. çocuĥlar ılınġaşdan düşerdi. ılınġaç, çocū, taĥdadan yapılan bi şey. armuda asaĥ, ip inen çocuĥları yaturun; o varun ki oraĥdan, ya yüzü yanmış ya düşmüş. ne zolluĥların böyütün öle. çocuglūnda durmadan mal davar ġúden, zor olur. mallar bñjeleKler, ġaçar, zor olur. bñjelek, böcúġ ısırur onnarı, ġaçallar, çok zollanun. **85** ekínnere girer heb bõle. bi böcúġ yanı, ısıcaġ ayda bõle onu ısırdü zaman mallar ġaçar heb dutamaĥ.

-Bir tarla baştan sona nasıl ekilip biçilir?

-önce tallayı süren, ordan soġna eken ġúzden ekím ayında. oĥa ġeri dönüb ġúbresini eken. yeşil kók ġúrbesini. baĥar ġeldü zaman yedinc ayın on beşinde ne, esġiden ġaluc olur, tırpan olur, biçülürdü öle ġaluc unan. ordan soġna, onu dúen inen süren, adlar inen süren. **90** bir ġún aĥşamaca süren, süreKli aĥdarın, ġerı dönderün. ordan soġna aĥşam oluncu da makineyi ġoĥ öġüne. makine y inen savurursun. ordan soġna, yaba y inen ġuyan, alTdan ġelberi y inen çeken, dirgen inen aĥdarun. dirgen, anadud, dirgen inen şeyi aĥdarun ilkin. sab böyúken dirgen inen aĥdarun, soġna yaba y inen bõle aldlu üslü aĥdarun. yaba y inen makiniye ġuyan, **95** savurun makineyi. bi insan çevürür, birisi ġuyar, biri altını çeker denesini. öle. esġiden bayā zolluĥları varıdı. esġinin de eyi yönü var şindinin de.

-Türbeleri nasıl ziyaret edersiniz?

-türbelere adān olur, adañ, gèden kesen òle. lohmanı eden, heb bir arıya gelün. gurban kesen.

-Çocuğun kırkı nasıl çıkarılır?

-gırh daş billiyolar, **100** her yerden alıb billileyib. òle bi yemeK edib, òle çıharıyolar.

-Köyde lohusa kadınlara neler yapılır?

-lohusa gadına ısıcağ bi şeyler yedürölür südü gelsin dèyi fazla soua çıkarmazlar, üsdü galın gèyer lohusa olan. çorba yer, mesala incir şeyi yèr, gompostusu, südü daa iyi gelsin dèyi. tarana çorbası yèr, düü çorbası yèr, çay içèr daa èyi südü gelsin, tatlı şeyler yèr òle. **105** pancar şeker inen kocabaşı büşürün, o güzel olur. madımağ olur baħarın, madımağ toblarsın. soğna fildiríg olur, fildiríg sökersin. fildiríg öñceden olur. fildiríg bi od, kóklüce.

esgí gúnner daa güzel idi, daa èyi y idi. insan esgí gúnneri özlüyo geri. yayla hayātı, kóy hayātı...

Metin Numarası		XVIII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Uzunköy (Bultu) Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	A) Gülizar Şahin, B) Bektaş Şahin
	Yaşı	A) 60, B) 60
	Öğrenim Durumu	-

A) -genşlik yılların nası geçecek, adama aşık oldum. ayın garannūnda aldı, nası olacak. yoh dünüülünen oldu, kaçumadı. adam nası evlendi. kóy düğünü eddi, motur unan getürdüler, kóy düğünü eddiler, herife sarulduk, daa saā ne annadıyım. istedi, aldılar, kóy düğünü oldu. nası olacak bire.

-Seni nasıl hazırladılar düğüne?

A) -dīvaḡ deül gız. 5 onnarın şöle āızlık gibi bi şeyi goyolar ıdı. ā ā süzeKler var ya onnarı goyolar, o şekil getürüyo kóyün adamı. oranın adeti öle. yanı gelinnik yoğ udu bizim zamanımızda. iki üş sene oldu bire ne gelinnī olu dā o zaman. ne var ısa şindi. dīvaḡ ınan getüdüler, öle böle işde evlendük, çoluḡ oldu çocug oldu, çalışduḡ, daa ne isdiyön. çid sürdük, yın yıduk, tırpan bişdük, patoz sürdük. 'saā ne annadıyım. 10 fī yolduḡ, nohud yolduḡ, mercimek yolduḡ. ne isdiyön.

-Zor muydu?

A) -ò hem de nası. gırım yabdıḡ, yabmadımız bi bok galmadı. mal gaşdarduḡ, ne isdiyön.

-Hangi yemekleri yapıyordunuz eskiden?

A) -ne bilīm anam, aynı burda ne y ise orda o. o gazan burda da gaynıyo ya gózünü yedúúm hêç fargı yoh. aynı. her ne de burda var. kófde deseḡ var, taranı deseḡ gine var. biz hamurdan yapıyok kófdeyi. 15 şöle youruyön küçüçük küçüçük yuvalıyön aynı eT kófdesi gibi. mercimek, biber, bulgur, yā, duz ne isdiyön. yuvalıyön, mercimē bişiriyön, ondan soḡna yā biber yapıyön, yeme yanına yat. aḡa şindi şeyden tarana da getüTdürüyom hürdes, acusuludan. ıslıyom, ondan soḡna eziyom çırpıcı y ınan, ondan soḡna bişiriyom. isder nāne gad, isdersen yā biber gad, ne canın isdiyosa onu gad. 20

-Tarhananın kendisi nasıl yapıyor?

A) -yourd var, yarma var, onun gózlú var, yımirtası var, garuşduması var, bişümesi var, var da var... ondan soĝna guruduyoŝ. isdersen yaş şişeye doldur, şindi aded daa deışdi. poşete goy, gadı şarılık. daa ne isdesen var. õle gızım. yanı ben kóyden geldim deyi burda ben yanı sosyeti yaPmıyom. aynı kóyde ne yapıyosam, yanı ne yiyosam orda, burda da aynı onu yiyok. aynı. 25

-Eskiden hangi oyunları oynardınız?

A) -ne bilim ben amàn. bilmiyom azını yedúum ben dünden unuddum onnarı. aldmış yaşımıza dedik daa ne. sen bóĝúnle yarınkini sor, o ĝúnler gédmiř. belimiz arımıyodu, arımıyodu. ardımız öŝümüz buriya gelinci arıdı. heçbi yerimiz arımıyodu. valla arımıyodu gızım, arımıyodu. baĝ, yoĝ udu arısı. ben aĝa baĝ beş dene çocuk dourdum, ben hasdâne ĝapısı ĝórmedim. 30 ben buriya geleli ĝasdalandım. aĝa şindi şeker var, ayaĝlarım acıyo, başım arıyo, dişim arıyo. her şiy var. orda heçbi şey yoĝ udu. valla inanuŝ mu baĝ hürdes; zabā, aĝşamaca tallada çalışıyodum, zabāca çocukların bezini yıĝıyodum, ĝamuru youruyodum geçe, büşürüyodum, tallāya geri gedi-yodum'dibdiri. aĝa şindi yatāmdan ĝaĝamıyom. ĝerçeKden õle. 35

-Ay çiçeĝi getüdüŝ mü?

A) -onnarı biz ekmedük ki. bizim odunumuz çok ki. bizim odunu bi seneden kesiyon bi seneyece yetiyo. õle sen dedüŝ gibi isiraflık çekmedük.

A) -bārma çocuk yatıyo. dün, aĝşamaca...nınkiler, dörd beş dene daa ĝetümüşler ĝapıya anam bi baardılar, cocu 'aĝşamaca yatumadılar, ne tembehden annıyolar. 40 esĝi ĝúnlerimize gurban oluyum gızım. sayĝu var ıdı, sevgü var ıdı, insannık var ıdı, ĝoŝsuluk da var ıdı. ama şindi her şey yoh yoh. ĝerçeKden yoh. eccúk de kemalı ĝonuřdu ĝız.

-Gel anlat amca nasıl evlendin teyzeyle?

B) -tamam, o beni beāndi canım. delüĝannuyu beānmediŝiz mi? siz delüĝannu beānmediŝiz mi? sen nerde õredmennik yapıyoy?

-Ben yeni mezun oldum, Edirne'den.

B) -he... uzaĝ. ora eyce ama. 45 ben orda amaliyat oldum ayāmdan.

-Ayıp olmazsa amca seniŝ rahatsızlıĝın ne?

B) -ayakdan amaliyat oldum, soğna sahad, gırıldı. bende; şeker, tansiyon, her şey var. orda da aynı böyle bilgi aldılar benden hemşireler. nası eddin, nası amaliyatını geçirdin, dediler. he onnar sordu, çoğ güzel hasdāne orası. bizimkiler de var orda.

-Nasıl aldın teyzeyi, nasıl beğendin?

B) -nası aşık olacūh, 50 esgiden sazla sözle öle aşık oldu. beāndūk işde, foturafınan beāndūk. foturafını gōnderdi baña; beāniyon mu, beānmiyon mu beni deyi. pınar başında vėrdi.

-Evlenirken gelini evden nasıl çıkarıyordunuz?

B)-bissürü hanı gėdiyodu, gapıyı dóoyodu, ondan soğna ata bindürüyolar ıdı veyahud da tıragdöre bindürüyolar ıdı.

şimdiki evlilık internet inen olan 55 bi şey. esgiden damlara çıkıyodu, gızlar çeşmelere geliyodu, ne bilim ki yanı. uzun hikāye, öle bi evlülük geçiyodu esgiden ama şimdi o yoh. şimdi internet inen evlilık geçiyo. valla bence şimdi çā deışdi, bi şey diyemem ki herkeş anasını da sever gızını da sever deyi bi kelime var biliyon mu? şimdiki cahiller bunu seviyo biz onu seviyodu o zaman. biz o zamanın insanuyuh. zaman zamanı dudmuyo. 60

-Siz cem yapıyor musunuz artık?

B)-yoh, biz yaPmıyok şimdi, daıldı. sizin kóy yapıyo. üş dörd kóy yapıyo. yalunuz kóy, úç gaya, acusu bunnar yapıyo. aslında yaPması lazım yavrum. ürüsdem āya góruľuyoh biz. aynı ya, aynı. siz ne y iseniz biz de oyuh. ama bizi ürüsdem āğa görüyo. bi yannı şeyhlü y üdü bi yannı onnar ıdı. esgiden öle y ıdı. bi yannı ora y ıdı bi yannı ora y ıdı. 65 öle bölünüdü. isdiyen onnar orıya gėdiyodu isdiyen orıya gėdiyodu.

esgiden górgú olu'ken sayıcı oluyodu. o zaman cem evleri oluyodu, soğnadan da sayıcı oynanıyolar ıdı. öle y ıdı.

-Bu köye neden bultu demişler?

B) -esgi ismi bultu, yeñi ismi uzunkóy. yeni isim dahılmış.

B) -geçmiş yılları delügannuluğ 70 yapıyodu başga bi şeyimiz yoğ udu. gızların peşinde dolanıyodu, gızlar bize dolanıyodu. isdanbula geliyodu çalışıyodu yārum. geliyoduk kı memlekete gışın öle y ıdı işde. zamanımız öle y ıdı.

B) -o adamıñ_ahını niye alıyoñ, şu çirkin ıhalıñ_ınan şuña dolanan, şuña da dolanmış ya la. o buñaldūndan dolanmış saña. ğàyz hürdes! başga birisi almaz_ıdı ki seni. èyi ki almış. babāñ_evinde galdıñ_ıdı, 75 şansıñ şey_imiş.

B) -yav şu aşıada şey var ya ; hiddölüler var, kilise kóylüler var. şu aşıa derede. üsden_aşıa iniñ.

-Adın ne amcam senin?

A)-onuñ_adı beKdeş benim_adım gúlizar ıa. şahin.

Metin Numarası		XIX
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Evrenköy Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ayşe Altuntaş
	Yaşı	73
	Öğrenim Durumu	-

-aman ben ne annarım gelenē dúúne, ben ānamıyım. ben bişiy bilmiyim.

-Adın ne teyzem?

-áyşe.

-nasılsın teyzem?

-ēyi işde ēyiyim.

-eskiden düğünleriniz bayramlarınız nasıl olurdu?

-e nēydeçāñız ki onnarı siz? kóyúnki ne olacak. kóyúnki dúún çorbası, bulgur çorbası, bulgur pilav, padlıcan, fasilye. 5 işde bunnarı yeyib gēdiyok. işde bu kóyúnki. ne ederse herkeş bilmiyim anam.

-ne ēdevi bōle ēdev mi olur?

Metin Numarası		XX
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Karşıpınar Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Bahar Güllüdilek
	Yaşı	60
	Öğrenim Durumu	-

-gız_ahā şu yeter ebe ola_y_ıdı hanımın gaynanası o da fane gonusuyo.

-Düğünlerinizi nasıl yapıyorsunuz ebem?

-dúğúnlerimiz_adedlerimiz; nıšan, nıšan_olusa nıšan_olu. düñür gelüler, gız_isteller, ordan da anası babası gayıl_olu. biyo söz_olu, biyo nıšan_olu, ordan gına olu, yenge bineller, ata bineller, dúğún_ederúk. yedi_ğún yedi_ğēce ediyoduñ. esgiden_öle yapıyoduk gızım, 5 şindikiler deışdı. şimdi denneğ_oluyo, dúğún_oluyo. şinci dúğún salonlarında oluyā. bizim, aTlara biniliyodu eveli. başına ar_atılıyodu, ata biniliyodu. yenge deniyodu, yenge oynanıyodu. dāmadı sahlıyolar_ıdı. dāmad bi yerde çimiyodu, gelin bi yerde çimiyodu. yunañ diyoduñ_eveli. şinci banyo deniyo. yunañlarda çimiliyodu. yedi_ğún yedi_ğēce dúğún_oluyōdu. ordan geliniñ gafasına; 10 dāmad damıñ başına çıñıyodu bacanıñ, elma atıyodu, guru üzüm_atıyodu, çerez_atıyādu, çocuñlar topluyodu. öle dúğúnlerimiz_öle oluyodu. benimki öle oldu.

-Senin düğünün nasıldı ebe?

-işde elma aTdı benim gocam baā

-Nasıl tanıştınız siz?

-puār başında. çeşme başında tanışduñ. böyle musluñlar_ahmıyodu ya eveli. biz, çeşmelere helkileri dañınıyoduñ, 15 suya_ğēdiyoduñ. orda da gar gış_oluyodu, gar topu atıyolar_ıdı geşler gızlara, bize. gar topu dāđúķce, sırtımızı yedúķce biz gaçıyoduğ_öle genşlerden. öle oluyodu eveli de bire gızım.

-Düğünlerde hangi yemekleri yapıyordunuz?

-dúğúnlerde sacı guraruñ, āşamdan_eTleri keserúk, saçları guraruñ. ordan kóyü bi gelin_üsdüne şeker dağudu. üsdüne şeyi atar, yazmayı. şeker dağudu herkeşe, kóyü oñuruñ. böyle gapağ dóğeller 20 taK taK taK diye dörd dene garı oturu, işgeve yaparuñ.

yoħa diyoh, işgeve diyoh. yoħa yaparuħ āşamaca. geleniñe; bulgur, aşlık, tarana. oħuyuntu derúķ, onu getürüler dúğún evine bizim adedde.

-Okuyuntu ne ebem?

-oħuyuntu getürüyolar. biz, bi gelin dağıdıyo. iki gelin bi kóyü bölüşüyo; yarusunu sen dağıd, yarusunu ben dağıdıyım. ikisi dağıdıyo. şekár varan ev bi tePsiye bulgur, yarma, aşlıħ, mercimeg, nohud... 25 alıyo getürüyo dúğún evine, dúğún evi de gapak dóğúyo. oã bāşış para atıyo işgeFe eden, yuFka yapan. öle adedlerimiz öle oluyodu. şenník, şamata. gelene biyo o işgeFeden bi dene ısıcaħ dürüyön, tabāna goyoñ, evine ğötürüyā. bizim adedde öle oluyodu.

-Cemleriniz nasıl, nerede yapılıyor?

-bizim cem evimiz hem altı dennek, üsdü cem evimiz. oruşlarımız dutulu, cem ibādet ederúķ. cemlerimiz olu, 30 doğlarımız olu, allah derúķ, evimize ğeliyoğ āşam inan da, gèdiyoħ he.

-Saya nasıl giyilir ebem, onu anlatır mısın?

-sayaya da üç beşlü diyok. sayamızda góynek gèyerúķ, tuman derúķ onu gèyerúķ, corabını gèyerúķ, kemerimizi bālaruħ. yaħalıħlarımız boncuħlu boncuħlu, sayalarımız işlemelü. gèyer guşanuruħ, ceme ğederúķ, zamaħ ederúķ orda. ordan da allah derúķ, húy derúķ, āşam eve ğelürúķ. 35

-Çocukken hangi oyunları oynardınız?

-kıpı diyoduk, kıpı oynuyoduk. seKmece oynuyoduk

-Kıpı nasıl oynanıyor ebem?

-kıpı şöle kareyi çiziyön, dörde bölüyön, daşı atıyon. bir ev alduk. sen, ik üç arħadaş, bacılığ oynuyoduħ. ben, çizgiye daş; gúcúcúķ daş, şöle yoħa daş, el gibi. atıyon, seke seke onu dolandırıyon edirefinde. o daş o çizgiye varıncı sen öldün diyön, ben alıyom oyunu. 40 öle öle kim o dörd evi, biyû fane oynayan alıyo, ev benim diyo. evıme basma diyo hoPluyo. öle öle aħa bi top ederđúħ, öle oyun oynarduħ. ara ğèddi oynuyoduħ. arası ğèddi diyoh biz kóyde.

-O nasıl oynanıyor peki?

-beş gız ben oluyom, beş gız sen oluyoñ yamaca, beş denesi gaçıyo. beş denesi de onu yaħalıyo. 45 biri şurdan dolandı, sen hemen şurdan benim inen benim arħadaşın biri saña seğirddi. ben burdayım. sizin arħadaşın birisi şu arayı alusa o orda

galiyo, öldü biddi. üç gişi galiyo dörd gişi. oyun gazaniyo o şey, o daħım. oyunu o daħım gazaniyâ. arası ğeddi deyi oña diyoduħ. şöle birdürbir oynuyoduħ. kızlar şöle duruyo, hoPluyoduħ. ħa onu bilün. öle oynuyoduħ ne bilivim işde.

-Bana anlatabileceğin bir hikâyen var mı?

-ah olsa da aġnadsaħ. 50 var ya her şey var da gafa yoħ, dudmıyâ.

-Karşıpınarda hangi tekkeler var?

-böyüklerin; hurşud baba, ħasan baba, büyük herif heb var. en çoġ tekķası ġarşupınarda. ekızler, heb babalar heb ġarşupınarda.

-Bunlarla ilgili bir hikâye biliyor musun peki ebe?

-çocuġuduħ anam. benim anam, babalara çoħ hızmat ediyodu; anam, babam. da ben çocuġ udum. varıyoduħ yannarına. o zaman bāġ bilmiyodum.

-Siz de gider miydiniz?

yoħ bizi ġóndermiyodu, hızmaTçıları oluyodu onnarın da, 55 bizden böyüġ üdü. anamgil şeydiyodu, hızmadlarını ediyodu mesala, biz yaħunuduħ babaġile.

-Bir mâni söyle bize ebem?

-sesim ġúzel deġúl mâni çoħ da.

fićák fićák fil olu

içi dışı ġúl olu 60

ficē ġelenlerin

ħacatı ġabil olu

f

icák türküsü söyleyim saħa. daħa çoħ devamı da şinci aħlımda yog. fićák türküsü dúynalar gibi çoħ. biz fićák yapıyoduħ kóyde. şeyleri topluyoduħ, çiçákleri, helkiye. helkide ne ġúzel burcu burcu ġoħuyo; 65 ġarafıl, darçin, her şeyi atıyoħ. ordan da kızlar toPlanıyo ertesi ġún fićák çıkardıyo. ordan mānisini söyliyeni içinden dınnag maħası atıyō, içine bilerzünü atıyō. o toP atıyo. mānisini söyliyene o içinden hediyesini veriyolar geri. o da ġoħuyo ġúzel ġúzel. menevşe, öte beri atıyolar. şinci öle bi şeyler yoħ.

-Acısulular yapıyor şu anda.

-bizim kóy de daħa yaħınaca yapıyodu 70 da işde iki senedür bizim kóyde de yoħ. bizim teleonlarımızda var aħa bu fićáklerimiz heb. ġarac öreniñ, ġarac ören

gılaFan_ediyo garılar heb sayaları gèymiş güzel güzel_ağa teleonlarda. intennedde görüsünüz sayalu.

-Hiç sevda mānisi biliyor musun ebe?

gız biliyom da şinci bu anda ahlıma_ğelmiyo. māni bilinmez mi? eveliki gızlar çoğ çāriyoduğ biz. 75 orağdan gelükene iki bacılığ, iki elti, elticek çāriyoduğ, bacılığ_olub çāriyoduğ. gafada galmıyo soranlar çoğ_oluyo. sıhıntı oluyo, sidres_oluyo. evelki genşlık tabiki yoğ. ben dāmişim_aldmış yaşına unuduyom.

-Eskiler daha mı güzeldi?

-esgí güzel_idi esgí, he birē_anam. şinci ne ki. evlere dıhlıyo şinci, ne, intennedden teleondan tanışıyo. biz_esgiden deārmen , bulgur deārmeni derdúğ, bulgur çekerdúğ. üç gız, 80 iki erkek delüğannu oturddurular_ıdı. ağ_esgí gúnner nerde. güzel güzel türkú çağıruduğ, mani çağıruduğ. o bulgurdan da bi pilav büşürüdü ev sahabı, yerdúğ. bi dadlu oldu ki. ordan dağıluduğ_on_ıkide birde, bulgur bitenece. zabāca oturuduğ. şimdi kótü.

Metin Numarası		XXI
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Üyük Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	İsminin gizli tutulmasını isteyen kaynak kişi
	Yaşı	-
	Öğrenim Durumu	-

uç_gayağın_adamları sâten heb_oğumuş_edmişler.

-Sizin köyünüzde yok mu teyzem?

var. bizim burda da var heb yanı, gelen yoh.

-Bu tavuklar senin mi?

-gız_ağgaradan_almış getümüş bunnarı. hasdalandılar, yeni èyi oldular daa, aha şu çillileri neyin de ağgaradan getürdü. burda değúlük, gèdib geliyoh. da işde bu yıl gèdmîcûk. tauk getüdüler_aldılar. 5 bi gıran geldi yavrum_otuz dene birden gèddi, öldü de bunnar da yeni getimiş. aha gaz da var_a, on dene de gaz góndermiş_idi. bõle böyyü böyyü.

-Bağın bahçen var mı?

var var. yeşillimiz var. şindi gızım çocuğlar_ağgaradan geliyo buraların_İresmini çekib_atıyolar ya arhadaşları diyomuş ki nölur bizi orıya gótü de oraları gezek diyolar_ımiş. 10 anne diyi ben buriya onnarı nası getiriyim de bu çöllerin_içine diyi. geri bağan şõle bi iyce yeni bi_şiy belliyo depıye neye çihıyolar ya. şu depiye neye çihıb geziyolar şeyi. bizi gótü de nõlu oraları gezek dèyolar_ımiş. heb her_ev boş bağsana boş. iki dene şurda var bi_dene şurda, anası babası öldü de geldi gızının_evinde duruyo.

-Bu tepeyi ne zaman kazacaklar?

-işde iki biñ_üşde_y_ımiş. 15 bi sene bi sene soğna olacâmış. gide mide eşişyolar. hazine var. maşadı eşdiler sıra buriya gelinci durduruldu. aha yirmi senedür yanı.

-Tarihî eser çıkarıldı mı ?

-bulan buldu. afurcular gèce kebce getürdü, afur yaPdırıyom diye gazıddırdı.

-evlendi, gız getirdi, gız aldı elli yaşında. garısı genÇcecik öldü. gırk gún sürmedi, gırk gún soğna... **20** néyidsiñ éyi ya gelinneri var, o ećúķ duTuħ. kimseniñ yanına kimseniñ yanına sınınamadı. gine de berāber duruyolar yanı. hēcbi şiy bilmiyo diyolar yanı. ne maķíneyi çalışdumasını biliyo, ne bi şiy biliyomuş. yanımızda durusa der, herif gelüse der, biz baħaruħ.

-siz şindi uç gayada duruyoñuz hemi?

-Evet Üçkayada duruyoruz.

-duyduñuz mu gara āmedgili, gonşuñuz mu? **25** kimse yoħ mu onnarda? gelib gèdiyoduħ orda garılar toPlanıyoħ orda bazı geliyoduk da onnar varıkene geliyoduk çok. toPlanı oturuyoduħ orda. çok gelib gèdiyolar ıdı bize. garyu gelüler, devamlu gelüler. ħanı daa ölüncü garı gelemedi bi daa, çocuħlar da bilmiyo Sāten, gızlar mızlar biliyodu ya.

-Suyunuz çok güzel akıyor.

-orda da mı yoħ, siziñ de mi yoħ suyunuz? **30**

-Yok, kurumuş.

-burıya heb damperler inen su gótürüyolar aħa arablarıñ...bizde bi teK bu işde. daa yoħ.

Metin Numarası		XXII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / ÜyükKöyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Mehmet Göç
	Yaşı	65
	Öğrenim Durumu	-

-yog ben çalışmadım. ben gezmiye çoğ geldim. ben çok geldim. sen goca_bacakgildensiñ. şu şu vardı ya, neydi lan? onun gardaşı mısın sen_ecaba benzediyim yanı. valla kimin_üşüyin diyim. yüzde segsen tanıyom_üş_gayanın. sen üş_gayada değil mın bi defa. kóyde durmuyun? diyom onu diyom yanı. buyur burdan yah. 5 bu ara zaten bi üş_gayadan_asger_arhadaşım çılmadı ya. her yèrden çıhdı da valla. çoğ_eyce gardaşım, çoğ_eyce. esgileri bütün biliyim ya.

-nèrde askellik yaptın?

-burdur, çollu. burdurda bizim melmekeTli hêç yoğ_udu yalunuz deyim saña.

-acemi billiğin nèreydi?

-burdur burdur. hafif dörd. telli bölük aşşāda. çelteKliyi, bozdepeliyi, alülcalı sayyım mı saña. acusulu. ondan soğna arablaflı. bizim ordan yoğ_udu. üş_gayalı bizim taburda yoğ_udu demem. yoğ_usa bulurdum. 10 gara mısdafanın_eyib var_ıdı. gara mısdafanın_ölu eyib var.

-Bu köye neden üyük demişler?

bu kóy tārīi kóy. hêç bir kóy yok burda var_iken bu kóy. ne üş_gaya var, ne çiçek_pınarı var ne bu gızincil var. ya orda maşadla esi_kóyü var başga bir kóy yok bu arada deyim saña. dava bu. sor soruyu şindi ben saña caabını veriyim. dedem sekiz sene savaşdım dedi. 15 o dālara biz çıhiyoduñ gusura bahma. altı yüz hāne_y_ımiş bu kóy. o ayfatun, ayfatunu biliyon mu le? ayfatunu bilmiyise bu çocuñları gótü bu ayfatuna biyu arabaya. sen gir suyun çıhdü yeri bi gör şöle deniziñ, kómüş_içinde su var gördün mü orayı? görmedin mi ? ayfatundan geliyo patır patır borular_añıyâ böle böle. aha hemen şurda aha aha. hemen şurası hā, bayrāñ_altı, hemen şura, pınarlarımız_añıyâ he. 20

-Deden neden sekiz sene savaşıymış, ne olmuş buralarda?

he sekiz sene savaşıymış dedem. ondan soğna gelmişler Ki savaşıda hepisi gidmiş. tamam mı adamlar gédmiş savaşıda gırmışlar. o diyomuş ben_al, o diyomuş ben_al. dedem dudmuş iki tâne almış_iki tâne. batumda batumda. bu rúsdem var ya batumda tanışmışlar. bu rúsler dedi bitimi gırdı dedi. dedem dohuz yüz_aldmış sekizde öldü. annata biliyom mu? 35 bu kóy_üyúk kóyü anam. gelme yoh tarī kóy bu kóy. biz yellüyük. ne üş_gayası ne çiçekpınarı... aha şu aşşākinin geldī gún, aha bizim burdakiler biliyo aşşākinin geldini daa. aşşā kóyde bi ihtiyar gadın var_ıdı. 'arsuncu_y_üdü 'arsuncu. onnarın geldini biliyodu aşşādakiler, daa ne ki onnar yedmiş segsen sene bē_şey_oldu dēyo der, geleli der. garı, yüz yedi yaşında öldü. gardaşım bu kóy tarii, 30 ya orda maşad var ya da üsü kóyü var birisinden biri. başga ne gızıncıl var ne bozdepe var ne çelteke var. siz de daa dünkü canım, siz de dünkü.

-Bu köy geçimini neyle sağlıyor?

tarım_işde. ekin_ekiyog, od biçiyog, aha saman_atıyog.

-Şehre göçenler çok mu?

-ğiyāmed gibi. aha şunnar heb tātılde, ısdanbulda. aha şu mesele hurdada ūraşıyo bu adam ısdanbullu yanı bu. baaddin var_ıdı. 35 baaddin mal_alıb satıb_iflas eddi gāşdı ya baaddin. baaddin çoğ gelüdü. osmangil_inen pala bıyılılı pala bıyılılı.

-gúccúk memmedin_oriya geliyodum. gúccúk memmede şò tallayı hadda ben verdim. tanımadım kimse yog gardaşım. ibal_aymed, hebsini soruyom hebsi ölmüşler. benim haricimde ölmüşler.

-Düğünlerinizi nerde yapıyorsunuz?

-düünümüz daha yemeğānede. 40 şindi yemeğāne goca düün salonu var_orde, orda yapıyāğ. düüne gidiyog gayrı. bu gadar. orda da yapıyog. gēdiyog zilede. esgi düünler öldü. esgi düünler yog. adam yog bi dafa kóyde. bu kóyde var ya saysan on beş kişi çıgmaz yanı. benim_ahranlar da ölmiye başladı yanı. valla bóyle bütün virāne. aha bu gócebe, burdan_al ta şu gārşiki eve gadar. esgiden şu evler gara_osmanın_evler_idi. 45 gara_osman dēyinci o kóbrü o esgi kóbrüyü gara_osman yabdırmış_ımış. hanı şorda kóbrü var ya. kóyün_ağası_y_ımış. zengin_ımış yanı evelden. öldüler giddiler gócdüler bu gadar kimse gālmadı dēyim saña.

-Adın soyadın ne senin amca?

adım soyadım; adım memed, soyadım göç. goş da böyúkler goç. güççükler göç.

Metin Numarası		XXIII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Kuzualan Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Sedalı Eser
	Yaşı	66
	Öğrenim Durumu	Yok

-geşliğimde neler ediyim; çocuğ doğurdum, öldü āladım, herifinen mal gúddüm. herif inen oduna ğèddim. herifi gaybedenden soğna da gağdım buriya ğeldim. on dörd yaşında olan var ıdı, on iki yaşında kız var ıdı. bōle çaldım çabaladım, onnarı ev saħabı eddim.

-Her şey başına kalmış teyze.

-anam galdı ki gurban olduğum bağ. 5 heriFimiñ peşinden bi şey demiş değúlüm. allah nur góllerinde yatusuñ. heriFiñ borcu bile galdı baã. yohluğ udu. ğèddi benim gibi seniñ gibi bi goñşu da o zaman dolar marğ bilmiyom, geçmiş gún. dolar ıdı bilmiyom marğ ıdı ödedim ğèddi. adam yanıma ğeldi, adam ölüncü. dedi ki: n iydiyoñ, nası edecāñ dedi. benim ħabarım yoğ sanıyo. nası ediyim dedim. eñer, dedim; sen ecúğ baña gún vērüsen, 10 dedim; isdanbula ğèdecām, çalışıb gazanıb dedim, borcu ħarcı gapadacām. ben nēye izin vermiyom dedi. sen saħlasañ da dedim ben biliyōm, dedim. biz garı ğişiýúğ, dedim. birbirimizniñ borcundan ħabarımız olmaduğ soğna o garı ğişilík neden malum, dedim. ōle dēyinci dedi ki: benim dedi na zaman eliñ açuğ usa o zaman vēr. ben saña dedi borc vēr dēmiyom dedi. sen nası gaşdaracāñ 15 bu çocuğları ne nēydecāñ diyom, dedi. on dörd yaşında olan on iki yaşında da kız. nēydiyim dedim çocuğlarıman çaluşurum, dedim. āşaman gelü bi bulgur aşı ederim, dedim; barabar yerúğ, dedim. gine de gulahdan gulā ğèdmesniñ ... baña kúser. adam ħasdayıkene çocuğlar şu böyük binada çalışıyodu. olan girdi, olan Saten geldi, bir ay bi buçuğ ay olmadana, bir ay bi buçuğ ay oldu olmadı adam ħasdalandı, 20 ben peşinden geldim. yazıyoñ, bunnar ilazım mı saña?

- lâzım teyze, olur olur.

ordan ne_y_ise, çocuğ mala_ğèderkene osandı şõle ediyo; oğul dèyo, o garı malı yolcu ediyo. allāh, dèdi. bu mala_ğèdecāme benim canımı al dèdi. olan õle dèdi ya orda öldüm ben_işde. eve_ğāldim dèdim ki: seniñ malıñ bacānı gāvura ..., dèdim; gayru gūz geldi, dèdim. **25** ne var bu çocuğ biyu dèdim gèdsiñ, ecūk gessiñ dolansiñ dayālarının ħalalarının ne 'yanında dèdim. gaynatası olacāmış o adamıñ da peşine gadduğ çocuğu salduğ. aradan bîr_ay geçmedene adam ħasdalandı. bi goñşu var sen gibi, adam_inan çeküşükene o adam geldi. diyom ki: bağ doğdura_ğèdersen gèden, dèyom; gèdmessen yatānı dışarı atacām, dèdim. o da yoğ. yoğlūñ boğuna gèdemiyo. yııdi malı kótüyü canı, dèdim; **30** bi ineK var, dèdim. ardındaki danasını satarım, ineK saña bi dana dahı eder, dedim. emme seni ben nêrden_alıym, dèdim. dilimi düşe_y_idi. adamı o demeynen gaybeddim, bir_ay soğna. çocuğların_iş yerinden_işde çocuğ_iş yerinden para toblamışlar serfetiñ babası ħasda dèyi. o zamanıñ parası_y_inan doğuz yüz_ellü kaad. çoğ para ki kómden_elimde olsa bi arsa aludum. ne_y_ise şöyle ediyo. **35** ... de tanıñ ... bacısını. o şinci adamıñ_öldü ħabarı_ğelinci görmülūñ geTdū anasınıñ_eline sıhışdudu. al dèdi bunu dèdi. gerisi de soğna_ğāleceK, dèdi. para benim_adama toPlanıyo, o anasınıñ_eline vèriyo. doğuz yüz_ellü kaadı aħa vereceğük aħa vereceğük, gèddi. olanı benden_isdiyolar_işde o górdúğūñ ...a. vereceKler. çocuğ_oña ebe mi desiñ, çocuğ_oña ana mı desiñ, abıla mı desiñ. **40**

-Aman Allahım.

-benim_inen laFlama defderiñ dolar, sıs.

-Doğru söylüyorsun, senin derdin çokmuş ebe.

-benim derdim bidmez, bi çay_ediym de içāk şurda. āzını yedúum bu derdleriñ saħabı_y_idim. şinci de çocuğu asgere yolcu edinci de buña başladım. ta o zamandan. onu da nası başladım; elime_ğeçeni delliyom, tobluyom, bizim soğuya gótürüyom. gólúğ_ünen süd satıyo belki tanırsıñız. **45** o da gaynımıñ_oğlu. dèdi ki: gız yavrum, dèdi. gel yavrum yanıma. gız yavrum, dèdi. beni biliyoñ, dèdi. saña da yazug baña da yazug, dèdi. ben, terezüm var_āmem. çolū_unan çocu_unan de seni bir dutarsam acıyom saña, dèdi. sen çoğ tobluyon, temüz getürüyon, dèdi. yavrum, dèdi; bunu sen, dèdi; bi kánara birúgdü, ben kime verüsem oña vereK, dèdi. õle õle , õle õle on yedi on sekız senedür bunun peşindeyim. **50**

-Neler topluyorsun şimdi teyze?

-ben; bira gutusu da alıyōm, gola gutusu da alıyōm, yağ teneḳási de alıyōm. yourd gutusu da alıyōm, her bi_şey_alıyom. çoḣ şúkúr, allāḡ bóónkı́ gúnüne. muḥanede muhtec_olmadım.

-En önemlisi de o zaten.

-gardaşıma vardım dedim ki: bu ...üm fane gunnaz. ...iḡ anası. dedim ki camal gardaşımın yanına_ğelećām. 55 biliyoḡuz ...iḡ gızı gır_atlu_ḡibi allah var şinci ... gelin. orıya_ğālecēm. şinci gardaşı ḥasda_y_ıkene. gardaşım var_ıkene yanıma_ğāldi de gardaşım_ölü ölmez yanıma_ğelmedi demesiḡ dēyi, benim düşünceme baḡ. ...ümün yanına_ğāldim gine. bi_ğēce yaddım. ikincisi_ğēce baḡa ne dēdi. el eli gaşdaru mu? gardaşıḡ_olma deḡúl babaaḡ_olsun_isderiki. delü memmediḡ gızı, dēdi; seniḡ_inen dēdi **60** bi muşavralu dóḡuş_edeK, dēdi. heÇ aḥlımdan çıḥmıyo. biyu, dēdi; saḡa dēdi ben baḥmayım dēdi gardaşların saḡa saḥab çıḥıyo mu? dēdi. ...e, dēdi; gardaşları ev yaPdı, dēdi bizim şunḡa. anam gafam saḡ_ḡeddi. eci, dedim: baḡa sen de baḥma kimse de baḥmasıḡ. ne_y_ise gurban_olduḡum gardaşım_gile_ğeldúk bu ...gile. allah var dēdiler ki: gēdme, gal gayru, dēdiler. ēyi, dēdim. ...üm, **65** baḡa baḥan ...üm. sen baḡa şu telefonu getirüyoḡ ki bóón bu bozulmuş yab dēyi. ḥi, búkúdmüş, bi de adımı búkúdmüş godu búkúdmüş ne_y_ise. çókúdmüş, búkúdmüş deḡúl çókúdmüş. çókúdmüş sen bu telefonu yapıyoḡ bize ḥabar vermiyoḡ. ōle ōle gúnnerim geşdi. yaz da allah kimseyi ben gibi edmesiḡ. kıtúleri kimseniḡ yanında söyleme gurban_oluyum, oḡa alusaḡ. bōle bōle gúnnerim geşdi. beşinc_ayın **70** beşinde ōlanı nışannadım, baḡdım ki el_ōlanı elimden_alacaḥ. beşinc_ayın beşinde nışannadım, yi'mi beşinde ōlanı asgere yolcu eddúk. gelinimi de görüyoḡuz, belke tanıyoḡuz. çoḣ şúkúr_allāḡ bóónkı́ gúnüne. şinci deller ki ḥanı ḥale bizim lafımızı ediyo dēller. 'asıḡmıyom, utanmıyom. emme gine ... garısıniḡ_elinden bi tas su işdim. ... şinci seniḡ_eviḡi górmeye, neyiḡ_ēhtiyac_ısa onuḡ_unan geldi, **75** benim evimi górmeye de_ğelmedi oḡa galdıḡ_ısa. gorḥum yoḥ da gine de gónúl gomasınlar.

-o eci, o bilgilerinden_ānadu belke emme benimki dāda belde. ne_ğēcecek baḡ on_iki çocuḡ_anasıyım. çocuḥlūmda ne_ğēcecek, çocuḥluḡumda da anam belime iki áKmeK, yörü malın peşine, yörü dananın peşine. faḥırdan doḡan faḥır_olu. babam faḥır_ıdı zaten, **80** anam da huy dutuyodu. çil_ali gırḥlu_y_ümüş_anamı o yaḥalayındı. gine baḡ; veysalı böyüdmüş, camalı böyüdmüş, kirezi böyüdmüş. veysal

hepimizin gúccũ. sıs, bi adam góbeKden oñarag geleceK. demeK ki biz góbegden oñmamuşug. oñmamuşug, sen bi oñanı yahala.

Metin Numarası		XXIV
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Kuzualan Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Kiraz Toyran
	Yaşı	-
	Öğrenim Durumu	-

-Nasılsın yenge?

-ëyceyim āzını yedúúm. şindilik_ëiyim.

-Bu köye niçin Kuzualan demişler biliyor musun?

-ne biliyim_āzını yedúúm, demek ki esiyomuş ya ters yel, böyle yanı guzalan gomuşlar_adini.

-Gençlik yılların nasıl geçti?

-benim gençlik yılım_olmadı ki āzını yedúúm. sâde mal gúdüyoduň, beş daş_oynuýoduň, õle_y_idi yanı. 5

-Çok mu iş güç yapıyordunuz?

-ekín harman. dırmıh dırıyoduň, tapul_ediýoduň, kólgelerde semour yahıdoduň, yêmeK yapıyoduň yiyoduň, ne bilim_işde.

-Siz de saya giyiyor musunuz?

-ò hem de nası.

-Saya nasıl giyilir?

-nası gëyülür; altına gómlë gëyen, üsdüne sayayı gëyen, yālını yālanuň. ordan bağıñı bālaň, õnúñü óğnünüň, tumanıñı gëyen. õle. 10 şoraya cillob gibi çıhaň_işde ne biliyim.

-Bayramları nasıl kutlarsınız?

-esgiden, şindiye demiyom da esgiden bayramda böyükleriň_eli öpülür, eve çarulur, gurban kesülür, yanı ne biliyim_işde õle. oruş dutaruň. orucu dutandan soğna böyükleriň_eli öpülür, bir gün eve çarulur, logma verülür, logma kesülür. õle yanı.

-Kışlık olarak neler hazırlarsınız?

-gışlıh_olarah; gonsérve, tarana, bulgur, 15 aşığ, neydi bi daa var_ıdı, dúğú. òle bi_şeyler_oluyo yanı.

-Tarhana nasıl yapılır?

- taranayı da; yoordunu garellen, çalañ, aşılnı yuñ, içine goñ, garuşıduru garuşıduru bişürüñ. yuvalıyog bõle elimiz_inen de goyog şeylere.

-Ekmeği nasıl yaparsınız peki yengem?

-mayaluyu; ilkin hamurunu yūruyoñ, duz_atıyoñ, maya atıyoñ daa başga bi_şiy atmıyoñ. onu yūruyo gatı gineli. 20

-Sizin köyünüzde de böyle tekke türbe var mı?

-ò helbet var, helbed_āzını yedúum. hepsiniñ yanı. kóyde kim var_ısa. canlu kim var_ısa da heb yanı dapallar teKKesine türbesine. beKdeş babanın evliyāsı var, iki dene evliyāsı var veli babanın_otudū bõle kóyümüzün_altında. bütün daşa otumuş_umuş veli baba gaynatamın babası_y_inan. o daş gúccülü gúccülü şu teker gibi galmış bānzedmelíg_olmasıñ da. 25 aha bõlece şeyiniñ geldū yeller heb daşda bellü. hanı babalar geliyo ise de bizim kóyde ayırdım yoñ. ay şu baba_y_ımıñ bu o baba_y_ımıñ denmiyo. yanı her baba bir.

-Sizde de ficek bayramı yapılıyor mu yaz gelince peki?

-oluyo. o zamannar pilav bişiyö. ordan bõle oynuyolar, şeydiyolar, zamağ_ediyo. dennegde oluyo. kóyde gıran diyog gıran, orāya çıhiyolar.

-Nevruzda falan ateşin üstünden atlıyor musunuz?

-esgiden_òle adlıyolar_ımıñ da şindi ataş yañmıyolar. 30

-Çocuğun kırkını falan nasıl çıkarıyorsunuz yenge?

-esgiden... şindiye bilmiyom. esgiden şõle ediyoduk, suyu ısıdıyoduk. gırk gún doldu mudu gırh şeyden şey_alıyoduñ, gazuñdan gabug_alıyoduk, altını yañıyolar_ıdı, altun_atıyolar_ıdı.

-Peki bu lohusa kadınları korumak için neler yapıyordunuz?

-oña da ne bilim esginiñ şeyi, birisiniñ bi bi_şeyini, hanı al_garısından gorhan birisi oluyodu mesala kóyde, böyük birisi, 35 ondan bi parça bi_şey getirüyoduñ baş yanna goyoduñ. bıçañ, ĩne. benim de ebemin babası kesmiş al_garısını. gólün_ıçine girmişler, gólün_ıçine girinci de burdan peşine geliyo. ondan demiş hēc sülālēñ yanna gelmeyecēm, baña elleme demiş. kesmiş dediler yaluñuz bıçānan.

-Nazardan korunmak için neler yapıyorsunuz?

-üzellík tütüdüyok, nazar duası oğuduyok, gürşun döğúyok. allāñ adını
añıyoñ işde héc bilmesen bile. **40**

Metin Numarası		XXV
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / İmirdolu Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Mehmet Dilek
	Yaşı	66
	Öğrenim Durumu	-

-Nasılsın dede?

-iyiyiz_allā şúkúller_olsun, hamdolsun. gerbelādan yeni geldim dā iki gún_oldu geleli.

-Oralar nasıldı dede?

-oralar, görmeg_ilazım gidib. annadmayıla bidmez_oralar. annatılacaḡ yēr deḡ yanı. gēdib gōrecēḡ. ben ne ḡadar_annadsam_insannar gōzūne gōrmeyinci biraz zor yanı. o çileyi çekeceḡ. 5 havası asronidleri bambaşḡa. zāten burdan çıḡdın mı_y_ıdı burayı unutuyosun, heb_orıya odaḡlanıyosun. burdan díreg_araba bi gún bi gēce ḡabura varıyo. ordan, ḡaburdan çıkış yapıyog sınırda. bi gúndüz bi gēce gerbelāya, necebe gēdiyoḡ. díreg_imam_āli efendimin türbesine gēdiyoḡ. orāya díreg gēdmesinin sebebi ḡazireti āli efendime baş sālḡı. erbaındır. baş sālḡı dileniyo. orda iki gēce galınıyo, 10 üçüncü gún ziyāred_ediliyō, ordan devam_ediyo gerbelāya. gerbelāyna necebiḡ_arası seKsen, seKsen beş kilometire. ōle gēdib geliyo. iki gēce yolda galıyosun, gonaḡlıyosun. yörüyüş, her gún yirmi beş_otuz kilometire. geşler yörüyo tabi. ihtiyalları arabıya alıyolar, yörüyemeyenleri. üçüncü gún gerbalāya varıyoz. konaḡlama yellerine, çadıllara. orda ötel yoḡ, ötel var da ötel yoḡ. şōle yoḡ: şimdī sen_orāya zevke safaya gēdmiyosun. 15 ayna o çileyi yaşamış_ehli beyitiḡ yaşadū çileyi yaşamıya gēdiyosun. meseła āşamına galacāḡ, gonaKlayacāḡ bi yer bōle bir dümdüz yēr. mesele bunun_ikī üş misli böyüklünde cem_evleri_ḡibi, dabanları ḡalıyla serilmiş, yasdıḡlar var, işde birer baddańıye alan_olduḡu yēre yasdūna yatıyo. herkes_aynı cem_evinin_içindeki_ḡibi. yatıyo uyuyo, oteli o. yemeK hūsūsuna gelinci her taraf yemeK. 20 onnar şimdi on gún vallıḡlı ayleler_aynı bizim bu pazar gibi caddenin_üsdüne gurmaşlar garşılıḡlı. herkes yemeK pişiriyo hüseyin_aşḡına yemeK daḡıyor. yeḡ diyor_agam diyor, yeḡ diyo. agam bize verir

diyo, hüseyñ aşğına yeñ diyor. hangisini yiyecēñi şaşırđıyosun. her şey var yiyeceK. yanı çayından gāvesinden meşrubatından her şey ne ararsañ. südünden yoordundan her şey. pilavından salçasından ne var ısa. 25 aKşama ğadar davar dōruyolar.

-Bunlar ikram, değıl mi dede?

-ikram. bunnara bi gurus para almazlar. hiç hiç hiç, ōle bi şey yog. oñ ğún bōle, oñ ğún. oñ ğún soğna bitti mi y idi, ğayrı cebine girer. o zaman da zāten otopüsler çıkıyı geliye, ziyāret ediliyo. ordan geliyosun, imam hüseyñ efendimñ türbesine ğader varıyon.

-Hepsinin mezarı aynı bölgede mi?

imam ali efendim necebde. 30 mesele ben saña nasıl annatıyım. sen toħadlı y ıdın deil mi? tural zile.

-İlçesi.

-he ilçesi. neceb bi ırāñ ilçesi. bādad başkenti.

-Evet biliyorum.

-bōle. diyelim ki neceb bi ayru bir il. gerbelā ayru bir il. o sebebden. samarada imam hasan asgeriye ziyāred eddük. çoğ galabalığ. omuz omuzu sókmüyo, ĩne adsañ yere düşmez. 35

-Belirli tarihleri mi var ziyaretin?

-eveT. ediyosun. her zaman da ediyosun. bu erbain ziyāreti. bu baş sālığ ziyāreti. ama yārn da ğedebilirseñ ziyāred edebilirsiniz türbeleri. imam zeynel efendimize çadır gurdug, tepiye çığdug orayı ziyāred eddük gerbelādan soğna. durum bōle. Kerbelāyı ğedib ziyāret etmeKde fayda vardır.

-Kerbelā olayını biliyor musun dede? Anlatır mısın?

-kerbelā olayı, şöle bi şey: 40 hazreti āli efendim milādın beş şüz elli yedi yılında ğalife oldu, beş şüz aldmış bir yılında mülcem tarafından şehid edildi. ümre meçitinde, kúfede, orayı da ziyāred edtik. ğazreti āli efendimñ oturduğu evi, ğasanın, hüseyñin, zeynebin yaşadığı evi de ziyāred ettidiler de her yerde çekim yaPdırmıyolar yasaK olduğundan. ne dedim idi bah hemen çaldurdum aħlımdan. he sen şeyi sormuşduñ başda; 45 gerbelā olayını. beş şüz elli yedide helāfete geşdi. dōrdüncü ğalife oldu imam āli efendim. beş şüz aldmış bir yılında, şey, altı yüz aldmış bir yılında... altı yüz elli yedide hilāfete geşdi. altı yüz aldmış birde başından mülcem tarafından şehid oldu. o zaman şehid oluncu imam

hasan_efendime āli tarafdalları beyat_etti. tabi bu arada garşılığında bi hasim var_ıdı. kim_idi? mavuya_y_ıdı. **50** süfyanıñ_ölu mavuya. āli efendim_inen her zamān_için garşı garşıya geldiler halifeliğinde. o gócdúgcen soğna beş_ay yirmi gún_imam hasan_efendim hilāfeTde galdı. onu da eşi tarafından, cādi eşi tarafından zehilledTiler, onu da ortadan galdırdılar. sıra imam hüseyin_efendime geldi. imam hüseyin_efendime gelinci; kúfe halkı, bir rivāyete göre on sekiz bin meKdup yazdılar_imam hüseyin_efendime. **55** yā hüseyin! sen bizim_imamıssıñ, bizi bu zālimiñ_elinden gurtar, gel biz saña beyat_edeceğez, sen_ehlibeytsiñ deyin meKduplar yazdılar durmadana. tabi bunun gerçāni öğrenmeK_için_amcası ölu akeyli, akeyliñ_ölu müslümü kúfiye gónderdi, dedi ki: bana bir_elçi gerek. nedir_o elçi? gèdsiñ; şu kúfeniñ_halhını, şu meKduplarıñ_garşılını bi öğrensiñ. bunnar; gerçeKden mi beyat_ediyolar, **60** yalandan mı, sayıdan mı? bi durumu öğrensiñ oranıñ, bana bildirsiñ dèyi. onu çaardıñ. müslüm de hiç kırmadı. yā hüseyin! dèdi. seniñ yoluña bir canım deil bin canım_olsa fedā ederim, dèdi. gèdecēm, dèdi ve yola düşdü. iki çocū var_ıdı: birisi ibrahim, birisi muhammed. birisi daa on bir_on_iki yaşında, biri on_üç_on dörd yaşında gencecūk çocuglar. onnarı da berāberinde gótürdü. ve kúfiye vardı. **65** āliniñ_evine misāfir_oldu. misafir_oldugcan soğna orda tabi duyuldu bu. herkes başına toPlanmıya başladı; beyad, beyad, beyad. beyad derkene çoaldı. tabi memrun_oldu o arada. bunu hāriciler, garşı taraf duydu. dèdiler ki bōle bōle. hüseyiniñ_elçisi gelmiş. biat toPluyo hüseyine, bunu yezide bildirelim veyahud vāliye bildirelim. basra vālisi 'ziyad var_ıdı nāletullaḥ. yezid_onu basradan kúfiye atadı. o zālim_orıya gelinci işler deışdı. **70** işiñ rengi deışdı. üş kişi, üş kişi goca bir_ilçeyi gorḥuddu hükümed gonāna girinci. şu şekilde geldi. āhli beytiñ_gèydū elbiselerden, onnarıñ kılığ kıyafetine büründü. yüzünü orda peçe şōle gullanıllar. büründü geldi, halg_onu hüseyin zanneddi. hōkümed gonāna gelinci yüzünü aşdı. bi baḥdılar ki ibn_i ziyad. nālet_olsuñ saña dediler. sen geldi_y_isen burda daa durulmaz. bura bize dediler haram_olu. **75** o zālim_o milleti gorḥuddu. gorḥuddū gibi o beyat_edenleri heb geri çevürdü. bi tāne galles serseri, üç gurus parıya müslümün yerini öğrendi. ziyad dedi ki: müslümü kim bana, yerini bulub bana ḥaber getirirse oña üş biñ dirhem para vereceğm. bu zālim ne yabdı; müslümü seven bir_esnaf var_ıdı. o esnafa soḥuldu, dèdi ki: bōle bōle, ben müslümü arıyom. oña bi emānet getirdim, medīneden geliyom. emāneti vereceğm. **90** nedir_o? üş bin direm

para var. Һarşlıg getirdig_õã. õle ęandırdı müslümün Һaberini aldı yerini. Һaninię evde buldular. müslümü, çoę_uzun muhabbed de bu, o nerde geğerse, gumruda geğer_õҺursun gumru kitābında. orda onu şehīd_ëddiler. o çocuğlar yetim ęaldı orda. çocuğlara da; hūli diyen bir zālīm, fırad kenarında şehīd_ëddi, boyunlarını kesdi üş bin dir^heme. **95** ondan soğna imām hüseyin_efendim Һaber ęónderdi ki: yā hüseyin! bu tarafa gelme. dilleri seniğ_inen_amma ęılıęları mavuyadan tarafa, yezidden tarafa. babağa ne yabdılar_ısa saęa da onu yapallar deyin Һaber ęónderdi. ama Һazireti hüseyin_efendim tağdir_allaҺıędır, dedi; yola düşdü. çadılları, ęóçu yúķledi, kervan devam_ëdiyo. ęët Һa ęët, ęët Һa ęët; ęúnnerce, aylarca ęëTdiler. bir yere geldiler, düzlük bir yere. **100** devecisine dëdi ki: burası nère? dedi. burıya ninova dëller, dëdi; efendim ninova, dëdi. Һayıır buranığ başęa bir_ismi dā olacağ, dëdi Һazireti hüseyin_efendim. buranığ bir_ismi de gelbelā, dëdi. ҺaҺ! dedi. bunu dëdi babam baęa sıffın savaşıında söylemişti. bu tobrağlarda, dëdi; benim, dëdi; galmam_ılāzım, dedi. gurun çadılları, dëdi. eline aldı, tobrā goğuladı goğuyı. benim, dëdi; mekānım bura, gelbelā burası, dëdi. **105** ve çadılları gurdular. tabi bu Karşu tarafa Һaber ęëTdi. hüseyin kúfiye yağlaşıyo. yezid kómutannarına Һaber ęónderiyo. ömer bin sad, başkómutan_ordunun. hür, hür yezid, dier kómutannar, şimir, hürün yanına iki bin_asger ęaddılar. sen dediler gid, ırmāę kenarını kes, ehlibeyte bir damla su vërme, orda susuz, aÇ ęalsınlar, susuz ęalsınlar. hür, yanına iki bię_asger_aldı, geldi; fıratığ yolunu, üsdünü ęapaddı, suyu vërmediler. **110** çadıllar_ına fıratığ_arası da aşşā yóҺarı beş yüz metire anca yağınnı. o zaman dedi ki, Һazireti hüseyin_efendim hürü çaardı yanına: siz susamışdırsınız_acığmışdırsınız. adlarığızı sulağ, şu suyu da içię; bu susuzluğunu zaman gelinci unudmağ, dedi. dedi_ı gibi de oldu ama söz dinnemediler. yezid o yandan meKdub ęónderiyo süreKli. hüseyniğ beyatını, ęeřilerini boşver. **115** baęa hüseyiğiğ beyatı, eęer hüseyin baęa beyat_edmezse benim hilāfetim sālām deil. Һalifelięim sālām deil. ya beyatı ya kellesi deyin_õle Һaber ęónderiyo zālīm. uzadmıyağ, vërmedi hüseyin_ama püşman_oldu hür. bir ęardaşı, bir_oęlu, ęardaşınię_ölu, dörd kişiler. düşündü düşündü, yezid dëdi ki: saęa rey valilini verecēm_eęer hüseyiğiğ kellesini getirirsen bana. rey valili_ı orıya vali tāyin_edecek. mesele nere diyelim ki; **120** bizim toğad gibi bi yere seni vali yapacām, dedi; rey valisi yapacām, sen bu işi becerißen. şimdi iki arada bi arada ęaldı hür. acaba. burası yezid tarafı, burası hüseyin tarafı. yezidiğ yanda ęalsa rey valisi olacağ, burda ęalsa Һazireti

peygamber_ efendimin_ şafaatına, hüseyin_ şafaatına nāil_ olacağ. bunu gèdiyo geliyo; bana müsāde ediñ, dedi. müsāde ēTdiler; düşündü daşındı, hec kimseye söylemedene gardaşına dèdi ki: **125** gardaşım hazır_ ol, savaş meydānında adları depib hüseyin tarafına geçecēz, dèdi. ve bunnar hazır_ oldular; adları 'debdiler hüseyin tarafına geçdiler çadıllara. bañdılar ki hür geliyo. berideki yedmiş_ iki pehlivan, daa savaş yoh_ ortada, daa yeni başlıyıcāğ. dèdiler ki: birañğ gelsiñ , dedi hazireti hüseyin_ efendim. gelsiñ bañalım, dedi. geldi dèdi ki: yā hüseyin! işde ğılıc, işde ğuran. isdersen_ öldür, isdersen_ azād_ ēt. **130** ben hata ēdTim. püşman_ oldum, cennetine cehennemini seşdim. ben; fadman_ sevgisinden, ālin_ sevgisinden, peygamberin_ şafaatından_ ayrılmāğ_ istemedim. yezid baña rey valili_ ni verdi; ben 'reddeddim, seniñ tarafını seşdim. işde geldik_ biz; isderisen_ afed, isder_ isen_ óldür, ne yaparsañ yab. o zaman_ imam hüseyin_ efendim buyurdu ki: meded mürved deyib bizim ğapımıza geleni biz_ asla geri çevürmedik_ , **135** dèdi. gel dèdi gel. geldi. geT dèdi önce çadıllardan_ özür dile. sen dèdi fıratın_ üsdünü kesdiñ_ asgerin_ inen, su vermediñ bize bi zaman, dedi. zeynebden, ğúlsümden, ali egberden, ebul_ gasımdan, sākineden, rukiyyeden, fadmadan, zeynelden bunnardan bi özür dile. hepisinden dedi. ğèddi, hepisinden özür diledi, zeynebin_ yanına vardı. bacısı imām hüseyin_ efendinin_ dèdi ki: ey zeyneb! ben hata ēddim, **140** dèdi. afed beni, dèdi; yoluñuzu kesdim, sizi ac susuz goydum. sen ğangi yüz_ üne geldiñ burıya defol gid, ğözüm ğórmesiñ seni, dedi zeyneb_ ana. olur_ udu olmaz_ ıdı, ğabul_ edmedi. bu geri geldi. imām hüseyin_ efendimin_ çadırına. dèdi ki: yā hüseyin! bacıñ zeyneb bibi beni afedmedi, dèdi. o zaman_ ali egbere dèdi ki, böyük_ ölü imām hüseyin_ efendimin_ ölüm ali; hüre yardımcı ol, ğèd bibiñ yanna, ğonuşuñ, dedi. **145** ve ali egberi yanna aldı teKlar ğèddi çadıra. teKlar ğèdinci: yine mi geldiñ, dedi. hür, dedi. valla dèdi, biz dèdi, kapıdan_ assañ da ğovsañ da ğeldik_ , dedi. ben_ af diliyorum sizden, dèdi. dilemem, dèdi. o zaman_ ali egber şunu söyledi, dèdi ki: ey! bibi, dèdi. eñer sen hüre afedmessen, onu baaşlamassañ ben de başımı alur, bu çöllerden ğaybolur ğèderim; bulamassıñ dèdi. **150** o zaman zeyneb_ oña dayanamadı. yiğenine dayanamadı, o sebebdan_ afeddi. o da afeddi, biz de afeddik dèdi. dèdi: muħammed mısdafa, atam_ ali el mırtaza, annem hazireti fadma da afedsıñ, allā afedsıñ, dèdi. ertesi_ ğün savaş muħarremiñ biri oldu. muħaremiñ biriynen savaşın_ birinci ğünü aynı ğüne denk geldi, başladı. ikisi aynı yanyana geldi. muħarrem_ ayıynan, birinci ğünüynen savaşın

birinci g n  ikisi bir_ oldu. h r_ izin_ aldı, **155** im m h seyn_ efendimin  huz runa vardı d di ki:  nce biz gire  z sava a, d di.  nce  lunu g nderdi.  lu biraz sava dı,    be  d ne k firi  ld d gcen so na  eh d_ oldu. onu aldılar, get d ler bu tarafa. garda ını g nderdi. o da biraz sava dı.    be  k fir_  ld r nc , o da  eh d_ oldu. garda ının_  lunu g nderdi, o da  eh d_ oldu. sıra bende y  h seyn! dedi. bane m s de ed  imdi ben sava ac m, **160** dedi. m s de aldı, g ddi,  ayli bi zaman sava dı. bi riveyete g re seKsen bi riveyete g re dogsan k firi gadleddi, diyi.  og g j l  guvvedli bi pehlivan_  dı, diyi. e susadı diyi. geri geldi diyi. y  h seyn! ba a bir damla su. bir damla su yo  mu? dedi diyi. geldi diyi yanna diyi her tarafı yara bere i inde diyi; g li  yarası, og yarası. ganlar_ a ıyo, gansuz galıyo. dedi ki diyo im m h seyn_ efendim: ey! h r, **165** her_ iki cihanda da h r_ olası  adı  gibi. dedem mu ammed, babam_ ali el m rtaza,  azireti fadma annem seni bekleye elinde billur tas.  aaded  arabı elinde seni bekleye .  adi gid sava a o a gavu , dedi diye. teKrar geri g ddi diye sava _ a sava , sava _ a sava . ey ce zayıfladı d yi. ve d yi  o  yaralandı, daa diyi dermanı galmadı, diyo. sava  meydanında h seyine ba ardı diyi: y  h seyn! memrun musu  benden? deyin diyo. ey h r! **170** ben senden memrunum. ceddım mu ammed m sdafa, atam_ ali el m rtaza, annem fat ma da senden memrun_ olusu , d di diyi. gel buriya ,d di diyi; g ldi, diye . ba ını diyo golunu _  sd ne aldı diyo. yarasına diyo, mendilini sardı ba ına diye .  imdi  aaded  arabını i eceKsin , d di diye ; kelime_ i  aaded getirdi, d di diyi. le il ha illallah mu ammede resullullah, d di; r hu teslim_  ddi, diyi. h r b le oldu, **175** ondan sonra sava lar devam_  ddi tabi. o  g n  s rd  sava . dokuzuncu g cesi izin_ isTedi, d di ki:  imir bekleye yolunu. g d s le d di  mer bin sata, bu g ce ib dedle me  ul_ olac m, d di. g n nerden p r embe g n yd .  azireti h seyin_ efendim_    adılları _ arasından   le bi guyu gazdı, ordan bi su  ıkarddı.berrak bi su  ıkdı. o sudan_ i diler, ra adladılar_ ama  te yanda eb l_ imam  asan_ efendimin  **180** bi vesiyeti var_ idi. o lu gasımın  goluna bi pazubend b lamı dı imam  asan_ efendim. o  demı di k : ne zaman_ amc  _    nde darda oldu u zaman  alısa ız_ orda  aldı ız_ ama bu pazubendi  ıkard_ o u demı di imam  asan_ efendim, amcası. ordan sava  meydanına izin_ isTedi v rmedi. d di ki:  abimin ,  asan_ abimin , d di; bana bir vesiyeti var yavrum , d di. nedir_   amca? **185** se a d di burda toy d  n  yapac m, d di. gızım fadma_ y_  la seni nikahl yıc m, d di. ne_ y_ ise, o zaman zeynebe d di

ki: zeyneb, dèdi; bana şimdi elçilik yapacagsın, dèdi. gid, dedi; fadmıya, dèdi; durumu bildir, benim elçilimi yab; bu gece ona toy dúúnü yapacāz burda, dèdi. zeyneb gèTdi, fatımanın çadırına dèdi ki: gızım babān selāmi var saña. seni ebül gasımına bu gece evlendirmek, nikāh gıymak isdiye, dèdi; **190** ne dersin, dèdi. ne deyim bibi, dèdi; babam müsāid górdü y üse bizlere söz düşmez, dèdi. ve o zaman hāzireti hüseyin efendim şunu buyurdu, dèdi ki: şimdi ālamayı sızılamayı birañın, dèdi. herkes, dèdi; garaları çıkardsın, güzel esbablarını gèysin, bu gece gasımın toyunu yapacāz, düününü yapacāz, dedi. herkes üsdünden siyah elbiseleri, garaları çıkarddı, toy dúúnü yabdılar o gece. **195** nikāh gıydı imām hüseyin efendim. gızı fatıma, ebül gasıma, yiğeni ebül gasıma. ama gavuşamadılar. nışannadı, onnarın nikāhını gıydı, gavuşamadılar, ziyaf gecesine giremediler, ertesi gün o da şehid oldu. aldmış sekiz Tāne. hāzireti hüseyin efendimiñine berāber savañannar, aldmış sekiz, iki, üş de orda beş Tāne de kendi oğları; ali eKber, ebúl gasım, celāl abbas, ali asgar, abdullah, **200** bu beş kişi kendi ehlibeyt nesninneri, bunnar şehid oldu; tek kendisi galdı en sonunda. garşı tarafa çıhdı bi cels oħudu: ey zālimler! dèdi. beni iyi biliyosunuz. ben hāzireti peygamberin torunuyum. āliniñ oluyum, fatımanın góz bebāyim. benimine derdiñiz var ħadi, ali asgar ālıyo, annesi şer bānu su işmemiş, eKmeK yèmemiş, gósünde süd yog, çocuğ ālıyo. ħadi beni gūnaħkar görüyosunuz, **205** bu çocuñ gūnāñı ney? buña bi damla su verin, dèdi. o da çocu aldı gūcāna bōle. vèrmediler. hūli adında bi' zālim, çatal oħu attı y ıdı çocuğ gūcānda boazına sablandı, ali asgar şehid oldu. o alı asgarın ganını imām hüseyin efendim yere aħıdmadı. eñer yere bir damla gan düşse y idi bugún yeryüzünde hic bir nebād bidmeyeceKdi. o bi avuc ganı aldı ħavıya saşdı, ħava gıbgırmızı oldu. şunu diğkat edin. **210** ağışam gūn batarkene bide zabah gūn doğarkene buludlar gıbgırmızı olu. o işde ali eKberin ganıdır. o da öle şehid oldu. teK imām hüseyin efendim galdı. her tarafına, yedmiş iki pehlivanın yerine yedmiş iki tane og sablandı. o arada bi ses duydu: yā hüseyin! bizi gurtar bu aslanın elinden deyin gulāna bi ses geldi. ses gelinci o sesiñ yönüne bindiğü atın adı zülcenahdır. zülcenah bindi, gèddi. **215** o arada diyi hindistan kıralı vezilleriynen ava çıñmış, avlanurkene bir vādide aslan önlerini kesdi bunnarın. gorħdular aslandan. dèdiler ki: ne yapalım, bu aslandan nasıl gurtulalım? ne yapah ne yapah derikene vezirin birisi dèdi ki: medīnede peygamber deller son aħır zaman nebisi muħammed

musdafā; onun torunu hüseyin var, ondan yardım isdiyeK dediler. olur mu? olur. o zaman yā hüseyin! **220** gel bizi bu aslanın elinden gurtar dēyinci orda o gerbelā meydanında o sādeyi duydu, zūlcenaa bindi, hindisdana gētdi. vardı ki, buluddan aşşā süzüldü mubāreK, aslan önglerini kesmiş zor durumdalar. aslan hazireti hüseyin efendimin geldiğini görüncü hemen yumuşadı. aslana dedi ki hazireti hüseyin efendim: ey yaratıh! dedi; beni sevenleri zor durumda goymuşun, niye böyle zor durumda goyduñ, **225** bunnarın öñünü kesdiñ? bañ şu hālime, dedi. beni burıya zor durumda getirdiñ. her tarafında ganlar oñlar var, dedi. aslan diyi dile geldi diyi: ey hüseyin! ener ben seni çaarmasa idim , bunnarın öñünü kesmese y idim, bunnar da seni çaarmasaydı beni, seni göremiyecekdım, benim amacım seni görmeKdi. geliyo ayahlarına ziyāred ediyor aslan. mıradıña erdiñ mi? diyo; **230** ben mıradıma erdim, diyo aslan. beni rüz-ı maşşata şafaatından, abu kevseriñden mahrum eyleme, diyo. peki öyle y ise hadi çekıl gēd yuvaña, diyo; aslan çekiliyó. hindisdan kıralı diyo ki: ey ağam! diyo. hüseyinim, diyo. gel gēdme. benim dohdullarım var, hekimlerim var, cāriyelerim var. burda gal; sana hizmet eTsinler, bañsınlar, diyi. yoñ diyo. zeyneb çoñ zor durumda galdı, çadılları yañdılar yañacaglar, **235** ben gēdmeg isdiyorum, diyo. ne y ise orda galmadı imām hüseyin efendim. yalunuz şunu söyledi, bi avuç tobrag verdi: şu tobrā al, dedi; bu tobrag na mazan, ne zaman gana dönerse o zaman bil ki ben şehīd oldum; senede b

ir sefer ziyāretime geliñ, yāsin-i şerifi oñuduñ üsdüme, dedi. yanı guranda yāsin-i şerif süresi vardır. onu oñuduñ, dedi. orda sözleşdiler, vurdu geldi. zālimler baarıyo: hüseyin gaşdı, hüseyin gaşdı, **240** meydandan gaşdı bulamıyolar. geldúk, dedi; zālimler geldúk, dedi. bunnar, uzadımıyañ, tabi nerden dēyo, ertesi gún, cumā gúnü, ilkindi vahti diyi şimir elinde hançer bekliye diye zālīm. dedi ki diyö: çog savaşdı, diyo. teK galdı, diyo. gan añıya her taraftan. vücüdda gan galmadı, diyo; zayıf düşdü, diyo. bugún gúnnerden ne? dedi diyo şimire. şimir: cumā gúnü, dedi diyo. eyi peki vakid? ilkindi vañdi; müsāde ed o zaman, **245** mādem bugún cumā gúnü ilkindi vañdiyse ikı rekad namaz gılıyım, niyaz ediyim, haKı ibāded ediyim. ve müsāde ediyo. o hāldeyikene o halsız hālindeykene, yaralı hālindeykene ikı rekad namaz gılıyo. bir elham üç gúluallā bi sūpāneke oñuyo, sānı selamlıyo, soluna dönecē zaman zālīm fırsat vermiyo; çabuñ diyo, hüseyin diyo. ben, diye; sāmı selamladım, solumuñ galdı, diyi. aceleñ ne? diyi. **250** fırsat vermiyo solunu selamlamıya; o zaman

kelliye buña çököyü zālīm. hañçeri, çalıyo bıça çeñesiniñ altına, bi tüllü kesmiyi. dur, diyo. benim babam baña zamānında söylemiş idi; şu peçeñi galdur bālīm, diyo. guzgun döşlü, id bağışlı, guu gözlü, id burunlu birisi seni şehīd edeceK demişdi babası ali el mirtazā. aç bağalım, diyo; bağıyo ki aynı tarif eddúú gibi. 'ha! diyo; benim gātilim sensiñ, diyo. faḥad, diyi; burdan, diyi; **255** edem muḥammed musdafā öbdü burdan, pıçak kesmez, diyi; beni arḥadan kes, boynumun ensesinden kes, diyi. zālīm boynunun ensesinden kesdi, pıçak burayı kesmedi; muḥammediñ öPdúú yerden. bu iş bóyle, cümlemizi şefaatinde ayırmasıñ. bizim bildiğimiz gerbelā olayı. tabi egşiklerimiz vardır, bilmediglerimiz vardır ama şimdilik gumruyu oḥursañ gumruda daḥa güzel annatır. **260** bu dedeynen ebeden var, annatılan var da gumru daḥa sālām.

-Nerden bulabiliriz bu Kumru'yu?

-cem evlerinde satılıyo. gumru dediñ miydi, muḥarrem ayında gumru oḥunur. bir ikincisi ḥazireti āli efendiniñ fazīletnāmesi var. üçüncüsü ḥasanı gūlūzar var. bunnar çoğ güzel annatır gerbelāyı. gerbelāyı annadmagla bidmez. gerbelāyı denizler mürekeb olsa, **265** ağaşlar da galem olsa, insannar da kātib olsa yazmayına bitiremez. gerbelā çoğ acıglı bir olaydı. bugúñ en böyük devrimi ḥazireti hüseyin efendim yabmışdır. niçin yabdı? sevenneri için yabdı. ener ḥazireti hüseyin efendim, yezide beyat edse yidi bugúñ islāmiyed yogdu ortada. aleviliği biraḥ islāmiyed yogdu. eğer şu cāmilerde allā fegber sesi çıñıyosa hepisi ḥazireti hüseyin efendime borçlu. **270** ama bu zālimlere gel de háber annad. ḥālā daḥa ehlibeyti sevmiyenner var. o sebebden sevmiyenner var ama + ehlibeyd Tir. ehli beydler kim dersen; daḥa yer suyuken, gō gōğúken, gōğ gūbbede kim var ıdı? gōğ gūbbede ḥazireti fadma anam var ıdı, gōğ gūbbenin içinde. ādemine ḥav'a yaratıldında, cenneti āliye girdikleri vahıd o gōğ gūbbeyi gōrdüler. baḥdılar ki cennetiñ içinde bi cennet daa var. kerpiç. **275** altından, yākubdan duvalları örülmüş kerpişden. güzel bi kōş var beş gapılı. içinde de genç bir gız oturuyo ama ayıñ on dördü gibi pallıyo. ādem ḥavāyı unuddu onu görüncü, ilk yaratılan ādem. cebraile sordu: gardaşım bu kim dedi yav, bu kim, bu güzelliğ nedür, bu hıkmēd nedür? bu, dedi; ahır zaman nebisi muḥammed musdafāniñ gızı ḥazireti fadmadır. bag burda beş dene gapı var **280** bu beş gapının isimlerini unudma, dedi. şu ilk gapı en el muḥammed misdafā yazar. ikinci gapı ali el mirtazā yazar, üçüncü gapı en el fātımātı

zehra yazar. dördüncü gapı hasân-ı müslüba yazar. beşinci gapı gerbelâ-yı hüseyini yazar. bunnarı unudma, bu isimleri, saña zaman gelinci ilâzım olacağ, dedi. içeriye girdiler, fadmıya sordular, hazıreti fadma ana başında bi tac. şimdi güzelliğ tacı gollar güzelleriñ başına, dünya güzelleriniñ. **285** ordan gelir o. o tacı goydular üsdüne. başına bi bağdılar ki belinde bi kemer gulağlarında mengüçler, yanı kúpe. ne_y_ise, sordular, dedi ki âdem_aleyi selam: èy fâtımâtı zöhre! bu başındaki tac kim? atam muhammed misdafâ dedi. ya bu belindeki kemer? belimdeki kemer ali el mirtazâ, dedi. ya bu mengüçler? onnar da dedi: şebberi şübbür; biri hasan biri hüseyin, dedi. bu beş ismi örendi, cenneti âliye onnarı bırağdı, gèddi. **290** yalunuz, dedi; her_şiyden yeñ_için, şu tûbâ âcına doğunmağ, dedi. tûbâ âcı da yedi biñ yedi yüz yedmiş yedi budağ. bu gúnkı bizim_egdümüz bûdaylar, dibden depeye gader tâne_y_idi. onu yasağ_eddi. bundan yemeğ, dedi; diğlerinden yeñ_için. o zaman onnarıñ nefsi yoğdu havvaynan_âdemiñ, nefisleri yoğdu. yanı yeme içme nefisleri yoğdu. şeytan cennete girdi, yılan beKcisi_y_idi. **295** esnerkene esnerkene yılana bi uyğuş geldi, âzını aşdı. o zaman yılan bunun_âzından girdi guyründan çığdı, cenneti âliye vızıladı. vızıladū gibi dōru âdeme sokuldu. âdeme dedi ki: ya âdem!siz burda ne yapıyoğuz, ne yioğuz ne içioğuz, nasıl beslenioğuz, nasıl yaşıyoğuz? dedi: biz burda her_şeyden yer_içer bağaruğ. şu ağaca doğunduğuz mu hiş? dedi. yoğ, dedi; o ağacı yasağ_eddiler bize. **300** neden yasağ_eddini biliyoğuz mu? yòğ, bilmiyog, dedi. bundan yerseñiz siz meleg_olursuğuz deyin yasağ_eddiler, dedi. siz bundan yeğ, gopardiğ, meleg_olursuğuz. şeytan gândırdı onnarı. bûday_iki şakagdur, tâneyi çıkardiğ mı_y_idi? ordan bi tâne goparddılar, bûday şakānı gırdılar bi tānesini havıya verdi, bi tānesini kendi aldı. hav'a hēc yúksünmedene cırğadana yuddu. şindi gadınnarıñ burda gemúğ yoğdur, dümdüzdür. **305** yavan_oldündan biraz zolladı âdem, o zaman burıya dúğúmlendi. erkeKleriñ burda gemúğ vardır. bunnar şimdi yeyinci, orası cenneti ālā, garınnarı şişdi. garınnarı şişinci onnarı cenneti ālādan çıkardmak zorunda galdı. çıkıñ dışarı, dedi; burayı kirletecēñiz, orda tuvalet yog. cenneti ālāyı killeteceK bunnar_o zaman, goıldular. birini mağruba birini maşruba addı. **310** bunnar_epeyi bi zaman havvaynan_âdem_ayrı galdı. bi riveyete göre üç yüz yıl bi riveyete göre üş biñ yıl diye. töbe edmeK, töbe eddi âdem_aleyi selam: yarabbi biz hata eddúğ. sen bizi cennete goyduğ, gıymetini bilmedúğ, nevsimize uydug, şeytana uydug. efendime söyleyim; bizi gândırdı, yedi, biz pişmānug dedi. tārım

sūresi, guranıñ sekizinci āyetinde geçer bu. orda şõle geçer, dēr ki: ey benim mūmin gullarım, imān edenler! **315** yaPmiş olduğunuz gūnahlardan dolayı tōbe istifara geliñ, tōbe ediñ, bir dağ yabmamağüzere cennetime nail olun,der; guranıñ tārım sūresi sekizinci āyetinde. o zaman tōbe isdifara geldi, tōbe eddi havvaynanādem billeştiler, ondan soğna bir yuva gurdular, ev gurdular, çolug çocuğ saibi oldular. bi riveyete göre yedmişiki garın çocuğ dourdu. bi riveyete göre yeTmişiki buçuğ deller. yeTmişiki buçuğ şid nebiyullaħdır. **320** onun babası vardır, annesi yoħdur. o annesi kúbden dünyāya gelmiş nebiyullaħ. mesela isanın annesi var babası yoħ. şitiñ de babası var annesi yoħ, kúb. bu bóyle kúb bebeK yapıyolar ya, túb bebeK. ta ilmi ordan gelir o túb bebēñ. bunnarıñ hepsiniñ dibi var da gerçeKleri bilen de söylemiyō, aydınnadmıyolar insannarı. ama bunu bag doħtullar nerden aldı o ilmi, burdan alıyolar. logman perende var ıdı. **325** logman perende nerdeyse ölüme çāreyi buluyodu. saħrāya çıgdı bir gūñ logman perende. neriye basdıysa o basduu od dile geldi: ey logman! ben şu derdiñ dermanıyım, basma baña. ötiye vardı derkene cenābı allah cebrail aleyhi selāmi gónderdi. logman, ölümün çāresini bulacaħ, yer yüzünde ayaħ basmıya yer ğalmıyacaħ, yetiş, dedi. cebrail nasıl geldiysese yoħardan aşşā. **330** kitab elinde oħurkene ğanadını çırbduu gibi elinden düşdü suya. üç yabrag galdı logmanıñ elinde. gerisi suya düşdü. ag su aldı gótürdü, geddúğú bu arpa biddi. şimdi doħdullarüş yaprāna çalışıyolar.

-Adı yok mu o bitkilerin?

-yoħ, onu bulacā zaman elinden aldı cebrail. zaten onu bulsaıdı, o otu da dile gelib söylüyodu. birez daha ilerleseıdi ölümün çāresini buluyodu. ğayrı yer yüzünde bóle olacağıdı. **335** hesābed, milyallar, tirilyonnar insan olurıdu ādemden bu yanı. on beş bin yıl olmuşādem yaratıldıħdan bu sarafa. on beş bin yıl. ama dünyānıñ yaradılışını allah bilir. o sebebden cenābı allah vadesi yeten gediyo. çünkü niye anamız tobraħ.şindi bi çocuğ dōdün müydü annem annem demez çocuğ; anam anam anam deyinālar. annesi tobraħ, annesine ālıyo. **340** o özannesine ālamıyo. anne, douran annesi ama ana dedi miıdı anası tobraħ. anam anam anam deyinālar. bag bunnarı çoħeyi ayırdedmegılāzım. bizim dedeler baħıyom dinniyom yıllardur. söyleyib geçiyolar. özetini annatmıyolar insannara. yav bu nerden gelmiş, bunun sebebi nedir, nasıl olmuş. biliyosañ annad, bilmiyosañ bacım anam ğardaşım.

-Sizin köye neden İmirdolu demişler?

-şimdi bizim kóyümüzde emirdolu, **345** emir hoca varımış, pir sultan abdalın amcaşı, dayısı dayısı. o zaman osmanlı döneminde bizim oralar sivas sancāna bālu. cumūriyet bin doḡuz yüz yirmi üşden yirmiden bu tarafa devr olub gēldi. pir sultan dē yavuz dönemlerinde savaşdı. beş yüz yıl öñcesine dayanur. o sebebdē emir hoca o kóyün gurucusu. son asıldında hadTa filiminde söylüyo: ben emir hocıya, dayıma gēdiyom, der. **350** pir sultan gelür orıya dayısını ziyāret eder. ordan eliñi ver hacı beKdeş, gediş o gediş gēri dönmez. yāni emir hoca o tarafı idāre eTmiş orda gaylı ne yabdı yısa orasını peK bilemiyoruz. ama şimdi bizim kóyümüz çoğ esgi kóy oldu uçun ismini deşdiremediler. bütün kóylerin ismi deşdi bizim kóyümüzün ismi deşmedi, tārih kóy olduğu uçun. bunnarın sivasda gaynaḡlarda gayıdları var. **355** dede de var. iki üş sülāle dede var. ayanlar derúğ. bi ḡalil çavuşlar derúğ yoḡarda dervişler. bi de devrüş ali dedemiñ, onnardan önce devrüş ali dedem gelmiş. kóyün ílg dedesi olaraḡ. fagaḡ birinci dünyā savaşında, bin doḡuz yüz on ikide birinci dünya savaşı patlaḡ verinci heb savaşa gēdmişler kimse galmamış. ĩrāmedlíğ dedem, üç yaşında yetim çocuḡ galmış. onun bunun ġucānda, **360** evinde, egmānen ġırıntısıynan dókúnüntüsüynen böyümüş, bōle bizler meydāna gelmişúğ. emirdolu beKdāşidir. rehberimiz keçeci babadır. şaḡ maḡmud veli, orıya bālıdır. ordan soḡna pire bāludur, hünkar hacı beKdāşı veli efendime bāludur. bizim gēddimiz yol budur.

Metin Numarası		XXVI
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Yaylakent (Gederük) Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Yeter Kıran
	Yaşı	63
	Öğrenim Durumu	Yok

-allah ne verüse gurban_ olduğum_ allahdan gorhan, guldan_ utanan versin yārebbim. şindininkiniñ cahılına gencine bi_ şiy diyemiyon. eveli bi böyük geldi midi ürünü kesmiyoduñ. diyom_ a allahdan bi gorhu var_ ıdı.

-Senin gençliğin nasıldı, nasıl geçti ebe?

-çile_y_ inen bela_y_ inan. hayatı beygir yabsın_ aynı. hele de esgiden. ne_y_ inen_ aha 5 oğlānan danaynan mal_ inan bilmiyon mu sanki anam. eķin yolma_y_ inan.

-Çok mu sıkıntı çektin?

- sıkıntı çekilmez mi? hēc çeKmedim desem_ inanun mu? kōy yeri olacañda. valla sen bizim_ uç_ gayalunun yanna varacādıñ_ öle sıhıntulara.

-Ben pek çok köye gittim. Ben sana geleneklerinizi, göreneklerinizi, eskileri soracağım, sen de cevap vereceksin. Nasıl evlendin, anlat bakalım ebe?

-niye nası evleniyon gözünü yedūum. geliyolar bi allāñ_ emrini sürüyolar, iki böyük_ anañ babañ geliyo, 10 böyükler geliyo. allāñ_ emrini sürüyolar. aldın mı, aldın ; vėrdin mi vėrdin.

-Düğün yaptılar mı?

-yaPdılar. ata biniyon gėdiyon. dovağ_ atıyolar_ ıdı anam. al yeşil_ atıyolar_ ıdı. duvā geçiriyon gafaña alı yeşili; sayağı gėyyon, gōyneği gėyyon; gediyon, geliyon. kızlar da çimdümeye de_ ğėdiyo yunañlığa_ ğėdiyo. çerez leblebi daıdıyolar_ ıdı. pırtıyı, sayayı satıyolar_ ıdı. 15

-Kınalı Ali bu köylü, hikâyesini biliyor musun?

- valla bek_ eyce bilmiyom şindi yalan söylemiyim ana. benim fane çok sıhıntu onu aġnaddım mı evden de gėdmeñ.

-Sen bana sıkıntılarından bahset o zaman.

-olmaz_olu mu anam. insan_olu da gözünü yedúúm her_şey_oluyo anam. o sıhıntum yok diyen yalan söylüyo.

-Babaları bacıları biliyor musun?

-babaları bacıları bilmeK mi, 20 gurban_oluyum_onnara. baba bacı dëyinci ahan yer gôğ sular duruluyo. ürüsdem babanın_ali baba var. gedereKde değúl de yanı zilede. zilede de gedereğí o görüyo ana.

-bizim kóyde de veysel baba görüyo.

- biliyom bacı, veysel baba yoħarı_obayı da görüyo anam. ben heb biliyom_onnarı. beKdeş baba, elib bacı... şindi yeter bacıyı söyle, anşa bacıyı de, gôñül bacıyı söyle. ağbabada. 25 gôşdü. gôñül bacının bir dedúú iki olmuyodu gurban_oluyum_onnara.

-Çok alçak gönüllü diyorlardı.

-helbet. yeter bacı gurban_olduğum dúyna damāna daPmış. allah kessiñ_onuñ yoħ. biz varuduħ, hemen_otur_udu şoraya, gelin hazillerdi. veysel babanın gızı gelini oluyo değúl mü? gôñül bacıyı bi górecēdiñ. fane éyceydi. vardıñ mıdı; şordan_o ħalında ayā gaħıyodu gurban_oldüm, 30 gelin dëyi. ekmēñ başından böyüğ_anam tallada çalışuduħ da, böyüğ_anam kimseyi galdumazdı ekmēñ başından, gúnaf gaħmañ dër_ıdı. allah kessiñ.

-şindiki bacılar, babalar o dúnyadan ħabalları yoħ.

-... babanın ħarısı gızı bacı gözünü yedúúm. tallada çalışduħ çalışduħ, eveli teleözun yoğ_udu. böyüğ_anamı gözlüyoħ diyi oraya_ğēddúğ; bi de teleözun var, o teleözun ney diyi onu gözlemeye_ğēddúğ. ... 35 babanın ħarısı şuramdan bi duddu, beni şoraya çarbdı.

-Neden?

-niye? ne yılıyoñuz dëyi. talladan geldúğ, ekmē yedúğ, birer soħum çorba yedúğ, geldúğ; babayı gözlüyoħ, bacıyı gözlüyoħ. anam bi āladım_anam bir_ağladım. üsdümüz başımız yaş, talladan geldúğ bacıyı gözlemeye pırtı yog pılı yog. eviñ değúl ki éyi kótu gaħa da değüşdüresin. 40 bi çorba édiyolar_ıdı bi helle. yēdiñ yēdiñ; yēmessen, gaħıñ. aynı pırtıyan gēdiyoñ geliyoñ. peyniri saklıyolar_ıdı, ordan oraya saklıyolar_ıdı. el peynir mi veriyodu bi sokumca yatān_aralarına sokuyoduk, saklıyoduk. allağ kessiñ. tallada çalışıyom, ayāmda lasdíğ, yeşil, yırtıldı. sanki gurban_olduħlarım gúnnúğ vermiyoñuz, yeymiye vermiyoñuz bi lasdığide mi

alamıyonuz. o zaman da gara lasdıǵıdı, 45 topuklu gara lasdıǵlar varıdı. iki sohu çıkıyodu eveli: çıḥacāñ, nası ğedmiyon, ğedecēñ! ev başına birer adam, dērdi boyuna. o ekmeKler bi dadlu oluyodu ki oranın, babāliñ eKmeK dēyi. o bal gibi yıdı, baldan da ēyce yıdı. allah belam versin ḥanı bi ḥamur youruyodug orada. zabā ağşamaca çalışıyoduk, ğece gakıyoduñ sıraya ḥamur yourduyolarıdı iki garı iki gız. 50 birisi şo yanna giriyo biri, şundan ilkin youruyoduñ o ḥamuru. aḥanak gibi akarsa ğózünü yedúúm, kel isana para mı veriyolarıdı, ineK sayıyodu ğannını doyuruyodu. ahurdan dıśa çıkmıyodu ana. aman hēri şindi eller aya çıǵdı. ḥatuğ bacıya baḥsene gurban oldúmuñ. o da isiyin babanın gızı. apul babanın garısı yıdı. bazı diyolar ki pınar başdan bulandı diyolar biliyon mu? 55

-ben ğúççúğ údüm. benim babam... dēller. benim bacım varıdı. ...lar dedin mi bir añılıyodu. benim bacımı zor unan çıǵırdı çıǵırdı... baba, bu ...'a vērmiş, zor unan. babam da vērmiyomuş. evel at arabası yoğ umuş, babam sorkuna ğedmiş. oraya ğedinci babamı at arabasından iltmişler, adam da iltmiş, düşmüş. babamın bacā gırıldı mı? 60 ha ... babanın yüzüne ğeldi de at arabasından düşdü, bacā gırıldı. adam iltmiş. ondan soǵna, gurban olduğum, babam yatağda yatıyo dēr, bacā gıruḥ dēr. bizim aḥlımız ērmiyodu, çocúduḥ. belke de ya var udug ya yoğ udug. ...'ın bacā gırıldı. malını maldan, davarını davardan ayırın. bacım dērdi ki daa bı yıl öldü: bacım sırtıma ne saya vērdiler ne bi şey vērdiler. eltiler bi, milled ordan bi saya vērmiş, 65 onuñ unan getümüş ğótümüş aTmışlar, sırtına ğēydümüşler. sayamı çıkart... gızı, o diyo der sayamı çıkart... gızı. sıs allah belam versin ağlayacām. gız şindi iyceler, allag kessin. şindi fane ēyceler. şimdi milled aya çıkTı. allān boǵúñki ğúnüne şükúr. nēyder herkeş kendüne eder bacım. nēyder ğendüne eder ğózünü yedúúm. ben neler çeKdim, neler çeKdim. önđen ğúlmeyen sonđa ğúler mi ğózünü yedúúm. 70 yasduk deǵuşürmüş gader deǵışmiyo anam. ne olusa olsun insan olsun da ğózünü yedúúm.

-insan olanın başına her şey gelü bacı. diyecēñ ki yavrum, mesele ben diyom ki: yavrum ben şu ḥalluyum, sen olma, diyi evladıña tembeh edecēñ.

-bizim ... garısı ğēddi, garıyı kerüdlüden ğēTTüm. ordan, ulan ... beygiriñ yabdū, bu garı altından ğeder. 75 gız erkēñ altından garı ğeder mi diyo ... baña. öyle böyle. bir ğún de ...'ye dedim ki: gız ..., dedim. gız azulu, dedim; gel şu çatuya

siň. çatuya siň, dèdim; seni arasıň, bulsuň. ordan gètti çatuya siňdi. ben_erkēm, erkēň_ altından garı_ğèdmez, dèdi. öyle mi? öyle. garıyı siňdüdük, bizim_ıriza da gúççúğ_üdü. oraya seğırdib başga goňşulara varıyo ki ... buraya_ğelmedi mi, diyi. nere_ğèddi lan, dèyo. **80** bilmiyom_abi, dèyo; nere_ğèddi_y_ise evde yoň, dèyo. yaňadan bi dutuyo, çeketiň yaňadan. bi geldi: ... dèdi, ne_ğèddi..., dèdi. bilmiyom ..., anasına kelp goyasıca gèdecēm gèdecēm deyib duruyodu, dèdim. garıya da tembih_èddim: baň, saňa kúfür gúnaf_edersem gızma, dèdim. yoň ..., dèdi. ordan_arıyo. o yanı döndü bu yanı döndü: anam_anam gelin_anam, bu da mı geleceK başıma, dèyi garıya ağlamaya başladı. sağı solu, makadıň_altlarını baňdı, bulamadı. **85** ordan_eKmeKlíge girdi, fitır_atıyo. gelin_anam gelin_anam, bu da mı geleceğ_ıdı başıma. aynı sülúk gèdmişe dönderdi dıvarı. ne dèrse dèsiň, dèdim. dèdiler ki: yeter garıgılıň_oraya_ğèdmiş dèdiler, gedereKlülerin. oraya da_ğètdi baňdı bulamadı, geri_ğèldi. geri ağılyo. ulan diyom gèT de başga yeri bag. beňlúgıllere gèdmüşdür, **90** diyom. anam bi ağılyo, bi ağılyo. hanı diyoduň kelpin godū erkēň_ altından garı_ğèdmez diyoduň, dèdim. nası_ğedTi, dèdim. ordan o yanı döndü bu yanı döndü: varıyım, dèdi; bi de çatuyu baňıyım, dèdi. o dèdúg, goňşuya_ğèdmiş, aşşā_ğèdmiş, dèdúk. çatudan geri indüdúk, maňadıň_altına soňduk. öyle maňad var_ıdı biliyoň mu? ordan o çatuyu da baňdı, bulamadı. o azulu da eline bi peşgúl_aldı. **95** maňadıň_altında, o üsdünde ālıyo: gelin_anam, gelin_anam, dèyi. gız, dèdim; buyu çıgsıň nèrde_y_ise gelsiň. o da havluyu aldı geldi. ağlama ben burdayım diyo, gózünüň yaşını siliyo. gız ben saā mı ālıyom, ben ölen_anama ālıyom, dèdi soğundan da. gúle gúle gúle sede yıkılıyo garılar. bazı diyo ki: sen ne olsa eden, senden_artu aqlım kesdi, diyo baňa.

- sede allag belam versin çakırda, **100** yanı gèdiyoduk, çaput topluyodum, anüm ben sede çatlıyodum. mejmursuň gèdmeye. gosgoca garı nası_ğèdmiyim. 'anüm ölüyodum_ölüyodum.

-Nasıl çaput?

-gız_aňa bez gız. aňa şu fireciler ya çapullar bütün_onnardan. anüm. niyden? aman bacı ben gendüm gelmedim_aňa fidan_anamuň_uçun geldim diyodum. ölüyom_emme ne yapıyım. **105**

-gónjül geldi mi? şey var_ıdı, şu üç_gayalu. onuň dúňürüydü aşşādaki. sohu_y_üdu sohu.biz de górułmedúk_aňa bu koranadan dolayı.

-geçen de burdan birisi barabar ÷ineK dèdi, üş dörd gat ÷evim var diyodu, şindi kiraya gótürüyo gelini. kira diyi evden çıkard diyi. emme bi düğün ÷oldu emme. éyce daku dagdılar. oğlanın babası gendüne gèdecēni biliyo bi millar para atıyo. evelde aTmıyo aTmıyo başgasına atmıyo önden başlıyo; **110** babasından bi millar para.

-benim de eliñ günün ÷içinde cahılım cemekem var deseñ ballım. gız yok gözünü yeyim heri aman.

Metin Numarası		XXVII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Merkez
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ahmet Polat
	Yaşı	73
	Öğrenim Durumu	Yok

-Ahmet Amca aslen Zileli misin?

-benim aslım deveci arhasından halı köyündeyim. ben altı yaşında geldim, bu sanata başladım.

-Mesleğin hakkında bilgi verebilir misin Ahmet Amca?

-galaycılığdan mı?

-Evet.

-ben şimdi o zaman ta elli üç elli dördde çırak gëttim bi usdıya, usdıya çırak gëttim, on üç sene çalışdım onda. 5 on üç sene çalışdım; askerlîm geldi, askere gëttim, geldim, tükân aşdım yedmiş ikide. dağ orda da yazıyı. ondan belli usdalıh yapıyom. galaycılîğ püf nogdası geldimi yıldı; yānı yıhan gabların. yānı yāhan, yanmış gab ısa eyce ısıdın.

-Dikkat edilmesi gereken çok şey var mı?

-galaycılığ tabî hassas bi şey. onu güzel yıhaduğdan soğna galaylıyacāñ, alışdıracāñ. alışdırma da iş onu. 10 onu gëdib de herkeş ben galaycıyım dër. öle olmaz. galaycılığda tam usda olacāñ. usda olmazsañ, yarım usda olursañ olmaz. ben aldımş gaç, hemen hemen aldımş beş senedür bu sanaddayım. çırahlîm neyim içinde.

-Amca,mesleğin dışında Zile’de ne ile uğraşıyorsun?

-yog yog yō yog, başga bi iş yog, sanatım bu. beyle usda da görülmemiş. okula da yollamadılar beni, ilk okula. 15 bu işi yapıyom, gendimi bildim bileli bu işdeyim. fahırlık var başımızda; gëdemedík , gelemedik bunuynan ūraşıyog, daha devam ediyog. yaşımız yedmiş üç.

-Ahmet Amca, Zilede yaşamamanın büyük şehirlerde yaşamaktan farkı var mı?

-böyük şehirlerde deyince biz yaşayamağ da göremeK de. oralar paraynan dönüyo. bizim buralar da gariban melmeketi. bura sanatkar melmeketi. ama sanaTlar öldü. her sanad. **20** mesela şu zilemizde gırh elli sanad biddi. bizimki şurda belke elli beş aldımış dene galaycı var ıdı, galaycılar heb gèddi, öldü, birağdı. şimdi gala gala gala, galdı üş dene galaycı. biz antike olduğ şimdi, antike olduğ da bilen yok. ordan burdan gab geliyo, işde galaylıyog şimdi. işlerimiz eyi y idi çoğ şükür ama biddi neden desene: salça yapılyodu, guşbunnu yapılyodu, beKmez yog da beKmez yapılyodu; ilân gazan galaylıyoduk. **25** şimdi sanat daa antike olacag bulamıyacaglar. şimdi gabı eline aldımı y ıdı gezdireceKler.

-Zilede insan ilişkileri nasıldır?

-şimdi eskiden usdalar var ıdı onnar da eyiydi şindikiler de eyi. kötü olacag durum yog. geçinib goyub gèdiyog işde. aşam gèdiyog eve zabağ geliyog. eyce harekedleri de eyce. şimdi kimse kimseye de garişmıyo. kim neylesiñ, herkeş sanatında aha bağ ben tükanimda oturuyom. **30** iş gelürse yapıyom, iş gelmesse yog. milled deil sen eyi olursañ hePisi eyi olur. iş gendinden iş gopuyo. sen eyi olduğdan soğna herkeş eyi olur. ben herkeşden mēmunum allah rāzı olsun. eyi davranmasañ neydecēñ, kötü davranasañ o da saña kötü oluyo.

-Zile eskiden nasıl bir yerdi? Sonradan neler değişti?

-zile esnaf yatā y ıdı. hangi meslē sayıyım ben saña oò. burda fabriha yoğ, oğuyan gèdiyi, oğuyan gèdiyi. **35** benim iki tene ölüm var, ikisi de dışarda ĩcābında. onnar bu sanatı bellemedi, görmedi. ben gine bu sanat ınan ūraşıyom işde. pilimiz biddi de biz birağamıyog. esgiden ne y idi ele bu panayır gurulurdu. esgiden, esgiden esnaflar cıvıl cıvıl ıdı. burda esnafdan olan bi şey zilemiz. ama zilemizde esnaf biddi, zile de biddi. seme'ci var ıdı, tenekeci var ıdı, nalbad var ıdı, ne biliyim ben mazman var ıdı. **40** yav neler neler, saymıya ahlıña... dúencilíg var ıdı hePisi var ıdı.

-Tokat'ta, Zile'de gezilecek görülecek yerler nerelerdir?

-yanı şimdi evelden tohatıñ bura eñ eyi ilçesi y idi. ama şimdi bura kóbrez yer oldūndan kóbrez galdı. tural geşdi burayı. erbā birinci oldu. heP onnar şimdi. bizim zilemizde milled, diyelim ki; şindiye gader, elli beş aldımış biñ nüfusu var ıdı buranıñ. şimdi ine ine indi ki otuz iki otuz üçe. **45** daa da incelesen yirmi beşe düşer. yāni ordan burdan gatiyolar başga. her yerde var bu gadma. bizimki; turalda galaycı

yoh, çekereKde galaycı yoh, buralarda yoh. hepisi buraya geliyi. toħadda var bi dene o da orda çalışıyo.

-Eskiden burada düğünler nasıl yapılır, düğünlerde hangi oyunlar oynanırdı?

-yav dúúnlerde evelden gapılarda dúún olurdu, güzel olurdu. şimdi herkes bilmem sosyete oldu. şeylerde; 50 dericiölunda yapıyo, şunda yapıyo, bunda yapıyo, orda yapıyo. heç gendine eziyet olmasın diyi. para para para. para gonusuyo. gèdiyo dutuyo, yemeK veriyo, el gibi o da gèdiyo orıya o da yiyo içiyo. heç zollü yoh. amma esgiden daa èyiymi bence ama şimdi onların uçun dúún yapan uçun para var daa èyi. benim dúúnümde diyelim sekiz dene tahsi var ıdı. sekiz dene tahsi. ò, o zaman tahsi èyi lan diyadıħ o zamannar. 55 amma şimdi oldu mu gıyāmed gibi, zengin milled. tahsi y inen gidiyo, şunūnan gidiyi. şimdi aT mud biddi o esgı usul.

-Zilenin meşhur yemekleri, yiyecekleri nelerdir?

-ben şimdi galaycı oldūmdan badlıcan tavaşı gıyaħdur. en èyisi o. baTlıcan tavaşı yapallar. yanı galayladılar. badlıcan tavaşı zilemiziñ bālarında mūlarında yapallar.o en gıymedli bi şeydir. yav şimdi dúúnlerde evelden çorba yapılyodu, tas kebabı yapılyodu, piriş pilav yapılyodu, 60 helva yapılyodu evelden. onnar biddi, şimdi tavuħ döneri çıħdı bilmem gıymalı çıħdı. şimdi her şey kolaylaştı yāni. onnarı yapan yoh.

-bāmız yoh, tallamız yoh, unumuz yoh. esgı evimiz var ıdı orayı satdıħ. tokiden yer aldıħ, orıya gèdib geliyoh, işde bu.

-Eskiden mi daha iyiydi şimdi mi?

-evelden yohluħ var ıdı. 65 şimdi para bollū var. herkeşde para var. yanı eli bol. hōkümeTe atacaħ dutacaħ iş yoh. herifler şurda bilmem ne gader tahsi var ıdı, şimdi tahsiden girilmiyo her tarafa. şimdi bolluħ var yoh diyeniñ gözüne durur.

Metin Numarası		XXVIII
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Merkez
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Mehmet Özkara
	Yaşı	75
	Öğrenim Durumu	İlkokul

-Mehmet Amca, aslen Zileli misin? Kaç yıldır Zile’de yaşıyorsun?

-zileniň içindeyim. yedmiş yıldır zilede, dōma büyüme zileliyim, zileniň yëllisiyim. hayatımız, tabī ilk okul oħuduň, ilk okuldan soğna sanatı sevduğumuzden. sanatlar çok güzel idi o zamannar. mesela rāmedlik babam dūencilik, yayuhcu, sobacılığ, üş mevsim çalışılıyordu, yapılıyordu sobalar. son zamanlarda aldmışlarda on yaşında y idim 5 kúzine deyim; bursa esgışehirden kúzine gelmiye başladı. fırını sobalar. bulgaristandan göçmenner getüdü bu fırını sobaları. alTmışda biz gúzineye başladıň. tabī alTmış doħuzda dókúmāne gurduň buriya biz. pík dókúm üzerine Pütün, sobalarıň Pütün parçalarını kúzüneleriň dókúduň. araba parçaları... sanāyīye uzanduň. sanāyiniň dókúmlerini dókúduň. tām mı? bunu aşşā yoħarı baħıyım, 10 aşşā yoħarı bunu hemen hemen gırñ sene sürdüdüň. gırñ seneden soğna yabıya başladuk biz. yaba işine. yaba, anadud, dırmıñ. baħ bunnar bilmez. bunnar gırñ senedür yapan insannar. bizim bazarlamacımız var ıdı, yaba başı para alıyodu. bu adamcağaz yedi yıl orıya gantara goymuş dahmışlar, gırñ senedür yapan insannar: biz bunu yapamañ, fabrika yabası bu, demişler. hePsi aynı geliyi, demişler. gantara gomuşlar, 15 oğadar güzel ileri gótúduň ki binlerce yaba üretiliyoduň. binlerce soba, gúzine yapıyodug biz. üş gardaşuduň. tabī ikisi vefād eTdi gardaşlarımıñ. bizim bālarımız var, panayır zamanı beKmez, kúme yapılyı, tarħana yapılyı. soğna panayır zamanı etlik yapılyı. sabahlaraca bulğur çekiliyi. bulğur, dúu, mesela şeylerde böle deármenlerde her evde balta sesi, deármen sesi zabaħlaraca. beKmez yapılyı, kóme yapılyı. bā ocānda gayniyi. 20 bütün insannar zabaħlaraca saad bire ikiye üçe gadar evlerde cıl cıl. ramazannarda bütün milleT dışallarda. panayıra geelim. türkiye bütün bizim ziliye, zile panayırına geliyi. üş misli beş misli oluyu nüfusu. alım satım işleri, bütün sanadlar burda, toħat havārisinde, samsun

havārisinde, elazī, maladyanın elazī, tã, o taraflardan, amasya falan bütün tāmire heP buriya gelülerdi. tırahdör tamillerine. 25 geceleri yatallar hanlarda senün dedün gibi gonaqlallar. bu gelen insannar bütün sanadkállara yemāni söyler, caynı söyler. böyle hörmət var ıdı, sevgü saygu var ıdı. bunnarın hiş biri şindi galmadı biliyon mu? gomşu ilişkileri daa bambaşga y ıdı. gomşu gomşunun işine hePsi ev ocağ böyle yürüllerdi. gomşular çoğ apartman işine döndü. gomşuluğ öldü. bizim bāmız var ıdı, yien içen. 30 candarmıya babam tembih ederdi beKçiye bütün bizim bālara soğ yesinler işsinler deyin. daa da çaluyodu. yedükçe çaluyodu. biz devletimizi milletimizi seven bi insanı. soğna bura tārī bi yer. buranın insannarı çalışgan. yalunuz işde billik berābellik olub da devlet tarafından buriya bi fabriha yapılmadıundan böyle geri galduğ. yoğ usa tohad mesela yüz yirmi sekiz tane kóy var ıdı o gúnner. 35 yüz yirmi sekiz tane zilenin kóyü var ıdı. tohadın heralda yirmi dörd dene mi ne kóy olarak bağ. erbā, niksar hēc yoğukene. turhal bi batahlılığ bi maalle bi yer imiş. bura goca angara başkent olmadan buranın nufusu ankaradan büyüğümüş. ankarada devlet guruluncu italyalılarıdan mal alıyolar. zileden birini kefil verürseniz demişler bi ay. verürük. o da kefil olmuş mal almışlar. böyle bi yerdür. 40

-İşin dışında Zile'de gündelik hayat nasıldır? Neler yapıyorsun?

faKlıca mesela diyelim ki, pazar gúnneri falan mesela gaPlıcalara gēdiyi, terzi kóyüne falan giden oluyo. burdan gēdiyo, gara māra geziliyi, mesela başga neriye gēdiliyi, işde tallalarımız var şindi, bāların çounu sókdúk bütün talla yapduğ. ne yapagh, ekim yapıyoğ, bāğ masrafı çoaldı. esgisi gibi deil. Saten biz satan bi insan deildik. bütün goluya goğşuya 45 datıb yedirib içiriyoduğ tamam mı anam. ācı çoğ seven bi insanuğ biz.

-Zilede yaşamının büyük şehirlerde yaşamaktan ne gibi farkları var?

-bizim buranın havası tabi fabriha çok olmadūndan, duman olmadūndan, fabriha bacaları falan is pas olmadūndan, soğna rutūbet olmadūndan, havamız çok güzel yaşıyoğ bizim burda.

-Buranın insanı nasıldır peki, sıcakkanlı mıdır?

-burda istememezlík, çekememezlík de var. 50 şindi şöle bi şey. mesela bizler istiyoh herkeş gazansın, herkeş çoalsın, herkeş raad edsin isdiyoğ. yanı böyle isdiyen de azdan az galdı tamam mı? esgisi gibi deil. yanı gomşu

gomşunun ğileri gèddúnü isdemiye çou. bağ gayseri ne gadar duddular. yalnız gayseriniğ ğinsannarı gibi bizim ğinsannarımız deıl. onnarığ çou yabancı, heP dışadan gelme tamam mı anam. mesele gayseride ğavur çoğ. 55 ben saña dèyim. orda ğavur çoğ. burda da var ğımığ ğermeniler. bizimkiler gaybedmişler.

-Eskiden bayramlar, düğünler nasıl olurdu burada?

ramazannar daa fazla èyi güzel geçerdi burda, bayramlar gibi geçerdi. iki bayram arasında gurbanığ ... yoğ. bizim ğânelerimiz, gurbandan soğniya galusa diyi goç süslüyog püslüyog. mesela davul ğunan zurna ğy ğinan evine hediye gótürüyöğ. onu gelin onu mesela dúún olduğı zaman kesiyolar. 60 mesela pilav pişiriyolar, gavurma yapıyolar. mesela olan ğevine gónderiyolar. olan ğevinden de bir tepsi ğy ğinen helva yapıyı güzelce. orıya birez gine yemeKlerden şe yapıyöğ, orıya hediye yeğiden gónderdiyöğ. bizim ğânelerimiz çok güzel bi ğşiy. birbirimize báluyuğ. mesela o evlad ğolmuş oluyo. biz soğna büyüümüzü sevgi, kúçúğlerimize sayğı oluyu bizim ğişimizde. 65 yanı bizler çocümüzü bile gucāmıza alıb sevemiyöğ babamızığ yanında. böyle bi ğşeyimiz var. böyümüzü hörmetimiz var. böyle yāni. biz evliyālarımızı enbiyālarımızı seven bi insanuğ. mesela cevremizde şeyh ğāmed baba var. orıya yaşamıya esgiden gidilü'dü. ā ğbabıya. bārın mesela navruz yapulurdu yanı yımırta piyazı olarak orda milled bütün gaynaşurdu. müzükler çalunur, ismail dedede mesela gezi seyri olu'du esgiden. 70 gezide biğnerce insan burıya, tallalarda yeşillik ekeller, her tallada bi radyo çalar, misir kózleller, elenceler ğolur, çocuglar salıncağ gurullar. ismail dede dedümüz evliyānığ başında toplanullar böyle orda oynallar, zıplallar, şe yapallar. bi bazar günü böyle bi geçer gèder yani. şindi bunnar galmadı.

-Tokat'ta düğünlerde hangi oyunlar oynanır bilir misin Mehmet Amca?

-ğalay ğişi var bizim ğişimizde. ğalay çekiliyi, dúúnnerde en fazla biliyöğ mu anam. yav şarkı túřkú söyleniyi, 75 zurnalar ğinan şe yapıyı, en fazla ğalay ğoynaniyi. efelerin ğoynādū oyunnardan dışardan içerden gelen varsa oynaniyi. benim dúúnümde mesela yeği belediye sarayında dúún salonu açıldı. artığ ağşamları bütün toPlandılar, yediler, işdiler; saad bir ğikiye, üşe gadar. böyle oynuyolar, zıplıyolar. böyle geşiyi. o hātıra galıyı insannara.

-Peki Mehmet Amca Tokat'ın gezilecek yerlerinden bahseder misin? Bu Ballica Mağarası gibi.

-bizim zileniñ galesi meşur mesela; **80** geldim, geTdim deyin. de gaÇ yüz senelík bi tārī var. burayı bi resyone edib de içerisini bi gazino gibi gúzêlce... gerçi bazar gúnneri halg gèdiyi, orda semāver yakıyi, bilmem nēydiyi. bi safa sürüyolar da şe yapamaduñ bi burayı bi gelişdüremédük. beKmez fabríhamız var burda, salça fabríhamız var, özķaleli, o çok gúzel. olcayı mesela geşdi. almanyıya bayā gónderdük biz onu. ne dediler. bura daa temüz çıñdı. **85** bizim şeyimiz doadan yapılyo. gaT da gúzel, gaT da yaşanacañ, gèdilecek, gezilecek yèller tabī. gata da geTdük gaç kere. oralar mesela yaşanacañ yèller. var. mesela dedüüm şeyh āmed babanıñ ora ormannıñ. orda yemiye işmiye safa yeri çoğ gúzel. mesele başga ne deyim ben burda. bālarımızda bütün evler yapıldı şindi. havuzları var her şeyi var orda, aynı ev gibi oldu. isdeyen yatıyi mesela ramazanda falan da galınıyi. **90**

-Zile'nin hangi yemekleri meşhur, senin en sevdiğin yemek hangisi?

-bizim baThıcan tavası olu, etinen gúzel pişer. ondan soğna bozlaTma yapallar. dedüü gibi piriş pilavı, bañlava ürünneri, bañlava çeşitleri, her tüllüsünü yapıyolar. kadeyifimiz mesur, leblebisi mesur, kebabı mesur buranıñ. toñad kebabı burda yapılyı mesela. ben aslında aşşā yoñarı hemen hemen on senedür de mangal yapıyom ben. türkiyenin her tarafında benim mangalım var. **95** benim mangalım yaniyi. gendü yaniyi şe yaPdı mı yıdı. bütün istigbāraTçılarda, başekimlerde, ğıbrısdā bile var yani. erzurum, erzincan, izmir, anķara, isdanbul, bursa, esğışehir... oralarda çoğ mangalım.

-Küçükken sokakta oynadığın, bildiğin, hatırladığın oyunlar var mı?

-topaç dedümüz maymun çevürüdük, topaç. ondan soğna çibīnan oynardug. oñ atarduh. saçdan yapardım ben, boyuna oñlarıñan oynardug. saklanbaç oynardug. **100** çoğ oyunlarımız vardı bizim geceleri. hādda ramazanda evlerin gapılarını çalardug, goallardı. ip bālarduh. āca soñarduh birini, orda devamlu çalardı. adamlar ğorñardı nēden geldi diyi.

-Başından geçen bir anı var mı amca?

-şindi şe bi şey. bir gún asger bizim hacıımeddeydi, burda. dörd dene belediye başkanı da bizim bādan çıñıyodu.en zengin bāı, şu ortadaki. kóprünün arħa tarafda, bizim eviñ arħa **105** taraf baħçe tarafda çay geçiyi. çayıñ duvarda ben sıridurkene, hādda başı da düz üdü. baş öredmenim oluyodu. maymun, topaç çevürüyodug başında. bu ben sıridurkene yanıma çıñdı, baña deáf dēmez eğreti duruyomuşum dörd metire çaya düşdüm. başımıñ üsdüne. allahdan ki kúl var ıdı.

daş gayalar muyalar_ olsa parçalar; ölüñ, geden. 'bi hoPladım daş_ attım gaşdı geTdi. hēçbi_ şeyini görmedim. 110

-Şimdiki gençliği nasıl buluyorsun Mehmet Amca?

-esgiden daa ēyiydi. neden desene?esgiden bi böyük gorħusu var_ ıdı. çocuħlar heP birbirini seviyolar_ ıdı, sayıyolar_ ıdı. herangi bi yaramazlıg yaPmıyolar_ ıdı. herangi bi yere geTti mi söz verdi mi o sözü dutuyolar_ ıdı. şindık öle deil. mesela geçimler zollaşdı. şindi çocuħlar_ üniversdeyi oħuyolar gelecēnden ümüdü yoh. fabriħa yoh, şu yoh, bu yoh. 115 esgiden_ oħudu muydu hemen mēmur_ oluyodu. soğna mesela rāmedlık babam benim gece mekdebde on_ iki sene oħumuş, guran_ kerimi yazıyodu. bizim bu düz yazuyu, türKçe yazuyu da yazıyı. oħumuş babam rāmedlık. arħadaşları gaymaħam_ olmuş, vāli olmuş. onnar o yannı gedmiş, babam bu yandan gedmiş. onnarın_ aldū aydātı üş günde almış sobadan, dúenden, yayuħdan. baħ_ üş günde almış, onnar iş deil. 120 esgiden mēmura gız da vėrmıyolar_ ıdı. şindi tersine döndü esnafa vėriyolar_ ıdı. esnaf çocū olsun yeter ki dėyi. şindi de mēmur_ olsun diyi. ya mēmur_ olsun da esnaf da lāzım, sanatkar lāzım esas. mesela biz sanatkaruħ. çoħ fabriħalara ben_ iş yaPdım. tūla fabriħası, çenesizle' duymuşundur. hūsana devamlı yapıyodum. şindi bizim turħal yolunda şey var sebat makine, necāti bice, orıya neler yaPdım ben burda. 125 galıb_ işi bende dökümāne var_ a. o bonkelleri munkelleri o pakedleme makineleri, yan sajları almanyıya, amarıkaya geTdi. bende hēçbi_ şey yog, burda da bi_ şey. çocug şaşurddu şindi zıraad_ odasının başganı oldu. belediye başganını biraħdı. bu çocuħ_ işi biliyi, tā amarıkaya geTti malı. baħ burdan gonyadan fabriħayı yaPduruyo adam, burıya sipariş_ ediyi. 130 neden? eğer motur_ arızalandı_ y_ isa üş sene beş sene bekliyo, gēdiyi, yapıyı, para almadan geliyi. baħ bizim_ avantajımız bu. bāzı yēllerde sevgū saygu var bizim. sanatkarıyla bazı sanatkar_ olmıyannar, sanatkarın şeyini sanāyide düşürüyolar. elli liralıħ şeye yüz lira, iki yüz lira, üç_ çüz lira aldı mıydı bu sefer turala gaçıyo adam. burda sanatkar çoħ. amasyadan her taraıdan geliyi.

-Zile dışında farklı bir şehirde yaşadın mı, askerliğini nerede yaptın Mehmet Amca?

-üç yerde geçdi benim; 135 izmir, maladya, aFyon. maladya eraşda ħavacıydım ben. yüzmeyi bilen bi insanım, ħavuzumuz var_ ıdı bizim. ege çocūyuħ biz öle dėyim. aT beni ħalıgobderden deniziñ_ ortasında gendümü gurtarurum ben.

Metin Numarası		XXIX
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Elmacık (Kirennik) Köyü
Derleme Yılı		Ekim 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Adeli Tolun
	Yaşı	67
	Öğrenim Durumu	Yok

-ali dedi. bi eKmeK büşümüşler; saña dedi dörd dene eKmeK goyacām, dedi. onnara hazilleri gótürme, dedi. gèderkene haber_eT baña, dedi. bi de kelem kesdürüyüm saña aliye, dedi. anam, dedim; gurban_oluyum nêye zahmeT_ediyoň_eTme, dedim.

-hocalar çılıyo cāmiye allah_ı heKber dèyo ya, 5 kópekler de ù dèyolar. ben de seniñ gibi cāmide bi hoca_y_ıdım_ama şindi kópeğ_oldum diyomuş. aman dörüyu oňu dèyomuş.

-bi tâne adam var_ımış. nêyder_ımış. bóğún mesele sen_ağa bunnarı éddin ya. arhañı döndün mutlaa_ğèddin, buraya girer_ımış. yānı gózlemenin bazlamanın_oldū 10 bi gún gózeTler_oraya girer_ımış. ordan yiyecē gaderini aldımıydı haydi yallağ. kúmeslerden tavuk mu gótüme, yımırta mı gótüme, her_şeyi. ama nêyitmiş biliyoň mu? her gún_içeriye atıyolar_ımış bağıyolar_ımış ki bi gariP çocuk, genş deligannı. o şeyler, hākimler, savucular_utanıyolar_ımış_ondan bu gerez de geri yolluyolar_ımış; birağıyolar_ımış, bir_iki_ğún duTTugdan soğna. öle öle,öle öle derikene goca delüğannu olmuş 15 gine aynısını yapıyomuş. adam_ağa bu yanna dönsün peyniri zehtini ordan soğna eKmeği dolduruyo, haydi yallağ. anası_y_ınan yèyolar_ımış. anası hēÇ bir zaman... bağ_evladı yetüştüren_anadur dèller. hēşbir zaman_uçun getüme yavrüm_elin hağgı dēmemiş. elin_inen godūnu, gulān_inan da duydūnu, dilin_inen söyle dèller. ondan soğna bu dèyo ki. 20 bunu idāme garer vèmişler gayru otuz yaşında. otuz yaşınaca çalmış

çırpmış_olan. hêç çalışmaz_ımış yatar_ımış isdedû zaman. yemeî getürü yeller_ımış, yatallar_ımış ana_y_inan. aşam_üsdü bi daha çıkar_ımış şeye. ne_y_ise öle bõle dërken dërken, otuz yaşınaca çalınçı, otuz yaş dëyinci gayru bunu iydama garer vërmişler. baş gelemiyok bu iydam_olacağ, dëmişler. ondan soğna böyle dëyinci iydama garer vërinci hâkim dëmiş ki: **25** ölüm bi isdëñ var mı? seni biz_iydama garer verdúk. iki yüz_elli kere seni içeriye aTduğ, olmadı, vazgeçmedin huyundan. insan bi huyundan bir huyundan vazgeçer. tamam hakim bey, dëyo. hêş garşu gomuyo. bi teK bi dilâm var, dëyo tam_iydama ipini görüncü. ne_y_ımış?... annemi çarıñ da biyo görüyüm dünya gözü_y_ünen dëyo. annesini çarıyo. bağ bu var ya guran_oku, **30** bizim normal dualarımızı oku. ne okursañ_oku iş_allağ_açuğa çıka dëyi bir kelime vardur. bağ_o_açuğa çıkannar, bunnar_ibreT olsun dëyi veli baba şâh_ı sultan böyük gardaşı dóuncü bëyle tuma tuma tuma danuşuk dağına çıkar_ımış yokarıya. orda bir gúççúk ğapı bu ğadercúk ğapı açılır_umuş, o girer ğapı yerinden gaybolur_umuş. gardaşı kaç kere beKlemiş_orde. onu nêreye_ğëdiyo, **35** her gún danuşuk dâna_ğëdiyo dëyi, gara dedeye. ordan soğna ne_y_ise birin dedim birine başladım. olan dëmiş ki anası_ğelinci: anne anne, dëmiş. ğurban_oldüm, yedúğ_işdúğ, èyi gúnümüz de oldu kótu gúnümüz de oldu, şu diliñi uzaT da öpüyüm dünya gözü_y_ünen, dëmiş. seni de allağa amānet_ëdiyim, dëmiş. bõle dilini nası öpüyom dërikene duTdu_yusa çeKdüynen goparTmış. ğarı oldü yêrde ölmüş. **40** dëmiş ki hakim: ölüm nêyittin, suçun gaça gaTlandı, dëmiş. hakim bey hakim bey, dëmiş. ben dëmiş bu işe yedi yaşında başladım, dëmiş. altı yaşımaca böyüttü beni, dëmiş. her şeyi getüdük berāber yedúk annem_inen. babam yoğ_udu, ben dünyaya geldim_iki sene soğna babam mefāt_ëtmiş. gel gelelim benim_anam dëyeydi ki dili_y_inen: ölüm, şu bize gúnaf, şu bize dõru, şu yol dõru şu yol_eğri, **45** şu yol_ataş, şu yol_iyiP dëyeydi. o yollardan birisinden birisine vazgeçerdim. hezen eğülür mü? aha bunu eğ gúcün yetiyosa, dëmiş. bi de gúççúğ töreme var_ımış bõle duTmuş başından aha bunu eğāk mi, dëmiş.

-Töreme nedir?

-töreme diyoğ yānı. çalunun böyüsü. yeñi böyüyenne bõyle ğalıñına. yānı mesele; arduç, ayva, şefdāli, ne_y_ise. **50** çubuhlar_oluyo yeñi böyüyo ya, yeñi

yetenine yenice dênür. ondan soğna onnar neydur; yeniden böyüyen. böyük ağaşlanana ne dênür: hezenník. ordan soğna taḥdalıḥ dênür. aḥa şu gúzel taḥtalıḥ olmuş dèller yānı. eñ yetüşkünü, eñ ıḥdıyarı gocamış. onu başından dutuncu eğılmiş. ama şunu eğák demiş. ikimiz eğábilümüyük ḥakim, demiş. ula gèd gine yırdıñ, demiş. gèd, demiş. 55 bir muguatıñ, bir muguatını eşitmemiş. bir böyük isderse dèse ki töbe töbe afedersin şu tabaḥ kótü ben bu tabā isdifar ediyim, yoh yaḥud şöyle ediyim. tamam dè. hişbi zaman için bir böyüḡ adama kótü ol dèmez. diyo ki bi adam bir adama:

eğmelü yar eğmelü

gaş kirpúḡú deḡmelü 60

bir gúzeliñ sevdúḡú

namusunu deḡmelü

az ed, çoḡ ed, boyuñca gaz. kâfir az gaz uz gaz boyuñca gaz. az ed, uz ed eKdũñü biç. arpa ekersen arpa, bũday ekersen bũday, mercimeḡ ekersen mercimeK biçersin. 65

şini ben ík önce eñ azdan ben saña olanını söyliyim. ben oraya bir gún vardım yetergiliñ ineK üsden aşşā gaşdı. ya afedersin öḡúrseḡ ímiş. sen duymuşdursun. bizde dèller aşuya gereK górdü de gèddi yānı tosunuñ yanına. şindiki dèyimde yānı. ondan soğna ineḡi berelükene; gurban oluyum ali babām, dèdim. bunu buyu ḥayullusu y ūnan çıḥardag, dèdim. 70 o fişgılarıñ, dèdi; tosuna geldi ellehem ináKleri elleme elleme, dèdi. baḥ bu çoḥ merāmetlúdur. bi sefer gaḥdı tosun, ordan aldun, geldúk. ináK de onuñ unan yavrulamaya şeyiddi. merāmed çoḥ éyidur ama bilene yapacāñ. guş guşuñ garşusunda öter.

-deyra, sen kótü olusañ gel yanıma. yarın durusa bir gún ben oruca galḥacām. atanıñ yās ı mātemi. 75 ilk gelen şah ı merdan ali dúnyaya. yer su y udu, góy buḡ udu, alem dúnyada yoḡ udu gine ali var ıdı. ādem babadan ḥav'a anadan önce de gine ali var ıdı. yeşil kitabdan oḥudu guranı muḥammed. yeşil kitab dedúkleri böyük böyük yarpaḥlar var ya. bēle irice yarpaḥlar. arş eladan ali onnarı yazdı şah ı merdan gurban olduğum muḥammedin gapısının altından aTdı. 80 heb bunnarı ali yazdı, muḥammed oḥudu. yā ali sen

damadımsın_ama ben kâfillere habar_annatamıyom, geliyolar seni soruyolar baňa. dèdi ki: aliyi aliden soruñ, beni benden soruñ. aliyi benden sorman. yâ edirnúklü, yetiş de, ben_ordayım, dedi gaynatasına. dayısı. ikincisi dèdi ki: cem_eviniñ gapısında bañ bize hañ. şey bile. gerçi hanı ebe ejdadımızdan górmédúk_ama aleviye hañ_olduğunu çoñ_eyi biliyom namazıñ. **85** ali gañdı namaza gèTdi. ordan soğna muhammed zabah beş buÇugda namazı gılmaya gèTdi. muhammed geldi gapıyı çaldı. gapı açug kim_ise, dèdi. yorganıñ_altında yatıyo bañ muhammedin gızı. dèdi ki: fatıma, dèdi. saña bir_ata covābı, dèdi. şah_ı merdan_ali_ğibi bir_er namaza gèdinci sen de gañ, dedi. ikí rekat namazını evde gıl, Sabah namazı ikí rekatdur, dèdi. muhammedin gızıyım dèyi böbürlenme, **90** muhammede de öğreden_ali, dèdi. bi bañdı ki güneş beñzer çavmış geliyō, ordan soğna gıbgırmızı güneş geliyo, ali cem_eviniñ gapısında. eşiğın bi yüzünde bi ayağı bu yüzünde bir_ayağı. bañıyo diyo ki: ya hızır hızır hızır, ya hızır hızır hızır; allā allah, allā allah, allā allah. muhammed gendü başına. bir bañıyo ki bir don_'aslan. bu bildüğün_aslan, dörd_ayañlı. bir donu bañıyo ki ali. **95** gók yüzünde aya bañıyo ki ali. o zamanaca alt dodağı parçalanıyo. yañlaşdugca yañlaşdugca ali olduğunu görüncü. alt dodağını elini bēyle dutuyo, şo dodağı şöyle parçalanıyo. sıçıradım da ağzım patladı diyon ya aynı o hisab. bēyle elini dutuyo, gafasına çalıyo. yere damlasaymış bir tâne tahıl bulamayacağ_uduñ biz_ondan. ondan soğna diyo ki yañlaşdugca yañlaşdugca: yā ali! anı rahminden geldüğünü görmese_y_idim, **100** gúlbeK doasını saña oñumasa_y_idim_allah dèyi çağurudum saña. ama ne dèyo. bunun peşine düşüyolar gayru aliyi söylemedi dèyi, bize söylemedi dèyi ömerin_adamları. ömerin_adamları peşine düşüncü dèyo ki, şey dèyo, ağşamdan tembih_èdiyo: atam, yā muhammed mısdafa işde şu saadde gañ hicir_èd diyo. işde beKliyo beKliyo hiş sesi soluğu çılmıyo **105** muhammed mısdafa uyumuş. bēle galduruyo; yā babam, dèyo. atam, dèyo. ondan soğna muhammed mısdafa vahdın geçiyo, seni yañalayacaglar yaru yere varmadana dèyo. işde filanca māraya gir dèyo. gañ dèyo gèd dèyo. sede bunnar gèdiyolar, adamlar basıyolar_orayı muhammedin_evini. bag gılıcıynan yatağı yorganı şu biçim galduruyo o yanna atıyo ki ali burda yatıyo. uyudu muhammed_uyardan_ali, dèyo. **110** ali hişbir zaman_için_uyumadı, yèmedi, içmedi.

yêdi hurma_y_ınan doyd_ali

hulg_îçinde yeşil sard_ali

savaşda gırmuzu giyd_ali.

ali_ğibi hêçbir_er gelmedi cıhane **115**

ona da buldular tüllü maḥana.

bir mekân_aşdı. hacı beKdaşa da bir mekân_aşdı, ḥasan oḡlana da bir mekân_aşdı, ḥaydar sultana da bir mekân_aşdı. ḥaydar_ı sultana bi baḥaṇ ki eṇer saṇa böḡün_arabaynan gèderken gazayı vereceK ya gózüṇe; bi bulud gelü, buḥar gelü, duman gelü. **120**

işde ben devamlu guzuya_ğèTdim. yüz_otuz goyunumuz var_ıdı. babamgiliṇ erkeK çocuḡu yoḡ_udu. ílk çocuḡları ben_idim. ben şindi şeye... burdan nêreyi tarif_èdiyim bilmem ki. mesele gûlüzargiliṇ_eşiye alduḡu yeri tarif_èdiyim_alış veriş_eddúḡu yêri. bahçeye amcam_ınan gèderdúk, boz dèrdúk_kútúkleri sókerdi ata yúklerdi, **125** beni de ortasına bindürüdü ḥadi allah fur_ata. ondan soḡna at_ınan geldúk bir gún geldim geldim geldim. bi tâne yol. yolun_ortasına yılan bi yaTmış_aḥa böyle. upuzun yaTmış. ordan_uzamış bu başaca. at_onu górdü. dörd nala gaḥdı. baḡ gorḥma dèyom saṇa, gorḥma sopayı yème elimden, baḡırıyom_ata. çabuḡ_aTla, üsdünden_aTla üsdünden deriken deriken at_aTladı üsdünden. **130** baḥdug ki soruTmuş. ata bi furdum. at şaḡlandı. kútúkler de sırtında ben de sırtında ḥaydi yallah kóye varduḡ. beni èndüdüler, yıḥdılar. anam_ınan yengem_abılam yānı. ondan soḡna geri bindüdüler beni. azıḡı da goydular baṇa. ondan soḡna geTdúk. dèdim ki; allahım vèreydi de yolda yılan olmaya_y_idı. bagdug ki yoḡ_olmuş. ordan sürdüm, amcamıṇ yanna vardım. teKrar bi daa yúkledi bi daa yolladı beni işde. **135** iki kere üş kere_ğetürüyodum, atıṇ sırtındaydım. hêşbi_şeyden gorḥmaz_ıdım. bir gún_amcam dèdi ki, böyle dúún_oluyo: adeş dèdi, saṇa dèdi, şeyi admayı óğrediyim gel, dèdi. geTdúk, bi bahçemiz var_ıdı goca_ḡoca gavaḡlarımız var_ıdı. şu gaFā nışan_al dèdi, baḡ dèdi. o gaFā nışan_alursaṇ garşındaki dúşmanı furursuṇ. çoḡ baḥdıṇ_asi geldi mi_y_idi **140** üsdüṇe geldi mi_y_idi çek fur bacāndan, dèdi. belinden_aşşāsından fur, yoḡarısından furma dèdi. öyle óğreTdi baṇa. daḡıyodum

belime tobluyu haydi yallah. ondan soğna işde ẽyle bẽyĩdũm, ondan soğna guzuları gũdmeye ğẽTdim. amcamlar herg ědmeye ğẽdmişler çite. yengem ĩnen annem beni galdudu, çabuĥ ĩlle gẽT. ben de onnara şart goşuyom; baņa bi tãne yımırta gırarsaņız, çókálík sũndũrũseņiz, **145** egmã ısıdusaņız bi bardaĥ da aryan ěderseņiz yeyim gẽdiyim, çabukuĥ diyom. bi tãne eKmeK bişmiş, al bunu ğẽd dẽyo, dũrmec ěd de dẽyo. tamam öyle mi, öyle. gẽddim, çobanımız var ĩdı. yavũ dẽmedim ki birelũ bidlũ çobanıĥ yataĥı dẽmedim yataĥa yaddım arĥamıĥ ĩsũdũne. guzular öyle mẽ baņa. bizi govarsıĥlar dẽyi. saad on ĩkiyece yaTdım. hẽç ne acım dẽdim, ne susuzum dẽdim. **150** ben böyle dẽyomuşum ki: ĥa saĥabıņız beni doyurmadı ki ben de gẽdem de sizi doyuram, gıvrudan su içirem diyomuşum. gıvrũ dedũğũmũz puņar. amcam da böyle a bu gader pencere var ĩdı, gurd girmesiĥ dẽyi ufag goyolar ĩdı biliyoĥ mu? bẽyle ordan đĩĥniyomuş. guzular mẽ, zıĥımıĥ dibini yẽ içeriye ğirdi: adeş gızım, sen guzuları hẽç govarmadıĥ mı? govarmadım, dẽdim. neden? garıĥ ĩnan **155** geliniĥ beni doyurmadı ki ben de gelem guzularını doyuram. baņane, dẽdim. ne isdedin? aĥa bunu isdedim, bunu isdedim. ne isdemişim çoĥ bi şey mi isdemişim. çókálík başından fazla, yımırta başlarından fazla. ordan soğna guzuları govardı ya guzular bi seĥĩfTdiler. allāĥım yelleri ĥapır ĥapır, ĥapır ĥapır gavralıyolar. tabi on ĩkiyece içerde durdular. suya ĥapandılar, ondan soğna guru yarpaĥları toPluyolar. **160** baĥ anam acından ölmüş, allāĥ onnarı ĥaĥredsıĥ, onların gusũruna adam galur mu? guzularımızıĥ ĩāzı yoĥ dili yoĥ. govarmam, dedim. baņa siz böyle ěderseņiz ben de öyle ěderim size, dẽdim. amcam dẽdi ki: on beş dakkayaca geliyom dẽdi. gẽTdi y ĩdi; tava y ĩnan bi tava, çókálıĥ ĩnen yımırtaıı ikisini bi sũndũmüş, tereyaĥı bol, eKmeKleri de çaplamış getũdü. sen bi gũzel dedi suyuĥ başında yẽ, **165** ben guzuları baĥıyım. gũzelcẽneli yẽdũdü, içũdü, bi de dũdũĥ yaPdı baņa. işde ẽle. ben esĥiden esĥıye ecũĥ gurub yası firoonluĥ dũşũnũyodum. guruyo yasıyo, yānı aĥılıımı çalışduruyodum; bógũn nẽydecẽm, nerden gẽdecẽm, nẽrden gelecẽm, nası ğẽdecẽm. babam divar örũyo, anam da tarana bişũreceK, bizi tallaya saldılar. gólũĥe biniyom. ben, bardaĥları dolduruyog, daĥıyog. azĩmız da, hāĥbeynen daĥıyog. **170** gólũĥe biniyom gẽdiyom. gólũĥe biniyom gẽdiyom ya iki gız ĥardeşim de peşimden geliyolar. ben erkeK gibiyim. bir gũn gẽTdim ĩki ğũn gẽTdim. biz dörd beş gũn geddũĥ gayru o tallaya. ordan, dẽdi ki gız ĥardaşımıĥ birisi bu dũñũrũm olan nergiziĥ gaynanası. ĩlle ben binecãm. tamam ayıb ědiyoĥ ĥardeşim bin. ama ne

düşünüyom ki; nası ben bunu bu gólúkdēn huylandururum. bu şöyle yumaḥ yumaḥ tikenler var ya; 175 onu gólúḡe bindüdüm, guyruḡunun altına da tikenı gısdıdum, gólúk dörd nala bunu hoP hoP hoP.

Metin Numarası		XXX
Ağız Bölgesi		Türkmen Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Saraç Köyü
Derleme Yılı		Ekim 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Sadık Yılmaz
	Yaşı	74
	Öğrenim Durumu	-

köy hasreti

nasib_olu da köye ūarsa yolüm

heç dosdum yoŋmuş tutacağ_elim

galdım_isdanbulda çürüdü çulum

çoğ göresim geldi garib köyümü 5

gidsem köyümüze çılsam_otursam

goayla inib de bíf su getirsem

işsem gana gana da onu bitirsem

çoğ göresim geldi garib köyümü

gadir dediye niyaz_eylesem 10

bütün derdlerimi oña söylesem

sarı dededen de seyir_eylesem

çoğ göresim geldi garib köyümü

aslan dediye ūarsa yolun

altın büyük dedeye ulaşur golun 15

buyu sularına aTsam bi kilim

çoğ góresim geldi de garib kıyümü

saraş dālarını duman bürümüş

geldim ki okula yeri yörümüş

esgi binaların hePsi çürümüş **20**

çoğ góresim geldi de garib kıyümü

hanı onbaşılar da hanı çaşlar

esgisi gibi yāmaz olmuş yaşlar

kıyden daşınanlar yeri başlar

çoğ góresim geldi de garib kıyümü **25**

kıyde büyüklerden kaç gişi galmış

şimdihi gençlerin hePsi çoğ bilmiş

babadan ayrılan ğurbete gelmiş

çoğ góresim geldi de garib kıyümü

duydum ki okulda çocuğ da yogmuş **30**

bizim kıyün derdi benden de çoğmuş

millet geçinemez de canından bıhmış

çoğ góresim geldi garib kıyümü

gedib mezarla dualar edem

āca dededen de yèyem bādem **35**

ordan aşşāda ziliye gèdem

çoğ góresim geldi de garib kıyümü

cem_ evine gèdip tarikat ...

gaç gişi geliyo onnarı görsek

kúsülü var_ ısı arasını bulsağ **40**

çoğ góresim geldi de garib kıyümü

çihşam yaylalara yayla yaylasam

gıran gaçağlarda türkú söylesem

guzaydan da böyük_ odun_ eylesem

çoğ góresim geldi de garib kıyümü **45**

bizim_ eviñ havasını özledim

otudum_ oraya da kıyü izledim

gusura bahman yalan yazmadım

çoğ góresim geldi garib kıyümü

yeter_ aşih sadih desdanı yazma **50**

derdlenme boşunà gendünü üzme

inşaata devam geyersin çizme

çoğ góresim geldi garib kıyümü

içeydim de goanın souh suyunu

Metin Numarası		XXXI
Ağız Bölgesi		Karapapak-Terekeme Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Çiçekpınarı Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Döndü Meral
	Yaşı	65
	Öğrenim Durumu	-

-Adın ne teyzem?

-döndü meral.

-Kaç yaşındasın teyzem?

-aldmış beş yaşında.

-Şimdi teyzem sizin burda düğünleriniz nasıl olur, nasıl yaparsınız?

-cumā günü cumā namazı gılınır, cumādan bitir, aḥşama yaḥın gelir davul. eltesi gün dāmad çıkır, bazar günü de gelin şe olur yanı, gelin olur.

-Düğünlerde ne yemekler yapıyorsunuz?

-düğünlerde yayla çorbası yaparım, 5 tirid yaparım, yaḥını dediğimiz, piriş pilavı yaparım, helva bulurım.

-Tarhana yapar mısınız?

-biz tarhana yapmıyāğ, biliyoḥda. bulgur bişiriyok büyük büyük gazanlar ınan. çullara seririh, ğuruduruḶ. öndan da geştik ğayri biz de...

-Nevruz kutlar mısınız?

-yoḥ. biz nevrüz gūnaḥ die ğutlamıḥ. şindi o vālā ne bilīm, ōle diyolar, şindi o ğavurcası diyolar. **10** biz ramazan bayramı ğurban bayramı, onnar da işde aḥrabalarımız gider, küsgünleri barışdıraraḶ, böyüğlerin elini öperik. işde ğurub ğurub gelinner gezer bizlerden bayram gūnū. ğurbedteki çocuğlarımız gālır, nāvruz gūnaḥ der biz onu kutlamırım. evel ğudlardım, ataş yakardım, üsdünden hoblardım, böyle evelı gelderdi, ğavırğa diyog, būdayı ğavırar, ğavırğa yapardım. yumurta goardım. gālenin hediyesine tabāna ğoyardım. **15**

-Ekmek yapar mısınız teyzem?nasıl yapılır?

-burda eKmeg, sabahlayın ğakırıyoĥ, hamuru youruyoĥ, sacı küllüyüb üsdüne ğoyuruĥ, tahtaları ğuruyoĥ , sülfeler, oĥlavılar ınan salıb sarıb birisi bişiriyo gerisi yazıyo işde. siz üşğayalısınız? siz mayalı yaparsınız. biz işkefe yaparıĥ, ğaTmer yaparıĥ, çökelik ketesi yaparıĥ, ğıymalı kete yaparıĥ, haşhaşı ğaTmerini yaparıĥ.

-Kışlık neler hazırlarsınız peki teyzem?

-ğış için de, 20 yeşil fasilye olur ya onları ğurudarıĥ. ordan soğna işde ğonserve yapırıĥ, ğonserve vururuĥ, dolablara ğoyuruĤ, öle şeler, baldırcan ğurudarıĥ, biber ğurudarıĥ, fasilyeĭ ğurudarıĥ. o yazın kuru ya güneş alıy ya o kışın doal olur yemesi deyi. öle yaparıĥ, eti mekinede çekiler, ğıyma yaparıĥ, derin donduruculara dondurma ğabına dondurar öle ğoruĥ.

-Sizin gelininiz var mı peki teyzem?

-benim dörd dene gelin bi dene ğızım var. 25

-Aran nasıl onlarla?

-çoĥ iyi. dördünden de, dördüne de bi şikeetim, en ufaĥ bi şikeetim, sayğılānā hiç kusur yabmazlar. gelinlerimin dörd dene gelinim çolluda. tekirdan ordan gendimiz arsa aldıĥ, çocuĤlarımıza verdik. birisi hastāne polüs üdü. ölüm. birisi ğonyada uzman çavuş udu. böyüg ölümün, polis olan ölümün ölu polis, osmancılıĥda tirafik polis idi. 30 iki tene de ölüm var, mısdafa ādem fabrıĥada çalışıraĥ, fabrıĥada şefdiler, polisden de fazla maiş alular. çoĥ raadları yerinde. ğış oldū zaman gelecēler. şindi bizim gendi ayrı gendimize ğöre de arabamız var, bizim arabamıznan götürecēler ğışın tekir dāna orda marda ğader orda duracūĥ, mart dedi miydi buralar madımaĥlar bitdi mi buralar yeşeldi mi burada duramıyoĥ. şindi geleK göçe dīr 35 ben gelib perdenin arĥasına oturmam diyom. çünkü geş deilik ki gezek tozaĥ. hanı o ğader fazla gezemiyoĥ yanı. unuĥ uĥun biyu soyuĥ aylar geşsin onda gelin diyo. işde birer birer tāTile geliyolar, onnarı gezmiye çeltē götürüyoĥ, çörmie getiriyok, gezdiriyok, ğoyun alıb kesiyok, yiyoĤ, içiyok, ālem yapıyoĤ onnar ınan, öyle geĥiyo işde. ārım da bacahlarımnda var, doĥtura ğeTdim geldim, 40 çoĥ şükür ilac milac gendimi idāre ediyog allā çoĥ şükür.

-Teyzem bir yeriniz ağrıdığı zaman nasıl tedavi edersiniz?

-eveli sırtımız _arıdığı zaman sırtımıza şindin sosyeTe başğa şey dër, küP vurardıh sırtımıza. şindi başğa şey diyolar da valla bi şey der, onu getirib değmiyom şindi. biz evelden _öle yapardıh, ufağ ufağ kübler vardı, onnar da sırtımıza b_öle bi çapuda külü goar, başını b_öle yaparduK, başına bi _şey yaharduğ, onu sırtımıza kübü de üstüne goardıh. 45 o accıh çeħd_ı zaman sırtımız feraħlıyardı esgiden. doħtur moħtur çoğ bilemezdi de _öle yapardıh.

-Peki teyzem eskiden temizliğinizi nasıl yapardınız, bu deterjanlar falan yokken?

-eveli kül ğaynadardılar, bizden _önceleri. ama bizim zamānımızda sabun çıKmışdı, eveli böyüg ğazan ğoyardıh dışarı. a_ızınaca suyunu, o suyu ğaynadarıh, tökeriz, sabuna ver _edir toħac _ınan. toħaçlardıh uřaħlar muřaħlar _esgiden. yıkar sererdik. derelere yün yumıya giderdiK. 50 evel ğoyunlarımız çoğ _olardı. şindiki heb hazır alınır. derelerde o zaman su böyle bu zamanda iliman _olardı su. derelere b_öle sererdıh serer, yünler b_öle köpürer, _öle yuar ği detercanla yumuş ğimi. h_ëÇ şindi ğa zileden _alıb gelsek muntıhali yıħnmasaK gine zaman zaman temizl_ı incelenir ya, hemen _insana bi ğoħu vurur yanı. ama o derelerde _öle yıħardıK _öle yıħardıK Ki b_öle kelem kimi olardı ğoyunlarımızın yünü. onınan da yorğan 55 yataħ çorab _örerdig _esgiden. ondan soğna yeley _örerdik, boyıyardıK _ibleri yeleg _örerdig _eyinimize. çoğ güzel _olardı esgiden yanı.

-bi dene de ğızım var toħaTda gelin. çoğ zengin bi yerde, altına ... aldıra ğiTdi. ğızım çoğ dörd dördlük güzel _ıdı. aldırar giddiler, onnar da, onnarın da mob_ılya tükānları var _ıdı. 60 enişdem mob_ılya ğani olmadı, teksil tükānı açdılar, tek_r_ı tükānı açıncı da baTdı. batıncı ğızım ğaynatası arabisdana ğeTdi. ğızım ğocasının _aħrabası var _ıdı. ğasďānada çalışdı orda ğadral _oldu. aynı sizin ğimi bi ğızı var bi dene de _olu var. ordan soğna ğaynanası emāhli oldu. veri yi canāb _ı allāħ dervişi, o ğader verdi ki maşşallah şindi başlarından para tökülyö.

-siz kimlerdensin ğı? 65

-Kadir Ağa, Ali Ağa bilir misin bilmem ama?

-bilmek mi? şindi yeni yekenleri bilmiyoğ da esgileri heb biliyoğ. eveli bulğuru çekerdik, daş ğorduğ, kikira daşı derdiler,bulğuru ortasına töker_öle çeker, toplanar, mani derdiK, türkü derdiK. öle öle çekerdiK.

-Mani biliyor musun teyzem?

-beg de māni bilmiyōm da öle fazla.

ben seni emmim ğızı **70**

ben seni elir bilirdim

çırama tel bilirdim

yüce yüce dağlar başında

emmi ğızı ğurumaz göl bilirdim.

-yanı avud derdig_öle yañınlarımıza. **75**

minderiñ yeri belli

yeleniñ yeri belli

düşdü baş kerpicimiz

ğalmış yeri belli

-böyüg dedeler neneler öldü **80** zaman yanı evimizin böyüü geşdi yeri belli ğaldı deyi. övle yanı biz de çoğ bilemiyik de annelerimizden_öle öğrenerdik yanı. sizin köyünen bizim köy bir_evli kimiydi. mesdi var_ıdı sizin köyde. mesdinin_oğlu cumah var_ıdı. ordan soğna, ğara memmed var dëlle, onnar gelerdi bize. ordan soğna hasan_ağagiller var_ıdı.

-O biz oluyoruz işte..

-ähmed_ānın memmedgiller var, **85** hanımı benim_arhadaşım_ıdı, çoğ...

Metin Numarası		XXXII
Ağız Bölgesi		Karapapak-Terekeme Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Reşadiye Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Münire Altınar
	Yaşı	72
	Öğrenim Durumu	-

-Nasılslın teyzem?

-valla éyi de dēlim. ayahlarım_āriyō, ğaracıerim_āĝriyō. apatigden ğaldı ne bilīm bi_şiyler_oldu, yaĥdı maĥdılar. işde öle. anĥarada tedāvi görüyom_eveT. dede on sene oldu. yalunuz_oturuyom aĥa bu da torunum yanımda, yurTdā ğalıyo.

-Sen Azeri misin teyzem?

-eved, azāri kökenliyim ben. bu köyde de ğúblüce yaylası diyolar bu yanda, orda dōmuşum da buriya bi yaşımda ğālmişim. 5 babam_oralı annem buralının yēllisi.

-Neler yapıyorsun bu köyde?

-nāpıyım aĥa bu yılılı evde oturuyom. bildiñ yemeK bişiriyom. aĥa bu çocū_unan_ūraşıyom. ĥasdalānan_ūraşıyom. torun çoĥ, her biri bi yerde.

-Ne yemekler yaparsın, bu köye özgü bir yemeĝiniz var mı?

-burıya özgü, bizim_o köyde, şey çoĥ. manti yapallar. ĥangel diyoluĥ, ólüyom mantı için. suyunu ğaynadıyoñ, ĥamurunu yōruyoñ, yazıyoñ_aynı işkefe gibi, onu kesıyoñ, normal kesme işde. 10 açıyoñ hamurunu, suya dōküyon, ğaynadıyōñ, süzüyoñ, büyük tepsilere, sinilere çekeldik_evelden, şindi nērdē... ĝıymalı yapıyoĥ, yālı, yeme yaynan yapıyoĥ, başKa yaynan dēl.

-Kışa neler hazırlıyor sunuz peki teyzem?

-ĝışa da ĝış yēyecei. işde dōmatistir, biberdir, öle vuruyoĥ şeye. bāzı dolaba ğoyyoĥ, bāzı hābsini şindi ben ĥēşbirini yapamıyom.

-nērden geliyoñuz siz? 15

-Üçkayadan, bilir misin?

-bilirim bilirim. yaĥın.

-Geldin mi hiç?

-gelmädim de onnar çoĥ ğälirdi biz tallada şe yaparken. tarlamız var_ıdı, üş_ğayadan ğätiriyoduĥ. onuĥ yanında bi köy daĥa var. adı neydi onun, hê öralardan_amale ğätiriyoduĥ. tırpan_ınan biçiyoduĥ ğarı da êrkek de. tapul_ediyyoduĥ, tırpan_ınan biçiyoduĥ, desde yapıyyoduĥ. **20** bôle bôle yıınları yapıyyoduĥ. önceden şindi oĝraşıyodum da...

-Sen nasıl evlendin teyzem?

- sorma o çoĥ hêkâye. benim_adam şeyi, köyü yaĥacâ_ıdı beni almasa. ille alacâm dëdi. ordan, şeyde, burda ğonşumuz var, o da demiş ki: ölüm niye yaĥıyoĥ ki ğëder_isderik, kim_isdiyosa. eşde ememiĥ ğızı, vërmiyölar, vërmiyëceh. bacım var burda...**25**

ordan diyom ki mähleyi yaĥacâ_ıdı kivre. çauş dayı da demiş ki: boşuna yaĥma ölüm niye yaĥıyoĥ, isdediĥ de vëmediler mi? ben ğëder_alırım demiş. işde ğaynatam çifde düün yaPdı. iki dauĥ çaldırdı. o zaman, ĥa şe burdan, öküz_arabası var_ıdı, at_arabası var_ıdı ğälin ğëdenner. ben cip_inen ğäldim. ğaynımın tanışının cipi var_ıdı zilede. onıyner **30** cip_inen ğälin ğäldim. yani bi mûcize oldu,

ben... çok ğüzel düünüm_oldu. ğaynatam da dayım_ıdı. annemin ne ğardeşi_y_ıdı. dörd tâne çoçuum var, altı_y_ıdı ikisi öldü ufağ_ıken. dörd tãnesini evlendirdim. biri antalyada bunun babası. biri izmirde ğızım. üç_ölan bi ğız var. biri de burda, biri de anĥarada. kışın ğëdiyom_onun_orde ğalıyom; yazın geliyom burda. ĥavasını ğaldıramıyom anĥaranın. **35** he çok sôuk_oluyũ. her yer betòn, bôle temüz ĥava nêrde? ğızım diyo ki izmirde: anne, diyo; aĥa bôle şey şort_unan geziyoz evin_içinde, cıscılbaĥ. kılime çalışıyo diyo, o da ĥasda ediyô diyo. geldiler bayramda diyo ki buralar cenneT buralar cenneT.

-Korona oldun mu sen teyzem?

- yoĥ_olmadım. allâ şikir_olmadım. bi o egsik ğaldı. zatı şeker var tansiyon var bi de ĥorona vursa öldürecëdi. **40**

Metin Numarası		XXXIII
Ağız Bölgesi		Karapapak-Terekeme Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Çiçekpınarı Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Ahmet Meral
	Yaşı	66
	Öğrenim Durumu	-

-Amca sen neyle geçiniyorsun buralarda?

-şimdi ben emāhlim var, bi emāhlim var başğa yoğ. otuz beş dönüm arāzim var, onu birağdım bilāderime onun en geçiniyom. çocuğlarım var, onnar tekirdā çorluda. burda yalunuz başıma galmışım bîrda. idāre edib geçiyom. bir ğarı bi ğoca gendi başımıza geçiniyoğ. aT ğoşdum, eşşek ğoşdum ğızım. bi tēnesi öküz üdü bi tēnesi eşşeg idi. 5 yañın köyde üş ğaya diye bi köy var. ordan çulumuzu neyimizi getirirdik, būdāmızı öle ğurudar, ğara deirmen var ıdı, öle götürer, orda üğüder, orda idāre ede... hādda bayağ dedim ya ğadir emmimin

-bu hasan ağa ali emmimiñ torunları, onun ğardaşı ğadir var a?

-eyce tanıyom, sen baā sor. eyce ğaval çalıyā. he.

-Hiç bilmiyordum.

sen ona sor gine. ğanı diyom eyce dāda daşda eyce... ğompile yanı. kim olduğlarını biliyom bunnarın, 10 bunnar da bizi biliyo. öle bi çileyne geçindik, köyün sıırını güddüm, köyün sıırını güddüm; öle çolūmu çocūmu öyle oğuddum. öyle irezilliğ inen. dam yapılarda yaşıdıñ, dēmeme gereğ yoğ. dam yapı dedimi annıyoñ mu? toprağdan, çamurdan. bi ğazma saP aşşā iner ısıcağ olsun dēyi. esgiden çoh ğış olurdu burda. kimiñ evi bi ğazma saP aşşāğaysa o ēiydi. öle bi yaşıntımız var ıdı. 15 bi de mallar eviñ ortasından ğederdi. iki göz oda ev var ıdı, oda demiyim de ev o zaman benim. arğā terefde bi samanlığ, bi ahır var ıdı. o aradan ğeder, mallarımız orda dururdu. öyle şey inen geçindik. bāzen egmeg bulduğ bāzen bulamadıñ. ac susuz heb irezilliğ inen. gözlerdiñ ki tallalarda bi ğaba pencere, ğardal felan çıışınlar da onlardan toblayıb da yemeg yaP. öle bi çiley inen ğeldi ğeşdi o zamanın şeyinde. 20 esgiden kesmiñ diye bi şey var ıdı. öküzler inen düenler inen sürerdiñ onu ayrı bi ğoyardıñ da onu bi ayrı şe yapardıñ da, ne bilim

ğayrı. çekilecek gibi deildi o zamanın ğahri. indi şundaki efendiliğ bağale. o zaman bi aT falan oldū zaman bellerdik ki en güzel bir binek, incinin mersedesi diyelim. öleydi yanı o zamanın devri. ne bilim işde öle bi.

-Düğünleriniz nasıl olur amca?

-düğünlerimiz ğızım, 25 ne biz alacāmız ğızı tanırđıh ne de o bizi tanırđı. görücü usülü. ne dersen bilmiyom ben. o veziyeTde gelesin, isder hoşuğa ğedsin, isder ğedmesin. öle yanı. öle bi usullar var ıdı. aha bu ğızılıcın köyünde adam uzman çavuş ũdu bildin. olanın ğözü kór diye onu ğósdermişler, aşşā ğavağların orıya ğederkene ortaki şeyi almışlar. dāmad şeyi, eses şeyi, evlū olmayacā, öteki olanı onun şeyine ğedmişler yanı. 30 habarsız adam, hec habarı bile yoğ deyi. onu da gendisi annatiyi böyle böyle yaPdılar bağa diyi. isder ğönlün olsun olmasın baarda baarda vererler.

-Size neden Papaklı diyorlar, bu köyün tarihini biliyor musun?

biz ācerbeycandan, urusyadan öle bi ğarışıklığ olmuş orda. imdi orda bi şey var ya. ne? ğarabā. papahlu diye duydum. geçen gün bi savaş oldu ya. orda gine aynı bunnar bize başkđ yaparkene annıyon mu? 35 buriya, bi dörd kiři gelmiş buriya. onun töremesi. dörd kişinin bu köy. yanı o zamanlar ğaşmış gelmişler. canlarını ğurtarmışlar. ortada, řu selimgilleri biliyoğ mu? onun annesi, nenesi, neneleri var. ona ben yetişTim. diyo ki: esgiden tağdadan yayığ var ıdı ya, yayımız üzerinde ğaldı mallarımız heb, gecenin birinde ğaşdığ geldih. her şeyi bırağdığ, mallarımızı neyimizi. orda bi nehir var ımış nehir. 40 orayı atladığ geldiK, orda evliydim diyi. ğız çocūnu getimiş bu yaşınlarda öldü ğucāmda diyi. ğocam ğaldı o tarafda diyi. o gelemedi; ben, babam aldı geldi diyi. ondan soğna gelerken onnarıñ da bi ğafalarında papahlı dedin ya ğuzu derisi gibi bi şey var la. aynı böyle onnar ınan gelmiş. kim bu ya? aha řu papahlı var ya demiş. o papahlılar, papahlılar, öyle.

-Terekeme de diyorlar mı?

-tenekeme. eses tenekemeyik biz. annıyoğ mu? 45 orda da bi ağrabası olanlar var. geçen düüne gelmiş. bizim de var ımış orda. yanı soyumuzdan şeyimizden. hāTda kim kimi tanırđı ğayrı geşdi ğayrı. hāTda bize şeyini ğósderdi. sağa ne deyim. bu yapu ne ki yav. adamlar soyğırım yaPmış, öldürmüşler aynı. aynı böyle sanki odun ğatarı yav. vallaha bağ. şey kesmişler, bu tül var ya tül kesmişler. gelib ğeden onu da ğamāriya çeKmiş, bizim bi uzman çavuş olan va. 50 onun arğadaşı var. o

da oraya g dmiş  imiş, o  ekmiş geddi. bizi burda g rd , bize g sderdi  amarada. b le  ıyım yaPmışlar yanı. o veziyedde. onınan gelmişler buriya yaşantı b le. bizim papa lı, ordan beş dene k y gelmiş.

-Hatıppınarı da  yle.

-hatıbpınarı var, s leym niye var, bi de şey var ya;  ara  oyun var bu tarafda. beş dene k y gelmiş. bu  ader biliyom ben. 55

Metin Numarası		XXXIV
Ağız Bölgesi		Karapapak-Terekeme Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Osmanpınarı Köyü
Derleme Yılı		Ağustos 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Mahmut Karabağ
	Yaşı	70 küsür
	Öğrenim Durumu	-

-Bu köyde geçiminizi nasıl sağlıyorsunuz amca?

-talla ekirik, güne bağan ekirik. ayçiçene güne bağan diyoğ. efendime söyleyim yabrağ sarma yemei yapılır. dolma deil de sarma yemei çekmıcen mi sesimi?

-Çekiyorum amca.

-tamam eyi. bi de telikeye düşmeyer de. esgiden mesela işkefe yapardığ. biz yuFğa diyoruz ona. yuFğa yaparış. hâlâ devam ediyerir kùltürümüzde. heç bi ehsihlih yoğ yanı. 5 efendime söyleyim, dağ nası bi şey gonusuyum ki saña. pancar tallası ahmirik, pancar yoğ bizim köyde. efendime söyleyim. reşberlîn talla tapan, onnarı aynı esgi düzen devam ediyoğ. esgi düzen geleneglerden nası tārif ediyim ki sana. esgi yöre olarak fazla deışen bi şey de yoğdu da, siye diye böyle geliyo. yemeKler hususinde diyosan ne yemeKler yapıyoruz: hengeli yapıyoruz, haşıl yapıyoruz. 10

-Hengel nasıl yapılır amca biliyor musun?

-hengel nasıl yapılır: hânğeli bāya bi hamıru yayıyoğ işFegev şeklinde hafif bişiriliyo, çoğ hafif. ondan soğna da gendi dilimiz inen gonusacām ānamağ.

-Konuş amca anlarım ben.

-ondan soğna onu getirüyöğ şöle bi tağdanın üzerinde şöle üşgen şäKlinde dördgen şäKlinde dörüyöğ bucānan. bi suda gaynadırış, suda gaynaddığdan soğna soğudūdan soğna tereyaıynan yourd 15 tökülüyö üzerine. ondan soğna sıra gelir gaşığlamağa. ondan soğna herkeş gaşığ alır gaşığnan gaşığlayıb yiyir.

-burdaki levhada okudun usa hemen yağın şurda iki kilometre yer ordan da bozdepiye iniyo sizin yola.

-Neden Osmanpınarı demişler buraya?

-esgiden bi osman isminde bi adam var imış bu köyde. bi dene çeşme yanı puñar yabtırıb, o puñarın adını da osmanpuñarı gıoyublar. 20 köyün adı da osmanpunarı gıalıb. ondan soğna ikimci bir kóy adları deışmeye gıahanda gıene bizim köyün adı osmanpunarı gıalıb. başga kóylerin adı deışdi. bilmiyom sizin köyünki deışdi mi.

-Deışmedi,kaldi.

-mesele bizim çevredeki köylerde deışdi. yoğarda işhayelik köyü var ıdı, şahayelik. ora da şimdi yeşilce oldu. 25 he he bāzı köylerin ismi deışdi yanı öyle.

-Ne zaman geldiniz bu köye?

-efendime söyleyim köyün burā gelme tārihini sorarsan; yüz on beş, yüz yirmi senelih tārihi vardır. bu köy göşmen oldu belli. karabādan gelme. efendime söyleyim nası bi şeyler annatıyım daha. başga sen sor ben cevablandırıyım.

- Neden göç etmişler buralara biliyor musun amca?

-ha onu da söyleyim. o melmekedde ne yise bi sıhıntı var imış sıhıntıdan dolayı gışmışlar. 30 osmanlı rus savaşından evel bu. tārihine bağsan ağnarsın. onnarın tārih'i yağındır. bizimki yüz on beş, yüz yirmi senelih vardır. geldimiz burıya. bura geldimiz zaman da işde şu babangil belki bilir şu yazuda ordan yer vemişler, gıabullanmamış köy. yaylacı y imışlar orda. efendime söyleyim bi gecede gışmışlar ordan. davar mal her şey var imış orda, bırağmışlar gışmışlar, bura gelmişler. bura gelinci de altun multun getirmişler. 35 bi hazıllıh yabmışlar. öle yapıblar öle gelibler. dilimizi gıonuşak ki birez lezzetli olsun barı. ordan bir iki para mara çekibler ceblerine, ordan bele gıacıb gelipler. burda da ovadaki yellerden verende almayıplar oraları. ne üçün buralar sivrisineh yataı olar, bize yaylalı bi yer olması lāzım deyipler, buranı gelib seçipler. papağılyıh, gıarabādan gelme. hayat bele devam edib gedip. 40

-Şimdi ne yapıyorsun sen amca, tarla tapana devam ediyor musun?

-talla tapan, orağ harman var ıdı. biçere verdik bişdik. samanlarını neyi attık bitirdik. şimdi de yerlerini sürürük, öraşırık boş işlerinen öraşırık.

-Bahçeniz falan var mı?

-bahça yoğ sayulur. aha bir iki meyva ağaçları falan var. öyle yeşillik sulama gıānunu yoğ. suyumuz yoğ yāni. işme suyumuz eyi yaluğuz. köyün işme suyu kāndine idāre ediyo normalde. 45 birisi çeşmelerden müşmelerden arāzıdan

getirdiler, depo yabdiler köyün üs başına. ordan da evlere daaddılar. her çeşmede su aynı şehir yeri gibi. herkeş gendi yer, gendi işi, gendi keyfine bahır.

-Teyzeyle nasıl evlendiniz peki amca?

- ha onu da soruyum. şimdi onun ahrabaları bizden ememin torunu. isdedih vermediler ben de tutdum kaçırdım. zātan normalde sizin köyde de var bunnar. öyle düünümüz evlilimizde āle oldu yānı. **50** bunu metedmeyim de huyu çoğ güzel yānı. dōruyu gonusmadım mı hesap verecēz. efendime söyleyim bir iki sene gaynanam yüzünden hafif gergin gezdik, kaçırđıh ya hanı. soğna barışdıh.

- ābi hebsini tanıyom o köyün. ahrabayız ya. mejnunun hasanı oğlu āhmed var ya āhmed köyde bite o galdı heralde.

-ēyi siz ne yabdınız, **55** ekinleri galdırdınız mı? isdanbullular edmiyolar biliyom canım. isdanbullular başgasına kilaya milaya ordan burdan veriyō. aynı buralar da ōle zāten. samanını veriyosa veriyō yoğ usa samanını vèrmiyosa dönümü sehsen lira yüz lira. sizin köy zāten çoğ mal ne bahmıyolar. dağlar davar ınan mal ınan dolu y udu. ben yedmiş ikide dabanada patoz vuruyodum da bu demeKdir elli sene. **60** sizin ördan yayan geldik. şey var ya esiköyünün yayla mı y ıdı yoğ usa övacıKdaydı övacıKda. haliliñ de dabanada vardır, onnar öğraşıyolar.

Metin Numarası		XXXV
Ağız Bölgesi		Çerkes Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Derya Kutbay
Derleme Yeri		Zile / Çayıroluğu Köyü
Derleme Yılı		Eylül 2021
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	A) Saffet Özdemir, B) -
	Yaşı	A) -, B) -
	Öğrenim Durumu	-

A)-şu anda elimizdeki kūrē hanse deriz hanse. ekmē āko deriz. ğabardeyce yani o. taşa nūbe deriz. çekice vāde denir. mesela heranki bi_şeye sor... tekerli arabalara nefağ denir. içdümüz suya da pısı denir. hemşerim hangisini sayak_ahşama ğader. āca jī.

-Bunların hepsi Çerkesçe mi Rusca'nın etkisi var mı?

B)-ğabardeyce. abazalar var, 5 abzeKler var, ğabardeyler var, çeçenler var, çoh çeşid çeşid.

-Siz hangi ailedensiniz?

B)-biz ğabardayız. hepimiz ğabardayız. şey_olarak ben tāzeb dedim ya şū adam kuşga.

-Köyde kaç haneniz var?

A)-şu anda otuz, otuz beş hāne var. genel toPlam. yazın çolıyo kışın birez, üç beş hāne isdanbuldan buriya yazlık 10 gelenner var. onnar gışın gidiyolar geri.

-Göç ettiğiniz yerle ilgili bilginiz var mı?

A)-valla bildiim biz aslen kıkasyadan , kıkas kókenliyiz. esgilerin_anlaTdī bu. zamanında işde bu köylere yerleşmişler. biz kendimiz tāzeb sülālesindeniz.

-Köyünüzde hiç Çerkes âdetleri var mı, hâlâ devam ettirdiğiniz?

A)-çerkez_âdeTleri var, genelliKle devam_ediyo. düünlerde çerkeS_oyunları da yapılyo, kıkas_oyunları var, genelliKle onnar yapılyo. daa esgilerden davul zurna çaldırmazlardı. 15 heb çerkeS_âdeTlerine göre yaparlar_ıdı amma şimdi davul zurna da çalınyo ama gene de çerkeS_âdeTleri devam_ediyo yānı.

-Çerkes yemekleriniz neler? Çerkes bastası nasıl yapılır?

A)-çerkez yemēi var. çerkeS pastası var şipsi. tauḳ suyundan tauḳ_e tiyle yapılan çerkez yemēi var.

B)-yarma_y_inan yapılır yarma. **20** çekilmiş yarma_y_inan yapılır çerkez pasdası. yemek türü çerkeziñ birinci yemē.

A)-normalde de yapılıyo. mesela bi misāfir dāved_e ddiğinizde ben çerkeS pasdası yerim deller.

Metin Numarası		XXXVI
Ağız Bölgesi		Çerkes Ağzı
Derlemeyi Yapan Kişi		Muhammet Kaplan
Derleme Yeri		Zile / Kazıklı Köyü
Derleme Yılı		Haziran 2022
Derleme Yapılan Kişinin	Adı Soyadı	Asalet Yorulmaz
	Yaşı	77
	Öğrenim Durumu	İlkokul

Bir anını anlatır mısın?

anımda ne vârdı ki, âzım gözüm demeden dedeye verdiler, ömürüm çürüdü geşdi giTdi tallalarda.

Kaç kardeşsiniz?

böyügden altı tâne çocu olmuş; ikisi olan dördü gız. ortancılı hanımdan da bi tâne bi olan ya. dohuzumuz da ölmemişik heP durmuşug vallağa.

Baban ne iş yapardı?

reşberdi babam. 5 gapıda gaş dana azab, çoban, harmançı. dādan odun çeker. kōyüñ aasıydı öñceden. soğna bi yere dūñūr giTmişler annem uçun. bi baħaħ hēri gızınıza. anamı da duTmuş nenem, zava'lı, bi gıllı pos şark ocāñ içine o çeteler gōtürüyomuş gızları. aynı şindiki şey tererüsler gibi. anamı çıħarTmış ki dūnya gūzeli. ħadi yavrum baba bu gece işi gendine ayallā. neneme bi çeKmece altun ver, ertesi aħsam 10 daħımıynan anamı alıñ geliñ. zavāllı, ciçrim anam, ne gūñ gōrdü.

Çerkes adetleri nasıldır, düğünler falan nasıl yapılır?

bizim ādedlerde şindık çerkez dūñnü yapallardı. bi tarafda olanlar, bi yanda gızlar. şindi sen çıkıyoñ ben de gızım biz çıħıyog oynuyog, öle bōydan boya, sıra sıra. senin şindi benim gardeşim yog; hemen sen gelirsin, yaħın gomşular, hısım agraba alır gōtürüller, dūñnü edeller, gece gızı getirir geri teslim edeller ĭ di şark şark el vura vura sıradan ağı. 15 şindi o gadar yok. gardaşım bi mızıkā çalırdı nur içinde yaTşın, anğarada diyō gimadan aldım diyō, ópörleyi dışarı verdīħ diyo. 'allāħ! uzun yaylalı çerkez galmadı orıya biriKdi diyo, bunu çalan kim bunu çalan kim? soğna orda heP tebriK eTmişmişler.

Çerkes adetlerinde damat kendi düğününü görmüyor değil mi?

yog saglanıyo, nerde görüyo. dāmad görmüyo yedi gún de oturuyo. şimdi sen yedi gún burdasın. 20 sen gelin gelişin gece gótürüyok, gece yarısı geri getiriyok zabā garşı kimse görmeden. adet öyle, ayıbı mış. yeniden güzèl ikí ev de yemeK dóker dāmat evi de dúğún evi de. dāmada bi başlıK sarallar, çerkez başlığı. ortalarına alıllar, çerkez türküsünü söylye söylye getiriller.

yā gāfūru yā allah

yā satūru yā rahim 25

bèy gaffūru yā kerim

yā rahmānu yā allah

çerkezce ilāhiymüş bu. ama dāmad da gelin çıKdū zaman milletin elini öpüyo. çıkarıkene dāmādı gaçuruyo saKlıyolar. şimdi dāmad mūmad galmadı hePsi biTdi.

çerkez dúğúnünde 30 kızlar bi tarafa düzülüyo, olanlar bi yana ordan mızığa çalıo, el çırpıyolar, oynamıya gızınan olan çıkıyo. ordan soğna birbirini beenirseler evleniyolar. böyle adetimiz var. çerkez dúúnünde kızlar olanlar oynallar. oynadukdan soğna gece kızları heP evlerine birèm birèm teslim edeller.

Çerkes düğünleri kaç gün oluyor?

yedi gún yedi gece edeller i di. dāmad başga bi evde otururdu. sādış onu getirir, 35 millet yattuk soğna gelinin yanına zabā garşı gelir, geri gótürür kimse görmeden, aded usul öleydi. öle yedi gúnden soğna ikí evde dā 'vet eder kóylüyü. ordan edeller, dāmādı da getiriller, ordan soğna hePsini böyúKlerin ellerini öPdürüller. şerbet içiyolar, 'hebsi. ondan soğna açığa çıkıyo. dāmad da görünüyo bi daa, dāmad ondan soğna bi dağa gelir gider, saKlanmaz.

Çerkezlerde damat kendi düğününü görmüyor değil mi?

camdan neden 40 görüse gizliden görüyo yoğ u sa göremiyo, içlerine garışmıyo.

Damadın birinci dereceden yakınları damadın odasını ziyarete geldikleri zaman cezalandırılıyorlar.

geçip baş kőşeye oturursalar cezālanıyolar. dāmādıñ yerine oturma yok, cezālanıyolar; gayru culuk mu kesiyolar toklu mu kesiyolar.

Düğün gece on ikiden sonra sona erince bekâr olan gençler damat evinde, yani sadıç evinde oyun oynarlar, o oyunlar nelerdir?

yüzük oyunu oynuyolar, başga bi oynannarı var, onnarı oynuyolar.

Yüzük oyunu nasıl oynanır?

avucuñuñ içine... 45 yüzük sende mi? 'pat vuruyoñ yok, bunda mı yok. kim bulursa o gahıyo ayā o dolandıruyo.

eyi okul arkadaşlarımı sayyom diğne baħalım: bir esālet öztürk, iki şúKran öztürk, üç münevver sezer, dörd fikri aKca, beş dursun aslan, altı atiye aslan, yedi hüseyin şimşek, sekiz fahreddin aKca, dokuz ömer koca, on ismāyil aħan, 50 on bir süleyman tunc, on iki sultan aKca, on üç aysan baysal, on dörd receb baysal, on beş kadir özer, on altı kadir aKgúl, on yedi sultan yelkeser, on sekiz hayrullah ünnü, on dokuz memet atilya.

Bunlar kazıklı köyünün ilkokulu mu?

hè, ilkökulu, üçüncü sınıf başga yok.

Sınıf başkanı kimdi?

ben, kim olacaK

SÖZLÜK

A

ā, ā: ak ak, beyaz beyaz (XVIII/5)

ā: ağa. Baba anlamında (X/28)

ā-: eğ- (XXIII/47)

ā_baba: Ağbaba (XXVIII/68)

aba: anne (X/29)

āc: ağaç (IV/11)

ācağēcü: Ağcakeçi (VIII/88)

ācerbeycan: Azerbaycan (XXXIII/33)

acusu: Acısu (XVIII/62)

açuk: açık (III/17)

aded: âdet (XVIII/23)

adeş: Adeli isminin kısaltması (XXIX/136)

adire^f: etraf (X/15)

afurcu: ahırcı (XXI/18)

a^gzınaca: ağzına kadar (XXXI/48)

ağ: ak, beyaz (XII/18)

ağa: aha (IX/8)

ağna-: anla- (II/1)

ağnad-: anlat- (V/2)

ağnad-: anlat- (XX/50)

āgru: eğri (X/32)

ağşam: akşam (II/2)

aḥ-: ak- (XXII/18)

aḥa: işte (III/2)

aḥanak gibi: akanak gibi. bir şeyin çok fazla olması için kullanılan tabir. (XXVI/51)

aḥdar-: aktar-. Bir şeyi bir yerden başka bir yere geçirmek (XVII/90)

āhmed_ā: Ahmet Ağa'nın (XXXI/85)

aḥşam_ıman: akşamleyin (IV/1)

āızlık: ağızlık (XVIII/5)

āḳalāḳda: arkalarında (II/5)

akeyli: Akil. Müslim bin Akil (XXV/58)

alacaam: alacağım (I/18)

alāhoca: Ali Hoca (XIII/37)

ālayarah: ağlayarak (XII/29)

alduḥ: aldık (II/31)

ālen-: dur- (VI/12)

āleyele: durele (dur+hele), dur (V/41)

alıncı: alınca (VI/4)

alıştırma: bakırı kalaylayıp ateşe tutarak alıştırma işlemi. (XXVII/10)

alıyī: alıyor (I/16)

allā fegber: Allah-u Ekber (XXV/269)

allag: Allah (IX/21)

almıyı: almıyor (I/41)

altun: altın (XXVIII/33)

alular: alırlar, alıyorlar (XXXI/31)

alur: alır (II/18)

alūlcalı: Alihocalı (XXII/8)

āme: hala (I/10)

amma: ama (III/13)

amma: ama (VI/1)

anadud: anadut. ekin ve ot demetlerini aktarmaya yarayan uzun saplı üç dişli çatal (XXVIII/11)

analīm: analığım, anneliğim (I/13)

ānelerimiz: ananelerimiz, geleneklerimiz (XXVIII/58)

anı: ana (XXIX/100)

annaş-: anlaş- (III/41)

āñnat-: anlat- (XIV/10)

anşa dudu: Ayşe Dudu. “dudu” kelimesi genellikle yaşlı kadınlar için kullanılan bir unvan sözüdür. (I/10)

antike: antika (XXVII/22)

angara: Ankara (III/35)

aṅgara: Ankara (XXI/3)

apardīman: apartman (XVI/12)

apatig: hepatit (XXXII/1)

ar: al. Yeşil ve kırmızı renkte gelin duvağı (XX/7)

ara_ğēddi: Çocuk oyunu (XX/42)

arḥadaş: arkadaş (II/31)

ārı: ağrı (III/47)

arıyoṇ_a: arıyorsun ya (VIII/119)

arsuncu: efsuncu, büyücü (XXII/28)

arş_ela: arş-ı alâ (XXIX/78)

artu: artık (XI/48)

artu: artık (XXVI/98)

aryan: ayran (XXIX/145)

ases: esas (II/43)

ases: esas (XIII/12)

asger: asker (II/19)

asronid: atmosfer (XXV/5)

aş-: aç- (I/29)

aş-: aş-, geç- (V/22)

aşlık: yarma, buğday (VIII/9)

aşşā: aşığı (V/7)

ataş: ateş (XXXI/13)

ausdos: Ağustos (XV/2)

ayā: ayağı (I/37)

ayfatun: (XXII/16)

ayırdım: ayırım (XXVIII/26)

ayle: aile (XXV/20)

azulu: ayı (XXVI/76)

B

bā: bağ (V/35)

bā: bağ (XI/19)

baā: bana (VIII/115)

baaddin: Bahattin (XXII/35)

baarda baarda: bağırta bağırta (XXXIII/31)

bacılık: kız arkadaş (XX/38)

bādad: Bağdat (XXV/32)

badlıcan: patlıcan (XXVII/57)

baḥ-: bak- (I/20)

baḥale: bak+hele (I/35)

baḥça: bahçe (XVII/47)

baldırcan: patlıcan (XVII/49)

bālm: bakalım (XXV/252)

ballīm: bari (XXVI/111)

bane: bana (XXV/159)

bannak: parmak (XIII/13)

ḥapur: vapur (XII/13)

barabar: beraber (XXIII/17)

barı: bari (XXXIV/36)

baş ol-: bit- (VIII/46)

başğa: başka (II/9)

başğá: başka (XVII/3)

bāşıṣ: bahşiş (VIII/18)

bazar: Pazar (II/17)

bazar: pazar (XI/93)

bazı: bazen (VI/2)

bak-: bak- (I/21)

beān-: beğen- (XVIII/43)

becēḡ: Becek'in (XVI/10)

beg: pek (XXXI/69)

beK: pek (III/35)

beKdeṣ: Bektaş (VIII/79)

bêle: böyle (XIII/23)

bele: böyle (XXXIV/39)

belke: belki (XXIII/72)

belle-: sanmak anlamında (XXI/11)

bellü: belli (XVI/12)

beñlúğıl: Benligil (XXVI/90)

beñzer: biraz, az çok (XXIX/91)

bêraÇ: berat, padişah buyruğu, ferman. (XII/77)

beri: ileri (XXV/127)

beygir: at (XXVI/4)

bêz: biz (X/2)

bezi: tek bir yufka ekmeği hamuru (X/13)¹⁴¹

bırda: burda (XXXIII/3)

bi ğavram: bir kavram, bir avuç (XIV/47)

bi: bir (II/29)

bi_dāsine: bir dahakine, bir sonraki sefere (XIV/19)

bi_şey: bir şey (VI/3)

bibi: teyze (XXV/148)

biçeratal: biçerdöver (VI/15)

bidā: bir daha (IV/10)

bidene: bir tane (II/33)

biľader: birader (XXXIII/2)

bildũñüz: bildiğiniz (III/2)

¹⁴¹Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü* (Kırşehir: Ocak Yayınları, 2001), 31.

bilerzúk: bilerzik (XX/67)

bilīm: bileyim (XXXI/9)

billen-: toplan- (X/25)

billeş-: birleş- (I/27)

bilmek mi: bilmez miyiz (XXXI/66)

bin-: kavuş-, eriş-, çık- (XV/14)

biñ: bin (II/19)

bir  el am     ul all : bir elham    kulhuvallah (XXV/248)

bir m bir m: birer birer (XXXVI/33)

bird rbir: Birdirbir oyunu (XX/48)

bire  ik: birazcık (XIII/24)

birez: biraz (IV/9)

birez: biraz (VII/44)

bir aş     : birkaç   y (I/27)

bi iriyok: pi iriyoruz (XXXI/7)

bite: bir tek (XXXIV/54)

bitir: bitiyor (XXXI/3)

biy : bir kez (III/54)

biyu: (<bir yol), bir kez (XXXI/36)

biyullu: bir kere daha (VIII/62)

bo on: bug n (II/1)

b    n: bug n (XVIII/27)

b    n: bug n (XXIII/66)

b    n i: bug nk  (XXIII/52)

bo ad-: bo alt- (III/55)

bozdepe: Boztepe (XXXIV/18)

bölúk: bölük (XXII/8)

böyüg: büyük (III/30)

böyúk: büyük (VI/15)

böyüg: büyük (XXXI/29)

böyük: büyük (XXXI/7)

bu ğader: bu kadar (XXXIII/55)

bu_ğader: bu kadar, bunca (XII/48)

bu_ğader: bu kadar (XII/44)

bucak: bıçak (XXXIV/14)

būday: buğday (IV/12)

bunīnen: bununla (XIV/20)

bunnā: bunlar (IV/15)

bunnan: bununla (V/3)

bunnar: bunlar (II/2)

bunnarın: bunların (I/34)

būnelek: Yaz mevsimi hayvanları rahatsız eden bir sinek türü (XVII/84)

buruye: buraya (IV/44)

bürúk: bürük. baş örtüsü. (VII/5)

büşür-: pişir- (VIII/12)

C

cādi: Ca'de. Ca'de binti Eş'as (XXV/52)

çahl: cahil. Gençler için kullanılan bir ifade.(VIII/57)

camal: Cemâl. Özel isim. (XXIII/54)

- candarma:** jandarma (XII/54)
- cehenneblık:** cehennemlik (XIV/62)
- ceneze:** cenaze (XIV/30)
- cennetine:** cennetin yerine anlamında (XXV/131)
- cerbi:** cebri, zorla (XII/11)
- cezālan-:** cezalandırıl- (XXXVI/42)
- cıl cıl:** cıvıl cıvıl (XXVIII/21)
- cırhadana:** cırk diye (XXV/304)
- cıscılbaḥ:** çırılçıplak (XXXII/37)
- comaaT:** cemaat (I/6)
- covāb:** cevap (XXIX/88)
- cumaḡu:** cuma (II/14)
- cumērtesi:** cumartesi (II/14)
- culuk:** hindi

Ç

- çā:** çağ (XVIII/57)
- çal-:** yoğurdu mayalama işlemi. (VII/19)
- çaltu tikenı:** çalı dikenı (IX/51)
- çapud:** bez (XXXI/44)
- çār-:** çağır-, söyle- (VIII/11)
- çauş:** Çavuş (XXXII/26)
- çav-:** (güneş) doğ- (XXIX/91)
- çeh-:** çek- (XXXI/45)
- çekış-:** çekiş-, tartış- (V/19)

çelik_aTma: Uzun sopa ile oynanan oyun (XVII/64)

çeltē: Çeltek'e (XXXI/37)

çeür-: çevir- (V/45)

çığdem çiçecúg: Ev ev gezilerek ve yiyecek toplanarak, baharın gelişini kutlamak amacıyla yapılan bir nevruz eğlencesidir. (XVII/74)

çıK-: çık- (I/29)

çıra: cura. bağlama. (XXXI/72)

çiçán: çiçeğin (IX/34)

çim-: banyo yap- (VIII/5)

çocū: çocuğu (I/8)

çocū: çocuğu (VII/38)

çocuğ_iken: çocukken (II/4)

çog: çok (XXII/1)

çókelinen: çökelekle (IV/26)

çolak: eli veya kolu sakat olan kimse. (XIII/5)

çollu: Çorlu (XXII/7)

çucū: çocuğu (V/44)

çũKũ: çünkü (II/23)

çüngú: çünkü (IV/19)

D

dā: daha (III/34)

đá-: değ- (XIV/5)

đā-: değ- (XX/16)

daa: daha (I/14)

daa: daha (VIII/94)

daal-: dağıl- (XI/13)

dabana: Yogat'ın Kadışehri ilçesinin Çamsaray köyü (V/32)

dabgun: tapkın, düşkün (XI/81)

dācılık: dağcılık (V/11)

dād-: dağıt- (III/33)

dae: daha (XIV/28)

dāī: dağı (VIII/75)

damad: damat (III/6)

damuzluḥ: damızlık (XVII/38)

danuşuk: düğüne başlanırken verilen yemek. (III/3)¹⁴²

dāṇ: dağın (II/27)

dap-: tap-. Çok değer vermek anlamında. (XXVIII/22)

darçin: tarçın (XX/65)

daş: taş (II/27)

datlı: tatlı (VII/13)

dayre: daire (VI/11)

dak-: tak- (I/28)

daku: takı (IX/14)

daku: takı (XXVI/109)

deārmen: değirmen (III/32)

deārmen: değirmen (XVII/17)

deáf dēmez: değer değmez (XXVIII/107)

dedū: dediği (II/43)

deeme-: diyeme- (XXXI/42)

değöl: değil (X/26)

deil: değil (IV/21)

deil: değil (XXVII/30)

dēl: değil (XXXII/1)

delüġannu: delikanlı (XI/53)

dēmiyeymişim: demeseymişim (I/44)

dene: buğday (III/29)

dene: tâne (II/2)

dennek: dernek (XX/29)

deöl: değil (I/19)

deöl: değil (I/30)

derúk: deriz (V/17)

desde bağla-: deste bağla-: Alevi-Bektaşî edebiyatı ve müziğiyle, ayin-i cemlerde en önemli unsurlardan biri olan “*Deste Bağlama*” hem sazın kendisine, hem de sazın çalındığı düzene adını vermiştir.(XIII/18)¹⁴³

deúl: değil (XVII/3)

deveci: Deveci Dağı (V/34)

devrü_ş_alem: cümle âlem anlamında. (XII/81)

devrüş: derviş (XII/54)

dëyâlar: diyorlar (I/11)

dëyi: diyor (I/13)

¹⁴³ Necdet Kurt, *Alevi-Bektaşî Cemlerinde ‘Deste Bağlama’ Geleneği ve ‘Bağlama’ Adının Kaynağı*. EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuarı Dergisi, 2015, 43-62.

deyin: diye (II/10)

deyra: Derya (XXIX/74)

die: diye (XXXI/9)

dinnag maḥası: tırnak makası (XX/66-67)

ḏīr: diyor (XXXI/35)

dırahḏör: traktör (XVII/23)

dırmık: tırmık (III/33)

dıvaḥ: duvak (XVIII/5)

ḏiil: değil (V/10)

dilki: tilki (XI/51)

diyoluḥ: diyoruz (XXXII/8)

ḏō-: doğ- (V/2)

ḏoa: dua (II/40)

ḏoa: dua (XII/60)

doḥag: dobak. Kısa boylu (V/26)

doc: dodge kamyonet (XIII/34)

dodak: dudak (XXIX/95)

ḏóğḏür-: dövdür- (III/32)

ḏóğēr biçer: döver biçer (IV/17-18)

ḏóğúṣ: dövüş (XXIII/60)

ḏóğüş-: dövüş- (V/19)

doḥdur: doktor (XXIII/28)

doḥtur: doktor (XXXI/39)

dômatis: domates (XXXII/13)

doṇ: kılık (X/39)

dóól: değildi (XVI/12)

dóóyoduŋ: dövüyordun (XVII/18)

dōru: doğru (IV/25)

doumlu: doğumlu (VI/9)

dök-: hamur vb. şeylerin her birinin yuvarlak şekil verilip yapmaya hazır hale getirilmesi. (XVII/34)

döşlü: göğüslü (XXV/253)

đúen: harmanda buğdayın sapı ve tanesini ayırmaya yarayan , alında keskin taşları bulunan ve hayvanlar tarafından çekilen ağaç alet (XIII/28)¹⁴⁴

dúğna: dünya (VIII/108)

đúğún: düğün (XII/31)

đũmiye: düğmeye (XVI/24)

dut-: tut- (IV/47)

đúú: düğü, ince bulgur (XXVIII/18)

dúún: düğün (I/11)

đúún: düğün (II/14)

đúún: düğün (IX/8)

dünyā: dünyaya (I/13)

düñür: dünür (I/14)

dürmec: Mayalı ekmeğin içine yiyecek konularak sarılan dürüm (XXIX/147)

düün: düğün (XXXI/5)

düzenne-: düzenle- (III/34)

E

¹⁴⁴ Ahmet Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları (İnceleme- Metinler- Sözlük)* (Ankara 2000), 472.

ecaba: acaba (XXII/2)

ecćúg: azcık (XIV/51)

eci: yenge (XXIII/63)

ecćúk: azcık (XXIII/10)

ecćúk: azıcık (III/13)

edíref: etraf (XX/39)

ediyerir: ediyor (XXXIV/4)

egmā: ekmeği, yemeği (IX/26)

egmeg: ekmek (XXXIII/17)

egsik: eksik (XXXII/39)

eğár: eğer (VIII/14)

eğreti: eğerleti, yıkılmak üzere olan (XXVIII/107)

ehbeb: ahbap, arkadaş (V/35)

èhdiyaç: ihtiyaç (XI/63)

ekízler: İkizler. Evliya (XX/52)

eKmeg: ekmek (XXXI/16)

el_daş: Çocuk oyunu (XVII/64)

elegli: elekli (XVII/76)

elet-: ilet- (XI/22)

elib: Elif (XXVI/24)

elleğem: sanırım (VIII/74)

ēlli: eğerli (VII/6)

eltesi: ertesi (XXXI/3)

èlyas: İlyas (IV/37)

eme: hala (XXXII/24)

emme: ama (VI/10)

emmi: amca (XXXI/70)

emürـā: Emir Ağa (V/26)

ennebādi: Karakuzu köyü (V/5)

entere: entari (XVII/5)

eğer: eğer (XXIII/10)

erbain: Tarikat mensuplarının 40 gün halvete kapanıp ibâdet ve perhizle vakit geçirmeleri. Erbaîn yerine anlamdaşı olan “çile” kelimesi daha çok kullanılır. “Erbaîn çıkarmak” deymi kırk günlük müddetin dolması demektir. (XXV/36)¹⁴⁵

erúk: erik (IV/1)

esere: esre, Arapçada harfin altına çizilen hafif eğik düz bir çizgidir. (I/32)

eses: esas (XXXIII/29)

esgi: eski (I/30)

esgicisi: eskisi (IV/20)

esiye: Asiye (XV/6)

ēsúg: eksik (II/39)

eşde: işte (XIII/15)

eşgit-: ekşit-. Yoğurulan hamurun mayalanıp kabarmasını beklemek. (XVII/36)

eşiye: eşya. yiyecek içecek anlamında (XXIX/123)

eşki: ekşi (III/26)

eşşegcilig: eşekçilik (II/12)

eşşēṇ: eşeğin (I/4)

eveli: eskiden (XXXI/47)

ever-: evlendir- (I/16)

¹⁴⁵ b.k. İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 140

evreK: tarlaya tohum ekmek için saban iziyle bölünen kısımlardan her biri.(XVI/10)¹⁴⁶

éyce: iyi (III/45)

éyce: iyi (VIII/42)

éyce: iyi (XXXIII/8)

èyce: iyice (III/27)

eyîn: sırt (XXXI/57)

eyi: iyi (VI/1)

êyle: öyle (XV/18)

eyüü: kaburga kemiğini (XVI/18)

F

fabrıha: fabrika (XXVII/34)

faḥad: fakat (XI/81)

fahır: fakir (VI/18)

faḠlıca: farklıca (XXVIII/41)

fane: fena, çok iyi (XX/1)

fasilye ğurusu: fasulye kurusu (XVII/29)

fasülle: fasulye (III/22)

fātīmātı zöhre: Fatimatüz Zehra (XXV/287)

ferahlıyardı: ferahlardı (XXXI/45)

feyrad: feryat (XII/37)

fılla-: fırla- (I/33)

¹⁴⁶ A.Günşen, *Kırşehir ve Yöresi Ağızları Sözlüğü*, 92.

fıtır: sümük (XXVI/85)

fıtıg: fıtık (III/49)

fićák: ficek (XX/59)

fićek: ficek, hicek. Genç kız ve erkeklerin düzenledikleri bir eğlence törenidir.(IX/35)¹⁴⁷

firiz kóyü: Firuzköy (X/2)

firoonluğ: firavunluk (XXIX/166)

foturaf: fotoğraf (XVIII/51)

fur-: vur- (XXIX/125)

G

galğucı: (II/6)

gaba: kaba (I/29)

gabil: kabul (XX/62)

gaçā: kaçāğa (VIII/36)

gada: kaza (XI/76)

gadar: kadar (I/34)

gafa: kafa (I/35)

gağ^hele: kalk hele (IV/4)

¹⁴⁷ Orhan Yılmaz, *Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar): Beydili Alevi Türkmenleri*, 1. baskı, Venı Vıdı Vııcı yayınları ; Halkbilim, 1. 1 (Zile [Tokat]: Venı Vıdı Vııcı Yayınevi, 2009), 140.

Hicek sözü, kura anlamına gelir. Bir çok bölgede Hıdırellez törenleri sırasında çekilen niyet manilerinin bir benzeridir. Ayvalarla armutlar çiçek açtığında, gençler tarafından bir çadır kurulur. Bir kazana çeşitli çiçekler toplanıp, atılır. Kızlar ve delikanlılar kazana herhangi bir eşyalarını atıp, karşılıklı dururlar. Kızlardan biri, bir mani söyleyerek kazandan bir eşya çeker. Çıkan eşya hangi genç tarafından kazana atılmışsa, o mani o genç için söylenmiş sayılır. Maniye göre ya sevinirler ya da üzülürler. Hicek çekme törenine gitmemek, kızlar için çok ayıplanacak bir davranış sayılır.

gahır: sıkıntı (III/42)

galaba: kalabalık (V/10)

galuç: kaluç. Küçük orak (XVII/89)

gānı: kağı (XI/1)

gani: gani, bol (II/24)

gannım: karnım (IV/3)

gantar: kantar (IV/22)

gar: kar (XVI/25)

gara êllez: Kara İlyas (IV/38)

gara: kara. siyah renk. (VII/5)

gara_āmedgil: Kara Ahmetgil (XXI/25)

garac_ören: Karacaören (XX/71)

garalle-: kararlaştır- (VIII/44)

garannuk: karanlık (XVIII/1)

garagucag: Karakucak (IV/43)

gardaş: kardeş (II/33)

garer: karar (VIII/93)

garı: kadın (XII/2)

garı: karı, kadın (I/14)

garı_ğışı: karı koca (XXIII/12)

garşu: karşı (I/22)

garuşuk: karışık (II/24)

garyu: artık (XXI/27)

gaş_dana: kaç tane (XXXVI/5)

gaşdar-: bak- (XXIII/15)

gışın: kışın (IV/15)

gışın: kışın (III /37)

gışlık: kışlık (XVII/34)

gıvrı: pınar (XXIX/151)

gız: kız (VII/4)

gızıl: Kızıl (XXII/13)

gō-: kov- (XIII/1)

go-: koy-, bırak- (IV/14)

goardı: koyardık (XXXI/14)

goca bel: koca bel. Dağ ismi. (XII/4)

goltūndan: koltuğundan. koltuğunun altından anlamında. (V/26)

gomutan: komutan (II/36)

gonserve: konserve (XVII/35)

gonuş-: konuş- (VII/1)

goşu: komşu (III/15)

goşuluk: komşuluk (XVIII/41)

goşam: avuç (VII/22)

govar-: bırak- (XI/17)

govar-: bırak- (XXIX/161)

goyun: koyun (II/11)

gumru: Kumru. Ali Adil Atalay'ın kitabı (XXV/93)

gunnaz: kurnaz (XXIII/54)

gurd_olu: Kurt Oğlu (VIII/121)

gurdala-: kurdala-, karıştır- (VIII/72)

gurud-: kurut- (III/22)

guu: kuğu (XXV/253)

guy-: koy- (XVII/92)

guzalan: Kuzualan (XXIV/2)

guzgun: kuzgun (XXV/253)

ğabardeyce: Kabardeyce (XXXV/1)

ğader: kadar (XXXV/3)

ğadın: kadın (I/30)

ğadral: kadrolu (XXXI/62)

ğahanda: kalktığı zaman, kalktığında (XXXIV/21)

gáldi: geldi (I/20)

ğapıdan: kapıdan (I/35)

ğarabā: Karabağ (XXXIII/34)

ğaşduḥ: kaçtık (XVII/21)

ğasığla-: kaşıkla- (XXXIV/16)

ğavırğa: kavurga. buğday ve çeşitli tahılların kavrularak yapıldığı geleneksel bir kuruyemiştir. (XXXI/14)

ğavur_alışaı: Bitki (XVII/70)

ğayri: bundan böyle, bundan sonra, artık (XXXI/8)

geç: geç (XIII/8)

gèçi: keçi (XVII/10)

géd-: git- (II/18)

gelákene: gelirken (IV/45)

geláń: gelen (IV/44)

gelbelā: Kerbela (XXV/102)

geldii : geldiği (I/2)

gelecēler: gelecekler (XXXI/32)

gelenden: geldikten (VIII/9)

geler: gelir (XXXI/14)

gellinner: gelinler (XXXI/12)

gelinńıg: gelinlik (VII/4)

gelişin: gelene kadar (XXXVI/20)

gemúg: kemik (XIV/36)

gemúg: kemik (XXV/305)

gendi: kendi (XXXI/32)

gendü: kendi (III/21)

geş: genç (III/43)

gerbelā: Kerbela (XXV/33)

gerez: defa (XXIX/14)

gerü: geri (II/39)

geş-: geç- (IV/10)

geş: genç (XXXI/35)

geşden: gençten (IV/38)

geşliK: gençlik (VI/10)

getür-: getir- (II/17)

ğı: kız (XXXI/65)

ğırmat-: oynat- (XIV/25)

ğıyāmed gibi: Bir şeyin çok fazla olduğunu belirtmek için kullanılan tabir (XXII/34)

ğız: kız (III/9)

ğızılcin: Kızılcin, Evrenköy (XXXIII/27)

gidişet: gidişat (VIII/64)

gimi: gibi (XXXI/52)

gine: yine (III/55)

gine: yine (XXXI/53)

gineli: içinde bulunduğu kelime grubunda “ca” anlamı verir. pekiştirme görevi vardır. (XXVIII/20)

gişi: kişi (XIV/18)

ğo-: koy- (XXXI/44)

gôcdûgcen: göçtükten, öldükten (XXV/51)

gôç: göç (V/24)

gôç-: göç-. Ölmek anlamında (XXII/47)

ğohu: koku (XXXI/54)

gôlek: göle benzer su birikintisi (XVI/22)

gólúk: eşek (VIII/79)

góm-: göm- (II/39)

ğompile: komple (XXXIII/9)

gónúl: gönül (XXIII/76)

gór-: gör- (XII/17)

górenek: görenek (II/15)

görgü: görgü. Alevilikte, ikrar vererek yahut müsahiplik erkânı uygulayarak yola giren canların, yılda bir kez pirin önderliğinde toplum huzurunda sorgulamadan geçip aklanması. (VIII/42)¹⁴⁹

górmicēn: yapmayacaksın (III/50)

¹⁴⁹ Ahmet Gökbek, *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*, Birinci Baskı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 515. Araştırma-İnceleme Dizisi ; 164 (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2019), 319.

górpe: körpe (I/7)

górpe: körpe, genç (V/14)

górücü: görücü (III/39)

gótü-: götür- (IV/22)

gótür-: götür- (I/36)

góy: gök (XXIX/75)

góynek: gömlek (VIII/104)

góz: göz (I/36)

gózel: güzel (XI/82)

gózle-: izle- (XXVI/34)

gózleKci: Cem törenlerinde toplumu gözetleyerek huzuru ve düzeni sağlayan kişidir. (XVII/58)

gózlúk: gözlük. Göz ayarı atılan tahıllara verilen isim. (XVIII/21)

görmülū: görmeden (XXIII/36)

gúblüce: Küplüce (XXXII/4)

gúccúg: küçük (III/42)

gúccúk: küçük (IX/4)

gúccülü gúccülü: küçüle küçüle (XXVIII/24)

gúd-: güt- (II/6)

gúd-: güt- (XXIII/1)

gúdek: güdülen hayvanlara verilen isim. (II/6)

gújlü: güçlü (XXV/161)

gúl-: gül- (III/6)

gúlbeK: gülbank (XXIX/100)

gúle gúle: güle güle (XVI/29)

gúleş: güreş (IV/43)

ğullan-: kullan- (VI/7)

gúlúzar: Gülizar (XXV/263)

ğumaş: kumaş (I/27)

gún: gün (II/14)

gúnaf: günah (VIII/86)

gúnüz: gündüz (XIV/21)

ğurudar: kurutur (XXXIII/6)

ğutla-: kutla- (XXXI/9)

gúyeğí: güyeği (II/16)

gúyeğú: güveyi, damat (XI/77)

gúz: güz, sonbahar (XXIII/25)

gúzel: güzel (I/11)

gúzel: güzel (III/26)

gúzelcēneli: güzelce (XXIX/165)

gúf̣be: gübre (XVII/88)

güççük: küçük (XXII/49)

H

ḥabarsız: habersiz (XXXIII/30)

hābe: heybe (XVII/79)

ḥacat: dilek, istek (XX/62)

ḥacı āmed_emmi: Hacı Ahmet Amca (I/16)

hacūmed: Hacımehmet (XXVIII/103)

háḍda: hatta (XXXIII/7)

ḥaḥ: hak (XXIX/85)

ḥaliḡobder: helikopter (XXVIII/137)

ḥamōḡ—irbaḡam: Hamoḡ'un İbrahim. Lâkap. (I/15)

ḥangel: Kafkasyaya özgü bir çeşit mantıdır. (XXXII/8)

hangı: hangi (VI/20)

ḥangı: hangi (XI/17)

ḥaḡgı: hangi (XI/19)

ḥasdānā: hastane (XXXI/62)

ḥasim: hasım (XXV/49)

ḥastalanıncıḡ: hastalanınca (VIII/103)

ḥaşıl: Yarmadan yapılan bir çeşit pilav (XXXIV/9)

ḥaşıḡ: âşık (VIII/17)

ḥatir: hatır (IX/4)

ḥatuk: (XI/30)

ḥavla: helva (VIII/55)

ḥayın: hayin, kötü (XI/80)

ḥazil: hazır (XXIX/2)

hazir: hazır (VIII/112)

heb: hap (VI/7)

hebire: ha bire (XI/54)

helbet: elbette, tabii ki (XXVIII/21)

helki: kova (VII/21)

helle: (VIII/15)

helle: un ile yapılan çorba (IX/48)

herafla-: ferahla-, rahatla- (VIII/105)

heranki bi_şey: herhangi bir şey (XXXV/2)

hergeş: herkes (VIII/49)

hèri: yahu, sende (II/42)

herkeş: herkes (VII/8)

herKeş: herkes (X/16)

hèşbiri: hiçbir (XXXII/14)

hezen: Damların üzerine döşenen kalın ve uzun ağaç direk, kiriş (XXIX/46)

hicir_ét- : Hicret et- (XXIX/104)

hile_y_ñen: hile ile, hileyle (I/8)

hinci: şimdi (VIII/62)

hisab: hesap (XXIX/97)

hizēT-: hiza et- (XIII/13)

hókümed: hükümet (VIII/69)

hurul-: vurul- (XV/18)

hūŞud_emmiñ_inen: Hurşit Emmimle (IV/2)

hürdes: Firdevs. Özel isim. (XVIII/18)

hüscet: hüccet (VIII/133)

hüseyn: Hüseyin (XXV/22)

I

ıgripçı: yalancı (XI/27)

íkí: iki (VI/6)

ılınğaş: çocukları uyutmak için tahtadan yapılan salıncak (XVII/81)

íneK: inek (XXIII/30)

írā: Irak'a (XII/28)

ısıcag: sıcak (XVII/102)

ısmalla-: ısmarla, bir insanın getirilmesini istemek anlamında. (XIII/10)

ıkrar: ikrar (XI/37)

İ

id: it (XXV/252)

ikimci: ikinci (XXXIV/21)

ılâğen: leğen (VIII/10)

ılân: leğen (XXVII/25)

ilazım: lâzım (XII/42)

ilkinedi: ilk önce, ilk olarak (II/14)

ille: illâ (XI/40)

inâ: ineği (III/25)

inâ: ineği (VII/19)

inci: şimdi (XXXIII/23)

intigâled-: intikal et-, ulaş- (II/35)

ipēniğ: ipeğinin (I/27)

iplîni: ipliğini (I/27)

irahadlaş-: rahatlamak anlamında. (XV/14)

irbaḥam: İbrahim (XI/29)

ireşberlik: rençberlik, çiftçilik (VI/13)

iriza suyu: rıza suyu (VIII/46)

iriza: Rıza. Özel isim. (VIII/130)

isde-: iste- (II/24)

isderik: isteriz (XXXII/24)

isikóy: Üsüköy, Küçüközlü köyü (XI/14)

isıraflık: israflık (XVIII/37)

isiyin: Hüseyin. Özel isim. (VIII/128)

ismāzem: İsmi Azam (XII/63)

istifar: istiğfar (XXV/315)

iş-: iç- (IV/9)

iş-: iç- (XXIII/74)

ış: üç (III/5)

işde: işte (I/35)

işgefe: yufka (VIII/2)

işgeve: işkefe. Açılmış yufka (XX/20)

işhayelik: Şexeylik, Yeşilce köyü (XXXIV/24)

işme: içme (II/24)

iyce: iyi (XXI/11)

iyceyúg: iyiyiz (V/12)

iydam: idam (XXIX/24)

K

kıpı: çocuk oyunu (XX/36)

kaad: kâğıt (XXIII/34)

kāfiller: kâfirler (XI/45)

kāhıya: kâhya (XI/1)

kāT: kâğıt (I/31)

keçik: başörtüsünün ensede saçların altından geçirilip tepede bağlanması. (III/1)

kelem: lahana (XXXI/55)

kelp: köpek (XXVI/82)

keremet: keramet (XI/67)

kerez: defa (XI/67)

kesdúk: kestik (II/12)

keşgee: keşkeşe (VIII/12)

kila mila: kira mira (XXXIV/56)

kimi: gibi (XXXI/55)

kirez: Kiraz (XXIII/81)

ķóbrez: (XXVII/42)

ķófde: köfte (XVIII/14)

ķóm: gübre (XXIII/34)

ķómüş: kömüş, manda (XXII/17)

ķópēņ: köpeğin (I/18)

ķótú: kötü (I/20)

ķóy: köy (I/40)

ķúffar: kâfir (XIV/1)

ķúfür: küfür (II/40)

ķúme: köme, pestil (XXVIII/17)

ķúrek: kürek (XXXV/1)

ķúsbe: küspe. Hayvan yemi (V/13)

ķutlamırıķ: kutlamıyoruz (XXXI/13)

ķúzine: kuzine. hem ısınmaya hem de üzerinde yemek yapmaya yarayan soba (XXVIII/5)

kúrs: arşı a'zam'ın altında bir düzlükte olan, levh-i mafûz'un bulunduğu yer.(XII/76)¹⁵⁰

kümbeden: güm diye (VIII/124)

L

lasdíq: plastik ayakkabı (XXVI/43)

lohma: lokma. Tekke yemeği, kurban kesilerek yapılan özel tören yemeği. (XVII/98)

M

maalle: mahalle (V/7)

madımaḥ: Madımak. kuzKkulağıgiller familyasından, toprak üstüne yatık, odunsu gövdeli çok yıllık yenebilen bitki türü. (XVII/106)

mağrub: mağrib, batı (XXV/309)

maḥana: bahane (XIV/40)

māḥle: mahalle (XXXII/26)

maiş: maaş (XXXI/31)

maḳat: tahta divan (XXVI/85)

mal melal: mal varlığı için kullanılan bir tabir.(XII/43)

mal: inek (II/2)

māra: mağara (XXVIII/42)

marḥ: Mark. Para birimi (XXIII/7)

maslāt: maslahat, mesele (V/2)

¹⁵⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 31.Baskı (Ankara: Aydın Kitabevi, 2015), s.618.

maşad: Maşat, Yalinyazı (XXII/30)

maşrub: maşrik, doğu (XXV/309)

mavîzar: mavzer (I/25)

ma'vuya: I. Muaviye (XXV/50)

mayalu: mayalı. Sac küllenerek, odun veya ayçiçeği sapıyla yapılan mayalı, yuvarlak ekmek (XXVIII/19)

mefât: vefat (XXIX/44)

meğnun: memnun (V/3)

melmeKedimiz: memleketimizle (V/3)

memrun: memnun (XXV/67)

mēmun: memnun (XXVII/32)

menevşe: menekşe (XX/68)

mengúç: mengüş, küpe (XXV/286)

mesā: meselâ (IX/4)

metîre: metre (II/38)

me'ılsime: meyilseme, ciddiye alma, önemseme (IV/49)

mezer: mezar (II/38)

mırat: murat (XXV/229)

mırtaza: Murtaza (XXV/152)

mısdafa: Mustafa (XXXI/30)

mısdafanın_éyib: Mustafa'nın Eyüp (XXII/10)

mıkdar: muhtar (V/8)

misâfillerimiz: misâfirlerimiz (III/6)

motur: traktör (V/26)

muḥanet: yabancı (XXIII/53)

muhteç: muhtaç (XXIII/53)

mukāyad: mukayyet (VII/40)

muntihali: mıntıkalı, detaylı (XXXI/53)

mutlak: mutfak (XXIX/9)

muguat: vukuat (XXIX/55)

mücraat: icraat (XII/69)

müsefür: misafir (XII/48)

N

n_iyd-: ne yap- (XV/19)

n_ola: ne ola (I/43)

na_gadar: ne kadar (III/13)

nalbad: nalbant (XXVII/39)

nāletullah: lanetullah. Allah'ın laneti anlamında beddua (XXV/69)

nası: nasıl (I/16)

nası: nasıl (IV/11)

návruz: nevruz (XXXI/12)

ne_ahd: ne vakit (VIII/28)

neceb: Necef (XXV/8)

nēddiḡ: ne yaptın? (II/29)

nera: nâra, ateşe (XII/72)

nèriye: nereye (II/3)

neriye: nereye (II/36)

nesninner: nesiller (XXV/200)

neşādiye: Reşadiye (VIII/70)

nevsimiz: nefsimiz (XXV/312)

ney de ne desi: ne de neyin nesi (VI/5)

nèyd-: ne yap- (III/12)

nèyder: ne eder (XXVI/69)

neʒët-: ne yap- (II/36)

nışan: nişan (X/10)

nışannandım: nişanlandım (I/19)

noḥsan: noksan, eksik (II/33)

nöl-: ne ol- (IV/5)

O

o yannı: o taraf, o tarafı (V/4)

oã: ona (XX/26)

od: ot (XXII/33)

oḥu-: oku- (XIV/15)

oḥu-: oku-, çağır-, davet et- (X/12)

oḥuyuşdūnuḵ: okuyana kadar (XIV/42)

ōlaḥ: oğlak (XVII/12)

ōlan: oğlan (III/9)

ōlan: oğlan (XIII/4)

olmuyū: olmuyor (I/8)

oluyū: oluyor (I/33)

ońí^ana: onunla (IV/39)

oninen : onunla (II/6)

oniynen: onunla (XXXII/30)

onnar: onlar (II/38)

onnar: onlar (III/5)

ónúķ: önlük (XXVIII/10)

oŋ: on (II/20)

oŋ-: onmak. Mutlu olmak, refah içinde olmak, daha iyi bir duruma gelmek (XXIII/83)

oŋa: ona (II/40)

ool: oğul (XXV/199)

oraḥ: orak (XVII/24)

ōraş- uğraş- (XXXIV/42)

oriya: oraya (I/41)

ortancılı: ortanca (XXXVI/3)

oruc: oruç (VIII/53)

osan-: usan- (XXIII/22)

oyanı boyanı: o yana bu yana (II/37)

ópörle: hoparlör (XXXVI/16)

óyle: öyle (IV/31)

Ö

ōredmennik: öğretmenlik (XVIII/44)

ögle: öyle (I/36)

ögürse-: öğürse-. Dişi ineğin çiftleşmek istemesi XXIX/67)

öŋündedür: önündedir (II/43)

ōrenci: öğrenci (IV/33)

örterúg: örteriz (III/1)

özele-: Ezip çalkalamak, karıştırmak (yoğurt vb. yiyecekler için)(VII/27)¹⁵¹

P

pancal: pancar (II/3)

pardüsu: pardösü (I/22)

pardüsüü: pardösüyü (I/26)

parmāṇ: parmağın (I/28)

patoz: batöz, harman makinesi. (III/51)

pazubend: pazubent. Kol muskası (XXV/181)

pencer: pancar (XXXIII/18)

peşgúl: havlu (XXVI/94)

peşisire:peşi sıra (XVI/8)

peygām: peygamber (XIV/6)

pík: pik. dökme demir (XXVIII/8)

pırtı: elbise (VIII/37)

piriş: pirinç (VII/12)

pisgúvid: bisküvi (III/4)

puār: pınar (XX/14)

puṇar: pınar (VIII/25)

püşman: pişman (XXV/117)

R

raad: rahat (XIII/16)

¹⁵¹ "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü" (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1977), C.9

rāmedli: rahmetli (V/35)

resyone: restore (XXVIII/81)

riveyet: rivayet (XXV/161)

rúsdem: Rüstem (XXII/23)

S

saā: sana (XXVI/96)

sāde: sadece (IV/14)

sāde: seda, ses (XXV/221)

sāduc: sadıç (VIII/4)

saḥab: sahip (XXIII/4)

saḥad: sakat (XVIII/46)

sāla-: sağla- (IV/25)

salıb sarıb: sarıp sarıp (XXXI/17)

samara: Samarra (XXV/34)

sanda: Üçkaya köyüne ait yayla alanı. (V/17)

Sangi: sanki (VIII/114)

sāten: zaten (XXI/1)

sati: satı (XV/6)

savucu: savcı (XXIX/13)

saya: üçpeşli. İliksiz, düğmesiz, ayak bileklerine kadar uzanabilen, kollu, motifli giysidir.¹⁵² Göynek denilen beyaz etaminden yapılan giysinin üzerine giyilir. Sayanın üzerine belden kuşakla tutturularak bağlanan önlük giyilir.(XXVI/13)

saygılān^{dā}: saygılarında (XXXI/27)

¹⁵² Yılmaz, *Sıraçlar (Anşabacılı ve Hubyarlar)*, s. 106.

sayı: sahi, gerçek (XXV/60)

sayucu: davar sahiplerinin, davarın dişi doğum yapması ve hatta ikiz, üçüz olmasını istediklerini gösteren bir bereket törenidir.(IX/15)¹⁵³

saglım: salkım (V/42)

sede: sadece (VIII/73)

seğirt-: koş- (VIII/51)

seKmece: seksek (XVII/66)

sele: sepet (IV/6)

semour: semaver (XXIV/6)

serfet: Servet (XXIII/33)

seş-: seç- (XXV/131)

seten: bulgur, yarma dövülen dibek taşı (XVII/18)

sınıKcu: sınıkçı (XVI/21)

sırı-: yorgan vb şeyleri iri iri ve aralıklı dikişlerle dikmek. (I/29)

sırığ: Sırık'ın (XVI/6)

sırt-: ayakta durmak,dikilmek (XXVIII/106)

sıs-: sus- (XXIII/41)

sifdin-: oyalan- (I/21)

siñ-: saklan- (XXVI/77)

soğna soğna: sonra sonra (IV/10)

soğnaki: sonraki (II/32)

soğra: sonra (III/31)

soğundan: sonradan (VIII/92)

¹⁵³ b.k. Orhan Yılmaz, *a.g.e.*, s. 141.

soḥum: sokum (XXVI/37)

sók-: sök- (I/27)

sōleim: söyleyeyim (VI/14)

sōḡa: sonra (I/37)

sorut-: ayakta bekletmek, dikeltmek anlamında. (XIII/11)

sorkun: Sorgun (XXVI/59)

sosyeti: sosyete (XVIII/24)

soua: soḡuḡa (XVII/102)

sóuḡ: soḡuk (XXXII/35)

soyuḡ: soḡuk (XXXI/36)

suan: soḡan (VII/36)

sürecāḡ: süreceksin (VI/17)

Ş

şahayelik: Şexeylik, Yeşilce köyü (XXXIV/25)

şamlu memmed: Şamlı Mehmet (XII/22)

şebberi şübbür: şebber ü şübber. Hasan ile Hüseyin (XXV/289)

şee: şeye (III/32)

şehar: şehir (XXXIV/47)

şehil: şekil (V/6)

şekár: şeker (XX/24)

şēler: şeyler (XXXI/21)

şeyd-: şey yap- (III/25)

şikeet: şikây (XXXI/26)

şimci: şimdi (IX/5)

şinci: şimdi (XVII/13)

şindik: şimdi (II/28)

şindiyēni: şimdiye kadar (XIV/42)

şışiye: şişeye (III/27)

şo: şu (XI/39)

şorda: şurda (IX/5)

şōle: şöyle (I/29)

şōle: şöyle (II/5)

şōlēT-: şöyle et- (I/27)

şunnan: şununla (V/3)

T

taḥsi: taksi, araba (XXVII/54)

taḥtalıḥ: en yetişkin ağaç (XXIX/52)

tamla: damla (XIV/39)

tāni: tane (IV/23)

tapul: biçilen ot ya da ekin bağlamı (XXXII/20)¹⁵⁴

tarana: tarhana (III/24)

tarana: tarhana (VII/15)

taranı: tarhana (XVIII/14)

tārīni: tarihini (IV/28)

tarıg: alevilerde dedelerin kullandığı kayın ağacından yapılan sopa. (XI/11)

tārīi : tarihi (XXII/12)

tārim: Tahrim (XXV/316)

¹⁵⁴ “Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü” (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1978).

tāsim: taksim (VIII/77)

tauḵ: tavuk (XXXV/18)

tavarak: deli (VIII/127)

tāzeb: Thazepl (XXXV/7)

tagda: tahta (XII/32)

tegníg: teknik (IV/42)

tekeli daşı: Tekeli Dağı. Sivas'ın Doğanşar ile Tokat'ın Almus ilçesi arasında bulunan bir dağdır. (XII/50)

tekir_dā: Tekirdağı (XXXI/33)

teKKe: tekke (XVII/50)

teKlar: tekrar (XXV/145)

teKrar: tekrar (XVII/43)

teksil: tekstil (XXXI/60)

teleon: telefon (XX/71)

teleözun: televizyon (XXVI/34)

tellik: takke, başlık (XVII/58)

tembeh: tembih (XVIII/40)

tenekeme: Terekeme (XXXIII/45)

teref: taraf (XXXIII/16)

terezü: terazi (XXIII/47)

ters yel: Keşişleme (XXIV/2)

tevēṇ: teveğin (tevek: asma yaprağı) (XI/23)

tī: tığ (XV/17)

tūmor: tümör (XV/2)

tob ğıblıḥ: Çocuk oyunu (XVII/ 64-65)

toblu: toplu tabanca (XXIX/142)

toḥac: tokaç. Çamaşır yıkamakta kullanılan yassı, tahtadan âlet. (XXXI/49)

toḥad: Tokat (XII/41)

toḥada: Tokat'a (VI/3)

toḥmaḥ: tokmak (XVII/19)

toklu: erkek koyun (XXXVI/43)

topuzuz: topuza benzer, topuzlu (II/5)

toy: düğün (XXV/188)

tökül-: dökül- (XXXI/64)

töre: geline verilen armağan (III/6)¹⁵⁵

töreme: türeme (XXXIII/36)

töreme: Yeni yetişen ağaç (XXIX/49)

tuma tuma: gizli gizli (XXIX/32)

tuman: işlemeli şalvar (XX/32)

tural: Turhal (XXV/31)

tükan: dükkân (XXXI/60)

tükan: dükkân (XXVII/6)

U

uç: uç (II/7)

uçun: için (XI/75)

účún: için (XIV/41)

úçün: için (III/33)

¹⁵⁵ Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Ankara 1978, C.10

unuḡ: onun (XXXI/36)

ūr: uğur (IX/5)

urusya: Rusya (XXXIII/33)

úṣḡayalu: Üçkayalı (XVI/27)

uyart-: uyandır- (XI/8)

uzaḡ: uzak (I/34)

Ü

üçgen: üçgen (I/29)

üleṣ: leş (VIII/123)

ümre meṣiti: Umre Mescidi (XXV/42)

ümre: Umre (XXV/42)

ümüt: ümit (XXVIII/114)

ürüdemḡā: Rüstem Ağa (XVIII/63)

ürya: rüya (XI/4)

üs: üst (XXXIV/46)

üsdün: üstün, Arapça'da harfin üzerine çizilen hafif eğik düz bir çizgi. (I/32)

üsüyın: Hüseyin (XXII/3)

üş ḡún: üç gün (I/6)

üş: üç (II/31)

üşgen: üçgen (XXXIV/13)

üyúk: Üyük (XXII/25)

üze: öze, dereye, ırmağa (V/18)

üzellík: üzerlik. Nazardan korunmak için tütsülenen bir bitki. (XXVIII/39)

V

vallıhlı: varlıklı (IV/31)

var m_ola: var mı ola?, var mı acaba? (IX/45)

varacām: varacağım. Evleneceğim anlamında.(I/15)

varıkene: varken (XXI/26)

vēr-: ver- (III/11)

ver_edir: ver ediyor. arka arkaya vuruyor anlamında. (XXXI/49)

verende: verdiklerinde, verdikleri zaman (XXXIV/37)

vermiyeg: vermeyelim (I/16)

verü'lerdi: verirlerdi (II/21)

verürüg: veririz (I/16)

verürúk: veririz (III/5)

veseet: vesâit, araç (V/30)

vesiyet: vasiyet (XXV/180)

veysal: Veysel (XXIII/81)

vızıla-: Hızlıca bulunulan ortamı terk etmek. (XXV/296)

vidō: video (XIII/6)

vufaad: vefat (X/43)

vururuḡ: vuruyoruz (XXXI/21)

Y

yaannı: sırt (VII/33)

yabtırıb: yaptırmış (XXXIV/20)

yaḡ-: yak- (XXII/5)

yaḡalıḡ: yakalık (XX/33)

yaḥın: yakın (I/34)

yaḥını: yahni (XXXI/5)

yālan-: yağlan-. Yağlık takmak (XXIV/9)

yaliṇuz: yalnız (I/14)

yālık: yağlık. Boyna bağlanan, göğüs bölgesini kapatmaya yarayan beyaz tülbent. (XXIV/9)

yaluṇuz: yalnız (I/32)

yaluṇuz_kóy: Yalnızköy (XVIII/62)

yamaç: karşı (XIV/65)

yan-: parla- (I/22)

yānı: yağını (III/26)

yanı: yani (IV/11)

yānış: yanlışı (XIV/2)

yaP-: yap- (II/26)

yaparıḥ: yaparız (XXXI/5)

yaprā: yaprağı (I/31)

yārin: yarın (XIV/63)

yarpaḥ: yaprak (XXIX/78)

yasdūm: yastığım (III/49)

yaud: yahut (VIII/32)

yaṽ: yâhu (I/42)

yaṽ-: yağını çıkarmak için yoğurdu yayıkta çalkalama işlemi. (III/25)

yaṽ-: yay-. Yayık aletinde çalkanarak yapılan işlem. (XVII/31)

yayḥa-: yıka- (XIV/4)

yayuḥcu: yayıkçı (XXVIII/4)

yazu: yazı (I/31)

yazu: yazı, ova (XXXIV/32)

yeley: yelek (XXXI/56)

yellü: yerli (XXII/26)

yēmā: yemeği (III/22)

yeme: yemek (XXXII/12)

yēmē: yemeye (III/21)

yemeğāne: yemekhane (XXII/40)

yēmiye: yevmiye (XV/19)

yemiyoŋ ŋu: yemiyor musun? (I/12)

yenge: Ata binilerek oynanan oyun (XX/4)

yerinece: yerine kadar (III/30)

yeşel-: yeşer- (XXXI/34)

yēyek: yiyelim (XI/50)

yēyim: yeme (IX/3)

yūd: yiğit (XXIII/30)

yıyka-: yıka- (XXXI/49)

yıyka-: yıka- (III/29)

yien: yeğen (XVI/18)

yien: yiyen (XXVIII/30)

yigirmi: yirmi (XII/73)

yilt-: ilt- (XIV/15)

yō: yok (III/20)

yoğusa: yoksa (III/20)

yoh: yok (I/34)

yoḥa: hafif (XX/38)

yoḥa: yufka (XX/21)

yoḥluḥ: yokluk (IX/1)

yolluk: para (XI/33)

yoord: yoğurt (VII/19)

yoörd: yoğurt (XVII/31)

your-: yoğur- (XXXI/16)

yozücu: erkek tarafı gelin almaya gelmeden önce, kız evine bir haberci gönderir.

Bu haberciye “yozucu” denir.(IX/50)¹⁵⁶

yok_ısa: yoksa (I/17)

yog: yok (XXII/1)

yu-: yıka-, temizle- (XXXI/50)

yuFga: yufka (X/11)

yunaḥ: yunak. Elbise yıkanan ve banyo yapılan yer. (XVII/24)

yuvalla-: yuvarla-. Hamur vb. şeyleri parçalara ayırıp yuvarlak yapma işlemi.(XVII/34)

Z

zabaḥ: sabah (II/2)

zamaḥ: semah (VIII/8)

zati: zaten (XXXII/39)

zehtin: zeytin (XXIX/16)

ziliye: Zile’ye (VIII/51)

zopa: sopa (II/30)

¹⁵⁶ b.k. Orhan Yılmaz, *a.g.e.*, s. 98.

zöhre: Zehra (XXV/287)

zülcenaḥ: Hz. Ali'nin bindiği atın adı. (XXV/215)

EKLER

Şekil 1 Zile-Merkez

Şekil 2 Zile Kalesi, Zile-Merkez

Şekil 3 Uzun Çarşı, Zile-Merkez

Şekil 4 Üçkaya Köyü, Zile

Şekil 5 Karşıpınar Köyü, Türbe, Zile

Şekil 6 Karşıpınar Köyü, Mezar Taşı, Zile

Şekil 7 Beklaya Köyü, Zile

Şekil 8 Saraç Köyü, Zile

Şekil 9 Küçüközlü Köyü, Zile